

MALATYALI DİVAN ŞAİRLERİ

Editorler

Doç. Dr. Handan BELLİ

Prof. Dr. Hasan KAVRUK

**İNÖNÜ
UNIVERSITY
PRESS**

Genel Yayın Yönetmeni:

Dr. Öğr. Üyesi Serkan DEMİR

Kitap Adı:

MALATYALI DİVAN ŞAİRLERİ

ISBN:

978-625-8293-67-8

Editörler:

Doç. Dr. Handan BELLİ
Prof. Dr. Hasan KAVRUK

Sayfa Tasarımı:

Enes Malik YALÇIN

Kapak Tasarımı:

Uğur ARTUT

Yayın Tarihi:

Aralık 2025

Yayın Dili:

Türkçe

Ebat:

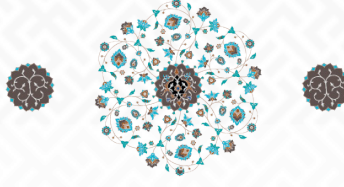
16x24 cm

Sayfa Sayısı:

XII + 365

İNÖNÜ
ÜNİVERSİTESİ
YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	V
ÖN SÖZ	VII
KISALTMALAR.....	IX

17. YÜZYIL

NİYÂZÎ-İ MISRÎ (1027/1618-1106/1694).....	1
<i>Prof. Dr. Hasan KAVRUK</i>	
MALATYALI ŞEHRÎ (17. YÜZYIL).....	19
<i>Prof. Dr. Şener DEMİREL</i>	
VAK'ANÜVİS RÂŞİD MEHMED EFENDİ (1080/1670?-1735/1147).....	35
<i>Dr. Öğr. Üyesi Fatih GÜNAY</i>	

18. YÜZYIL

NURÎ EL-MALÂTÎ (18. YÜZYIL).....	57
<i>Dr. Öğr. Üyesi Gamze ÜNSAL TOPÇU</i>	
DARENDELİ BEKÂÎ (?/? - 1200/1785).....	63
<i>Dr. Öğr. Üyesi Hulusi EREN</i>	
MALATYALI NECÂTÎ-İ SÂNÎ (18. YÜZYIL).....	75
<i>Doç. Dr. Ramadan DOĞAN</i>	
HAYRET MEHMED EFENDİ (?/?- 1239/1824)	91
<i>Dr. Öğr. Üyesi Arife ÇAĞLAR</i>	
MECRÛHÎ (1196/1782-1283/1867).....	113
<i>Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÇAYILDAK</i>	
TÂ'İB KAZAK-ZÂDE İBRAHİM (1208/1794?-1249/1834?).....	125
<i>Prof. Dr. Mahmut KAPLAN</i>	

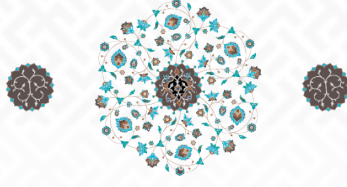
19. YÜZYIL

NİHÂNÎ (1220/1805-1307/1890).....	147
<i>Dr. Ayşegül EKİCİ</i>	

YUSUF KÂMİL PAŞA (1223/1808- 1293/1876).....	179
<i>Prof. Dr. Hatem TÜRK</i>	
DARENDELİ MEHMED SAİB EFENDİ (1236/1820-1270/1852).....	191
<i>Doç. Dr. Filiz KALYON</i>	
FETHÎ / TÂLİBÎ (1245/1829-1317/1899).....	201
<i>Öğr. Gör. Dr. Ömer UYAN</i>	
RÂZÎ (1249/1833-34-?/?).....	211
<i>Doç. Dr. Aysun ÇELİK</i>	
DARENDELİ REMZÎ (1255/1840-1296/1879).....	217
<i>Dr. Öğr. Üyesi Derya KARACA</i>	
İSMAİL HARÎM (1830?-1915).....	229
<i>Dr. Öğr. Üyesi Bilal ERKOÇ</i>	
MALATYALI SABRÎ (19. YÜZYIL).....	235
<i>Doç. Dr. Ömer SAVRAN</i>	
MALATYALI NECÂTÎ (19. YÜZYIL).....	257
<i>Prof. Dr. Mehmet Korkut ÇEÇEN</i>	
MALATYALI BAKÎ (ABDÜLBAKÎ) (1270/1854-1346/1927).....	277
<i>Esmâ KARABEY</i>	
ABDURRAHİM FAHÎMÎ (1276/1860-1351/1933).....	283
<i>Sare UZAN</i>	
MUHİTTİN MEKKÎ ÇAĞPAR (1290/1874-1355/1936).....	301
<i>Prof. Dr. Yaşar ŞENLER</i>	
HAZMÎ TURA (1298/1881-1379/1960).....	315
<i>Dr. Metin AYDIN</i>	
HACI HANNÂN-ZÂDE HÂFİZ MERDÎ (18 YY ?-19. YY.).....	325
<i>Prof. Dr. Ramazan SARIÇİÇEK</i>	

20. YÜZYIL

OSMAN HULÛSÎ ATEŞ (1331/1914-1410/1990).....	337
<i>Dr. Öğr. Üyesi Cemil GÜLSEREN</i>	
ABDULLAH ÖZTEMİZ HACİTAHİROĞLU (1929-2015).....	353
<i>Doç. Dr. Handan BELLİ</i>	
BAHRÎ (MUSTAFA DÜZLEME) (1951-2016).....	361
<i>Prof. Dr. Bahir SELÇUK</i>	

SUNUŞ

Köklü bir tarih ve zengin bir kültürel mirasın taşıyıcısı olan Malatya, yalnızca doğal güzellikleriyle değil; yetiştirdiği âlimler, sanatçılar ve edebiyatçılarla da Anadolu'nun kültür atlasında müstesna bir yer edinmiştir. Bu mirasın en güçlü halkalarından biri ise hiç şüphesiz Klasik Türk Edebiyatıdır. "Malatyalı Divan Şairleri" adlı bu kıymetli eser, şehrimizin edebî geçmişine ışık tutarak Malatya'nın Osmanlı kültür ve sanat hayatına yaptığı katkıları gün yüzüne çıkarmaktadır.

İnönü Üniversitesi Yayınevi tarafından yayımlanan bu kitap, yalnızca Malatya için değil, Türk edebiyat tarihi araştırmaları açısından da önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Eserde, XVII. Yüzyıldan XX. Yüzyıla kadar uzanan geniş bir zaman diliminde Malatya'da yetişmiş ya da Malatya kökenli divan şairlerinin hayatları ve eserleri akademik bir titizlikle ele alınmıştır. Bu çalışma, Malatya'nın kültürel kimliğini geçmişten geleceğe taşıma gayretimizin somut bir göstergesidir.

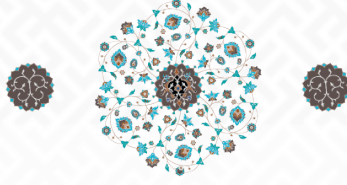
Eserin en dikkat çekici yönlerinden biri, Türkiye'nin farklı üniversitelerinden değerli akademisyenlerin katkılarıyla hazırlanmış olmasıdır. Bu yönüyle kitap, bilimsel dayanışmanın ve kültürel ortaklığın güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Farklı kurumlardan akademisyenlerin ortak çabası, Malatya'nın kültür hayatına kazandırılan bu eseri ulusal bir nitelikle taçlandırmıştır.

"Malatyalı Divan Şairleri" adlı bu kapsamlı çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen tüm bilim insanlarını, özellikle kitabın editörleri Doç. Dr. Handan Belli ve Prof. Dr. Hasan Kavruk'u içtenlikle tebrik ediyorum. İnönü Üniversitesi Yayınevi sorumlusu Dr. Öğr. Üyesi Serkan Demir'e de kitabın yayına hazırlanmasındaki özverili çalışmaları için teşekkür ediyorum. Bu eser, hem İnönü Üniversitesi'nin akademik üretkenliğine hem de Malatya'nın kültürel mirasının yaşatılmasına değerli bir katkı sağlamıştır.

İnönü Üniversitesi olarak, bölgesel kültürün korunması, belgelenmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması yönündeki çalışmaları desteklemeye devam edeceğimizi vurgulamak isterim. Bu eserin hem bilim dünyasında hem de edebiyat tarihimizde kalıcı bir yer edineceğine inanıyorum.

Bu vesileyle, kitabın hazırlanmasında emeği geçen tüm yazarları, editörleri ve yayınevimizin değerli çalışanlarını kutluyor; eserin Malatya kültürüne, Türk edebiyatına ve üniversitemize hayırlı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Nusret AKPOLAT
İnönü Üniversitesi Rektörü
Malatya, 2025

ÖN SÖZ

Zengin bir tarihî geçmişe ve köklü bir kültürel birikime sahip olan Malatya, yüzyıllar boyunca Anadolu'nun en önemli ilim, kültür ve sanat merkezlerinden biri olmuştur. Hititlerden Selçuklulara, Osmanlılardan Cumhuriyet dönemine kadar pek çok medeniyetin izlerini taşıyan bu şehir, yetiştirdiği ilim insanları, mutasavvıflar, sanatçılar ve şairlerle Türk kültür ve edebiyat tarihinde müstesna bir yere sahiptir.

Bu derin kültürel geçmişin önemli bir parçasını oluşturan divan edebiyatı geleneği, Malatya'da da güçlü temsilciler bulmuştur. "Malatyalı Divan Şairleri" adlı bu eser, Divan şiiri geleneğini temsil eden şairlerin biyografilerini ve eserlerini ele almaktadır. Eser hazırlanırken özellikle divan şiiri tarzında eserler veren Malatyalı şairler bir araya getirilmiş ve bu yolla klasik şiir yazma geleneğine dikkat çekilmek istenmiştir. Bu çalışmada Malatya'da doğan veya kökeni Malatya'ya dayanan şairlerin hayatları, eserleri ve sanat anlayışları hakkında kapsamlı ve ayrıntılı bilgi yer almaktadır. Daha önce Malatyalı şairlerin biyografilerine dair çeşitli araştırmalar yapılmış olmakla birlikte, klasik şiir geleneği içinde "divan şairi" kimliğiyle öne çıkan bu isimlerin bir arada incelendiği akademik bir çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple bu eksikliği gidermeyi hedefleyen kapsamlı bir akademik çabanın ürünüdür. Bu doğrultuda, klasik şiir geleneğine yakınlığı bilinen şairler belirlenmiş; daha önce bu şairleri araştıran akademisyenlerin katkılarıyla biyografiler oluşturulmuştur. Çalışma sürecinde, şairlerin hayatlarına dair ayrıntılı bilgiye ulaşabilmek için aileleri ve yakın çevreleriyle iletişime geçilmeye çalışılmıştır. Şairlerin hayatları araştırılırken tarihî kaynaklardan, arşiv belgelerinden ve sözlü tarih verilerinden yararlanılmıştır. Bu araştırma sonucunda daha önce kaynaklarda yer almayan şairlerin ailelerine ait bilgiler, yazılı kaynaklar ve mezar taşlarına ait görseller de çalışma içine dâhil edilmiştir. Kitapta yer alan şairler, doğum ve ölüm tarihleri dikkate alınarak kronolojik bir sıraya göre düzenlenmiştir. Ancak bazı şairlerin doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak belirlenemediğinden, yaşadıkları yüzyıllara ilişkin tartışmalar titizlikle değerlendirilmiş ve mevcut ipuçlarına dayanarak tahmini bir sıralama yapılmıştır.

Öncelikle Malatyalı Divan Şairleri adlı kitabın basılmasında destek ve katkılarından dolayı İnönü Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Nusret Akpolat'a ve İnönü Üniversitesi yönetimine, İnönü Üniversitesi Yayınevinin Yöneticisi Dr. Öğr. Üyesi Serkan Demir'e müteşekkirimiz.

Malatya üzerine daha önce yapılmış tarih, kültür ve edebiyat temelli çalışmalar yapılmış, geçmişte yapılan bu çalışmalar kitabın hazırlanmasında önemli bir arka plan oluşturmuştur. Malatyalı Divan Şairleri, bu birikim üzerine inşa edilmiş önemli bir akademik katkıdır. Bu çalışmanın içerisinde yer alan on dört şair 2023 yılında e-kitap olarak yayımlanmış ardından 2025 yılında ise on iki şair daha bu çalışmaya eklenerek genişletilmiş baskı olarak İnönü Üniversitesi Yayınları tarafından neşredilmiştir. Bu çalışma ile yirmi altı Malatyalı Divan Şairinin hayatı hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

Bu kitabın oluşumuna katkı sunan tüm değerli bilim insanlarına teşekkür ederiz. Bu çalışma ile Türkiye'nin farklı üniversitelerinde görev yapan ve Malatyalı şairler üzerine araştırma yapan tüm bilim insanlarını bir araya getirme fırsatını da yakalamış olduk. Kitaba yazılarıyla katkı sunan; Prof. Dr. Hasan Kavruk, Prof. Dr. Şener Demirel, Prof. Dr. Mahmut Kaplan, Prof. Dr. Hatem Türk, Prof. Dr. Mehmet Korkut Çeçen, Prof. Dr. Yaşar Şenler, Prof. Dr. Ramazan Sarıçiçek, Prof. Dr. Bahir Selçuk'a; Doç. Dr. Ramadan Doğan, Doç. Dr. Filiz Kalyon, Doç. Dr. Aysun Çelik, Doç. Dr. Ömer Savran, Doç. Dr. Handan Belli; Dr. Öğr. Üyesi , Dr. Öğr. Üyesi Gamze Ünsal Topçu, Dr. Öğr. Üyesi Hulusi Eren, Dr. Öğr. Üyesi Arife Çağlar, Dr. Öğr. Üyesi Özlem Çayıldak, Dr. Öğr. Üyesi Derya Karaca, Dr. Öğr. Üyesi Bilal Erkoç, Dr. Öğr. Üyesi Cemil Gülseren; Öğr. Gör. Dr. Ömer Uyan; Dr. Ayşegül Ekici, Dr. Metin Aydın, Esmâ Karabey ve Sare Uzan'a teşekkür ederiz.

Ayrıca kitabın yayın sürecinde teknik destek sağlayan İnönü Üniversitesi Yayınevi'ne, Enes Malik Yalçın'a, İbrahim Aytuğ Işık'a teşekkür ederiz.

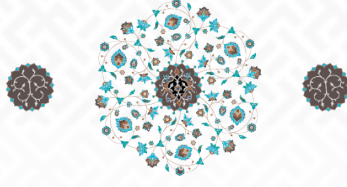
Bu çalışmanın İnönü Üniversitesi Yayınevi aracılığıyla yayımlanması, Malatya'nın edebî mirasının belgelenmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından önemli bir adım olmuştur. Malatyalı Divan şairleri üzerine bulunan yeni belgelerin ve yeni çalışmaların artarak devam etmesi dileğiyle.

Editörler

Doç. Dr. Handan BELLİ

Prof. Dr. Hasan KAVRUK

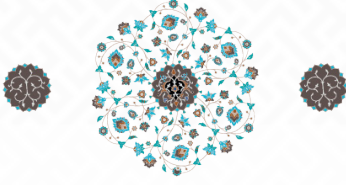
Malatya, 2025

KISALTMALAR

Bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
d.	: Doğumu
G.	: Gazel
Haz.	: Hazırlayan (lar)
Hız.	: Hazreti
K.	: Kaside
Kıt.	: Kıt'a
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Mes.	: Mesnevi
Mkt.	: Mukattaât
Mus.	: Musammat
Müf.	: Müfred (ât)
ö.	: Ölümü
Rub.	: Rubai
s.	: Sayfa
s. s.	: Sayfa sayıları
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thms	: Tahmis
Tas.	: Tasavvuf
Ter.	: Tercüme
Trk B.	: Terkîb-i Bend
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayın (ları)

17. yüzyıl

NİYÂZÎ-İ MISRÎ (1027/1618-1106/1694)

Prof. Dr. Hasan KAVRUK

İnönü Üniversitesi

Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

hasan.kavruk@inonu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6352-4985

Hayatı

17. yüzyıl Türk edebiyatının önde gelen mutasavvıf şairlerinden biri olan Niyâzî-i Mısırî 1027/1618 yılında Malatya'da doğmuştur. Babası Soğancızade Ali Çelebi'dir. Asıl adı Mehmet'tir. Malatya'nın Soğanlı köyünde doğduğu Safâyî¹ ve Sâlim² tezkirelerinde ve Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûsu'l-A'lâm*³ adlı eserinde belirtilmekle birlikte dönemin kaynaklarında bu yörede Soğanlı adında bir yerleşim birimi tespit edilememiştir. Bir şiirinde Şair Aspozi'den ve özelliklerinden övgüyle bahsetmesi onun buralarda yaşadığını akla getirmektedir.⁴ Ancak Aspozi'nin, Malatya'nın bugünkü şehir merkezi civarında halk tarafından kullanılan bağlık bahçelik yazlık bir belde olduğu bilinmektedir.⁵

Soğancı-zâde Ali Çelebi, Nakşibendi tarikatına bağlıdır ve çocuklarının ilk eğitimini Malatyalı bilginlerden aldırır. Şair, babasının hilafına Malatyalı Halvetî Şeyhi Hüseyin Efendi'ye intisab eder. Fakat onun Malatya'dan ayrılması ile birlikte Niyâzî de 20 yaşlarında 1048/1638'de Diyarbakır'a gider. Diyarbakır'dan sonra Mardin'e geçen ve bu şehirlerde ilmi yönden kendini geliştirmeye devam eden Niyâzî-i Mısırî'nin hayatı ilim öğrenmek için çıkmış olduğu seyahatlerle geçer. Kerbela, Bağdat, Kahire onun ilim öğrenmek için gitmiş olduğu şehirlerdendir. Niyâzî, 1050/1640'ta İskenderiye'ye gider. Mısır'da bir müddet kalması nedeniyle "Mısırî" mahlasını kullanmaya başlamıştır. Mısır'da ilmi faaliyetlerde bulunurken özellikle tasavvuf ilmi konusunda geli-

1 Pervin Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî: Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr İnceleme-Metin-İndeks* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2005).

2 Sâlim, *Tezkire-i Sâlim* (İstanbul: 1334).

3 Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm VI* (İstanbul: 1316).

4 Göknur Gögebakan, *16. Yüzyılda Malatya Kazası* (Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yay., 2002).

5 Refet Yinanç ve Mesut Elibüyük, *Kanûnî Devri Malatya Tahrîr Defteri* (Ankara: Gazi Üniversitesi Yay., 1938).

şimini tamamlamaya çalışmış, bu yönde dersler almıştır. Hayatında yolculuk bitmemiş Mısır'daki üç yıllık ilim talebeliğinin ardından görmüş olduğu bir rüyayla Arabistan'a ve daha sonra da İstanbul'a gitmiştir (1056/1646).

Mısırî, İstanbul'dan sonra Bursa'ya oradan Uşak'a geçer, akabinde de Elmalı'ya giderek şeyhi Elmalılı Ümmi Sinan'a intisap eder ve 1057/1647 yılından itibaren burada kalarak tasavvuf eğitimini sürdürür. Bir ara Malatya'ya dönen Niyâzî, burada çok kısa bir süre kaldıktan sonra tekrar Elmalı'ya döner ve burada Ümmi Sinan tarafından kendisine 1066/1655'te hilafet verilir.⁶ Niyâzî-i Mîsrî, Kütahya'da bir müddet şeyh olarak irşada devam ederse de şeyhinin ölümüyle birlikte 1657'de tekrar Uşak'a döndüğü bilinmektedir. Bir süre Uşak'ta kalan şair 1072'de tekrar Bursa'ya gelir ve burada da irşat işiyle meşgul olur. Ancak şöhretinin her yere yayılması, onun için birçok yerden davetlerin olması, onun bir yerde karar kılamamasına yol açar. Saray tarafından Edirne'ye davet edilmesi üzerine Edirne'ye giden şair burada da uzun süre kalmayıp tekrar Bursa'ya döner. İkinci kez saray tarafından davet gelmesi üzerine Edirne'ye gider ancak burada dönemdeki dini yaşayış ile ilgili yasaklara karşı çıkması ve bazılarına muhalif düşünceleri dolayısıyla yöneticilerin gazabına marûz kalır ve dokuz ay süren Rodos sürgününe gönderilir. Dokuz ay sonunda Bursa'ya dönen şair söylemiş olduğu sözler dolayısıyla tekrar 1088/1677 yılında Limni adasına sürgüne gönderilir.⁷ Bu sürgün hayâtı Rodos sürgününden daha uzun sürmüştür. 1691'e kadar çileli bir sürgün hayâtı yaşayan Mısırî Bursa'ya döndüğünde II. Ahmet'in gazabına uğrayarak 16 ay sonra tekrar Limni adasına sürgüne gönderilir 1694'te Limni'de vefat eden şairin cenazesi sürgün olduğu yerde defnedilmiştir.⁸

15 yıl gibi uzun bir sürgün hayâtı yaşayan Mısırî'nin görüşlerini eleştirenler olduğu gibi, döneminde onun görüşlerini benimseyen ve ölümünün ardından üzüntü duyan pek çok şairin, düşünürün varlığı, onunla ilgili yazmış oldukları tarih manzumelerinde görülmektedir.

Sanatı

Tasavvufî Türk edebiyatının en büyük mutasavvıf şair ve fikir adamlarından biri olan Niyâzî-i Mîsrî Yunûs Emre tarzı şiir geleneğinin en önde gelen takipçilerindendir. Niyâzî-i Mîsrî'nin şiirlerinde kendinden önce yetişen şairlerin de etkisi vardır. Başta Yûnus Emre olmak üzere Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Nesîmî, Fuzûlî, Aziz Mahmud Hüdâyî, Elmalılı Sinan-ı Ümmî gibi mutasavvıf

6 Abdûlbaki Gölpinarlı, "Niyâzî", *İslâm Ansiklopedisi*, IX cilt (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1964), 305.

7 Hasan Kavruk, "Hatıraları Işığında Niyâzî-i Mîsrî", *I. Uluslararası Niyâzî-i Mîsrî Sempozyumu, Mayıs 16-17, 2003*; Halil Çeçen, "Niyâzî-i Mîsrî'nin Hatıraları, İnceleme-Metin Sözlük" (Yüksek Lisan tezi, Dicle Üniversitesi, 1992).

8 Hasan Kavruk, *Malatyalı Niyâzî-i Mîsrî Hayatı-Sanatı-Eserleri ve Dîvân-ı İlahiyat Türkçe Şiirler-Sözlük* (Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yay., 2011).

şairlerden, Muhiddin-i Arabî, Şeyh Bedreddin gibi mutasavvıflardan etkilenmiştir.⁹ Yaşadığı dönemde hem tasavvufî yönü hem de sanat telakkîsi itibarıyla önemli ölçüde kabul görüp çevresini etkileyen şairden, sonraki dönemlerde etkilenen pek çok mutasavvıf ve sanat erbabı mevcuttur. Te'vilinde zorlanılan ve kendisinin uzun yıllar sürgün hayâtı yaşamasına sebep olan birtakım fikirleri nedeniyle küçük bir azınlık tarafından tenkide marûz kalıp eleştirildi ise de genel olarak o, halk tarafından sevilmiş, sayılmış, halkın gönlünde taht kurarak, yüzyıllarca varlığını ve canlılığını devam ettirmiştir. Gerek divanında gerekse diğer eserlerinde fikirlerini, duygularını, tasavvufî düşüncenin yoğun, girift meselelerini herkesin anlayabileceği bir üslûpla, sade bir anlatımla ve Yunusça dile getirmiştir:

"Bahr içinde katreyüm bahr oldu hayrân baña
Ferş içinde zerreyüm 'arş oldu seyrân baña

Dost göründi çün 'ayân kalmadı bir şey nihân
Tûfân olursa cihân bir katre tûfân baña

Niyâz'nün dilinden Yûnus durur söyleyen
Herkes çü cân gerek Yûnus durur cân bana"¹⁰ (s. 15)

"Bakıp cemâl-i yâre çağıruram dost dost
Dil oldı pâre pâre çağırurım dost dost" (s. 30)

Eğitiminin önemli bir kısmını Arapçanın yoğun olarak kullanıldığı yörelerde yapan Niyâzî-i Mîsrî eserlerinin bir kısmını Türkçe, önemli bir kısmını da Arapça olarak kaleme almıştır. Arapça eserlerinde bu dile hâkimiyeti, vukûfiyeti rahatça anlaşılmaktadır. Bu eserlerinin ekseriyeti onun tasavvufî görüşlerinin, düşüncelerinin tespitinden oluşmuştur ve okuyanlara bilgi vermek gayesiyle kaleme alınmış didaktik eserlerdir. Bu arada Arapça eserleri içinde Türkçe, Türkçe yazdığı eserlerinde Arapça kısımlar da dikkati çekmektedir. Şair şiirlerinde iki farklı mahlas kullanmıştır. Bir kısım şiirlerinde Niyâzî mahlasını kullanırken bir kısmında da Mîsrî'yi tercih etmiştir.

9 Süleyman Ateş, *Niyâzî-i Mîsrî İrfan Sofraları* (Ankara: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1971).

10 Hasan Kavruk, *Malatyalı Niyâzî-i Mîsrî Hayatı-Sanatı-Eserleri ve Dîvân-ı İlahiyat Türkçe Şiirler-Sözlük* (Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yay., 2011), 1, 84, 116, 133, 141, 192, 220, 276, 288.

"Başsız kabak gibi bir tekerleme söz ile
Yûnus'leyin Niyâzî 'îrfânî ârzûlarsın" (s. 192)

"Dervîşlerin en alçağı buğday içinde burçağı
Bu Mısri gibi balçığı her bir ayak basmak gerek" (s. 133)

Çok az da olsa mahlas kullanmadan yazdığı şiirleri de göze çarpmaktadır. Tekke edebiyatımıza mensup çoğu şairde olduğu gibi Niyâzî-i Mîsrî'de de hem klasik edebiyatın hem de halk edebiyatının biçim ve muhteva özelliklerini bir arada görmek mümkündür. O, şiirlerinde hem hece veznini hem de arûz veznini kullanmıştır. Aruzla yazılan şiirlerde en çok, halk şiirinde 15'li hece veznine tekabül eden fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün kalıbının kullanıldığını görmekteyiz. Bundan sonra en fazla kullanılan kalıp mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/ mefâ'ilün'dür. Niyâzî'nin arûzu kullanmadaki performansı klasik şairlerden geri kalmamakla birlikte yer yer imale, zihaf gibi vezin kusurlarına da rastlanmaktadır.

"Rumûz-ı enbiyâyı vâkîf-ı esrâr olandan sor
Enel-Hakk sırrını cândan geçüp ber-dâr olandan sor

Yüri var ehl-i tecrîdi 'alâyık ehline sorma
Anı cân u cihânı terk idüp deyyâr olandan sor" (s. 84)

Şairin arûzla yazdıkları daha fazla olmakla birlikte 25 civarındaki şiirinde hece veznini başarılı bir şekilde uyguladığı görülmektedir. Bu vezinle yazılan şiirlerinin bir kısmı dörtlükler hâlinde bend usulüne göre yazılmışken bazıları da gazel kafiyesinde, beyitler hâlinde yazılmıştır.

5+5=10 Hece Vezni

"Çün saña gönlüm mübtelâ düşdi
Derd ü gam baña âşîñâ düşdi" (s. 276)

3+3=6'li Hece Vezni

Bilür var bu yolu
Cândadur dost ili
Söyler cân bülbüli
Sendedür dost ili" (s. 288)

Aruz vezninin kullanıldığı şiirlerin bir kısmı musammat gazel denilen ve hem kafiyeleşmiş hem vezin itibarıyla ortadan ikiye bölünebilen iç kafiyeleşmiş şekillerle yazılmıştır. Bu şekilde yazılan şiirlerin büyük bir kısmında beyitlerin ikinci mısralarının ikinci kısımları redif olarak karşımıza çıkar ki bu durum manzumelerin dörtlük (murabba) olarak tasarlandıkları intibakı vermektedir. Bunlarda son mısra genellikle mütekerrir-nakarat- mısradır.

"Uyan gözün aç turma
Yalvar güzel Allâh'a
Yolından izün ırma
Yalvar güzel Allâh'a" (s. 220)

Yunûs Emre tarzı tasavvufî şiir geleneğinin en başarılı temsilcilerinden olan Niyâzî'nin şiirleri kendi ifadesine göre "ilahî" formunda yazılmıştır. Dinî ve tasavvufî muhtevanın esas alındığı bu tür manzumeleri şiirlerinin neredeyse tamamını teşkil etmektedir. Tasavvufî olmayan şiiri birkaç adedi geçmez. O, şiirlerinde Allah aşkını, sevgisini, Allah'ın sıfatlarını, isimlerini, vahdet-i vücud düşüncesini, Hz. Muhammed'e olan sevgisini, bağlılığını, onun insanlığa vermek istediği mesajını, şeriat, tarikat, ma'rifet, hakikat gerçeğini, Hz. Peygamberin âl ü ashâbına karşı gösterdiği hassasiyetini, aşırı sevgisini, Kur'an'ı, onun insanlığa mesajını, Allah'ın yarattıkları içinde en kâmil, şerefli mahlûk olan insanın nasıl olması gerektiğini, aczi, fakri, Allah'a karşı sorumlulukları, insanın yaratılışının gayesini tasavvufî bakış açısıyla mısralara yansıtmıştır.

"Bu gün bir meclise vardum oturmuş pend ider vâ'iz
Okur açmış kitâbını bu halkı ağıladur vâ'iz

İki bölmüş cihân halkın birini cennete salmış
Eliyle kürsiden birin tamuya sarkıdur vâ'iz" (s. 116)

Onun şiirlerinin ana eksenini aşk oluşturur. Bu aşk derin, yoğun bir ilahî aşktır. Allah aşkıdır. Bu şiirlerinde Niyâzî oldukça duygu yüklü, oldukça coşkuludur. Ruhunun derinliklerinde hissettiği dalgalanmayı, çalkantıyı, sarsıntıyı son derece lirik bir anlatımla dile getirmiştir. Onun şiirleri, aşağıdaki beyitlerde görüldüğü üzere bir feryadı andırır:

"Ey gönül gel gayrıdan geç 'aşka eyle iktidâ
Zümre-i ehl-i hakikat anı kılmış muktedâ

Cümle mevcûdât u ma'lûmâta 'aşk akdem dürür
Zîrâ'aşkuñ evveline bumadılar ibtidâ" (s. 1)

"Çün sana gönülüm mübtela düşdi
Derd ü gam baña âşîñâ düşdi
Zühd ü takvâya yâr idim evvel
'Aşk ile benden hep cüdâ düşdi" (s. 276)

"Derviş olan 'âşık gerek yolında hem sâdık gerek
Bağrı anuñ yanık gerek cân gözleri açık gerek" (s. 133)

Halvetiye tarikatının Ahmediye koluna mensup olan Niyâzî, bu koldan ayrılarak kendine mahsus Mısriyye kolunu oluşturmuş ve Halvetiliğe yeni bir bakış açısı, adeta yeni bir yorum getirmiştir.¹¹ Şiirlerinde bu konudaki görüşleriyle ilgili bilgileri de her kademededen insanın rahatlıkla anlayabileceği bir Türkçe ile külfetsiz bir üslupla okuyucusuna aktarabilmiştir. Niyâzî-i Mîsrî'nin hem *Dîvân*'ında hem de diğer Türkçe eserlerinde tasavvufî terminoloji hariç genellikle sade bir dil kullandığı görülmektedir.

"İster iseñ bulasın cânânı sen
Gayre bakma sende iste sende bul
Kendi mir'âtuñda gözle onu sen
Gayre bakma sende iste sende bul" (s. 141)

11 Abdülkerim Abdülkadiroğlu, *Halvetîliğin Şa'baniye Kolu ve Şeyh Şa'ban-ı Velî ve Külliyesi* (Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi, 1991).

Şair şiirlerinde, klasik edebiyatın ıstılahlarıyla örölmüş yer yer san'atlı ifadeleri olsa da genellikle okuyanın hemen anlayacağı rahatlıkta, sadelikte bir anlatımı tercih etmiştir. Bunu yaparken de ayetlerden, hadislerden, Arapça kelâm-ı kibarlardan yeri geldikçe faydalanmıştır. Çok fazla olmasa da atasözlerine deyimlere, halk tabirlerine de rastlanır. Niyâzî'nin dili halk konuşma dilidir. Bazen "gel e deccal gel e gel e" gibi halk söyleyişini benimsemesi bazen Arapça, Farsça kelimeleri halkın konuştuğu tarzda çeşm-çeşim, kahr- kahır, ilm-ilim, cehl-cehil gibi iç ünlü türemeleriyle kullanması onun dilinin hitabetiği kitlenin diline ne derece yakın ve uyumlu olduğunu göstermektedir. Niyâzî Türkçeye hâkimdir. Yer yer bugün için arkaik diyebileceğimiz, 17. yüzyılda da fazla kullanımda olmayan "bolay ki, assı virmek, oñarmak, toylamak, geñez, öñdin, yarlıgamak, uçmak (cennet) tamu, tuygurmak, ırmak, döymek, dükeli, iñen, ivmek, talazlamak, aldamak" vb. kelimeleri de kullanmaktan çekinmez. O, tekellüflü, san'ata boğulmuş bir anlatımdan ziyade, soyut, tasavvufî derinliği okuyanın, dinleyeninin zorlanmadan anlamasını sağlayacak bir anlatım tarzını tercih etmiştir.

Gerek ifadesinin, üslûbunun besteye uygun oluşu, gerekse söyleyişteki rahatlığı nedeniyle Niyâzî'nin şiirlerinden önemli bir miktarı bestelenmiştir. Yazma divan nüshalarındaki şiirlerinin başında bestelenenler belirtilmiş, hatta manzumenin hangi makamda bestelendiği kaydedilmiştir. Bu bestelerin bir kısmı bugün de halen icra edilmektedir. *TRT Türk Sanat Musikisi Sözlü Eserler Repertuarı*'nda bu bestelerden 17'si kayıtlıdır.¹²

Eserleri:

Niyâzî-i Mısrî'nin günümüze ulaşan Türkçe ve Arapça eserleri bulunmaktadır.

a. Türkçe Eserleri:

1. *Dîvân-ı İlâhiyât*: Şairin en çok okunan ve bilinen aynı zamanda tasavvufî Türk edebiyatının en etkili eserlerindendir. *Dîvân*'da kaside yoktur. Ekseriyeti gazel nazım şekliyle yazılmış manzumelerden oluşturulmuştur. Son kısımda bir mesnevi ile dörtlü, beşli ve altılı bentlerden oluşan metinlerle iki de kıt'a tarzında tarih manzumesi bulunmaktadır. Gazeller genellikle yedi beyitlidir. *Dîvân*'da Arapça-Türkçe karışık şiirlerle tamamı Arapça'dan oluşan gazeller de yer almaktadır. *Dîvân*, klasik divan tertibine göre hayli eksik olmakla birlikte şiirler kafiyelerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Hem arûz hem hece vezninin kullanılmasına rağmen bunlar ilgili kafiye harflerine göre dizilmiştir. Bent esasına göre yazılan manzumelerde de aynı durum söz

12 Tarık Kıp, *TRT Türk Sanat Musikisi Sözlü Eserler Repertuarı* (Ankara: Müzik Dairesi Yay., 1979).

konusudur. *Dîvân*'da tamamına yakını gazellerden oluşan 195 şiir yer almaktadır. Niyâzî-i Mîsrî *Dîvânı* yüzyıllar boyu çok okunan eserler içinde yer almıştır. Yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerde pek çok el yazması, eski harfli pek çok baskısı olan divan; Kenan Erdoğan¹³, Hasan Kavruk¹⁴, Mustafa Tatçı¹⁵ tarafından yeni harflerle yayımlanmıştır.

2. *Mecmûa-i Kelimât-ı Kudsiyye*: Yazarın kendi el yazısıyla yazılmış bir nüshası Bursa Sultan Orhan Ktp. No 690'da bulunan bu mecmua bir günlük, hatırat tarzında kaleme alınmıştır. 116 yapraklı gün gün tutulan notlardan oluşan eserde birtakım cifir, ebced hesapları, kişisel bilgiler, oldukça değişik, ilginç fikirler ve gazel tarzında 20 civarında müstakil şiir bulunmaktadır. Halil Çeçen tarafından yeni harflerle de yayımlanan eser üzerinde Dicle Üniversitesi'nde bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.¹⁶

3. *Mecmûa-i Şeyh Mîsrî Efendi*: Niyâzî-i Mîsrî'nin kendi el yazısıyla yazılmış bir nüsha olup Süleymaniye Ktb. Reşid Ef. No 1218'de bulunmaktadır. 252 yapraklık antoloji nitelikli eserde şairin ailesi ve hayâtıyla ilgili başka kaynaklarda rastlanmayan kişisel bilgiler bulunmaktadır.

4. *Risâle-i Es'ile ve Ecvibe-i Mutasavvifâne*: Bazı tasavvufî istilahların soru-cevap usûlüyle açıklandığı bir eserdir. Eser eski ve yeni harflerle birçok kez yayımlanmıştır.

5. *Ta'birâtü'l-Vâkı'at*: Bazı kaynaklarda *Ta'bir-nâme* adıyla da kayıtlı bu eser küçük bir rüya tabiri kitabıdır. Mustafa Tatçı tarafından yeni harflerle yayımlanmıştır.¹⁷

6. *Risâle-i Hasaneyn*: Mîsrî, bu risalesinde kendince Hz. Muhammad'in torunları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'den bahsedip onların nübüvvetlerini anlatmaya, ayet ve hadislere dayanarak ispat etmeye çalışmaktadır. *Mevâ'idü'l-irfân* adlı eserinin 59. mâidesi ile aynı mahiyettedir. Eser eski harflerle 1271'de yayımlanmıştır.

7. *Risâle-i Vahdet-i Vücûd*: Vahdet-nâme adıyla da bilinen bu risâle tasavvufun ana eksenini oluşturan vahdet-i vücud felsefesini anlatmak için yazılmıştır.

8. *Risâle-i Hızriyye*: Kur'an-ı Kerim'de geçen Hazret-i Musa ve Hızır Kısasının tasavvufî izahının anlatıldığı bir eserdir. Küçük bir risaledir.

13 Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mîsrî Hayatı, Edebî Kişiliği Eserleri ve Dîvânı* (Ankara: Akçağ Yay., 1998).

14 Hasan Kavruk, *Malatyalı Niyâzî-i Mîsrî Hayatı-Sanatı-Eserleri ve Dîvân-ı İlahiyat Türkçe Şiirler-Sözlük* (Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yay., 2011).

15 Mustafa Tatçı, *Niyâzî-i Mîsrî Halvetî Dîvân-ı İlâhiyât* (Ankara: H Yayınları, 2022).

16 Halil Çeçen, "*Niyâzî-i Mîsrî'nin Hatıraları, İnceleme-Metin Sözlük*" (Yüksek Lisan tezi, Dicle Üniversitesi, 1992).

17 Mustafa Tatçı, "*Niyâzî-i Mîsrî'nin Tasavvufî Bir Rüya Ta'bir-namesi*", *Türk Folklor Araştırmaları* (1989): 85-96.

9. *Risâle-i Eşrâtü's-Sâ'at*: Kiyâmet alâmetlerinin tasavvufî açıdan anlatıldığı küçük bir risaledir. Mustafa Tatçı tarafından yeni harflerle yayımlanmıştır.¹⁸

10. *Risâle-i Arşîyye*: Şairin sürgüne gönderilmesi ile ilgili bazı bilgileri, başından geçen bazı hadiseleri ihtiva eden eser, Bakara suresinden bazı ayetlerle ilgili şairin yorumlarını ihtiva eder. Risale 1104/1693'te yazılmıştır.

11. *Risale-i Tevhîd*: Allah'ın varlığı ve birliğinden, esma ve sıfatlarından bahseden bir nevi kelime-i tevhid izahını ihtiva etmektedir. *Risâletü't-Tevhid* veya *Risâle-i Kelime-i Tevhîd* adlarıyla da bilinir.

12. *Risâle fi-Deverân-ı Sûfiyye*: Niyâzî-i Mısrî'nin zikir ve devir hakkındaki görüşleriyle bunları destekleyen başka âlim ve mutasavvıfların görüşlerinin yansıtıldığı bir küçük risaledir.

13. *Şerh-i Esmâ'ül-Hüsnâ*: *Şehr-i Esma-i İsnâ Aşere*, adıyla da bilinen bu eser Niyâzî-i Mısrî'nin tarikatında sülûk esnasında zikredilen 12 esma-i hüsnânın tasavvufî bakış açısıyla şerhinden izahından ibarettir.

14. *Şerh-i Nutk-ı Yûnus Emre*: Yunûs Emre'nin "Çıktım erik dalına anda yedim üzümü" mısraıyla başlayan şathiyyesinin tasavvufî bakış açısıyla izahıdır. Bazı *Yunûs Emre Dîvânı* baskılarında eski ve yeni harflerle yayımlanmıştır.

b. Arapça Eserleri

1. *Mevâ'idü'l-İrfân ve Avâ'idü'l-İhsân*: 1105 / 1694'te Limni'de tamamlanan bu mensur eser Niyâzî Mısrî'nin hayâtıyla ilgili önemli bilgileri ihtiva etmekle birlikte onun tasavvufî görüşlerini de yansıtmaya açısından önemlidir. Dr. Süleyman Ateş tarafından *İrfan Sofraları* adıyla Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır.¹⁹

2. *Tesbi'-i Kasîde-i Bür'e*: Mısrî değişik dillere çevrilen, şerhleri yapılan, tahmis ve taştirleri yazılan bu Arapça kasidenin her beytine beşer mısra ekleyerek manzumeyi yine Arapça olarak tesbi' etmiştir.

3. *Ed-Devretü'l-Arşîyye*: Devre-i Arşîyye olarak da bilinen eserde bir hatime ve üç bölüm (bab) bulunmaktadır.

4. *Mecâlis*: Kur'ân-ı Kerim'den Mâ'ide, En'am ve Nisa surelerinin tasavvufî yorumunu ihtiva eden bu eser ilk kez Dr. Kenan Erdoğan²⁰ tarafından tespit edilmiş ve bilim dünyasına duyurulmuştur.

¹⁸ Mustafa Tatçı, "Niyâzî-i Mısrî'nin Tasavvufî Bir Risalesi. Eşratu's-Sâ'at", *Dolunay Dergisi* 32-33 (1988): 22-23.

¹⁹ Süleyman Ateş, *Niyâzî-i Mısrî İrfan Sofraları* (Ankara: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1971).

²⁰ Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği Eserleri ve Dîvânı* (Ankara: Akçağ Yay., 1998).

Niyâzî-i Mısırî'nin yukarıda bahsedilenlerden başka kaynaklarda daha birçok eserinden ve mektuplarından bahsedilir. Gerek bunlarla ilgili gerekse bunlar ve diğer eserlerin el yazma nüshalarıyla ilgili olarak Dr. Kenan Erdoğan²¹ ve Dr. Mustafa Aşkar'ın²² çalışmalarına bakılabilir.

Eserlerinden Örnekler²³:

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

Bâreka'llâh gülsitân-ı bülbulândur Aspozi

Cenneti tezkîr eder âlî-mekândur Aspozi

Mutedil âb u hevâ hem müctemi' envâ'-ı zevk

Mecma'-ı bezm-i safâ-yı ârifândur Aspozi

Âb-ı hayvânı beğenmez hasletinden Deyr-Mesîh

Akduğınca sanki bir rûh-ı revândur Aspozi

Câme-i hadrâsın eyyâm-ı rebî'de kim giyer

Şüphesiz mengilgeh-i Hızr-ı zamândur Aspozi

Her taraf pür mîve-i şîrîn leb-i dilber-misâl

Yeşil atlasla tonanmış nev-civândur Aspozi

Bî-midâd elması üzre nakş olur ebyât-ı sürh

Lâ-cerem sun'-ı Hudâ'ya bir beyândur Aspozi

Ol sebebdan ehli pür 'akl u zekâ vü ma'rifet

Mahzen-i ehl-i ulûm-ı kâmilândur Aspozi

Cenneti min tahtihe'l-enhârı tecrî dinse hûb

Hâzihî 'cennâti adnî'den nişândur Aspozi

21 Kenan Erdoğan, "Niyâzî-i Mısırî'nin Bestelenmiş Şiirleri", *Erciyes Dergisi* 19 (1995).

22 Mustafa Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî ve Tasavvuf Anlayışı* (Ankara: KB Yay., 1998).

23 Hasan Kavruk, *Malatyalı Niyâzî-i Mısırî Hayatı-Sanatı-Eserleri ve Dîvân-ı İlahiyat Türkçe Şiirler-Sözlük*, 54, 108, 116, 192, 283-234,254.

Ey Niyâzî ger dokunmayaydı hîç bâd-ı fenâ
Kim dimezdi ana firdevs-i cinândur Aspozi (s. 283-284).

Müstef'ilün/ Müstef'ilün/ Müstef'ilün/ Müstef'ilün
Dermân arardum derdüme derdüm bana dermân imiş
Bürhân arardum asluma aslum bana bürhân imiş

Sağ u solum gözler idüm dost yüzini görsem deyü
Ben taşrada arar idüm ol cân içinde cân imiş

Öyle sanurdum ayruyam dost gayrıdur ben gayrıyam
Benden görüp işideni bildüm ki ol cânân imiş

Savm u salât u hacc ile sanma biter zâhid işüñ
İnsân-ı kâmil olmağa lâzım olan 'irfân imiş

Kandan gelür yoluñ senüñ ya kanda varur menzilüñ
Nirden gelüp gitdüğini aňlamayan hayvân imiş

Mürşid gerekdür bildüre Hakk'ı saña hakka'l-yakîn
Mürşidi olmayanların bildükleri gümân imiş

Her mürşide dil virme kim yoluñı sarpa uğradur
Mürşidi kâmil olanuñ gâyet yolu âsân imiş

Añla hemân bir söz dürür yokuş değüldür düz dürür
'Âlem kamu bir yüz dürür gören anı hayrân imiş

İşit Niyâzî'nüñ sözün bir nesne örtmez Hak yüzün
Hak'dan 'ayân bir nesne yok gözsüzlere pinhân imiş (s. 108)

7+7=14 Hece Vezni

Nâdanı terk etmedüñ yârânı ârzûlarsın
Hayvânı sen geçmedüñ insânı ârzûlarsın

"Men arefe nefsehû kad 'arefe Rabbehû"
Nefsüñi sen bilmedüñ Sübhân'ı ârzûlarsın

Sen bu evüñ kapusın henüz bulup açmadın
İçindeki kenz-i bî-pâyânı ârzûlarsın

Taşra üfürmekile yaluñlanur mı ocak
Yönüñ Hakk'a dönmedin ihsânı ârzûlarsın

Tağlar gibi kuşatmış beñlik günâhı seni
Günâhuñı bilmedüñ gufrânı ârzûlarsın

Cevizüñ yeşil kabını yemekle dad bulunmaz
Zâhir ile ey fakîh Kur'ânı ârzûlarsın

Şarâbı sen içmedüñ ser-hoş u mest olmaduñ
Nice Hak emrine fermânı ârzûlarsın

Gurbetliğe düşmedüñ mihnete sataşmaduñ
Kebâb olup bişmedüñ biryânı ârzûlarsın

Yabandasın evüñ yok bir yanmış ocağın yok
Issız tağın başında mihmânı ârzûlarsın

Ben bâğ ile bostânı gezdim hıyar bulmadum
Sen söğüd ağacından rummânı ârzûlarsın

Başsız kabak gibi bir tekerleme söz ile
Yunus'leyin Niyâzi irfânı ârzûlarsın (s. 192)

Müstef'ilün/ Müstef'ilün

Kassâb elinde koyunum
Ya o beni ya ben onu
Cellâd önünde boyunum
Ya o beni ya ben onu

'Irz u vakâr mâl ü menâl
Yağma olupdur cümlesi
Soyunmuşum bu yolda ben
Ya o beni ya ben onu

Habsüm bu gün kırk erba'ın
Oldı tamam Deccâl la'ın
Kıldı beni Rabbüm emîn
Ya sen beni ya ben seni

Vallâhi senden korkmazam
Dâ'vâ-yı bâtıl kılmazam
Hakdur yolum yañılmazam
Ya sen beni ya ben seni

Vardı çikalı göklere
Bin altıyüz toksan bire
İndüm senüñçün yere
Ya sen beni ya ben seni

Mehdî benim adlüm dürür
'Îsâ benim fazlum durur
Âhir 'amel katlüm dürür
Ya sen beni ya ben seni

Meydâna çık gel ey kaba
‘Avrat gibi geyme kabâ
Ben Mısırî’yem geydim ‘aba
Ya sen beni ya ben seni (s. 254)

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

Ey garîb bûlbûl diyârûñ kandadur
Bir haber ver gül-'izârûñ kandadur
Sen bu ilde kimseye yâr olmadın
Var senüñ elbette yârûñ kandadur

Artdı günden güne feryâduñ senüñ
Âh u efgân oldu mu'tâduñ senüñ
‘Aşk içinde kimdür üstâduñ senüñ
Bu senüñ sabr u karârûñ kandadur

Bir enîsüñ yok ‘aceb hasretdesin
Râhatı terk eyledüñ mihnetdesin
Gice gündüz bilmeyüp hayretdesin
Yâ senüñ leyl ü nehârûñ kandadur

Ne görüñdi güle karşı gözüñe
Ne bürüñdi bakduğuñca özüñe
Kimse mahrem olmadı hiç râzuña
Bilmediler şeh-süvârûñ kandadur

Gökde uçarken seni indirdiler
Çâr ‘unsur bendlerine urdılar
Nûr iken aduñ Niyâzî didiler
Şol ezelki itibârûñ kandadur (s. 54)

Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün

Bu gün bir meclise vardum oturmuş pend ider vâ'iz
Okur açmış kitâbını bu halkı ağladur vâ'iz

İki bölmüş cihân halkın birini cennete salmış
Eliyle kürsiden birin tamuya sarkıdur vâ'iz

Çıkar ağzından âteşler yakar şeytân-ı mel'ûnı
Sanasın yedi tamunun 'azâbı kendidür vâ'iz

Tamuya şöyle toldurmuş içinde yok turacak yir
Aña yerleşdirür halkı 'aceb hizmetdedür vâ'iz

Yaraşur va'z aña hakkâ ki yanar yakılır her dem
Niyâzî'nün hemân ancak cihânda adıdur vâ'iz (s. 116).

KAYNAKÇA

- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim. *Halvetîliğin Şa'baniye Kolu ve Şeyh Şa'ban-ı Velî ve Külliyesi*. Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi, 1991.
- Aşkar, Mustafa. *Niyâzî-i Mîsrî ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Ateş, Süleyman. *Niyâzî-i Mîsrî İrfan Sofraları*. Ankara: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1971.
- Çeçen, Halil. "Niyâzî-i Mîsrî'nin Hatıraları, İnceleme-Metin Sözlük". Yüksek Lisans tezi, Dicle Üniversitesi, 1992.
- Efendi, Mustafa Safâyî. *Tezkire-i Safâyî. Es'ad Efendi*, 259: 281b-283a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Çapan, Pervin. *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî: Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr İnceleme-Metin-İndeks*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2005.
- Özcan, Abdülkadir. Şeyhi Mehmed Efendi Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri Vekayîü'l-Fudalâ I 3: IV. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Erdoğan, Kenan. "Niyâzî-i Mîsrî'nin Bestelenmiş Şiirleri". *Erciyes Dergisi* 19 (1995).
- Erdoğan, Kenan. *Niyâzî-i Mîsrî Hayatı, Edebî Kişiliği Eserleri ve Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- Gögebakan, Gökür. *16. Yüzyılda Malatya Kazası*. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2002.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. "Niyâzî". *İslam Ansiklopedisi*. IX: 305. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1964.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu*. II. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1959.
- Kara, Mustafa. *Niyâzî-i Mîsrî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Karagöz, Mehmet. *XVII ve XVIII Asırlarda Malatya Kazası*. İstanbul: Karizma Yayınları, 2003.
- Karahan, Abdülkadir. "Kendi El Yazısı Hatıralarına Göre Niyâzî-i Mîsrî'nin Bazı Mistik Görüşleri". *Türkiyat Mecmuası* XIX cilt (1980): 93-98.
- Kavruk, Hasan. "Hatıraları Işığında Niyâzî-i Mîsrî" I. *Uluslararası Niyâzî-i Mîsrî Sempozyumu*, Mayıs 16-17, 2003.
- Kavruk, Hasan. "Niyâzî-i Mîsrî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014. Erişim Tarihi: 01 Aralık 2023, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-i-ilahiyat-niyazi-i-misri>.
- Kavruk, Hasan. *Malatyalı Niyâzî-i Mîsrî Hayatı-Sanatı-Eserleri ve Dîvân-ı İlahiyat Türkçe Şiirler-Sözlük*. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.
- Kip, Tarık. *TRT Türk Sanat Musikisi Sözlü Eserler Repertuarı*. Ankara: Müzik Dairesi Yayınları, 1979.
- Niyâzî-i Mîsrî. *Mecmûa-i Kelimât-ı Kudsiyye-i Hazret-i Mîsrî*, nr. 690, Bursa Orhan Gazi Kütüphanesi.
- Niyâzî-i Mîsrî. *Niyâzî Dîvânı Niyâzî-i Mîsrî'nin Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi, 1974.
- Özege, Mehmet Seyfettin. *Eski Harfle Basılmış Türkçe Eserler Katalogu*. 1 cilt. İstanbul: 1971.
- Sâlim. *Tezkire-i Sâlim*. İstanbul: 1334.

Sâmî, Şemseddin. *Kâmûsu'l-A'lâm*. VI cilt. İstanbul: 1316.

Kurnaz, Cemal ve Mustafa Tatçı. *Bursalı Mehmet Tahir: Osmanlı Müellifleri*. 1 cilt Ankara: Bizim Büro Yayıncılık, 2009.

Tam ve Tekmil Niyâzî-i Mısrî Dîvânı. İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1976.

Tatçı, Mustafa. "Niyâzî-i Mısrî'nin Tasavvufî Bir Risalesi. Eşratu's-Sâ'at". *Dolunay Dergisi* 32-33 (1988): 22-23.

Tatçı, Mustafa. "Niyâzî-i Mısrî'nin Tasavvufî Bir Rüya Ta'bir-namesi". *Türk Folklor Araştırmaları* (1989): 85-96.

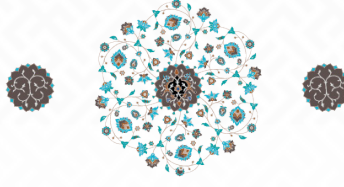
Tatçı, Mustafa. *Niyâzî-i Mısrî Halvetî Dîvân-ı İlâhiyât*. H Yayınları, 2022.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.

Vanlı, Murat. *Dîvân-ı İlâhiyât (Niyâzî-i Mısrî)*. Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. 2022. Erişim Tarihi: 01 Kasım 2023. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-i-ilahiyat-niyazi-i-misri>.

Yinanç, Refet ve Mesut Elibüyük. *Kanûnî Devri Malatya Tahrîr Defteri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1983.

MALATYALI ŞEHRÎ (17. YÜZYIL)

Prof. Dr. Şener DEMİREL

Fırat Üniversitesi

Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

sdemirel@firat.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0152-1081

Hayatı

Doğum tarihi ve ailesi hakkında XVII. yüzyıl tezkireleri başta olmak üzere kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmayan Şehrî'nin adı ve nereli olduğu konusunda ise tereddüte yer bırakmayacak bilgiler bulunmaktadır.¹ Bu bağlamda söz konusu kaynaklarda adının Âli, memleketinin de Malatya olduğu anlaşılan Şehrî, daha sonra İstanbul'a giderek eğitimini burada tamamlamıştır. Bu arada Şehrî'nin ders aldığı isimlerden biri de dönemin önemli şahsiyetlerinden biri olan Nef'î'dir.²

İstanbul'da bulunduğu süre içinde eğitimini tamamlayarak yazısının güzelliği, şiir ve inşadaki başarısı gibi yeteneklerinin yardımıyla Dîvân kâtibi olan Şehrî, bir müddet veziriazamı Gürcü Mehmed Paşa'nın tezkirecisi olmuştur. Şehrî, divanında yer alan bir kıtada yaptığı görevle ilgili olarak,

"Küttâb arasında meskenüm saff-ı ni'âl

Olursa kıyâs eylemenüz ednâyam

Ser-nâme-i ta'zîmde ol kavm-i güzîn

'Ünvân ise ben nümûne-i imzâyam" (Kt. 10).

1 Şener Demirel, "Şehrî (Malatyalı Ali Çelebi) Hayatı Sanatı Dîvânı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili" (Doktora tezi, Fırat Üniversitesi, 1999).

2 Abdülkerim Abdülkadiroğlu, *İsmail Belig: Nuhbetü'l-asar li-zeyli zübdetü'l-eşar* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 1999), 189; Kudret Altun, *Mucib: Mucib Tezkiresi* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 1997), 38; Abdülkadir Özcan, *Şeyhi Mehmed Efendi: Vakâyi'ü'l-Fuzalâm* (İstanbul: Çağrı Yay., 1989), 2:673; Kemiksiz-zâde Safvet, *Nuhbetü'l-Asâr min Ferâidi'l-Eş'âr*, İstanbul Üniversitesi Ktp., Türkçe Yazmalar, nr. 6186. 43a; Seyrek-zâde Mehmed Âsım, *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*, İstanbul Üniversitesi Ktp., Türkçe Yazmalar, nr. 1711: 8a; Kâşif Yılmaz, *Güftî ve Teşrifâtü's-Şu'arâsı* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2001), 155-156; Sadık Erdem, *Arif Hikmet Tezkire-i Şu'ara İnceleme-Çevri-İndeksli Tıpkıbasım* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2014), 97.

diyerek tezkirelerde yer alan "Dîvân-ı Hümâyûn kâtiplerinden" biçimindeki bilgiyi doğrular.³

Şehrî, memuriyeti sırasında sık sık görevden el çektirilmesinden dolayı maddi açıdan çok ciddi sıkıntılar çekmiş, bu durumu yeri geldikçe şiirlerinde dile getirmekten geri durmamıştır. Örneğin na't türünde yazmış olduğu bir şiirinde otuz yılını boşa geçirdiğini, rahat yüzü görmediğini bundan dolayı Hz. Peygamber'den şefaât beklediğini belirtmektedir:

"Benem o 'âsi ki sî-sâl 'ömrümi itdüm
Tarîk-i ma'siyet-i dûzah-intihâde gubâr" (K. 3/51).

"Hemîşe tâ dil-i zulmet- sirâçe-i Şehrî
Bahâr-ı na'tun ile ola gülşen-i envâr" (K. 3/58).

Şiirlerinde her vesile ile içinde bulunduğu kötü şartlara vurgu yapan şair, çağdaşı şairlerden Fehîm-i Kadîm'in bir şiirinde anlattığına göre küçük yaştaki oğlunu kaybetmiş, bunun acısı bitmeden evi soyulmuş ve çaresiz bir duruma düşmüştür:

"Hiyel-i çarh-ı dîn-ı şu'bede-bâz
Ki odur Yûsuf'ı iden çâhî

Şehrî-i nâ-murâda gör n'itdi
Yiridür yaksa 'âlemi âhı

Nâgehân fevt oldı mahdûmı
Bu yeterken kazâ-yı nâgehânî

Cümle esbâbın itdiler sirkat
Bir iki hâne-düzd güm-râhî"⁴

3 Ali Aktan v.dğr., *Mehmed Süreyya: Sicillî Osmanî Yahud Tezkirei Meşâhir-i Osmaniyye* (İstanbul: Sebil Yay., 1996), 551.

4 Tahir Üzgör, *Fehîm-i Kadîm Hayatı Sanatı Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 1991), 284.

Fehim-i Kadîm'in verdiği bilgi Şehrî'nin divanındaki bir şiir ile örtüşmektedir. Şehrî'nin H. 1064-M. 1653 tarihinde vefat eden oğlu Abdurrahman Çelebi için yazdığı mersiye yanında bir başka şiirinden (Kt. 3) de İsmail adında bir oğlunun da olduğu anlaşılmaktadır.

Şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla Şehrî, bulunduğu görevler gereği o günkü Osmanlı coğrafyasının birçok bölgesini gezmiş; özellikle Halep ve Şam ile ilgili şiirlerinden, bu illeri gezdiği ve beğendiği anlaşılmaktadır:

"Şehrî tahsîn iderüm bu gazel-i bî-bedele
Virse gönlümce nazîre şu'arâsı Haleb'ün" (G. 86).

"Eylerüm Şehrî tenezzül dûzah-ı ednâya ben
Benzemezse Şâm'a girmem cennet-i a'lâya ben" (Matla 6).

H. 1071-M. 1660 yılında vefat eden Şehrî'nin ölüm tarihi ile ilgili olarak birçok kaynakta aşağıdaki tarih mısraının yer aldığı görülmüştür:

"Âh Şehrî göçdi bezm-i cennete" (1071)

Sanatı

Şehrî'den bahseden kaynaklar ve müstakil yayınların neredeyse tamamında onun yeni bir üslup sahibi şair olduğuna vurgu yapılmıştır. Örneğin XVII. yüzyılın önde gelen tezkirecilerinden biri olan Rızâ, tezkiresinde Şehrî'nin yeni tarzda şiirler söylediğini ve hayallerinin de çok yeni olduğunu belirtir.⁵ Yazdığı manzum tezkire ile şöhret bulan Güftî ise, Anadolu'da çok sayıda şair yetiştiğini, bunlar içinde yeni şeyler söyleyebilenlerin sayısının az olduğunu ve bu az sayıdaki şairlerden birinin de Şehrî olduğunu şöyle dile getirir:⁶

5 Rıza, *Tezkiretüş-Şuarâ*, Süleymaniye Ktb., Aşir Efendi, nr. 243; Gencay Zavotçu, *Zehr-i Mâr-Zâde Seyyid Mehmed Rızâ Tezkire-i Rıza* (Sahhaflar Kitap Sarayı, 2009), 261-262.

6 Yılmaz, *Güftî ve Teşrifâtü's-Şu'arâsı*, 155-156.

"İki üçdür bu fırka içre temâm
Rûm'da tâze-gû-yı hoş-erkâm

Bunda ser-meşk-i levha-i ta'dâd
Evvelâ biri Tarzî-i üstâd

Mülk-i Rûm'un harîf-i hoş-behri
Sâniyen merd-i nükte-ver Şehrî"⁷

Meşhur Mevlevî şairi Yusuf Dede de, şairin divanına yazdığı takrizde Şehrî'nin sanatını ve şiir kabiliyetini överek onu Tâlib-i Amûlî ve Urffî-i Şirâzî gibi Sebk-i Hindî'nin önde gelen şairleriyle kıyaslar ve adları anılan bu şairlerin onunla boy ölçüşemeyeceğini belirtir. Ayrıca yerinde bir tespit yaparak Şehrî-i zâr (inleyen Şehrî) diyerek Şehrî'nin en belirgin özelliğine atıfta bulunur.

Şehrî'nin hayâtı ve edebî kişiliğiyle ilgili olarak XX. yüzyılda yapılmış ilk ciddî çalışma Fuad Köprülü'ye⁸ aittir. Köprülü bu makalesinde genel bir değerlendirme yaptıktan sonra Şehrî'nin Fehim-i Kadîm ve Nef'î ayarında olmasa da Sâib-i Tebrîzî'yi takip eden şairler içinde en dikkate değer olanı olarak niteler. Köprülü aynı makalesinde Şehrî'nin şiirleri ile ilgili olarak yaptığı değerlendirmelerde ise "Kasidelerinde biraz Urffî ve Nevâyî, gazellerinde daha fazla Sâib'i taklid etmiştir. Bu gazeller arasında o devr modasına tebe'an Sâib ve Urffî'ye nazire olarak yazılmış Farisî parçalar da vardır." diyerek Şehrî divanındaki dört Farsça gazele bu açıdan dikkat çeker.

Şehrî'nin edebî kişiliğiyle ilgili görüş bildiren araştırmacılardan bir diğeri de Ali Nihad Tarlan'dır. Tarlan⁹, şairin özellikle Sebk-i Hindî'nin belli başlı özelliklerinden olan muhayyiledeki zenginlik ve zincirleme tamlamalar konusundaki başarısının dönemin önde gelen şairlerinden ileri düzeyde olduğunu belirtmiştir.

Dîvân şairi, kendi şiiri hakkında yapacağı eleştiriye, Dîvân şiirinin biçim anlayışına uygun olarak çoğunlukla birbirinden ayrı yerlerde ve birbirinden bağımsız beyitler içerisinde ortaya koyar. Bunu da daha çok mesnevi, kaside ve özellikle gazelde yapmıştır.¹⁰ Şehrî'nin şiirleri bu çerçevede değerlendirildiği zaman benzer bir durumla karşılaşılır. Yani o da kaside ve özellikle gazellerinin

7 Gencay Zavotçu, *Zehr-i Mâr-Zâde Seyyid Mehmed Rızâ Tezkire-i Rıza* (Sahhaflar Kitap Sarayı, 2009), 261-262.

8 Mehmed Fuad Köprülü, "Şehrî", *Yeni Mecmua* 4 (1923): 115.

9 Ali Nihad Tarlan, "Şehrî" (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Dergisi: 1948) C. II, 223-230.

10 Harun Tolasa, *Dîvân Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri*, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1, (1982): 15-46.

bazı beyitlerinde, en çok da mahlas beyitlerinde kendi şiiri ile ilgili görüşlerini ortaya koymuş, şiirlerinin mucize kabilinden olduğunu, renkli anlamlar taşıdığını, ciğer yakıcı nitelikte olduğunu vurgulamıştır. Şiirin renkli anlamlar taşıması aslında her iyi şiir için aranılan bir özelliktir. Bununla ilgili olarak aşağıdaki beyitte "benim divitim Hıristiyanların mucizevî küpüdür ki onun ucundan renkli manalar akar" der.

"Devâtum ol hum-ı i'câz-ı 'İsevîdür kim
Revân nevk-i kalemden ma'ânî-i rengîn" (K. 1/3).

Şaire göre bir şiirin muhatabında karşılık bulabilmesi ve onu etkileyebilmesi için yepyeni ve yürekten söylenmesi gerekmektedir. Eğer şiir bu tarzda söylenirse insanlar üzerinde etkili olabilir. Şair bu durumu bir beytinde şöyle dile getirmiştir: "Şehrî, sen bu yepyeni, içten gelen samimi şiirlerinle, Acem şairlerinin kıskançlığını artıran ve Anadolu şairlerinin de kendine güvenmesini, bir bakıma nazlanmasını sağlayan kişisin. "

"Bu nev-be-nev eş'âr-ı gülû-sûz ile Şehrî
Naziş-dih-i Rûm u hased-efrûz-ı 'Acemsin" (G. 108/5).

Şehrî, bir şiirin etkili olması için sıradan özelliklerin dışında insanları büyüleyen bir başka ifadeyle mucizevî özelliklerle donanmış olması gerektiğine inanır. Aşağıdaki beyitte bu konuyla ilişkili olarak şöyle der: "Sıradan şiirler gönül sahiplerine hiç tesir etmez. Tesir edebilmesi için Şehrî'nin sözleri gibi ya sihirli ya da mucize kabilinden bir nitelik taşımalıdır. "

"Degme söz şimdi eser eylemez erbâb-ı dile
Güfte-i Şehrî gibi sihr gerek yâ i'câz" (G. 60/5).

XVII. yüzyıl, Türk şiirinin yeni bir şiir tarzıyla karşı karşıya geldiği dönemdir. XVI. yüzyılın sonlarına doğru önce İran, sonrasında da Hindistan'da vücut bulan Sebk-i Hindî, şairlerin bu tarzda yeni bir şeyler söylemesine fırsat vermiştir. Bir şiirinde kendisini "şair-i nev-nutk" olarak niteleyen şair yeni tarzdaki bu şiirlerimi Nef'î bile görseydi hayran kalırdı, der:

"Medh-i zâtında ben ol şâ'ir-i nev-nutkam ki
Görse tâzeterî-i şî'rûmi Nef'î-i zâ'im

Bıkr-i endîşesin âgûş-ı beyânından alup
Şerm ile dâye-i ilhâma iderdi teslîm" (K. 7/22-23).

Şehrî'nin şiirlerinin dikkate değer bir özelliği de yürek yakıcı olmasıdır. Bu özelliği sık sık dile getiren şairin şiirlerini yürek yakıcı olarak nitelemesinin arka planında yaşamak zorunda olduğu acı olayların olduğunu ileri sürmek mümkündür. Örneğin aşağıdaki beyitte, "Sakın, sakın! Şehrî'nin alevli nefesinden uzak dur, ki o hanesi harap olan/Şehrî, şiiri gibi ateştir." diyerek şiirlerinin âteşli olduğuna dikkat çeker:

"Hazer hazer nefes-i şu'lenâk-i Şehrîden
Ki şî'ri gibi o hâne-harâb âteşdür" (G. 24/5).

Şehrî'nin kendi sanatının ve şiirlerinin değerini ortaya koymaya çalışırken devrin önde gelen şairleriyle bir mukayeseye yoluna gittiği, bu noktada İran ve Anadolu sahası şairlerinin önde gelen isimlerini muhatap aldığı görülür. Harun Tolasa bir yazısında şairlerin kendi şiir ve sanatları hakkında tespit ve değerlendirmeye yaparken kendilerini dönemin önde gelen isimleriyle bir kıyaslama yoluna gittiğini, özellikle İran, Arap ve Türk şairlerinin emsal alınarak onlar ayarında, hatta onlardan daha ileri düzeyde şiirler yazabildiklerini belirtmiştir.¹¹ Bu bağlamda Şehrî'nin de bu yolu takip ettiği ve az çok kendi sanat anlayışı doğrultusunda birtakım mesajlar verdiği anlaşılmaktadır. Şehrî'nin İran şairleriyle ilgili olarak yaptığı kıyaslamalarda iki farklı görüşe sahip olduğu görülür. Bunlardan birincisi, aynı zamanda kendisinin de takipçisi ve temsilcisi durumunda olduğu Sebk-i Hindî'nin kurucusu veya temsilcisi durumunda olan şairlere karşı takındığı beğeni ve takdir dolu söylem; ikincisi de klasik tarzda şiirler yazan ve bir bakıma gelenekçi diye tanımlayabileceğimiz şairlere karşı, takındığı eleştirel söylem. Ali Nihad Tarlan, Şehrî'nin bu kıyaslamaları yaparken herhangi bir sanat (özellikle tevriye) yapma endişesi taşımadığını belirtmektedir.¹² Şehrî, dönemin önde gelen İran ve Sebk-i Hindî şairlerinden 'Urfî ve Sâib'in şiirlerini yakından tanıdığını ve edebî kişiliklerine de saygı duyduğunu birkaç beyitte dile getirmiştir:

11 Tolasa, "Dîvân Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri", 15-42.

12 Ahmed Nihad Tarlan, "Şehrî", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi II*, 3-4 (1948): 223-230.

"Sühan-ı derdnâk-i 'Urfîden
Şehrî her-vechle habîr benem" (G. 100/8).

"Sad âferîn gazel-i Rûmiyânuna Sâib
Ki virdi Şehrî dü-sad şevk ile cevâb sana" (G. 3/5).

Yukarıda adları anılan şairlerin yanında şiirlerini beğenmediği ve eleştirdiği (klasik devir şairleri olarak tanımlanan) Enverî, Selîm, Senâyî, Hakânî, Hüsrev ve Zahîr gibi sanatçılar da bulunmaktadır. Şehrî söz konusu şairlerle kendini kıyaslar ve kendini onlardan üstün görür:

"Şi'r-i nâhun-be-dil-zen olmayıcak
Tutalum Hüsrev ü Zahîr benem" (G. 100/9).

"Mâh-tâb ise Enverî sözde
Âfitâb-ı sühan-ı mîr benem" (G. 100/10).

Şehrî, İranlı ve Hintli şairlerin yanı sıra, sanatını ve şiirlerini aynı zamanda hocası da olan Nef'î'ninkilerle de kıyaslar ve aynı zamanda beyt-i merhûn olan aşağıdaki iki beytinde bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirir: "Kendini övme konusunda ben yeni şeyler söyleyen şairim. Benim şiirlerimin en yeni-sini, tazesini zeamet sahibi, öncü, rehber olan Nef'î görse, şimdiye kadar hiç söylenmemiş, dile getirilmemiş düşünceyi söz kucağından alarak mahcup bir şekilde ilham dadısına teslim ederdi. "

"Medh-i zâtında ben ol şâ'ir-i nev-nutkam ki
Görse mu'cizterî-i şî'rümi Nef'î-i za'îm

Bikr-i endîşesin âgûş-ı beyânından alup
Şerm ile dâye-i ilhâma iderdi teslîm" (K. 7/22-23).

Şehrî'nin hayâtı hakkında en özel bilgiye şiirlerinde yer veren Fehîm, aynı zamanda Şehrî'nin en beğendiği şairdir. Bu durumu da bir şiirinde "Benim yeni tarzda söylediğim şiirlerime İstanbul'da sadece Fehîm cevap verebilmiştir; ancak artık o da yoktur. " biçiminde dile getirir.

"Şehrî el-hâsıl Fehîm idi o da oldu 'adîm
Tâze-gûyân-ı Sitanbul'da benümle hem-cevâb" (G. 12/5).

Şehrî, klasik Türk edebiyatında Fuzûlî'den sonra yetişen divan şairleri içinde Fehîm, Neşâtî ve Nâilî gibi ıstırapı en yoğun bir şekilde terennüm eden şairlerden biridir. Fakat Fuzûlî'deki ıstırap daha çok mistik duyularla ilgilidir ve şair bu ıstırapa kendisini teslim etmiş durumdadır. Nâilî, Fehîm, Şehrî ve Vecdî gibi şairler ise, daha çok yaşadıkları hayâtтан gelen ıstırapları terennüm etmişlerdir. Şehrî'nin başta gazelleri olmak üzere, kaside ve musammatlarında bu tür bir ıstırapın havasını farklı boyutlarda hissetmek mümkündür. Şairi böylesine derin bir ıstırap havasına götüren, zamandan, felekten ve ortamdan şikâyet etmesine yol açan birçok neden bulunmaktadır. Söz konusu nedenlerin kaynaklarına bakıldığı zaman bunların şairin kendi hayâtından, içinde bulunduğu zaman/ ortamdan ve etkisinde kaldığı üsluptan beslendiği görülmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi Şehrî'nin oğlunun ölümü, evinin soyulması ve ailesini geçindirecek yeterli düzeyde bir gelirin olmaması yanında devrin/ devletin içinde bulunduğu toplumsal çürüme ve yozlaşma ile acıyı, ıstırapı ve karamsarlığı önceleyen Sebk-i Hindi, gibi iç ve dış etmenlerden oluşan tablo aynı zamanda şairin neden yeis ve ıstırap dolu karamsar temalar içeren şiirler dile getirdiği sorusunu da cevaplamaktadır. İbrahim Kutluk, Nâilî'nin edebî kişiliğini anlatırken, onun böylesine büyük bir şair olmasında, başından geçen üzücü olayların ve çektiği sıkıntıların çok büyük bir rol oynadığını ifade eder. Ayrıca "şair bu acıları yaşadığı için şükretmeliyiz" der. Nâilî için dile getirilen bu görüşler bir bakıma Şehrî için de geçerlidir. Bu nedenle Şehrî'yi Şehrî yapan özellikleri, Nâilî ve Fehîm gibi benzer acıları tatması, bu acıları yüreğinin derinliklerinde devamlı olarak hissetmesi ve bunlarla belli bir olgunluğa kavuşmuş olmasında aramak gerekir.

Eseri

Şehrî'nin bilinen tek eseri divanıdır. İçlerinde müellif hattı bulunmayan 30'dan fazla nüshada, 9 kaside, 2 kıt'a-ı kebîre, 1 terkîb-bend, 1 tercî'-bend, dördü Farsça 137 gazel, üçü kıt'a-ı kebîre 12 kıt'a, 10 tarih, 16 rubâî, 10 müfred, 1 müstezâd rubâî ve 1 mesnevi bulunmaktadır. Ayrıca bazı nüshalarda Mevlevî şairi Yusuf Dede'nin divana yazdığı bir takrîz de bulunmaktadır.

Şehrî Dîvânı'ndaki dokuz kasidenin beşi naat, dördü de methiye türündedir. Naatlarında Hz. Peygamber'e duyduğu sevgi ve saygı, O'nun şefaatine nail olma isteği ve Hz. Peygamber'in birçok mucizesine atf dikkat çeker. Şehrî'nin iki musammatından tercî'- bendin konusu naat, terkîb-bendinki ise aşktır. Şairin âşıkâne gazellerinde dile getirdiği duygu ve düşüncelerin bir benzerini

terkib-bentteki beyitlerde de görmek mümkündür. Bir kaç nüshada bulunan ve mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan manzum nâme/mektuplar, Velî Ağa adındaki memduhu için söylenmiştir. Mektupların biri 18 diğeri de 22 beyitten oluşmuştur.

Şehrî çoğu divan şairi gibi bir gazel şairidir. Dîvânındaki dördü Farsça 137 gazelde Sebk-i Hindî'nin de etkisiyle ağırlıklı olarak aşk, acı, keder ve ıstırap öne çıkar. Şehrî'nin söz konusu gazellerinin 85'i rediflidir. Şehrî'nin gazellerinin dördü müzeyyel gazel niteliğindedir. Bu müzeyyel gazellerden üçü Şeyhülislâm Yahya (52. 60. ve 104. Gazeller) için, biri de Gürcü Mehmed Paşa (34. gazel) içindir. Şehrî Dîvânı'nda toplam 10 tarih kıtası bulunmaktadır. Söz konusu tarihlerden biri gazel, diğerleri de kıta nazım şekliyle söylenmiştir. Tarihler kronolojik olarak 1032-1064 seneleri arasındadır. Dîvândaki 10 tarihten ikisi, Kethüda Seyyid Mustafa Bey ve Seyyid Muhammed adlı kişilerin evlilikleriyle ilgilidir. Diğer tarihler de Bağdat'ın Fethi, Sultan IV. Murad'ın vefatı ve Sultan İbrahim'in tahta çıkışı, Revan kalesi muhafızı Emîr Gûne Oğlu Tahmasb Kulu Hân'ın öldürülüşü, Muhammed Emîr adlı bir kişinin Ağa olmasıyla ilgilidir. Geri kalan üç tarih de Muhammed Ağa, Şerif Paşa ve Gümrük Emini Ahmed Ağa'nın yaptırdıkları konaklarla ilgilidir. Tarihlerin sonuncusu hakkında herhangi bir bilgi bulamadığımız Feyzî adlı kişinin vefatı üzerine yazılmıştır.

Şehrî Dîvânındaki ilk kaside, naat türünde olup 46 beyitten meydana gelmiştir. Şairin, bu naata, nesib bölümü fahriye ile başlaması, başta hocası Nef'î olmak üzere Nâilî ve Fehîm gibi dönemin önde gelen şairlerinin bir etkisi olarak yorumlanabilir. Dîvândaki beş kaside ve bir tercî'-bend na't türünde söylenmiştir.

Şehrî'nin biri tercî'-bent, diğeri de terkîb-bent şeklinde olmak üzere iki musammâtı vardır. Tercî'-bendin konusu naattır. Tercî'-bent gibi beş bent ve dokuzar beyitten oluşan terkîb-bent ise, tamamen âşıkâne bir söylemle dile getirilmiştir. Şairin âşıkâne gazellerinde dile getirdiği duygu ve düşüncelerin bir benzerini bu bentteki beyitlerde de görmemiz mümkündür.

Sonuç itibarıyla Şehrî, kendine has özellikleri ile yaşamak zorunda olduğu acı olaylar bir sonucu olarak şiirlerinde çok yoğun bir biçimde Sebk-i Hindî tesirini gözler önüne serer. Hacimli olmayan divanında dikkat çeken özelliklerden birinin kasidede hocası Nef'î etkisinde kaldığıdır. Kuşkusuz bu etki Şehrî ile sınırlı olmayıp hem o dönemin hem de daha sonraki dönemlerin en belirgin özelliğidir. Dîvânda yer alan dokuz kasidenin beşinin na't türünde olması, şairin içinde bulunduğu halet-i ruhiyesinin etkisiyle Hz. Peygamber'in sefaatine nail olma arzusunu yansıtmaktadır.

Dîvânında hemen her nazım biçiminde şiiri bulunan Şehrî, şiirlerinde sürekli olarak yeni bir şeyler söyleme isteği ile karşımıza çıkar. Bu çerçevede bir yandan klasik şiirin geleneksel söylemi bir yandan da Sebk-i Hindî'den

gelen söz ve anlamla ilgili özellikleri birlikte kullanarak, dikkate değer bir başarı ortaya koymuştur.

Eserlerinden Örnekler¹³

Mefâ'ilün/ Fe'ilâtün/ Mefâ'ilün/Fe'ilün

Gelürse kesret-i nezzâreden hicâb saña
O demde sürhî-i rûyuñ olur nikâb saña

Nic'etsün âyine mihr-i ruhuñla 'aksini fark
Sen âftâba müşâbihsin âftâb saña

Şerâreveş iderüm dûde-i cigerden redd
Ger eylemezse eser âh-ı şu'le-tâb saña

Ol âb u tâb ki var 'ârızuñda keşf eyler
Olursa kalb-i bütândan eger nikâb saña

Mey-i tegâfüli nûş itme girme kanumuza
Siyâh- mestî-i çeşmün yiter şarâb saña

Sad âferîn gazel-i Rûmiyânuña Sâ'ib
Ki virdi Şehrî dü-sad şevk ile cevâb saña

Mefâ'ilün/ Fe'ilâtün/ Mefâ'ilün/Fe'ilün

Figân ki çeşmüme sensiz şarâb âteşdür
Şarâb-ı nâb degül âftâb âteşdür

O şu'le-hû n'ola sordukça derdüm itsem âh
Sü'âl-i âteşe lâ-büdd- cevâb âteşdür

Buña ne şem' tahammül ider ne pervâne
Dem-i visâlde sabr u şitâb âteşdür

13 Demirel, "Şehrî (Malatyalı Ali Çelebi) Hayatı Sanatı Dîvânı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili".

Nihân da olsa yakar dilleri fûrûg-ı ruhuñ
Ki sûz-ı âteşe zîrâ nikâb âteşdür

Hâzer hâzer nefes-i şu'lenâk-i Şehrîden
Ki şî'ri gibi o hâne-harâb âteşdür

Mef'ûlü/ Fâ'ilâtü/ Mefâ'ilü/Fâ'ilün

Âşık-ı dil-figârî gibi derdmend olur
Ne müstefîd-i çâre ne sıhhat-pesend olur

Âşık o telh-kâm-ı tarabdur ki nûş- hand
Gelse leb-i halâvetine zehr- hand olur

Âşık cihânda kadri gibi pest ise n'ola
Âh-ı eser- şikâri icâbet-kemend olur

Âşık ne deñlü dîde-fütâd ise de yine
Yekke-süvâr-ı himmet-i 'âlî-semend olur

Âşık iderse cem'-i rakîbânla imtizâc
Şehrî-i hoş-tab' gibi hûbân-pesend olur

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

Âşıkam 'âşık ki kayd-ı mâ-sivâ bilmem nedür
Siklet-i bîgâne hazz-ı âşnâ bilmem nedür

Ârifem 'ârif ki bildüm zâtumı bî- cism ü cân
Şâm-ı deycûr-ı fenâ subh-ı bekâ bilmem nedür

Âşıkam 'âşık ki ser-tâ-pâ esîr-i kâkülem
Himmet-i 'aşk ile teşvîş-i rehâ bilmem nedür

Ârifem 'ârif ki itdüm mâ-verâ-yı 'aklı seyr
İ'tibâr-ı lâ-halâ vü lâ-melâ bilmem nedür

Âşıkam 'âşık ki me'mûr-ı niyâzam tâ ezel
İmtiyâz-ı kahr u lutf-ı dil-rubâ bilmem nedür

Ârifem 'ârif ki buldum Hakkı bî-seyr ü sülûk
İmtinân-ı hâdi-i eyn ü metâ bilmem nedür

Şehriyem Şehrî ki tab'-ı nâzükümdür hem-demüm
İhtilât-ı hardal u âdem-nümâ bilmem nedür

Mef'ûlü/ Mefâ'ilü/ Mefâ'ilü/Fa'ûlün

Bir sencileyin âyine-i râz ele girmez
Bir bencileyin tûtî-i i'câz ele girmez

Bir sencileyin gonca-i mestûr açılmaz
Bir bencileyin bülbül-i gammâz ele girmez

Bir sencileyin fenn-i tegâfûlde müsellemler
Bir bencileyin sabr ile mümtâz ele girmez

Bir sencileyin derd-i dil anlar güzel olmaz
Bir bencileyin 'âşık-ı hem-râz ele girmez

Bir sencileyin âyine-i hüsne münâsib
Bir Şehrî gibi rind-i nażar-bâz ele girmez

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

Âh kim açılmadı dil-gonca-i mahzûnumuz
Degmedi bir hande-i bî-hûdeye mecnûnumuz

Biz safâdan gam çeker gamdan safâlar eylerüz
İ'tibâr-ı halka uymaz şîve-i kânunumuz
Şu'le pâ-mâlî-i dûd olmagla gitmez sûzişi
Olmazuz mugber tasaddur eylese mâdûnumuz

Görmedüm gamzeñ gibi cellâd-ı kâfir-ni'meti
Eyledük sır-âb-ı hûn olmaz dahı memnûnumuz

Hem tegâfûl hem enfs-i gayr hem teklîf-i sabr
N'itsün ey kâfir- terahhum Şehrî-i magbûnumuz

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

Ayru düşdüm ol şeh-i hûbâna itdüm elvedâ'
Kâfir oldum gûyiyâ îmâna itdüm elvedâ'

İktizâ-yı hasretünle 'âkıbet Ya'kûbveş
Ağlamakdan dîde-i giryâna itdüm elvedâ'

'Aczi var gördüm firâkuñla yanup yakılmadan
Merhamet itdüm dil-i sûzâna itdüm elvedâ'

Bahtum olmuşdı müsâ'id neyleyem ammâ yine
Nâ-murâd oldum ser ü sâmlâna itdüm elvedâ'

Sanma ey Şehrî gam-ı firkatle ölmekden kaçam
Cân nedür ben göz göre cânâna itdüm elvedâ'

Mefâ'ilün/ Fe'ilâtün/ Mefâ'ilün/ Fe'ilün

'Ademden ârzû itdüm vücûda gam diyerek
Cihân-ı derd ü gam oldum elem elem diyerek

Dil oldu rişte-sıfat pîç ü tâb ile sûzân
Ta'alluk âteşine zülf-i ham-be-ham diyerek

Tavâf-ı Ka'be-i tahkîk ider dil-i bî-kayd
Cenâb-ı Şeyh-i Haremde sanem sanem diyerek

Ziyâret-i sanem eyler şu'ûr-ı pür-gayret
Huzûr-ı berhemenîde haram haram diyerek

Cihân cihân gam-ı ye's ile Şehrî-i nâ-kâm
Vedâ' eyledi dehri 'adem 'adem diyerek

Mefâ'ilün/ Fe'ilâtün/ Mefâ'ilün/ Fe'ilün
Gelüp bu 'âleme biz 'âlemün nesin gördük
Tamâm-âdem olan âdemün nesin gördük

Bu gülsitânda feryâd u nâleden gayrı
Ne lutfi oldu gülün şeb-nemün nesin gördük

Belâ-yı her-dü-cihân olduğından özge dahı
Cihânda cân gibi bir hem-demün nesin gördük

Sirişk ile bulunur Yûsuf -ı emel dirler
Bu deñlü giryeler itdük nemün nesin gördük

Olinca mâdihiyuz biz Şerîf Paşanun
Kerîm imiş turalum Hâtem'ün nesin gördük

Müdâm sâgar-ı ihsân ile ser-mestüz
Koya fesâneyle Şehrî Cem'ün nesin gördük

Mef'ûlü/ Mefâ'ilü/ Mefâ'ilü/ Fa'ûlün
Sevdâ-yı gam-ı hicr ile dîvâneyle döndüm
Dillerde bu efsûn ile efsâneyle döndüm

Elden çıkarup neş'e-i ümmîdümi ey vâ
Bir bâdesi yok bî-meze-peymâneyle döndüm

Kaldum gam-ı hicrân ile gitdi dil ü dil-dâr
Şol cugd-ı fenâ meskenî vîrâneyle döndüm

Şeb- tâ be-seher geşt iderüm hâne-be-hâne
Şem'îni yitürmiş ben o pervâneye döndüm

Şimden girü ne Şehrî vü ne sohbet-i yârân
Ben kendüye bîgâne şu dîvâneye döndüm

Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün
Belâ-yı 'aşka düşdün 'aşk-ı mihnetkârı gördün mi
Beni âzâr iderdün sevdigüm âzârı gördün mi

Görüp handân olurduñ meh- cebînüm zerdî-i rûyum
Hilâl itmiş vücûduñ hasret-i dîdârı gördün mi

İşitdüm 'aşk-ı İbrâhîm ile yanmış yakılmışsun
Gözüm nûrı beni sûzân iden ol nârı gördün mi

Gurûr-ı hüsn ile dünyâ vü mâ-fihâyı görmezdün
Hele subh u mesâ ol dîde-i bî-dârı gördün mi

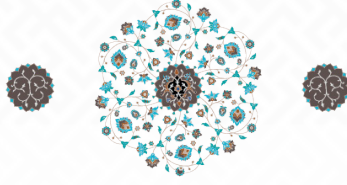
Görürsen her zamân dildârıñı def'-i gam eylersün
Seni hiç görmeyen ol Şehrî-i gam-hârı gördün mi

KAYNAKÇA

- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim. *İsmail Belîğ: Nuhbetü'l-asar li-zeyli zübdetî'l-eşar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999.
- Aktan, Ali, Abdulkadir Yuvalı ve Mustafa Keskin. *Süreyya, Mehmed: Sicillî Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye*. İstanbul: Sebil Yayınları, 1996.
- Altun, Kudret. *Mucîb: Mucîb Tezkiresi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1997.
- Çapan, Pervin. *Tezkire-i Safayî Nuhbetü'l-Asâr min Fevâ'idî'l-Eş'ar İnceleme-Metin-İndeks*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2005.
- Demirel, Şener. "Şehrî (Malatyalı Ali Çelebi) Hayatı Sanatı Dîvânı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili". Doktora tezi, Fırat Üniversitesi, 1999.
- Erdem, Sadık. *Arif Hikmet Tezkire-i Şu'ara İnceleme -Çeviriyazı-İndeksli Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu*. III cilt. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1965.
- Kemiksiz-zâde Safvet. *Nuhbetü'l-Asâr min Ferâidi'l-Eş'âr*. Türkçe Yazmalar, 6186: 43a. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi.
- Köprülü, M. Fuad. "Şehrî". *Yeni Mecmua* 4 (1923): 115.
- Kutluk, İbrahim. "Nâilî-i Kadîm'in Sanat ve Kişiliği". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 11, (Ocak 1964): 269-305.
- Nâcî, Muallim. *Lûgat-ı Nâcî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1987.
- Özcan, Abdülkadir. *Şeyhî Mehmed Efendi: Vakâyi'ü'l-Fuzalâ*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Rıza. *Tezkiretü's-Şuarâ*. Aşir Efendi, 243. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Sâmî Şemsettin. *Kâmûsu'l-A'lâm*. Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996.
- Sâmî, Şemsettin. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Seyrek-zâde Mehmed Âsım, *Zeyl-i Zübdetî'l-Eş'âr*. Türkçe Yazmalar, 1711: 8a. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi.
- Tarlan, Ali Nihad. "Şehrî". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* II, 3-4 (1948): 223-230.
- Tolasa, Harun. "Dîvân Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri". *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1 (1982): 15-46.
- Üzgör, Tahir. *Fehîm-i Kadîm Hayatı Sanatı Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*. Ankara: Atatürk Kültür Yayınları, 1991.
- Yılmaz, Kâşif. Güftî ve Teşrifâtü's-Şu'arâsı. Ankara: Atatürk Kültür Yayınları, 2001.
- Zavotçu, Gencay. *Zehr-i Mâr-Zâde Seyyid Mehmed Rızâ: Tezkire-i Rıza*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017. Erişim Tarihi: 22. 11. 2017. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10746,metinpdf.pdf?0>

VAK'ANÜVİS RÂŞİD MEHMED EFENDİ (1080/1670?-1735/1147)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih GÜNAY

Trakya Üniversitesi

Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

fatihgunay@trakya.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2249-5035

Hayatı¹

İstanbul'da 1670 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Babası Bursa kadılarından Malatyalı Mustafa Efendi'dir. İyi bir eğitim gördü. Medrese tahsilinden sonra Şeyhülislâm Ebûsaidzâde Feyzullah Efendiden 22-23 yaşında iken mülâzım oldu. III. Ahmed'in tahta çıktığı yıl (1115/1703) hâriç medresesine girecek adayların imtihanla seçimi sırasında Râşid Efendi hizmet yılının az olması yüzünden imtihana giremedi. Ertesi yıl açılan ruûs imtihanını kazanarak Şeyhülislâm Paşmakcızâde Ali Efendi tarafından ibtidâ-i hâriç rütbesiyle Hacı İlyas Medresesi'ne tayin edildi. Üç yıl sonra hareket-i hâriç rütbesiyle Ambar Gazi Medresesi'ne, 1123'te (1711) ibtidâ-i dâhil rütbesiyle Halil Paşa Medresesi'ne geçti.

Şehid Ali Paşa tarafından 1126 (1714) yılı başlarında vak'anüvislik görevi verilen Râşid Mehmed Efendi'ye III. Ahmed'in tahta geçmesinden itibaren olayları yazması emredildi. Aynı yılın Şâbanında (Ağustos 1714) hareket-i dâhil rütbesiyle Hadım Hasan Paşa Medresesi'nde görevlendirildi. Bu arada kendisine yapılan nişancılık teklifini rahatsızlığı sebebiyle kabul etmedi. Vak'anüvis sıfatıyla katıldığı Mora seferinde yarımadanın fethi münasebetiyle bir fetihnâme kaleme aldı. Sefer dönüşü Sahn-ı Semân müderrisliğine yükseltilen Râşid Efendi 1128 (1716) yılındaki Varadin seferine de katıldı. O yılın receb ayında ibtidâ-i altmışlı rütbesiyle Hânkâh-ı Ka'riye Medresesi'ne terfi ettirildi. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında da (1130/1718) vak'anüvislik görevinde kaldı, onun emriyle vekâyi'nâmesini Naîmâ'nın bıraktığı yerden başlattı. 1130 Şevval'inde (Eylül 1718) hareket-i

1 Fatih Günay, Râşid (Vak'anüvis), Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânının Tenkitli Metni ve İncelemesi (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2001)

altmışlı rütbesiyle Bayram Paşa Medresesi'ne tayin edildi; iki yıl sonra da Büyük Ayasofya Medresesi'ne nakledildi. Bu sırada askerî kassâmlık, 1135'te (1723) İstanbul ruûsunun sonuncu rütbesi olan Süleymaniye müderrisliği ve bunun yanı sıra Haremeyn müfettişliği görevleri verildi. Böylece medresenin bütün aşamalarını tamamladı ve 1135 Ramazan'ında (Haziran 1723) Edirne pâyesiyile Halep kadılığına gönderildi, vak'anüvisliğe de Çelebizâde Âsim Efendi getirildi. Halep'e hemen gidemeyen Râşid Mehmed Efendi, kadılık başkâtibi Gürânî Ahmed Efendi'ye mektup göndererek işleri vekâleten yürütmesini istedi. Kendisi ancak 18 Zilkade'de (20 Ağustos) Halep'e vardı. 1 Rebîülevvel 1137 (18 Kasım 1724) tarihinde bu görevden ayrıldı. İran'la Osmanlı Devleti arasındaki münasebetlerin bozulmaya yüz tutması üzerine İran Hükümdarı Eşref Şah nezdine elçi olarak yollandı. İbrahim Paşa tarafından İran şahına gönderilecek mektubu bizzat kaleme almıştı. Bu arada kendisine Mekke pâyesi verildi, ayrıca rütbesi sayfiyeye çevrilerek Rumeli beylerbeyliği pâyesi tevcih edildi (7 Zilhicce 1140 / 15 Temmuz 1728). İsfahan'da elçilik vazifesini yerine getirip İstanbul'a dönünce tekrar ilmiye sınıfına alındı. Bu sırada İstanbul'da kıtlık baş göstermiş, kıtlığın sebebi de o zamanlar İstanbul kadısı olan Zülâlî Hasan Efendi'nin uğursuzluğuna bağlanmıştı. Zülâlî Hasan Efendi görevine sekiz ay daha devam ettikten sonra bu dedikodular vezirlerin de emellerine uygun düştüğünden İstanbul kadılığından alındı ve yerine Râşid Mehmed Efendi getirildi (10 Zilhicce 1141 / 7 Temmuz 1729). İstanbul kadılığı III. Ahmed devrindeki son görevi oldu ve 1 Muharrem 1143 (17 Temmuz 1730) tarihinde azledildi.

1143 (1730) yılında patlak veren Patrona İsyânında İbrahim Paşa öldürüldü ve III. Ahmed tahttan indirildi. Birçok devlet adamı, edip, şair ve sanatkâr gibi Râşid Mehmed de bu hadiselerden olumsuz etkilendi; İstanköy adasına sürüldüyse de birkaç gün sonra affedildi. Ancak 21 Şevval 1143 (29 Nisan 1731) tarihinde önce Bursa'ya, ardından Limni adasına sürüldü. Üç yıllık sürgün hayatının son yılını Bursa'da geçirdi, 1146'da (173334) Üsküdar'daki yalısında oturmak şartıyla İstanbul'a dönmesine izin verildi. Patrona Halil ve adamlarının ortadan kaldırılması üzerine tekrar göreve başladı ve Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin ardından Anadolu kazaskerliğine getirildi (6 Rebîülevvel 1147/6 Ağustos 1734). Bu görevde bir yıl kalabildi. 18 Safer 1148 (10 Temmuz 1735) tarihinde vefat etti. İstanbul'da Zincirlikuyu'da, oğlu İbrahim Edhem Efendi'nin konağı civarındaki kayınpederi İdris Efendi'nin hazîresine (Karagümrük caddesi) ve onun kabri yakınına defnedildi. Mezar taşındaki, "Ola Râşid Efendi'nin mekânı evc-i illiyyîn" mısraı ebced hesabıyla ölüm tarihini verir. Çağdaşlarınca şiir ve inşadaki gücüyle anılan Râşid Efendi daha çok tarihçi kimliğiyle tanınır.

Râşid Mehmed Efendi, Lâle Devri'nde Sadabat gibi yerlerde yapılan eğlencelere katılmış ve bu gibi ortamlarda bir çok şiir yazmıştır. Şiirlerinde hikemî tarz hâkimdir. İnsanın aklını hedef alan, ideal duygu, düşünce, inanç gibi konularda şiirler yazmıştır. Şiirlerinde coşkun bir lirizm göze çarpar. Darbimesel niteliğindeki hikemî ifadeleri sıkça kullandığı görülür. Şiir anlayışının şekillenmesinde Nâbî ve Sâib'in önemli etkileri vardır. Söz onun için bir "nâdire"dir. Şiirde neşe dolu tabirlerin olması gerektiğini belirtir. Bunun yanında lafız ve mâna hakkındaki düşüncelerini, sözün bir kalıp olduğunu, anlamın buna ruh verdiğini söyler. Gazellerinde rindâne bir anlayış sergiler. Söyleyişlerinde sebk-i Hindi akımının ağır, külfetli anlatımı görülür, zincirleme tamlamalarına sıkça rastlanır. Bazı manzumelerinde Farsça kelimelerin çokluğu dikkati çeker.

Sanatı

Tezkire sahibi Sâlim, Râşid için şunları söyler:

"Fazl u kemâllerinden fazla şi'r ü inşâda yegâne-i devrân bir mahdûm-ı celîlü'l-kadr-i ma'ârif-güster."

Tezkire sahibi Râmiz, Râşid'in şiir ve inşâdaki kudretini övdükten sonra, halim, selim, müşfik ve nazik bir insan olduğunu söyler.

Tâlik yazıyı güzel yazan, iyi bir münşî olduğu kabul edilen Râşid Efendi, zamanında beğenilen şiirler de yazmıştır; hatta XVIII. asrın önde gelen şairleri arasında sayılır.

Sâib'in tesirindeki Nâbî mektebi müntesibi olan Râşid Efendi'nin şairliği daha kuvvetli ise de, devrine göre, sade dil ile yazdığı tarihi ile daha fazla tanınmıştır.

Râşid, özellikle devrinin Sadabat, Neşatabat gibi eğlence yerlerinde yapılan, devlet adamlarının katıldığı eğlenceleri kaçırmamış ve şiirlerini bu ortamlarda yazmıştır. Topkapı Sarayı'ndaki olayları yakından takip etmiş ve burada yapılan sultan düğünlerini, ziyafetleri, saz ve helva meclislerini kaçırmamış, her fırsatta bu olayları özellikle tarih manzumesi şeklinde kaydetmiştir. Özellikle (tarihçi olmasından kaynaklansa gerek) padişahın bütün hareketlerini izlemiş ve hatta bir defasında III. Ahmed'in tüfekle seksen beş adımdan bir altını vurmasını dahi kaleme almıştır. Râşid her merasimde, her köşkün açılması töreninde hazır bulunmuş, böyle ortamlarda özellikle tarih manzumeleri yazmıştır.

Sanat hayatının gelişiminde etkili olan ortamı bu şekilde ifade ettikten sonra, eserlerinden hareketle Müverrih Mehmed Râşid Efendi'nin şimdi de edebî şahsiyetini tanımaya çalışalım:

Râşid, şiirlerini yukarıda da belirtildiği üzere *hikemî tarzın* etkisinde kalarak yazmıştır. Şiirlerinde deyim ve atasözlerine fazla yer vermemekle birlikte (6 atasözü; 45 deyim), darbımesel niteliği bulunan hikemî ifadeleri sıkça kullandığı görülür. Çoğunlukla gazellerinde gördüğümüz bu ifadelerin genel olarak konuları ve örnek beyitlerini şöyle sıralayabiliriz:

Şair bir beytinde, hikemî tarzın büyük üstatlarından kabul edilen Sâib hakkında şöyle der:

"Kelâm-ı nağzuñ oldu mağz-ı bādām-ı sūhan Râşid
Şanurlar anı kışrılar Şā'ib'den mütercemdür" (G. 60/5)

Sâib dışında *divan şiirinde hikemî tarzın büyük temsilcisi* addedilen şair Nâbî için, kendisine ayrı bir kaside yazacak kadar hayran olan Râşid, onun hakkında;

"Hoşâ beşâret-i teşrîf-i mihmân-ı sūhan
Kadem kadem geliyor yine kâr-bân-ı sūhan" (K. 30/1)

"Virür tarâvet-i gülzâr-ı 'adn her harfe
Te'emmül-i gül ile olsa ter-zebân-ı sūhan" (K. 30/28)

diyerek, onun şiirlerindeki her harfe cennet bahçelerinin güzelliğini kazandırdığını söyler.

Râşid, hikmet konusunda, sözün *nâdire* olduğunu belirten görüşten hareketle şöyle der:

"Arz it veliyy-ni' mete Râşid bu nazmı kim
Tab'-ı sūhanda nâdiredân söylerüm saña" (G. 1/8)

Şâir bu beyitte âlim bir kişiye yakışacak surette şiir söylediğini belirtir. *Nâdire* kelimesi, özellikle Arap Edebiyatı'ndan hareketle, *Hikmet* başlığı altında şu şekilde açıklanmaktadır:

"Arap edebiyatında hikmet; varlıkta gizli olan gerçeğin açığa çıkarılıp lafza dökülmesi, Seci; hikmetin kafiyeyle söz hâlinde tertib edilmesi, Mesel; avâm ve havassın sevinçli ve sıkıntılı günlerindeki duygu ve düşüncelerini dile getiren sözler olup hikmetin en belirgin şeklidir. Nâdire yalnızca seçkinler arasında şöhrat bulan "sahih hikmet"tir."

Nâbî ve Sâib'in Râşid'in şiir anlayışının şekillenmesinde azımsanamayacak etkilerinin olduğu muhakkaktır. Ancak sanat anlayışını sadece bu iki şaire bağlamak da hatalı olur. Şairin, divanında sanatına ilişkin bir dibaceye yer vermemiş olması bizi, şiir anlayışını beyitlerinden yola çıkarak tesbit etmeye zorlamaktadır:

"Sühânver hâlet-i şahbâ-yı gül-gündan geçer Râşid
Sühanda olmaz ammâ neşve-i ta' bîrden fâriğ" (G. 136/7)

Dizelerinde olduğu gibi Râşid, bir şairin şiirinde kullandığı tâbirlerin lirik-coşkun bir söyleyiş içermesi gerektiğini belirtir.

Bunun yanı sıra "Lafz ve mânâ" hakkındaki düşüncesini, sözün bir kalıp olduğunu ve buna ruh veren unsurun da içindeki anlam olduğunu şu beyitlerle dile getirir:

"Âlem-i dünyâdan idrâk it ki ferdâdur ğaraż
Lafz bir kâlıbdur andan rûh-ı ma' nâdur ğaraż" (G. 129/1)

"Mağzdur bâdâmdan maşşûd kışra kim bakar
Râşidâ elfâzdan ya' nî mezâyâdur ğaraż" (G. 129/7)

Râşid'in şiirlerinde göze çarpan ağır, külfetli anlatım ve zincirleme tamlamalardan dolayı, onun Sebk-i Hindî akımının etkisinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu akımın etkilerini Râşid'in şu mısralarında da açıkça görürüz:

"Vezîr-i a' zam-ı sulţân-ı ma' delet-pîrâ
Vekîl-i muţlak-ı şâhen-şeh-i ferîşte-nihâd" (K. 6/21)

"Ne şeh kim oldı feyz-bâr-ı tîğ-ı ğayreti fâ'ıl
Nehîb-i fitne-i âfâk-sûzuñ inñifâsında" (K. 11/15)

"Mühimsâz-ı umûr-ı dîn ü şâh-ı mesned-i temkîn
Hıdîv-i şevket-âyîn taht-pîrâ-yı cihân-bânî" (K. 2/23)

"Bârik-nigâhân-ı mezâyâ-yı hâkîkat
Eyler reg-i engürda şahbâyı temâşâ" (G. 9/2)

Râşid'in şiirdeki anlayışını, dil ve üslûbunu ortaya koyarken, sanırız onun yaşadığı devrin ve toplumun özelliklerini de değerlendirmek gerekir. Her şeyden önce Râşid, on yedinci yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın iç ve dış işlerinde yaşanan felaketlerin ve sıkıntıların on sekizinci yüzyılın ilk yarısındaki devamını gören ve bizzat yaşayan bir kişidir. Her ne kadar devlet erkânıyla iç içe bir hayât sürse de nihayet o da Patrona Halil isyanıyla başlayan sıkıntılı günlerden nasibini almış ve devlet adamlarıyla olan yakın ilişkilerinin sonucunu çeşitli sürgünlerle yaşamış bir şairdir.

Tamamıyla bir çöküntü döneminin başlangıcı olan bir zaman diliminde yaşayan Râşid, hayâtının ilk dönemi diyebileceğimiz güzel ve verimli devlet görevlerinde bulunduğu günleri de görmekle beraber, hayâtının ikinci kısmında yukarıda belirttiğimiz sıkıntıları yaşamıştır. Özellikle onun kasideleriyle, ilgili kişi ve olaylar için kaleme aldığı tarih manzumeleri bu günlerin eseridir. Bu eserlerde özellikle o devrin eğlenceleri ve zevk dolu günlerin izleri vardır. Fakat gazel denilen ve tamamıyla şairin kendi iç dünyasını, söz anlayışını ve hayâta bakış açısını ortaya döktüğü manzumelerinde bu mutantan günlerden pek eser yoktur. Yani coşkun denilebilecek, sevgililerle örülmüş bir şiir dünyası, onun şiirlerinde işlenmekle beraber fazla yer işgal etmez. Ne Fuzûlî'nin insanın içini dağlayan aşk anlayışı, ne de Bâkî'nin yürekleri coşturan sevgili anlayışı onda fazlaca vücuda gelmemiştir. Bunun dışında -şairin mizacından da kaynaklansa gerektir- onun şiirlerinde görebildiğimiz en büyük özellik, bir yol gösterici-öğretici bir nitelik taşımaktadır. Bu yönüyle Nâbî ile büyük benzerlik arz eden bir anlayış içinde olmakla beraber onun kadar başarılı bir portre çizmez. Aynı zamanda onun devlet kademesindeki aldığı görevlerden ve devlet erkânına olan yakınlığından kaynaklansa gerektir şiirlerinde devrin sosyal içerikli sıkıntılarını pek işlemediği görülür. Bu yönüyle de üstat Nâbî'den ayrılmaktadır.

XVIII. asırda birinci sınıf şair olarak nitelendirilen şairlerin ısrarlı tutumlarıyla ortaya konan bir hareket vardır ki o da Türk dilinde mahallileşme

cereyanıdır. Bu çığır, edebiyata halk hayâtını getirmiş, halkın zevkini ve sanatını divan şiirine taşımaya arzulamıştır. Bu ise, halkın kullandığı deyimlerin, söyleyişlerin şiir diline katılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu sayede manzumeler esprili ve sade bir güzelliğe kavuşmuştur. Özellikle bir evvelki asrın büyük şairi Nâbî'nin, şiir dilinde kullanılan Arapça, Farsça kelimelerin çokluğuna şiddetle karşı çıkması her halde şahsî değil, o devir şairlerinin genel bir anlayışı olarak nitelendirilebilir. Bu anlayış sadece şiir dilinde değil manzumelerin türünde bile yerli unsurların sıkça kullanılmaya başlandığı bir devrin özelliğini taşır. Bu manzum türlerin başında ise şarkı gelmektedir.

XVIII. asır şairlerinin diğer bir özelliği de şiirlerindeki İran tesirini azaltarak, şairlerin kendi çevrelerinin sanatkârları olma istekleri yönündedir. Böylelikle şairler, eserlerinde, içinde yaşadıkları toplumun özelliklerini (gelenek, görenek, halk deyimleri ve sözleri. . . gibi) daha çok sergilemeye çalışmışlardır.

Devrin bütün bu özelliklerine rağmen, tarihçi ve şair Râşid'in bu devir özelliklerini eserlerinde kısmen de olsa yansıtmadığını görürüz.

Râşid, şiirlerinde kimi zaman sade bir dil kullanırken, kimi zaman da iç içe girmiş zincirleme tamlamalara yer vermiştir. Kullandığı dil anlaşılır olmakla birlikte bazı manzumelerinde Farsça kelimelerin çokluğu da dikkati çeker niteliktedir. Şiirlerinde hikem unsurunu işlerken âyet, hadis ve halk deyimlerine sık sık müracaat eder. Râşid'in şiirlerinden hareketle Türkçe'ye hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Yine Râşid'in şiirlerinde Nâbî tarzını uyguladığı, üslûbunun sade ve akıcı olduğu görülür. Özellikle kasidelerindeki medhiye bölümlerinde memduh genellikle ve sık sık tarihî kahramanlarla özdeşleştirilir. Gazellerinde ise rindâne söyleyişler dikkati çeker:

"Rindânece maḥbûb ü meyûn zevkını tıyduḡ
Hîç olmadum ammâ ki riyâdan mütelezzeḡ" (G. 32/4)

Râşid'in dili sade değildir; söyleyişlerinde külfetli ve ağır denilebilecek bir anlatım göze çarpmaktadır. Şiirlerinde görülen bu külfete rağmen Râşid, halk dilinden beslenen, derin anlamlar taşıyan özlü sözleri de kullanmayı ihmal etmemiştir:

"Yıkâr bir günde neccâr itdüğün bünyâdı bir yılda
Güci ta' mîr-i dildür sehldür ḡâtır-şikenlikler" (G. 58/3)

Yukarıdaki beyitte de şair, bir yılda yapılan bir eserin bir günde yıkılacağı ve gönülleri yapmanın zor, kırmanın kolay olduğunu belirtir.

Râşid, bazan anlatmak istediği bir hükmü tabiat hâdiselerden örneklerle vermeye çalışır:

"Hevâdur âteşi bâlâ-rev-i sipihr kılan
‘Alev-feşânî-i sûz-ı muḥabbet âh iledür" (G. 59/3)

Şiirlerinde işlediği konular bakımından Râşid, insanın manevî özellikleri hususunda akla gelebilecek hemen her meseleyi ele almıştır. Bu konular şu başlıklarla örneklendirilebilir:

Sihhatin insan için en iyi bir yol arkadaşı olduğu hakkında:

"Şihḥat refîḳ-ı rāh-ı müsâfir degül midür
Bürhân bu müdde‘ âya وسافر degül midür" (G. 62/1)

Kanaatin nimeti arttıran bir özellik taşıdığı hakkında:

"Māye-i keşret-i ni‘ met ki ḳanā‘ atdür anuñ
Luṭfını hırs-perestân-ı tama‘ âz bilür" (G. 64/2)

Sükûtun fazileti ve iyiliği hakkında:

"Cedelkârâna ḥāmūşî ḳadar rengîn cevâb olmaz
Sükûtı merd-i dānâ ḥaşmını ilzâm için şaḳlar (G. 68/4)

Geçim konusu hakkında, maaş kaygısı gütmenin insanı eleme düşüreceğini yine bir tabiat örneğinden hareketle anlatmaya çalışır:

"İder insânı giriftâr-ı elem ḳayd-ı ma‘ âş
Mürğ kim dāne telâşında ola dāma düşer" (G.69/2)

Râşid şöhret hakkında da pek iyi şeyler söylemez ve şöyle der: Şöhret elbisesine sakın meyledip de dünyaya tapma, çünkü onlar (dünyaya tapanlar) renkli kıyafetler giyerek kendilerini belli ederler:

"Libās-ı şöhrete meyl eyleyüp dünyā-perest olma
Ki bunlar cāme-i elvān ile teşhîr olunmışdur" (G. 86/5)

Râşid, şiirlerinde vatan sevgisini de şu özlü sözlerle dile getirir:

"Kıomaz ħubb-ı vaṭan anı ne deñlü perveriş bulsa
Yine bülbül kıafesden şekve eyler āřiyāndan ħazır" (G. 131/4)

Râşid'in şiirdeki bu anlayışından hareketle, bir beyitte vezin zaruretiyle Nakşibendi tarikatının büyük bir düsturunu anlatan "Halvet Der-Encümen" lafzını değiştirerek "Encümen Der-Halvet" hâlinde yazdığını da görürüz. Şair, burada bir tariz /ironi ile dönemin sufilerini eleştirmiştir. Emellerini gerçekteleştirmek isteyenlerin arzularının çokluğundan dolayı vahdet /birlik meclisi, "halvette halk ile birlikte" olmak şekline dönüşmüştür.

"Zihām-ı ārzü-yı nakş-bendān-ı emāniden
Me'āl-i bezm-i vahdet encümen der-ħalvet olmışdur" (G. 87/3)

Kabiliyet hakkında ise şöyle bir anlayış sergiler:

"Siriřtinde gerekdür kıabiliyyet ādemün yohřa
Nihāl-i bîd feyz-i terbiyetle yāsemîn olmaz" (G. 106/4)

Bu beyitlerde (özellikle gazellerde) görüldüğü üzere, Râşid'in şiir anlayışı; insanı anlatmak, ideal bir insan tipi çizmek ve insana değer katmak üzerine kurulmuştur.

Râşid'in aşk hakkındaki düşüncesini de bir beyitte şöyle görürüz:

"Cefā-perest-i bütānum muħālîf-i 'uřřāk
Tarîķ-ı 'aşķda bir başķa 'ādetüm vardır" (G. 85/4)

Bu beyitte de görüldüğü gibi Râşid, sevgililerin cefalarını arzu eden, onların kendisine verdiği sıkıntıları zevk edinen bir aşk anlayışına sahiptir.

Sevgili hakkında da ümitli olan şair, bu anlayışını bir beyitte yine hikemî bir üslupla dile getirir:

"Vişâl için ne kadar nâz iderse itsün yâr
Ümîd-i lûtf olınan yirden imtinân çekilür" (G. 45/2)

Râşid rindâne bir anlayışa sahiptir ve rindin adının dile düşmesi hakkındaki düşüncesini bir beyitte şöyle anlatır:

"Çıkınca nâmı mey-âşâmlıkda bir rindün
Elinde âb görölse şarâbdur dirler" (G. 54/3)

Bir başka beyitte ise rind ile zâhidin kıyası yapılır:

"Şafâ-yı devr-i rindân bâdedendür zâhidâ ammâ
Senün çîn-i cebînün cümle nağş-ı büriyâdandur" (G. 79/4)

Eserleri

1. **Sıhhat-âbâd (Sıhhatnâme):** Sultan III. Ahmed'in geçirdiği ağır bir hastalıktan kurtulması üzerine mesnevi tarzında yazılıp kendisine sunulmuştur. Yaklaşık 1500 beyitten oluşan eserin İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 2891) ve Topkapı Sarayı Müzesi (Revan Köşkü, nr. 826) kütüphanelerinde nüshaları vardır.

2. **Münşeat:** Râşid Efendi'nin bütün mektuplarını toplayan bir külliyat mevcut olmayıp ayrı zamanlara ait iki mecmuası bilinmektedir. Bunlardan biri, büyük kısmı Halep kadılığı sırasında İstanbul'a veya kadılığına bağlı naiplere yazdığı altmış mektuptan oluşur. Diğeri ise İran elçiliği sırasında kaleme aldığı mektupları ihtiva eder (bk. Baysun, IX [1951], s. 145-150).

3. **Fetihname:** Râşid Efendi, 1127 (1715) Mora zaferi dolayısıyla yazdığı elliye yakın fetihnamenin taşradaki görevlilere ve komşu ülkelere gönderildiğini bildirmişse de (Târih, IV, 170) bunlardan yalnız ikisi tesbit edilebilmiştir.

4. **Vakfiyeler:** Aynı zamanda iyi bir hattat olan Râşid Efendi, III. Ahmed Kütüphanesi, Nevşehirli İbrahim Paşa'nın Şehzadebaşı İmareti ile Nevşehir İmareti vakfiyelerini kaleme almıştır.

5. Tarih: Râşid Efendi'nin vak'anüvisliği döneminde (1126/1135/1714-1723) kaleme aldığı Vekâyi'nâme'si Naîmâ tarihinin devamı mahiyetinde olup 1071-1134 (1660-1722) yılları arasındaki olayları kapsamaktadır. Esere önce Şehid Ali Paşa'nın emriyle 1115'te (1703) başlamış, ardından Damat İbrahim Paşa'nın emriyle 1071-1115 (1660-1703) olaylarını da eklemiştir. Halep kadılığına tayini üzerine yerine getirilen Çelebizâde Âsim Efendi onun kaldığı yerden devam etmiştir. Tayin tarihinden önceki elli beş yıllık vukuatı da ihtiva eden eserin başlıca kaynakları, Râşid Efendi'nin bizzat gördükleri ve duydukları ile resmî belgeler, vekâyi'nâmeler vb. eserlerdir. Bu sonuncular arasında Naîmâ'nın müsveddeleri, Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağa'nın Zeyl-i Fezleke ve Nusretnâme'si, Kara Mehmed Paşa'nın Viyana (1076/1665), Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Paris (1133/ 1721) ve Dürrî Ahmed Efendi'nin İran (1134/1722) sefâretnâmeleri zikredilmektedir. Vekâyi'nâme'nin 1082-1115 (1671/1703) yıllarına dair ilk iki cildi için hemen hemen aynen Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın Zübde-i Vekâyiât'ı kullanılmıştır (nşr. Özcan, neşredenin girişi, s. LX11 vd.). Râşid Târihi iki defa basılmıştır (1153, 1282); bunlardan ilki üç, ikincisi beş cilttir.

6. Dîvân: Türkiye kütüphanelerinde yirmi dört nüshası tesbit edilen divanın yurt dışında da beş nüshası vardır. Şiirlerin sayısı nüshalara göre değişiklik arz etmektedir. Dîvân nüshaları incelendiğinde otuz kaside, elli altı tarih manzumesi, 264 gazel, on üç beyit, sekiz kıta, bir manzum arz-ı hâl, on bir lugaz, on dokuz matla', on bir müfred, on iki rubâî, beş şarkı, bir tahmîs, Mahtûmî Vahîd adlı bir şairin divanı için yazılmış bir manzum takriz ve bir terciibendin bulunduğu görülür. Dîvânın bazı nüshaları Âtîf Efendi (nr. 2073/1), Edirne İl Halk (Ahmed Bâdî, nr. 2188), İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 414; tbnülemin, nr. 3084), Süleymaniye (Hafîd Efendi, nr. 343), Topkapı Sarayı Müzesi (Hazine, nr. 891) kütüphaneleriyle Millî Kütüphane'de (nr. 190) kayıtlıdır.

Eserlerinden Örnekler

Na't-ı Şerîf

Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilün

Ey nuḥustîn lem' a-i gîti-fürûz-ı nûr-ı zât

V'ey muşaffâ-gevher-i pür-tâb-ı kân-ı mümkünât

Zâtuñ olmışdı ḥurûş-efzâ-yı mevc-i ıstîfâ

Cûşa gelmezden muḫaddem baḥr-i esmâ vü şîfât

Ḳāmetüñ serv-i çemân-ı bûstân-ı ḳuds idi
Olmadın Âdem hırâmân-ı cinân-ı ‘âliyât

Mihr-i zātuñ pertev-endâz-ı sipihr-i feyz idi
Çeşm-i İbrâhîm’e yüz göstermemişdi âfilât

Ḥaḳḳ seni ḳılmışdı keştibân-ı deryâ-yı hüdâ
Nûḥ’a mevci olmadın ‘ilm-i cevâr-ı münşe‘ât²

Bî-cihet tûr-ı hüviyyetde ḥaḳîḳat-bîn idüñ
Lâkin انظر³ ḳılmadın Mûsâ’ya taḥdîd-i cihât

Rûḥ bulmuşdı nümûduñla heyûlâ-yı vücûd
Olmadın peydâ dem-i ‘îsâ’daki sırr-ı ḥayât

Olmadukça feyz-i hestî tıynetüñden ḥâşılı
Olmadı şûret-pezir-i kevn ü ḥilḳat muḥdeşât

‘İlm ile şâbit şuver meyl-i zuhûr-ı ‘ayn idüp
Başladukda cilve-i tafşîle bir bir mücmelât

Şavb-ı mecdüñden ḥilâfetle gelüp bunca rûsûl
Ba‘ş olındı kevn envâ‘-ı şerâyi‘ le du‘ât

İḳtirâb-ı meb‘aşüñden ḥalkı tebşîr eyleyüp
Ḳıldılar inhâ-yı ma‘nâ-yı آت⁴ قریب külliü

Didiler meb‘ûş olur âḥîr zamân peygamberi
Kim kitâbın ḳıldı Ḥaḳḳ meclâ-yı râz-ı münzelât

2 "وله الجوار المنشآت في البحر كالأعلام" er-Rahmân 55/24 ayetine telmih olup bu beyitte ayette geçen kelimeler kullanılmıştır.

3 6 (b) انظر unzur: ". . . bak. . .": el-A'râf 7/143

4 11 (b) قریب كل آت karîbün külliü ât: H. Ş. İbn-i Mâce, Mukaddime:7; Dârimî, Mukaddime 23. "Ḳarîbün külliü ât" sözünün doğru söylenişi "Külliü âtin ḳarîb" şeklindedir ve "her gelecek yakındır" anlamındadır.

رحمة للعالمين⁵ tuğrāsı birle buldı zīb
Zātına Hakk virdüğü menşür-ı vaşf ü inti' at

Zātı sulţān-ı rüsüldür ümmeti hayrū'l-milel
Şer' -i pākıdūr şırāt-ı mustakīm-i müniciyāt

Oldı mīlādından evvel çok havāriķ āşikār
Kim beyānında bu resme ittifāk itdi ruvāt
...

Kaşide-i Bahāriyye Der-Sitāyiş-i Sulţān Aḥmed Ḥān

Mefā' ilün / Fe' ilātün / Mefā' ilün / Fe' ilün (Fa' lün)

Zihī zamān-ı meserret-nümā-yı şevķ-āşār
Ki her dem-i feraḥ⁶ 'ide oldı ta' ne-güzār

Debīr-i kārgeh-i Lem-yezel yine yazdı
Kitābe-i çemene فانظروا الى آثار⁷

'Ayār-ı gubār-beste-i ekdār-ı dehr iken urdı⁸
Meserret āyīne-i ṭab' a şayķal-ı jengār

Olup kudüm-ı bahār ile müşg-sā 'ālem
Fezā-yı şūresitān oldı şimdi ğāliye-zār

Kemāl-i luṭf-ı hevādan mişāl-i nūkhet-i gül
Şemīm-i ṭīb virür sebze-i ser-i dīvār

Yine bulup vera' -ı bārid ehli germī-i şevķ
Derünün eyledi pür-tāb-ı zevķ-ı feyz-i bahār

5 13 (a) رحمت للعالمين *Raḥmeten li'l-ālemin*: "Älemlere rahmet olarak (gönderdik)" : el-Enbiyâ 21/107

6 Bu mısra da vezin eksiktir.

7 2 (b) فانظروا الى آثار *f'anẓurū ilā āşār*: "Eserlere bakın": el-Enâm 6/99. ayetten mânen iktibas edilmiş.

8 Bu mısra vezin eksiktir.

Görindi nâmiyede haylî kuvvet-i te'şîr
Nişânde olduğı demde nihâl olup pür-bâr

Olup tebessüm-i şevkiyle vâlib-i âfâk
Pür oldu bang-i şafâdan mesâmi' -i aqtâr

Ne feyzdür bu ki kesb-i tarâvet eylerdi
Çemende zâhid-i huşk eyleseydi geşt ü güzâr

Şu sepdî dîde-i ezhâra şebnem-i seherî
Çemende huftte iken kıldı nergisi bîdâr

Şafâ-yı vaqt ile mânend-i kuhl nûr virür
'Adîl-i sürme-i çeşm oldu hâşiyetde gubâr

Zuhûra geldi من الماء كل شيء حي⁹
Kürüm-ı bâğ gibi nem-çekân olup eşcâr

Tarâvet öyle ki olurdu gonçeler zâhir
Çü şîşe olsa güle cây küşe-i destâr

Çiçekli câme-i nîlî giyindi bâğ şanur
Gören şükûfeleri zîb-i çehre-i enhâr

Hevâ-yı vaqt-i ferahdan vücûd-ı insânî
Nihâl-i tâze gibi oldu şimdi nâmiyedâr

...

9 12 (b) من الماء كل شيء حي mine'l-mâ'î külle şey'in hayy: "Her canlı şeyi sudan (yarattık)": el-Enbiyâ
21/30

Tārīḥ-i Vilādet-i Ḥazret-i Fâtıma Sultân

Mefâ'ılün / Mefâ'ılün / Mefâ'ılün / Mefâ'ılün

Yine şan'atger-i âfâķ virdi dehre pîrāye
 ẖanādîl-i nücûmı aşdı fark-ı çarḥ-ı mînāya

Dükân-ı dehre itdi atlas-ı çarḥı serâ-perde
 Felek encümle döndi bir çiçekli mâ'î ḥārāya

Feres-rân-ı felek bâzîçekâr-ı gûy ü çevgândur
 Hilâli şavlecândur gûy-ı mihr-i 'âlem-ārāya

...

Kimi meh gibi toĝdı diyu tārīḥ eyledi inşā
 Zamân-ı sâl-i milâd-ı şerîf-i şevķ-baḥşāya

Hemân ben de zebân-ı şükr ile Râşid didüm tārīḥ
 Hele bir nûr-ı 'aynı pād-şāhuñ geldi dünyāya **1115?**

Gazel

Fe' ilâtün (Fâ' ilâtün) / Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilün (Fa' lün)

Olamaz bend-i girân zülf-i girih-gîr bana
Tavk-ı kumrî gibidür halka-i zencîr baña

Bî-dimâgum o kadar kim ider îrâş-ı zükâm
Büy-ı nâreng-pezîr-i gül-i taşvîr baña

Eyledüm tecrübe eczâ-yı gînâ-yı dehri
Olamaz hîç kanâ' at kadar iksîr baña

Nâtık-ı menkabet-i hâlüm olup 'aciz ü sükûn
Oldı hâmüş-zebânî leb-i takrîr baña

Oldum âsûde-i meydân-ı tevekkül Râşid
Râziyum her ne ise kısmet-i takdîr baña

Gazel

Fe' ilâtün (Fâ' ilâtün) / Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilün (Fa' lün)

N'ola vâ-beste-i ihlâş ise te'şîr-i du'â
Ki olur şıdk-ı derûn bâl ü per-i tîr-i du'â

Tutup el üzre iderler der-i Hakk'a ithâf
Böyledür kâ'ide-i cünbiş-i tevķîr-i du'â

İtse câ pûte-i kânûn-ı icabette eger
'Âcizânun işin altûn ider iksîr-i du'â

Şıdkun âşârını seyreyle ki şubh-ı rûmuñ
Yüzün âğ itdi sefidâc-ı tebâşîr-i du'â

Şâhibin Hızır gibi zinde-i câvîd eyler
Âb-ı hayvân mı nedür girye-i şeb-gîr-i du'â

‘Acz iken ‘arşa-i cevân-ı kümeýt-i da‘ avât
Dest-i ‘ işyân olabilsün mi ‘ inan-gîr-i du‘ â

Hakk’dan ümmîdümüz oldur çatı keskinlik ide
Râşidâ zâğlanup eşk ile şemşîr-i du‘ â

Gazel

Mef‘ ülü / Fâ‘ ilâtü / Mefâ‘ ilü / Fâ‘ ilün

Sîr-âb-ı câm-ı şevk olamaz meşreb-i ğarîb
Şad-çâk-i huşkî-i teb-i ğamdur leb-i ğarîb

Çün mâh-ı münhasif yine bî-nûr ü fer toğar
Âbisten-i şafâ dağî olsa şeb-i ğarîb

Olmağdadur humâr-ı mey-i intizâr ile
Hamyâze-rîz-i ye‘ s leb-i maṭlab-ı ğarîb

Reng-âver-i küsûf-ı kederdür ne fâ‘ ide
Mîhr-i münîr imiş ṭatalum kevkeb-i ğarîb

Râşid gerekdür âh-ı gelû-sûz-ı dil gibi
Te‘ şîr idince zenzeme-i "Yâ-Rab-ı" ğarîb

Gazel

Mef‘ ülü / Mefâ‘ ilü / Mefâ‘ ilü / Fe‘ ülün

Ey hâl-i ruḥuñ mâye-i sevdâ-yı muḥabbet
Gülzâr-ı ‘ izâruñ çemen-ârâ-yı muḥabbet

Sen her ne kadar ḥüsn ile mümtâz-ı cihânsañ
Ben ol kadar âşüfte vü rüsvây-ı muḥabbet

Ḥün-âbe-i eşküm mi 'aceb cûşîş-i dilden
Çıkıdı yüzine cür' a-i mînâ-yı muḥabbet

Oldı Meh-i Ken'ân sezâ-dîde-i Ya' kûb
Erzen güher-i der-kef-i deryâ-yı muḥabbet

Âgâh içerüz şubḥ-ı kıyâmetde olursa
Ol şüh ise ger sâķi-i şahbâ-yı muḥabbet

Gazel

Fe' ilâtün (Fâ' ilâtün) / Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilün (Fa' lün)

Żarar-ı ye' s iken ârâyîş-i bâzâr-ı ümîd
Mâyedâr-ı ḥîred olsun mı ḥarîdâr-ı ümîd

Ṭalib-i rāḥat-ı tecrîde gerekdür olmaķ
Dil tehî-dest-i heves ḳalb sebük-pây-ı ümîd

İş hemân mîve-i kâma el irüşdürmekdür
Yohsa her naḥl-i taşavvur vire mi bâr-ı ümîd

Berzaḥ-ı ḥavf ü ricâ varsa budur 'âlemde
Düşmesün vesvese-i ye' se ser ü kâr-ı ümîd

Râşid olduķca gehî kām-revâ nevmîdân
Ḥâlet-i ye' s oluyor bâ' iş-i tekrâr-ı ümîd

Rubai

Ahreb

Hîç olma ḥırâşe-i dilinde mürte' âb
Anuñ ki ola dü-çeşmi ğarķ-ı ḥün-âb
Bir şîşede kim olmaya âşâr-ı şikestî
Eyler mi dilâ terâviş andan hîç âb

KAYNAKÇA

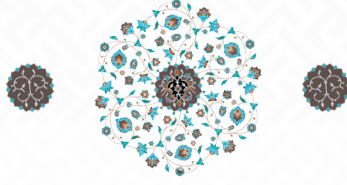
- Aktepe, Münir. *"Neşşehirli Damad İbrahim Paşa'ya Âit İki Vakfiye"*. Tarih Dergisi 3 (1960): 149-160.
- Aktepe, Münir. "Vak'anüvis Râşid Mehmed Efendi'nin Eşref Şah Nezdiddeki Elçiliği ve Buna Tekaddüm Eden Muhâbereler." *Türkiyat Mecmuası* X, sy. II (1955): 155-178.
- Aktepe, Münir. *Patrona İsyan VIII*. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1958.
- Atâ, Ahmet. *Tarih-i Atâ*. Zühdi Bey. 2: 289. Süleymaniye Kütüphanesi, 1293.
- Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. çev. Coşkun Üçok. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 1982.
- Banarlı, Nihat Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. II.. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Beliğ, İsmail. *Nuhbetü'l-Âsâr*. Türkçe Yazmalar, 1182. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi.
- Bilkan, Ali Fuat. *Nâbî Dîvânı*, I-II. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, 1997.
- Biltekin, Halit. *"Râşid Dîvânının Tenkitli Metni"*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 1993.
- Çelebizâde, Âsım. *Âsım Tarihi* II. İstanbul: Cerîde-i Havâdis Matbaası, 1282.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 1983.
- İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1994.
- Karatay, F. Edhem. *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu*. 3. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1965-1967.
- Komasyon. *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Me'âli*, 13. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayını, 1991.
- Köprülü, Fuat. "Râşid Tarihinin Kaynaklarından Biri: Silahdar'ın Nusretnâmesi". *Belleten* XI (1947): 43, 473-487.
- Kutluer, İlhan. "Hikmet". *İslâm Ansiklopedisi* c.18. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, 2000.
- Levend, Agah Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.
- Mengi, Mine. *Dîvân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1991.
- Özergin, M. Kemal. "Râşid". *İslâm Ansiklopedisi*. c.8. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Öztuna, Yılmaz. *Osmanlı Devleti Tarihi*. 1. Kültür Bakanlığı Yayını, 1998.
- Râmiz. *Tezkire*. Esad Efendi, 3873. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Râşid. *Târih*. Cilt: III-IV. İstanbul: Matbaa-ı Amire, 1865.
- "Râşid". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. c.27. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990.
- "Râşid". *Türk Ansiklopedisi*. 27. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, 1978.
- "Râşid". *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*. c.9. İstanbul: Anadolu Yayınları, 1983.
- Refik, Ahmet. *Alimler ve Sanatkârlar (900-1200)*. İstanbul: Kitabhâne-i Hilmî, 1924.
- Refik, Ahmet. *Hicrî 12. Asırda İstanbul Hayatı*. Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, 7. İstanbul: Devlet Matbaası, 1930.

- Refik, Ahmet. *Lâle Devri*. haz. Dursun Gürlek. İstanbul: Timaş Yayınları, 1997.
- Safâyî. *Tezkiretü's-Şuarâ*. Türkçe Yazmalar, 3215. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi.
- Sâlim Mehmed. *Tezkire*. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1315.
- Taeschner, Fr. "Osmanlılarda Coğrafya." *Tarih Mecmuası* 2 (1926): 310.
- Tahir, Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*. Cilt III. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. "Değerli Türk Alimi ve Güzel Sanatlar Üstadı Abdülbaki Arif Efendi". *Belleten* XXII (1958): 108.
- Yılmaz, Mehmet. *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1992.

18. yüzyıl

NURÎ EL-MALÂTÎ (18. YÜZYIL)

Dr. Öğr. Üyesi Gamze ÜNSAL TOPÇU

Bitlis Eren Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

gunsal@beu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6682-166X

Hayatı

Nurî mahlaslı şairlere özellikle 16, 17 ve 18. yüzyıl tezkirelerinde rastlanılmakla birlikte Malatya ile anılan ve mevzubahis şairin yaşadığı dönemi işaret eden Malatyalı Nurî mahlaslı herhangi bir şairin hem hayatına hem de eser/eserlerine tesadüf edilmemiştir. Ancak Birgivi'nin İzhârü'l-Esrâr adlı Arapça cümle sentaksı hakkında yazılan ve Osmanlı medreselerinde ders kitabı¹ olarak okutulan eserine şerh mahiyetinde yazılmış olan *Kitabu Keşfi'l-Esrâr min Şerh'i-İzhâr* isimli eserin yazma nüshası içinde yegâne şiirine rastlanılmıştır.² Bu manzumenin son Kırım Hanı Şahin Giray'a (d. 1745-ö. 1787) ait gazele nazire olarak yazıldığı tespit edilmiştir.³ Bu bilgiden hareketle Nurî el-Malâtî'nin 18. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla dünyaya geldiği yani Şahin Giray'ın çağdaşı olabileceği veyahut daha sonraki dönemlerde yaşadığı ihtimal dâhilindedir. Nazire yazma beğenilen bir manzumeye, eser sahibinin çağdaşı veya sonraki dönemlerde yaşamış başka bir şair tarafından aynı vezin, aynı kafiye ve redif, aynı muhteva vb. hususları göz önünde bulundurarak bir nevi öykünerek eser meydana getirme geleneğidir. Nurî el-Malâtî'nin de bu gelenek içerisinde, Şahin Giray'ın gazeline nazire yaparak başka bir gazel oluşturmaya dikkat çekicidir. Şahin Giray'ın bu gazeli üzerine de Ali Çavuşoğlu "*Kırım Hanı Şahin Giray (ö. 1787) ve Gazel-i Müdevver'i*" başlığıyla bir makale kalemlenmiştir.

1 Hüseyin Elmalılı, *İzhârü'l-Esrâr, Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 23 (İstanbul 2001), 506-507.

2 Gürer Gülsevin, "Malatya ve Çevresindeki El Yazması Türkçe Eserler," *II. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu*, İnönü Üniversitesi Tebliğler, Malatya 1987.

3 Süleyman Çaldak, "Şahin Giray'ın İlgi Çekici Bir Gazeli ve Nurî el-Malâtî'nin Naziresi," *Prof. Dr. O. Nedim Tuna Armağanı* içinde (Malatya: 1989), 39, 43.

Sanatı

Nurî El Malâtî'nin günümüze ulaşabilmiş tek manzumesi bulunmaktadır. Bu manzume üzerinden şairin genel olarak edebî şahsiyeti ve şiir poetikası hakkında kesin bir şey söyleyebilmek mümkün olmamakla birlikte mevcut eserinden hareketle bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Özellikle nazire yazma geleneğini sürdüren, ayrıca Şahin Giray'ın şekil ve içerik olarak dikkat çekici bir gazeline nazire olarak kaleme aldığı eser Nurî el-Malâtî'nin divan edebiyatı vadisinde yürüyen bir şair olduğunun göstergesidir.

Eseri

Nurî el-Malâtî ve Şahin Giray'ın aşağıda örnekleri verilen eserleri gazel nazım şekli ile oluşturulmuştur. Her iki gazelde de bütün beyitler -yâ hecesi ile başlayıp, -ây hecesi ile bitmiştir. Gazellerin beyit sonlarında bulunan bazı kelimelerde de -y sesinin türetildiği de görülmektedir. "fedây, nidây, gedây, edây, cilây, revây, hüdây..." kelimelerinde olduğu gibi. Yine nazire yazma geleneği içerisinde aynı arûz vezniyle eser kaleme alma özelliğine de uyarak nazire olan gazel de "*Müfteilün / fâ'ilün / müfteilün / fâ'ilün*" kalıbıyla yazılmıştır. Nurî el-Malâtî'nin gazeli 12 beyit, Şahin Giray'ın gazeli ise 13 beyitten müteşekkildir. Gazelerde kullanılan kelime kadrosunun da benzer olması yine dikkat çeken bir başka husustur. "sezây, cilây, yaver, yâd, yaz, yâr, ya..." gibi. Şahin Giray'ın hayâtında yaşadığı iniş ve çıkışların bu eserine sirayet ettiğini söyleyebiliriz. Bu gazel gözden düşen ancak sanatkâr bir devlet adamının itibarını kazanmak için oldukça fazla emek harcayarak üretilmiş bir eserdir denilebilir. ⁴ Nurî el-Malâtî'nin gazelinde ise tasavvufi bir neşve olduğu dikkat çekmektedir. Nurî'nin gazelinde Allah'a yalvarış, yakarış, Allah karşısında çaresizlik ve Hz. Muhammed'e olan sevgi söz konusudur. Malatyalı Nurî'nin mevcut gazelinden hareketle mutasavvıf bir şair olması durumu söz konusudur.

4 Özer Şenödeyici, *Osmanlı'nın Görsel Şiirleri* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2012), 171.

Nurî el-Malâtî'nin Naziresi

Müfteilün / fâ'ilün / müfteilün / fâ'ilün

Yâd-ı hudâ eylerüm cân resûle fedây
Vakt-ı seher eylerüm aşkıla aña nidây

Ya def [ü] tanbûrıla aşkıla bî-dil olup
Âsitân-ı Kâ'be-i kûyuña irdür pây

Yâdın idüp ağlarum Kâ'be-i didârınıñ
İşigiñe yüz sürem âciz-i miskin gedây

Ya pür toludur dile âciz-i bî-çâredür
Bendeye eyle nazar medhini idem edây

Yâd gelüp bu dile medhini kıldum taleb
Kimya-yı enfâsını derdüme kılğıl sezây

Ya dâ'im-i zü'l-atâ derdüme virgil devâ
Merhametünden şehâ bendeyi itme cüdây

Yaz serim (u) re'sime bende-i mahzûnuñum
İstedigüm bu durur vech-i melîh u senây

Yâd-ı cemâl eylerüm vech-i ruhuñ bir görem
Devlete irem katı lutfıla olam hümây

Yan sevâb işleyüp lutfıla idüp nazar
Bana şefâ'at eger eylersen olam cilây

Yâr seversen eger emrini tutgıl anuñ
Rahmet idüp Nurîyâ ola şefâ'at revây

Ya lec idüp nitmeli Nûriyâ teng oldı dil
Salli ve sellim alâ seyyidinâ ya hüdây

Yâver olursa eger seyyidinâ himmetin
İki cihânda sana cân u dil olsun fedây⁵

Şahin Giray'ın Gazeli

Müfteilün / fâ'ilün / müfteilün / fâ'ilün

Yâr gelüp 'âşıkıñ menzilini kılşa cây
İtmeye mi gün yüzi dîdeleri rûşenây

Yayup o kâkülli gün yüze kıldıñ nikâb
Menzil-i 'akrebde yâ münhasif olmışdır ay

Yanaşup ol mâha yâ hançer-i ser-tîzini
Eylesem agyârınıñ sînesini hemçü nây

Yâr delerse eger sînemizi kâ'iliz
Tek bizi ol meh-likâ lutfına kılsun sezây

Yan virüp ey meh-likâ kaçma bu gam-h'âreden
Âteş-i hicrân ile yanmağa görme revây

Yaz semender gibi yanmağa tâlibliyim
Ey kalem 'arz it eger diler ise ol hümây

Yâver olursa eger lutf-ı Hudâ bir kula
Bir pula muhtâc iken dehre olur pâdişây

Yâ meh-i rahşende mi dehre ziyâ-bahş olan
Tal'at-ı rûyuñ mudur 'âleme viren cilây

5 Hasan Kavruk ve Metin Özer, *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri* (Malatya: Malatya Belediyesi Kùltür Yayınları, 2006), 502.

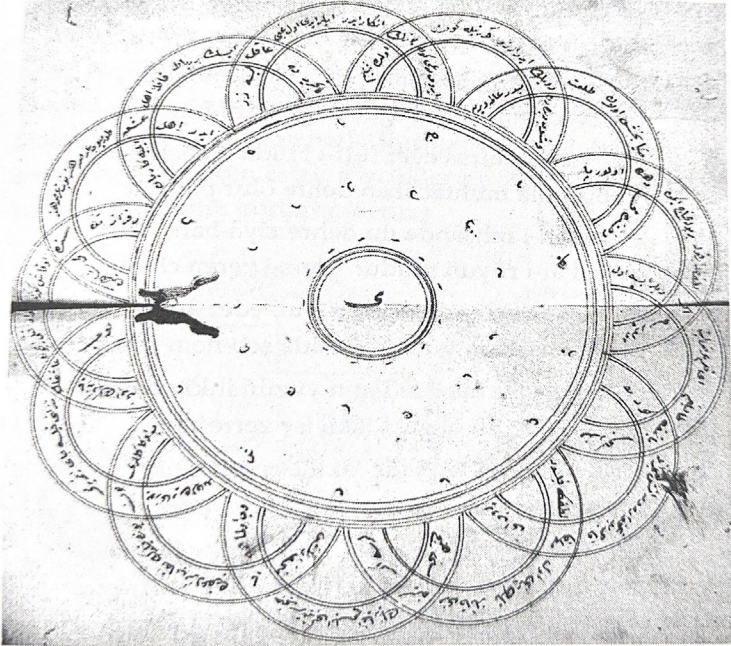
Yaş düşüp dîdeden rûyuñ ider ârzû
Kudret ile gün yüzüñ olmada şeb-nem-resây

Yâ lec idüp müdde'î gün yüzüñ inkâr ider
Eyler idi ol gabî 'âkil ise zerre rây

Yap reh-i tecrîdde 'âkil isen bir ribât
Kâfile-i ehl-i 'aşk eyleye kârbân-serây

Yâre ider ehl-i 'aşk turmayup 'arz-ı hüner
Nevbet-i 'arz-ı hüner sende mi Şâhîn Girây

Yâr-ı ser-efrâz-ı men sende o kaş göz ki var
Katli içün 'âşıkıñ yâ ne gerek ok u yay⁶

Şahin Giray'ın gazelinin görseli^{7/8}

6 Özer Şenödeyici, "Osmanlının Görsel Şiirleri III: Trajedinin Gölgesinde Hüner Gösterisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research* 2, sy. 6 (2009): 588-590.

7 Mecmûa-i Eş'âr, Yazma 167, M. Fatih Köksal Şahsî Kütüphanesi.

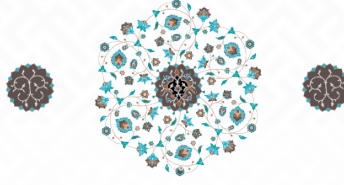
8 Özer Şenödeyici, *Osmanlının Görsel Şiirleri*, 171.

KAYNAKÇA

- Çaldak, Süleyman. "Şahin Giray'ın İlgi Çekici Bir Gazeli ve Nurî El-Malatî'nin Naziresi." *Prof. Dr. O. Nedim Tuna Armağanı*. (Malatya, 1989), 39-43.
- Çavuşoğlu, Ali. "Kırım Hanı Şahin Giray (ö. 1787) ve Gazel-i Müdevver". *Turan Stratejik Araştırmaları Merkezi Dergisi* 2, sy. 8 (2010).
- Elmalı, Hüseyin. "İzhârü'l-Esrâr" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23: 506-507. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Gülsevin, Gürer. "Malatya ve Çevresindeki El Yazması Türkçe Eserler" II. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, İnönü Üniversitesi Tebliğler, Malatya, 1987.
- İsen, Mustafa. "Şahin Giray". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 2014 Erişim Tarihi: 25.12.2023. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sahin-giray>
- Kavruk, Hasan ve Metin Özer. *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2006.
- Şenödeyici, Özer. "Osmanlı'nın Görsel Şiirleri III: Trajedinin Gölgesinde Hüner Gösterisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research* 2, sy. 6 (2009): 588-590.
- Şenödeyici, Özer. *Osmanlı'nın Görsel Şiirleri*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2012.

DARENDELİ BEKÂÎ (?/? - 1200/1785)¹

Dr. Öğr. Üyesi Hulusi EREN

Muş Alparslan Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

hulusieren@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0483-0314

Hayatı

Doğum tarihi net olarak bilinmeyen Hasan Bekâî, Malatya'nın Darende ilçesinde doğmuştur. Darende'nin Kılıçbağı Mahallesi'nin Za'imoğulları ailesine mensuptur. Annesi Ekâbir Hanım, babası Za'im Mustafa Ağa'dır. Ahmet Akgündüz² bu ailenin halk arasında Somuncu Baba namıyla bilinen Şeyh Hamîd-i Velî hazretlerinin neslinden geldiğini ifade ederek Bekâî'ye kadar olan silsileyi şöyle aktarır: Şeyh Hamîd-i Velî, Halil Taybî, Seyyid Ahmed, Vali Muhyiddin Paşa, Alaaddin Paşa, Derviş Paşa, Zaim-zâde Hasan Paşa, Dergâh-ı âlî ser-bevvâbini Mehmed Paşa ve babası Za'im Mustafa Ağa. Bu şecerede adı geçen Abdi Paşa Ağa'nın *Meydan Larousse*'de yer verilen bilgilere göre Ağa Abdurrahman Paşa tarafından yetiştirildiği, 1693'te Kapıcılar Kethüdası ve 1698'de Rumeli Eyaleti ile Tamışvar Muhazıflığı yaptığı anlaşılmaktadır. Yine aynı kaynakta kendisine vezirlik rütbesi verildiği, birçok eyalette valilik yaptığı ve Hotin valisi iken 1722'de vefat ettiği bildirilmektedir.³

Bekâî'nin annesi Ekâbir Hanım, Urfa eşrafından bir aileye mensup olup hayırsever kişiliğiyle tanınmaktadır. Eski Darende civarında bir cami inşa ettirmiş, ancak buranın zamanla terk edilmesi üzerine Za'im-zâde Kasım Ağa, söz konusu caminin enkazını Beybağı (Kılıçbağı) Mahallesi'ne naklettirerek Ekâbir Hanım adına yeni bir cami yaptırmıştır.⁴ Şair Hayret Mehmet Efendi ve şair Süleyman Penâhî, Bekâî'nin kardeşleridir. Hayret Mehmet Efendi'nin

1 Bu çalışma, Hulusi Eren, "Darendeli Kâtipzâde Bekâî-Maktel-i Hüseyin (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük Dizin)" (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2014) yararlanılarak hazırlanmıştır.

2 Ahmet Akgündüz, *Dârende Tarihi* (İstanbul: Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Yay., 2002), 463.

3 Cemil Gülseren, "Hasan Bakal", *Somuncu Baba Dergisi* 7 (1996) : 15.

4 Gündüz, *Dârende Tarihi*, 463.

divan-ı Hümayun kaleminden yetişip hâcegan rütbesiyle sadrazam Yusuf Ziya Paşa, Celal Paşa ve Ahmed Şakir Paşa'nın divan katipliği görevlerinde bulunduğu bilinmektedir. ⁵ Bekâyî de kardeşleri gibi ulema sınıfından olduğu söylenebilir. Nitekim Şeyhülislam Ârif Hikmet, *Tezkiretü-ş-Şuarâ*'sında onun Darend'e de "Kâtib-zâde" olarak bilindiğinden bahseder. ⁶

İslam tarihine vâkif, ilim sahibi ve tasavvuf ehli bir şahsiyet olarak tanınan Bekâyî'nin ömrünün son günlerini Darend'e de bulunan çilehanesinde geçirdiği bilinmektedir. ⁷ Ancak şairin vefat ettiği yer hususunda farklı görüşler mevcuttur. ⁸ Bunlardan ilki kumandasındaki askerlerle Bekâyî'nin orduya katılarak birçok savaşta bulunduğu, 1785'te Rumeli'de şehit düştüğü ve savaştaki kahramanlığı sebebiyle I. Abdulhamid tarafından şehit düştüğü yere türbe yaptırıldığı yönündedir. Bir diğer görüşe göre Bekâyî, Merdus Kalesi ya da Mora'da İmroz Kalesi'nde medfundur. ⁹ Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey ise Bekâyî'nin vefat yeri olarak Darend'yi göstermektedir. ¹⁰ Bu bilgilerden hareketle bir çıkarımda bulunmak gerekirse Bekâyî'nin vefat yeri olarak Darend'nin ön plana çıktığı söylenebilir. Şairin hayâtının son dönemini Darend'deki çilehanesinde geçirdiği kesin olarak bilinmekte olup diğer rivayetlerde öne sürülen Rumeli'de şehit düşmesi veya Merdus ve İmroz kalelerine defnedilmesi gibi iddialar, büyük olasılıkla askerî faaliyetleri ve sonradan ona atfedilen kahramanlık öyküleriyle alakalı olmalıdır. Buna karşılık, Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey'in Darend'yi vefat yeri olarak göstermesi, daha güçlü bir kanıt teşkil etmektedir. Dolayısıyla mevcut bilgiler doğrultusunda Bekâyî'nin Darend'e de vefat etmiş olabileceği daha makul görünmektedir.

Sanatı

Bekâyî'nin eğitime dair kaynaklarda net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak ulema sınıfından bir aileye mensup olması ve kâtib-zâde olarak anılması, şairin iyi bir eğitim almış olabileceğini düşündürmektedir. Şeyhülislam Ârif Hikmet'in *Tezkiretü-ş-Şuarâ*'da *Hadikat's-Süedâ*'yı nazma çektiğinden haberdar olduğu Bekâyî için kaydettiği "Gâyet müksir, nazımda selâset üzere câhilâne Fuzûlî mertebesinden aşağıca şi'ri vardır." ¹¹ ifadesi, onun edebî şahsiyetine dair ipuçları sunmaktadır. Bu değerlendirme, şairin nazım tekniğinde akıcılığı

5 Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Şeyh Hamîd-i Velî ve Neseb-i Âlîsi* (İstanbul: Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Yay., 1992), 717-718.

6 Mehmet Nuri Çınarcı, "Şeyhülislam Arif Hikmet Beyin Tezkiretü-ş-Şu'ârâsı ve Transkripsiyonlu Metni", (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2007), 33.

7 Selman Özsoy, *Silsile Nesep Tarihi (Za'im Zâdeler)* (Osmaniye: 1974), 19.

8 Hulusi Eren, "Darendeli Kâtipzâde Bekâyî-Maktel-i Hüseyin (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük Dizin)" (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2014), 10.

9 Gülsere, "Hasan Bakai," 17- 19.

10 Çınarcı, "Şeyhülislam Arif Hikmet Bey'in Tezkiretü-ş-Şu'ârâsı", 33.

11 Çınarcı, "Şeyhülislam Arif Hikmet Bey'in Tezkiretü-ş-Şu'ârâsı", 33.

yakalasa da üslup açısından henüz olgunlaşma sürecinde olduğunu gösterir. Şairin edebiyatımızdaki önemi, *Battal Gazi* destanını ve *Hadîkatü's-Süedâ'yı* nazmetmesi sebebiyledir. Arif Hikmet Bey de şairin bu yönüne vurgu yapmaktadır. Bu husus, Bekâî'nin sadece gelenekle yetinmeyip edebî metinleri kendi nazım anlayışı çerçevesinde dönüştürme çabası içinde olduğunu göstermektedir.

Bekâî'nin edebî şahsiyeti hakkında Arif Hikmet Bey'in değerlendirmesi dışında kaynaklar herhangi bir bilgi vermemektedir. Bununla birlikte en önemli eseri kabul edilen *Kitâb-ı Kerbelâ'*dan hareketle onun edebî şahsiyetine dair kimi çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Bekâî, didaktik bir üslup benimsyerek şairliğini halkın yararına sunmuştur. Bu yaklaşım, onun manzumelelerini kaleme alırken toplumsal faydayı ön planda tuttuğunu ve şiirini sadece edebî bir uğraş olarak görmediğini düşündürmektedir. *Hadîkatü's-Süedâ'*da Arapça ve Farsça terkiplerin yoğun biçimde kullanılması dikkate alındığında, Bekâî'nin aynı konuyu halkın anlayabileceği sadelikte manzum hâle getirmesi, onun klasik edebiyat geleneğine vukûfiyetini ve bu dillere olan hâkimiyetini göstermektedir. Bu durum, özellikle Arapça ve Farsçaya olan bilgisinin yanı sıra vezni kullanmadaki başarısını da ortaya koyar. Şair, eserini samimi bir üslupla kaleme alırken lirizmi ön planda tutmuş, klasik çerçeveyi muhafaza etmiş ve sözün gereksiz yere uzamasından yahut anlaşılması güç mısralar ortaya koymaktan bilinçli olarak kaçınmıştır.¹²

Eserleri

1. *Kitâb-ı Kerbelâ*: Mesnevi nazım şekliyle yazılan eserde genel olarak arûzun "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" ve "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbı kullanılmıştır. Telif tarihine dair eserde net bir ifade bulunmasa da manzumenin sonundaki "Bekâî'nin Nazm Tarihi" başlıklı kıt'adaki tarih mısraına göre eser 1198/1783-84'te yazılmış olmalıdır. Eserin beyit sayısı nüshalara göre değişiklik göstermekle birlikte Eren'in yüksek lisans tezi¹³ olarak hazırladığı tenkitli metne göre eser 3609 beyittir. Farklı nüshalarda eser *Maktel-i Şühedâ*, *Şühedâ'yı Hüseyin* ve *Maktel-i Hüseyin* şeklinde adlandırılmışsa da sebep-i telif bölümünde eserin adı *Kitâb-ı Kerbelâ* olarak zikredilmiştir. Bu bölümdeki ifadelere göre dost meclisinden ehl-i beyt âşığı insanlar Bekâî'den Kerbelâ'yı manzum olarak anlatmasını istemiş, şair onlara *Hadîkatü's-Süeda'nın* bu amaçla okunabileceğini söylemiştir. Ancak Fuzûlî'nin eserinin hem ağırlıklı olarak mensur hem de dilinin nispeten ağır olduğu ifade edilince, Bekâî halkın bu isteğini yerine getirmek için *Hadîkatü's-Süedâ'yı* anlaşılır bir dille nazma çekmiştir.¹⁴

¹² Eren, "Darendeli Kâtipzâde Bekâî-Maktel-i Hüseyin", 7.

¹³ Eren, "Darendeli Kâtipzâde Bekâî-Maktel-i Hüseyin".

¹⁴ Eren, "Darendeli Kâtipzâde Bekâî-Maktel-i Hüseyin", 28.

Kitâb-ı Kerbelâ, edebiyat tarihimizde *Hadîkatü's-Süedâ*'nın manzum bir örneği olması bakımından önem arz etmektedir. *Hadîkatü's-Süedâ*'ya nazaran oldukça muhtasar olan eser, Hz. Ali'nin vefatından sonra Muaviye'nin hilafetiyle başlamaktadır. Bekâî, *Hadîkatü's-Süedâ*'nın Kerbelâ ile doğrudan ilgili olmayan ilk dört bâbını atlamış; eserin beşinci bâbı olan Hz. Ali'nin ölümünü konu alan bölümü de kısa tutarak, *Hadîkatü's-Süedâ*'nın altıncı bâbından itibaren *Kitâb-ı Kerbelâ*'yı kaleme almaya başlamıştır. *Hadîkatü's-Süedâ*'nın muhtevasına büyük oranda sadık kalan Bekâî, eserini bâblara ayırarak yazmasa da Fuzûlî'nin eserindeki başlıkları korumaya gayret etmiştir.¹⁵ Bunun yanında kaynak metindeki manzumelerin redif, kafiye ve vezinlerini de korumaya özen göstermiş, mensur kısımların naklinde ise kısa vezinler kullanarak *Hadîkatü's-Süedâ*'yı satır satır nazma çekmiştir. Eserdeki monotonluğu gidermek amacıyla yer yer gazellere yer veren şair, kimi manzumelerde de konudan uzaklaşmaksızın kendi düşüncelerini ifade etmiştir. Konu geçişlerinde kısa şiirlerle okuyucuyu muhtevaya hazırlamış, bazı bölümlerde konunun akışına müdahil olarak yaşanan hadiseler karşısındaki kırıngılık ve öfkesini dile getirmiştir. Bu tavır, Bekâî'nin metne hem bağlı kaldığını hem de yaratıcı bir şekilde yaklaştığını göstermektedir. Teknik açıdan vezin ve kafiye koruması, onun edebî disipline olan hassasiyetini ortaya koyarken; gazel ilavesi ve kendi hislerini aktarması, metne canlılık ve lirizm kazandırmıştır. Bekâî, eserde didaktik bir üslup benimseyerek yer yer okuyucuya nasihatlerde bulunmuş, özellikle şehadet sahnelerinin ardından kaleme aldığı manzumelerde ise gönül dünyasında duyduğu hüznü yansıtmaya çabası içinde olmuştur. Bu manzumelerde şairin kendi hissiyatını ön plana çıkardığı, acıyı bireysel bir duyusuyla aktardığı görülmektedir.¹⁶ Bekâî böylece, *Kitâb-ı Kerbelâ*'yı birebir manzum bir çeviri olmanın dışına çıkarmaya gayret etmiş gibidir.

Kitâb-ı Kerbelâ'nın yurtiçi ve dışındaki farklı kütüphanelerde tespit edilebilen 12 nüshası bulunmaktadır. Bunlardan beşi Ankara Millî Kütüphane'de, ikisi İstanbul'da, ikisi Darendeli Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Özel Kitaplığı'nda, ikisi Almanya ve Mısır kütüphanelerinde, biri de Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi Kütüphanesi'ndedir. Eser üzerine iki yüksek lisans¹⁷ bir doktora çalışması¹⁸ yapılmıştır. Eren'in yüksek lisans tezi Kültür Bakanlığı'nca e-kitap¹⁹ olarak da yayımlanmıştır.²⁰

15 Eren, "Darendeli Kâtipzâde Bekâî-Maktel-i Hüseyin", 31-34.

16 Hulusi Eren, "Kitâb-ı Kerbelâ Darendeli Kâtipzâde Bekâî" (2023), Kültür ve Turizm Bakanlığı e-Kitap, 39-52, erişim 6 Ağustos 2023, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/120434,kitab-i-kerbelapdf.pdf?0>

17 Hulusi Eren, "Darendeli Kâtipzâde Bekâî-Maktel-i Hüseyin (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük Dizin)" (Yüksek Lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2014); Hulusi Gürbüz, "Kitab-ı Kerbelâ (İnceleme-Metin-Dizin)", (Yüksek Lisans tezi, Fatih Üniversitesi, 2014).

18 Serkan Türkoğlu, "Darendeli Bekâî, Kitâb-ı Kerbelâ (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012).

19 Hulusi Eren, "Kitâb-ı Kerbelâ Darendeli Kâtipzâde Bekâî" (2023), Kültür ve Turizm Bakanlığı e-Kitap, Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2023, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/120434,kitab-i-kerbelapdf.pdf?0>

20 Hulusi Eren, "Maktel-i Hüseyin / Kitâb-ı Kerbelâ (Bekâî)" (2022), Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2023, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/maktel-i-huseyn-kitab-i-kerbela-bekay-i>

2. Battal-nâme: Mesnevi nazım şekliyle ve arûzun "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" kalıbıyla yazılarak 1769-1770'de III. Mustafa'nın sadrazamı Silahdar Mehmed Paşa'ya (ö. 1788) sunulmuştur.²¹ Darendeli Bekâî ilk olarak mensur bir şekilde kaleme alınan *Battal-nâme*'yi tıpkı *Kitab-ı Kerbelâ*'da olduğu gibi nazma aktarmıştır. Şair eserin yazılış sebebi olarak manzum peygamber gazalarının ve Hz. Ali cenklerinin meclislerde daha kolay okunacağı düşüncesini gösterir.²²

Mensur *Battal-nâme*'de bazı menkıbevi bilgilerin de etkisiyle Battal'ın Harun Reşid döneminde Malatya civarında yaşadığı nakledilir.²³ Bekâî'nin *Battal-nâme*'sinde de hikâye Malatya'da geçmekte, şehir hakkında ayrıntılı mekân tasvirleri yapılmaktadır. Eserde Battal Gazi'nin doğduğu şehir olarak gösterilen Malatya, küffarın hedef aldığı beldelerden biridir. Bu şehir savaşlardan sonra emniyet için dönülen yerdir. Manzumede Malatya 92 kez zikredilmekte ve ayrıntılı tasvirlerle anlatılmaktadır.²⁴

Yaklaşık 7000 beyitten müteşekkil olan *Battal-nâme* geniş bir muhtevaya sahiptir. Eserde ele alınan başlıca konular şunlardır: "Battal'ın geçmişi, doğumu ve eğitimi, babası Hüseyin Gazi'nin Kayser'in adamları tarafından öldürülmesi ve Battal'ın babasının intikamını alışı; Kayser'in oğlu Rebi'nin ve Ahmet Tarran'ın Müslüman oluşu; Battal'ın amcasının kızı Zeynep ile evlenmesi; Abdüsselam'ın tutuklanması ve Battal tarafından kurtarılışı; Battal'ın Müslümanlara zulmeden Firdevs'e haddini bildirmesi; Kayser'in Battal'ı tutuklatması ve Battal'ın saka kılığına girip kurtuluşu; Ukbe'nin ihanetleri ve bu ihanetlerin Battal tarafından ortaya çıkarılması; Battal'ın Hindistan'da bulunan Ak fili getirmesi ve Kara Dev'le olan mücadeleleri; Battal'ın Cehennem kuyusuna atılması, oradan kurtulması ve Kayser'in kız kardeşi Ketayun'la evlenmesi; Battal'ın cadıları öldürmesi; Battal'ın Kafdağı'na kaçırılan oğullarını kurtarmaya gitmesi; Sahte peygamber Babek'in ortaya çıkması ve Battal tarafından yok edilmesi; Battal'ın son seferi ve şehit edilmesi".²⁵

Farklı kütüphanelerde 9 nüshası bulunan eser üzerine Cemil Gülseren yüksek lisans²⁶, Burhan Paçacıoğlu²⁷ ise doktora çalışması hazırlamıştır.²⁸

21 Saim Sakaçoğlu, "Bakâî'nin Battal-nâme Adlı Eserinin Nüshaları", *Eskişehir Anma Günleri Dergisi* 2, sy. 5 (1979): 12-13.

22 Nadir İlhan, "Darendeli Bekâî'nin Battal-Nâmesi'nin Yeni Bir Nüshası", *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi (AY-TBD)* 6, sy.11 (2020): 247.

23 Burhan Paçacıoğlu, "Battal-nâme (İnceleme-Metin-İndeks)", (Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 1993),3.

24 İlhan, "Darendeli Bekâî'nin Battal-Nâmesi'nin Yeni Bir Nüshası", 247.

25 Hulusi Eren, "Battal-nâme" (2021), Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2023, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/battal-name>.

26 Cemil Gülseren, "Darendeli Bakâî'nin Manzum Gazavat-ı Seyyid Battal Gazisi", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1979).

27 Paçacıoğlu, "Battal-nâme (İnceleme-Metin-İndeks)".

28 Hulusi Eren, "Battal-nâme".

3. Mevlid-i Nebî: Şeyhülislam Arif Hikmet Bey²⁹ tezkiresinde "Mevlid-i Nebî 'aleyhi's-salâtu ve's-selâmı nazm itmiş" ifadeleriyle Bekâî'nin bir mevlit kaleme aldığını ifade etmektedir. Bursalı Mehmed Tahir de ³⁰ benzer bir bilgi verir. Ancak söz konusu eserin nüshasına henüz ulaşılammıştır.

Bu eserler dışında *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'nde³¹ *Hikâye-i Şîrvân Şâh* ve *Hârunu'r-Reşîd Hikayesi* eserlerinin müellifi olarak da Darendeli Bekâî gösterilmektedir. Eren³² başka hiçbir kaynakta rastlanmayan bu bilgiye kuşkuyla yaklaştığını ifade ederek mezkûr eserlerin İstanbul kütüphanelerinde bulunan nüshalarına ulaşmak suretiyle yaptığı araştırmasında *Hikâye-i Şîrvân Şâh*'ın III. Murad'a, *Hârunu'r-Reşîd Hikâyesi*'nin ise Kanunu Sultan Süleyman'a ithaf edildiğini görmüş ve bu eserlerin Darendeli Bekâî'yi aidiyetinin mümkün olmadığını dile getirmiştir.

Eserlerinden Örnekler

Kitâb-ı Kerbelâ

Nâmeyi elden bıraktı ol zemân
İşidüp hışm itdi 'Abdu'llâha hemân

Didi âgâh olın ey a'yân-ı Şâm
Kûfe a'yânı olan zü'l-ihtirâm

Kim ki ser-'asker olursa ol yana
Ne murâdı var ise virem ana

Virmedi ol söze bir kimse cevâb
Bir dahı söyler bu sözi ol kilâb

Kimsenin hîç meyli yok bildi yakîn
Sa'd-i Vakkâs oğlına döndi hemân

29 Çınarcı, "Şeyhülislam Arif Hikmet Beyin Tezkiretü's-Şu'ârâsı", 33.

30 Ali Fikri Yavuz ve İsmail Özen, *Bursalı Mehmet Tahir, Büyük Osmanlı Müellifleri 2*, (İstanbul: Meral Yay., 1972), 59.

31 Komisyon, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler-İsimler-Eserler)*, 3 (İstanbul: Dergâh Yay., 2002), 205.

32 Eren, "Darendeli Kâtipzâde Bekâî-Maktel-i Hüseyin", 13.

Yâ 'Ömer didi nice gündür bu dem
Benden istersin Taberistânı hem

Ol diyârın hükmini virdim sana
Var Hüseyin başını kes bir bana

Hem ana geydürdi fâhir hil'ati
İftihâr itdi görüp bu râğbeti

Ey 'Ömer didi atan bir kâmkâr
Bir sahâbe idi gâyet nâmdar

Sen dahı bunda bahâdırsın bugün
Cümle harbe darbe kâdırsın bugün

Ol Yezîdin çok durur gerçi eri
Benzemez lâkin sana anın biri

Var Yezîdin söyle evvel bey'atin
Ger kabûl itmezse anın da'vetin

Kendini etba'ını öldür bu dem
Başların kes bu işe sa'y eyle hem

Ol 'Ömer ibn-i Sa'îd didi ana
Dilerem ki vir biraz mühlet bana

Kim zîrâ bu iş katı şüğl-i vahîm
Hem fikirsiz olmaz ol emr-i 'azîm

Hem dahı evlâdlarıma varayım
Ne cevâb söylerler anlar göreyim

Sonra bu işi gelüp idem kabûl
Virdi destûr evlerine vardı ol

Gördi etbâ'ı vu evlâdı hemân
Kim gelür ataları hoş şâdmân

Ne sebebdür didiler söyle bize
Böyle in'âm iltifât oldu size

Ol 'Ömer ibn-i Sa'îd didi anı
Ben size tanışmağa geldim bunu

Ol Taberistân diyârın virdi hem
Çün beni ser-'asker itdi bil bu dem

Lâkin ol şartıla kim şimdi gidem
Ol Hüseyin ile varuban ceng idem

Yâ Yezîdin bey'atine yetürem
Yâ şehîd idüp umûrın bitürem

Çün ulu oğlu işitdi böyle kâl
Didi heyhât bu nice bâtıl hayâl

Bu ne sözdür didin ey gâfil bugün
Bu ne işdür itdin ey câhil bugün

Sen anı bilmez misün oldur İmâm
Gûşe-i kalb-i Resûl-i lâ-yenâm³³

33 Eren, "Darendeli Kâtipzâde Bekâyi-Maktel-i Hüseyin", 227-230.

Battal-nâme

Hemendem ol Târiyûn tağa geldi
Namâz içinde Seyyid'i buldı

Görüb Seyyid bozmadı ol namâzı
Giriftâr olmaya hem oldu râzı

Kamu leşker gelüb kemend atdılar
Namâz içinde Battâl'ı tutdılar

Anda hem oğlını buldı Târiyûn
Yine dönüb şehre geldi Târiyûn

Diledi Seyyid'i öldire hemân
Bir gişi Seyyid'i bildi ol zemân

Târiyûn Seyyid'e didi kimsin sen
Toğrı söyle seni öldirmeyem ben

Didi Seyyid ki budur toğrı akvâl
İyü bildin benim Seyyidî Battâl

Bu cevâbı işidüben şâd oldu
Hemendem Seyyid'i zindâna saldı

Nâme yazı kaysere ol nâ-bekâr
Didi Battal'ı ben itdim giriftâr

Buyurırsız bunda boynını uram
Yoksa anı sana alub varam

İlçi alub nâmeyi oldu revân
Dinle imdi bunların hâlin 'ayân

Çünkü girdi Seyyid zindâna nâ-gâh
Mûsâ ibn-i Cu'de görüb itdi âh

Didi Mûsâ Seyyid'e yâ pehlevân
Sen idin bizim ümîdimiz hemân

Sen dahı oldın bu hâle giriftâr
Çok ağlayub melûl oldı kılub zâr

Didi yâ Mûsâ ğayırma beni sen
Bunun gibi işi çok görmişem ben

Seyyid'in elin öpüb pîrlere gelür
Anlara Seyyid nevâhitler kılur

İlçi varub kaysere virdi cevâb
Tâcını yukarı atdı ol kilâb

Didi şehrin önüne çıkasın
Dahı anda bir ulu od yakasın

Şâd olup ilçiyeye virdi niçe mâl
Didi Mesîh devleti tutuldu Battâl³⁴

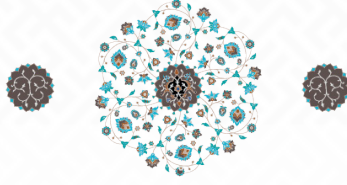
34 Paçacıoğlu, Battal-nâme (İnceleme-Metin-İndeks), 237-238.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet. *Arsiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Şeyh Hamîd-i Velî ve Neseb-i Âlîsi*. İstanbul: Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Yayınları, 1992.
- Akgündüz, Ahmet. *Dârende Tarihi*. İstanbul: Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Yayınları, 2002.
- Çınarcı, Mehmet Nuri. "Şeyhülislam Arif Hikmet Beyin Tezkiretü's-Şu'ârâsı ve Transkripsiyonlu Metni". Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2007.
- Eren, Hulusi. "Darendeli Kâtipzâde Bekâyî-Maktel-i Hüseyin (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük Dizin)". Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2014.
- Eren, Hulusi. "Kitâb-ı Kerbelâ Dârendeli Kâtipzâde Bekâyî". (2023). *Kültür ve Turizm Bakanlığı e-Kitap*. Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklen-ti/120434,kitab-i-kerbelapdf.pdf?0>.
- Eren, Hulusi. "Battal-nâme." (2021). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2023. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/battal-name>.
- Eren, Hulusi. "Bekâyî, Dârendeli." (2013). *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2023. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bekayi-darendeli>.
- Eren, Hulusi. "Maktel-i Hüseyin / Kitâb-ı Kerbelâ (Bekâyî)." (2022). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2023. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/maktel-i-huseyn-kitab-i-kerbela-bekayi>.
- Everdi, Ezel, vd. (haz.). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* 8. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2002.
- Gülseren, Cemil. "Hasan Bakai". *Somuncu Baba Dergisi* 7, (1996): 15.
- Gülseren, Cemil. "Darendeli Bakâî'nin Manzum Gazavat-ı Seyyid Battal Gazisi". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1979.
- Gürbüz, Hulusi. "Kitab-ı Kerbelâ (İnceleme-Metin-Dizin)". Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2014.
- İlhan, Nadir. "Darendeli Bekâyî'nin Battal-Nâmesi'nin Yeni Bir Nüshası". *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi (AY-TBD)* 6, sy.11 (2020): 235-254.
- Komisyon. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler-İsimler-Eserler)*. 2. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2002.
- Özsoy, Selman. *Silsile Neseb Tarihi (Za'im Zâdeler)*. Osmaniye: 1974.
- Öztürk, İsmail Fehmi. *Darende Tarihi*. Düzce: Baysal Matbaası, 1962.
- Paçacıoğlu, Burhan. "Battal-nâme (İnceleme-Metin-İndeks)". Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi 1993.
- Sakaoglu, Saim. "Bakaî'nin Battalnâme Adlı Eserinin Nüshaları". *Eskişehir Anma Günleri Dergisi* 2, sy. 5 (1979): 12-15.
- Türkoğlu, Serkan. "Darendeli Bekâî, Kitâb-ı Kerbelâ (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012.
- Yavuz, A. Fikri ve İsmail Özen. *Bursalı Mehmet Tahir, Büyük Osmanlı Müellifleri* 2. İstanbul: Meral Yayınları, 1972, 59.

MALATYALI NECÂTÎ-İ SÂNÎ (18. YÜZYIL)

Doç. Dr. Ramadan DOĞAN

Trakya Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi, İslam Sanatları ve Tarihi Bölümü

rdramadandogan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0367-7039

Hayatı

Malatyalı Necâtî-i Sâni¹, yine kendisi gibi Malatyalı olan hemşehrîsi Niyâzî-i Mısırî'nin (ö. 1105/1169) tesiri altında kalmıştır. Özellikle *Dîvân*'ındaki kafiye ve redif benzerlikleri çok denecek sayıda fazladır ve dikkat çekmektedir. Kendisi hakkında yeterli bilgiye rastlayamadığımız Necâtî'nin, eserinden memleketi ve hangi tarıkata bağlı olduğu hususunda bazı bilgiler edinmekteyiz:

"Malâtîyye bağçe begim adıdur Aspozi
Cihân bâğında 'uşşâka bugün sâkîdür Aspozi"

Şair, Necâtî mahlasını kullanmakla birlikte *Dîvân*'ında bir yerde Sâni mahlasını da kullanmıştır. Yazmanın başında *hazâ Dîvân-ı Necâtî-i Sâni* kaydı vardır. Kanaatimizce 15. yüzyılın meşhur şairi Necâtî (ö. 914/1509) ile kendisinin karıştırılmaması amacıyla bu mahlası bir yerde kullanmıştır.²

"Gümânım gitdi buldım câvüdânı
Göründi Sâniyâ elhamdülillâh" (209b/1).

"'İşk ile mestem mest-i elestem
Necâtî nîstem Hakk-ıla bâkî" (243b/12).

¹ Ramadan Doğan, "Necâtî-i Sâni Dîvânı" (Yayımlanmamış Proje Metni, TÜBAP, Edirne, 2023).

² Ramadan Doğan, "Necâtî-i Sâni Dîvânı" (Yayımlanmamış Proje Metni, TÜBAP, Edirne, 2023).

Bir yerde de evvelden mahlasının Garîbî olduğunu söylese de bu mahlası hiçbir yerde kullanmamıştır:

"Garîbî idi evvel mahlasım benim
Bir sözüm cândur dem türâbdur tenim
Necâtî söyledi şâh-ı hûbânım
Vakti geldi sarılacak çağıdur" (82b/4).

Klasik edebiyat şairleri, her olaya edebî titizlikle yaklaştıkları gibi bizzat kendilerine de aynı araştırmacı gözle bakmışlardır. Şiirlerinde söze ve hayale dair değerlendirmelere rastlamak mümkündür. ³ Necâtî bir beyitte sözlerini güle benzetmiştir. Yine aşağıdaki bentte kendisini divan söyleyen bir bülbüle benzetmekle beraber şiirini ancak dil⁴ konusunda ihtisas sahibi olanların anlayacağını ifade etmektedir:

"Bülbülem bunda garîbem kim dîvânım söylerem
Gayri söz kâr bilmenem şâh-ı hûbânım söylerem
Şem'aya pervâneym şem'inde şânım söylerem
Dilde dil-i dîvâneniñ hâl nihânım söylerem
Ey Necâtî şi'rim añlar dilde bâzâr eyleyen" (173b/1).

Sanatı

Necâtî, şiire renk katan sanatları kullanmada maharetlidir. Şair, eserinde teşbih, mecaz ve istiare gibi anlam sanatlarını sıklıkla kullanmıştır. Bunun yanı sıra, Dîvân'da iştikak, leff ü neşr ve cinas örneklerine de rastlanmaktadır.

Sözlük anlamı iki veya daha fazla şeyin birbirine benzemesi olan cinas, manzum veya mensur bir metinde anlamları farklı lafızlar arasındaki yazılış ve söyleyiş benzerliğidir. ⁵

Aşağıdaki dörtlükte "ağlar oldu" ve "bağlar oldu" ifadeleri ile bir diğer beyitteki "yaram" kelimeleri bize cinası fark ettirir:

3 Muhammet Nur Doğan, *Klasik Edebiyatımızda Sanat ve Şiir Felsefesi (poetika) Eski Şiirin Bahçesinde* (İstanbul: Ötüken Yay., 2002), 101-102.

4 M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 1. Baskı (İstanbul: Bilimevi Yay., 2000), 221.

5 Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 229.

"Bu çeşm-i giryânım kan aklar oldu
Bu bağçe bâğlar ne bağlar oldu
Necâtî 'ışkıña bël bağlar oldu
Dertliyüz senden umarız dermân" (185b/4).

"Bir tabîb yok mı gele bu sînemi yaram
Görse nedür ol 'aceb sînemdeki yaram" (156b/2).

Bir kök ile o kökten türetilmiş bir veya daha fazla kelimeyi aynı ibarede kullanmaya iştikak denir.⁶ Aşağıdaki beyitte yer alan 'Necâtî ve necât' kelimelerinde iştikak sanatı vardır; ayrıca diğer beyitte mevc ve temevvüc kelimeleri de bu sanatın bir örneğini sunmaktadır.

"Ey Necâtî hû diyenler buldılar oddan necât
Nefs ili yandı bu dertden yana yana hû deyü" (198b/2).
"Göründi bahr-i 'ummânîñ temmevvüc eylemiş mevci
Yoğ oldıñ bahr-i kesretde gidüp var olmayan gönül" (137b/4).

Aşağıdaki dörlükte Ferhad ile Şîrîn'in aşkına dair bir telmih vardır. Ayrıca Mecnûn'un zamanı seyretmesi hususuna bir teşbih vardır.

"Uzakdan sanurdım Şîrîn görmezdim
Ferhâd gibi ben de tagı delmezdim
Mecnûn tek dehri seyrân etmezdim
Bugün anıñ sevülecek çağıdır" (92b/2).

Sabır konusunda Eyüp, gam konusunda Yakup ol, Yusuf gibi sevgili ol derken teşbih yapılmakla birlikte telmih de vardır.

"Sabr etmede Eyyûb ol hemm ü gamma Ya'kûb ol
Yûsuf tek mahbûb ol 'irfâna erem derseñ" (133a/1).

⁶ İsmail Parlatır ve György Hazai, *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu* (Ankara: TÜBA Yay., 2007), 157-158.

Yüce Allah'ın Celâl sıfatında cehennem, ateş; Cemâl vasfından ise cennet peyda olmuştur ifadeleriyle bu beyitte ise tefrik sanatına yer verilmiştir.

"Tecellî eyler ol dâ'im Celâlîdür Cemâlinden
Birinden maksadı cennet birinden nâr olur peydâ" (7b/1).

Tezat, anlam bakımından aralarında karşıtlık bulunan kelimeleri bir arada toplamaktır. Aşağıdaki beyitte 'geldi ile gitdi' kelimeleri arasında tezat vardır.

"Bugün a'mâ olanlar yarın a'mâ
Koparlar nâdimâna geldi gitdi" (245b/3).

Tekrir, bir ibarede kelimelerin aynı manada tekrarıdır. Aşağıdaki beyitte a'mâ kelimeleri yinelenmiştir.

"Bugün a'mâ olanlar yarın a'mâ
Koparlar nâdimâna geldi gitdi" (245b/3).

Şairin dili kullanımındaki maharetine bakmak, şiirinin ses ve şekil hususiyetlerine nazar etmek Necâtî'nin üslubunu ana hatlarıyla ortaya koymak açısından önemlidir. Necâtî'nin üslubu o kadar sadedir ki kendisi bir divan şairi olmasına rağmen İsmail Parlatır hazırlamış olduğu katalogta "halk şiirine yakın bir tarzı vardır"⁷ tespitinde bulunmuştur. Ayrıca Azerî Türkçesine ait unsurlar fazlaca yer almaktadır.

"'Acz ilinden içmişem câm etmenem hâk-ile bahs
Derdimend-i hâkisârem kılammam câm-ile bahs" (24b/1).

"Gözlerim kan ağlar oldu Leylî hasretin çeküp
Mecnûnam 'âlemde kılmam yüzde bir hâl-ile bahs" (25a/6).

⁷ Parlatır, İsmail ve György Hazai, *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu*, TÜBA Yayınları, Ankara 2007, s. 157-158.

Necâtî genellikle arûzu Türkçeye uygulamada başarılıdır. Başarılı kullarımlarının yanı sıra şairin kimi beyitlerinde arûz kusurları vardır. Şiirlerinde bazen hece vezni de kullanmıştır.

Eserleri

Necâtî, *Dîvân*'ında ağırlıklı olarak gazel, bazen de muhammes, murabba, na't, ilahi vb. nazım biçimlerini ve türlerini kullanmıştır. Elifbanın tüm harfleriyle gazel yazmıştır.

Necâtî'nin dilinde, sade ve akıcı bir anlatım söz konusudur. Aşağıdaki mısralarda güzel bir ifade tarzı vardır. Şairi ilk okuyanlar onun divan değil de halk şairi olduğu zannına kapılırlar. Onun şairlik yeteneğini gösteren örnek beyitler aşağıda sunulmuştur:

"Necâtî'yem kandayım Mısrî benem tendeyim
Yûnus benim cânımdur geldi o dildür baña" (12a/3).
"Âşık-ı şeydâları gel gör bilirseñ hâlini
Dem-be-dem mestâneler ancak bilür dildârını
Kîl ü kâli olmayanlardur bulup gülzârını
Şimdilik adın Necâtîdür teniñ de min-türâb" (13a/3).
"Her ne söz kim söylenür Türkî 'Arab Fârsî vü Tât
Cân kulağından işit senden sañadur bu hitâb" (13b/4).
"Kendiñi dünyâya verme ictinâb et sen sakın
Şaşurur senden seni gitmez yüziñden bu hicâb" (14a/4).
"Ger ölümde kurtulam derseñ yürüvar 'âşık ol
Yandırıp 'ışk âteşiyle cism ü cânı kıl kebâb" (14b/1).
"Âşık-ı sâdıkların seyrânı menzildür bugün
Sen de gel ol yâre bak ref' oldı vechinden nikâb" (15a/2).
"Otuz iki harfi bilmek lâzım oldı 'âşık
Bilmez iseñ gitme dur dildâre olmaz intisâb" (15a/3).
"Safha'-i vechinde yazılmış kamu çerh-i felek
Ne güzel tefsîr olupdur bu 'ilimde dört kitâb" (15b/1).
"Meyhânede beklerim pûthânede söylerim
Leyl ü nehâr aqlarım çağırırım dost dost" (17b/6).
"Aradığım bendedür taşra degül tendedür
Cân ol şâh bendedür çağırırım dost dost" (18b/2).
"Halvetde cândan rihleti kesretde buldum halveti

Bâzârda kıldım vahdeti ermez baña hergîz memat" (21a/2).
"Zulmet-i hecründe gam-hâr olmuşam yâ Rab meded
Giceler tâ subha dek zâr olmuşam yâ Rab meded" (31b/5).
"Çeşm-i nemler pür-nem oldu her dem içre bir demem
Katreler arzûları 'ummândadur cân bî-haber" (37a/4).
"Ne haddim medhin etmek bende anın
Ve-lâkin şer'-i pâkinden haber ver" (39b/4).
"Âşinâ-yı 'ışk olaldan dilde nâr eksük degül
Dalmışam gam bahrine hiç âh u zâr eksük degül" (141a/1).
"Bâg-ı kesretten Necâtî bari gül dâmânı dut
Bu cihân bâğında her dem gülde hâr eksük degül" (141b/1).
"Bu fenânın zevk ü şevki bir hayâl
Bir gül açılsa bulur tezcek zevâl" (141b/2).
"Her cefâ-yı mihnet eyvânımdadur
Bu cihân bâğı leb-â-leb pür melâl" (141b/4).
"Sûretâ yâr isteyenler sîretâ senden kaçır
Atduğı oklar sinemde sancılup demler saçır
Tâlib-i dünyâ olandan dâ'imâ insân kaçır
Ey Necâtî seriñi ver sırrıñı fâş etme gel" (144a/2).
"Kimseniñ hayr-ile şerrinden de imdâd istemem
Hayr u şer zâtımdan oldu dahı bir zâd istemem
Fâ'iliñ fi'li mukarrer zihî bir dâd istemem
Mahlas olmuşdur Necâtî gayri bir ad istemem
Rehberimdür râh içinde baña ad verdi göñül" (145b/2).

Eserlerinden Örnekler

Münâcât-ı 'uşşâk

İlâhî derde dermânım habîbiñ pendine bend et
Girüp meydân-ı 'uşşâka edem dîbâ ile zîbâ

Günâhım haddeden aşmışdur mekânım bâğ-ı çâr oldu
Bu nefs-i şüm eder cevri gözüm bîmâr edüp dünyâ

Münâcâtı budur benden ki artur derdimi yâ Rab
Tutuşsın nefs-i emmâre yanup olsun ki nâpeydâ

Dil-i divâne yandur kim yakılsın şem'a nârımdan
Gidüp dūd-ı hayâlim kalmasın bezm içre bir gūyâ

Giriftâr olmışam çeşmim şular bu bâğ-ı bostânı
Cemâliñ şem'ine yandır yanup pervâz edem bâlâ

Şanı 'ışkıñ şarâbından içüpdür sâbıkâ 'uşşâk
İçür bu bendeñe dilden olam pür mest-i bîpervâ

Velîler bârgâhında oturmuş 'âşık-ı mestân
O bezme sâķi dâr eyle elimde cām edem güftâ

Cihân bâğında yım gerçi n'edem sensiz dolan cāmı
Baña derd âşinâ kıl kim derūnum küstürür cānâ

Seniñ kahrıñ baña lūtfuñdurur kim bilmişem yâ Rab
Sine-çâkem bugün meydân-ı 'ışkda eylegil peydâ

Seniñ 'ışkıñla Mecnūnam cihân bâğında nām olsun
Ya kâldır dâğ-ı hicrânım ya yandır var olam yektâ

Ne ki senden yâ Rab diler dil-i divānemiz hâcât
Necâtî bendeñiz 'âciz kabûl et şâd olam herbâ

Ey gönül terk eyle varı 'ışka eyle iktidâ
Zümre-'i ehl-i şafâ hep anı kılmış muqtedâ

Cümle maḥlūḳât u ma'lūmâta 'ışk aḳdemdurur
Anıñ içün evveline bulmadılar ibtidâ

Çünkü eşyâ hep fenâ buldıkda 'ışk bâkî kalur
Ben divânım 'ışk elinde 'ışka yokdur intihâ

Rûz u şeb senden niyâzım budurur yâ Rabbenâ
Kılma bir an göñlimi hîç seniñ 'ışkından cüdâ

Girmişem meydân-ı 'ışka kelle'i top eyleyüp
Bu Necâtî derdimendiñ başı olmışdur fedâ

Eş-şalâ her kim gelür meydân-ı 'ışka eş-şalâ
Eş-şalâ her kim verür ol cânı 'ışka eş-şalâ

Eş-şalâ her kim gelür görsün o Mansûr dârını
Varlığıñ versin bugün sulţân-ı 'ışka eş-şalâ

Şoyunup 'abdâl olup ten cübbesin çâk eyleyen
Eylesin dâ'im ciger biryân-ı 'ışka eş-şalâ

Varlığı dâğın delüp dost râhına 'azm eyleyen
Kendini odlara atup kân-ı 'ışka eş-şalâ

Cân-ı dilden bülbül-i gülzâr dilersen gel berü
Mâsivâdan geç ola mihmân-ı 'ışka eş-şalâ

Yüziñi ayaklar altında koyup zâr eyle kim
Baş açık yalın ayak giryân-ı 'ışka eş-şalâ

Yol eri yolda gerekdür ey Necâtî derdimend
Gitdi hemrâh tîz yetiş kervân-ı 'ışka eş-şalâ

Ne hoş genc-i hükümetden gelüp güftâr olur peydâ
Gehî eş'âr-ı 'urfândan kimi reftâr olur peydâ

Bu bir deryâ-yı vahdetdür alupdur çerh-ı envâcı
Bu çerhiñ pertevi andan gelüp her var olur peydâ

Bu 'âlemler kamu keşretdurur fânî serencâmı
Hem encâm 'âlemi andan toğup nâçar olur peydâ

Gehî 'izzet gehî zillet kimi mü'min kimi kâfir
Gehî zulmet zühûr eyler gehî envâr olur peydâ

Kimi 'ârif kimi zâhid kimi dîvânedür Şî'î
Cemâliñ göstürür ol-dem dağı ağıâr olur peydâ

Tecellî eyler ol dâ'im Celâlidür Cemâlinden
Birinden maşşadı cennet birinden nâr olur peydâ

Biñinden birine bî'add tuhfeler gitmekdedür dâ'im
Gider bundan gelür andan şatu bâzâr olur peydâ

Giden cânlar bu fânîden gider anda bulur 'ummân
Gelenler bunda fân oldu mübeddel hâr olur peydâ

Gelür birden biñe keşret bulur devrân dehr içre
Bu naşş ilindeki elvân döner her kâr olur peydâ

Bu kâl içre bulan hâli bu levne i'tibâr etmez
Zihî keşret olur vahdet hemân ol yâr olur peydâ

Cemâl-i yâri isterseñ yürü iste celâlinden
Celâlinden çıkar luţfı gelür dîdâr olur peydâ

Şafâ-yı hâţır olmağdan yig oldu 'âşıkâ ğam-kâr
Şafâ dâmin dutarsan ger hemân ğamhâr olur peydâ

Żuhûr eylerse 'âlemde eger bir kâmil-i berkâm
Kimi ikrâr ederse ger kimi inkâr olur peydâ

Bilirseñ nefsiñi cânâ nazâr eyle bu eyvâna
Açılsa bir gül-i ra'nâ yanında hâr olur peydâ

Otur bâb-ı tevekkülde bu hâristânı yol gözle
Ümiddir ki Necâtî derdimend hûnhâr olur peydâ

İlâhî

Dost iklîmi göründi çağırırım dost dost
Göñlim pâsı silindi çağırırım dost dost

Cânân ili alındı aradığım bulundı
Dost cemâli göründi çağırırım dost dost

'İşkîña bend olmuşam pervâne tek yanmışam
İkrârıma durmuşam çağırırım dost dost

Zühdimi sehv eyledim 'ışkîña bel bağladım
Şular gibi çağladım çağırırım dost dost

Mescide varsam niyâz Ka'be'de kılsam namâz
Ben n'edeyim kâr-sâz çağırırım dost dost

Meyhânede beklerim pûthânede söylerim
Leyl ü nehâr ağlarım çağırırım dost dost

Mest-i müdâm olmuşam cânımda yol bulmuşam
Bir deryâya dalmışam çağırırım dost dost

Dolaşuram dâğ u bâğ gitmez yürekden bu dâğ
Okuduğım cümle âğ çağırırım dost dost

Ten mülkini gezende cānda cānān sezende
Bād-ı şabā esende çağırırım dost dost

Girdim cāndan içeri dedi baña gel beri
Buldım anda dilberi çağırırım dost dost

Aradüğım neydedür taşra degül tendedür
Cān ol şāha bendedür çağırırım dost dost

Āşıkıyam geldi yār bitdi çiçek verdi bār
Gitdi bu dilden ğubār çağırırım dost dost

Ālem baña yol oldu a'zālarım dil oldu
Hār kalmayup gül oldu çağırırım dost dost

'Ummāna varmak niyyetim kalksa aradan fūrkatım
Niçe ki tende şıhhatım çağırırım dost dost

Her yaña baksam cemāl başa gelipdür bu hāl
Necātî dilden kemāl çağırırım dost dost

Na'tü'n-nebî 'aleyhi's-şalātu ve's-selām
şalavātu'llāhi 'aleyhi ve sellem

Seniñ yāriñ Hudā'dur yā Muḥammed
Saña dil āşinādur yā Muḥammed

Seniñ vaşfiñda 'āciz halk-ı 'ālem
Zihî zātıñ beķādur yā Muḥammed

Şıfâtıñ vaşfidur na'tüñ kılanlar
Bulunmaz noқта bâ'dur yâ Muḥammed

Başıñ "fevka'l-'ulâ"⁸dan sidre ey yâr
Kemâliñ müntehâdur yâ Muḥammed

Mübârek pâyiñ ol "tahte's-serâ"⁹dan
Cihânda bir binâdur yâ Muḥammed

Yüziñ nûrı münevver kıldı kevineyn
Kamudan bir ziyâdur yâ Muḥammed

Şaçıñ "ve'l-leyl" kaşıñdur "kâbe kavseyn"¹⁰
"Ev-ednâ"¹¹ vü rızâdur yâ Muḥammed

Marîz olanlara dürr-i dehâniñ
Mücerreb hoş devâdur yâ Muḥammed

Teriñden güller açılmış dem-â-dem
Bu hoş bûdan şafâdur yâ Muḥammed

Boyun egmiş çemen sünbüllerüñ tâ
Lebiñ gözler şifâdur yâ Muḥammed

Lisâniñ vahy-i Hâk söylerdi cânâ
Saña Hâk'dan 'aţâdur yâ Muḥammed

8 Yücelerin yücresi.

9 Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan şeyler ile toprağın altında olanlar hep O'nundur. 20/6

10 Sonra (Muhammed'e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki iki yay arası kadar... 53/8-9

11 Hatta daha da yakın oldu. 53/9

Ḥabīb etdi seni mülkinde Allâh
Maḳâmâtıñ ‘alâdur yâ Muḥammed

Necâtî mücrime eyle şefâ‘at
Ḳuluñ bir bînevâdur yâ Muḥammed

Şalavâtu’l-lâhi ‘aleyhi ve sellem¹²

Münâcât

Yâ İlâhî bende varım ḳalmadı senden sañadur el-‘ıyâz
Sensin evvel âhir ü hem cümlemüze müste‘âz

Dert seniñ dermân seniñ ḳullar bir ‘âciz n’eylesin
Dertlüler dermân umarlar sendedür sensin melâz

Cem-‘i farḳ eyle bu demde fetḥ ḳıl meşhûdumuz
Cem-‘i cem-‘iñden kerem ḳıl bize eyle iltizâz

Zevḳ-i küllî pâdişâhum ḳullara ancaḳ budur
Bize tevḥîdiñ ‘aṭâsı bes durur dâ‘im me‘âz

Bu Necâtî bendeñi varlık pirîşân eylemiş
Varlığından geçirüp tevḥîd ile ḳıl anı şâz

Ey ğarîb bûlbûl diyârıñ ḳandadur
Sende midür ol nûbârıñ ḳandadur
Âh u efġânıñ bu bâġı yandurup
Cüzdeki ḥüsn ihtiyârıñ ḳandadur

12 Sayfa kenarında yazılı.

Ne çeker âh-ı fırâkıdan bu bâğ
Nedür ki sîneñde yazılmış bu dâğ
Sen bu dertden olmadıñ bir gün ferâğ
Bir haber ver gül-‘izârıñ kâdadur¹³

Sen bu ilde kimseye yâr olmadıñ
Gece gündüz yanmada nâr olmadıñ
Hayli demdür görürem hâr olmadıñ
Var seniñ elbetde yâriñ kâdadur

Artdı günden güne feryadıñ seniñ
Zâr u giryân oldı mu’tâdıñ seniñ
Hiç mi yokdur cânda imâdıñ seniñ
Bu seniñ şabr u karârıñ kâdadur

Bir tesellâ yok mı sen hayretdesin
Dâ’imâ cevır ü cefâ miñnetdesin
Çok zamândan berü sen gurbetdesin
Yâ seniñ leyl ü nehârıñ kâdadur

Ne göründi güle karşı göziñe
Ne büründi bağıduğınca yüziñe
Hiç cevâb vermez nedendür söziñe
Bilmediler şahsüvârıñ kâdadur

Kimse mahrem olmadı hiç râzıña
Bir söziñ geçmez mi kim şahbâzıña
Bir nazar kılsañ yüzinde yazıña
Ş’ol ezel ki i’tibârıñ kâdadur

Gökde uçarken beni indürdiler
Nûr iken nâr eyleyüp yandırdılar
Çâr ‘unşur bendler ile urdılar
Baña derler yâr-i gârıñ kâdadur

13 Son mısralar Niyâzî-i Mısırî’ye aittir.

Top edüp atdı beni çerh-i felek
Câna bir câme verüp tende gerek
Şimdiki adım Necâtî ey melek
Yâ seniñ senden bu varıñ kıandadır

Yâ Rab seni sevmek ne güzeldür ne güzeldür
Yolında baş cân vermek ne güzeldür ne güzeldür

‘İşkîñ şerâbından içüp menzil merâtibler geçüp
Saña doğru arzu çeküp yola düşmek ne güzeldür ne güzeldür

Yolda mest-i hayrân olup varlığından ‘uryân olup
‘Abdâl olup giryân olup seni bilmek ne güzeldür ne güzeldür

Giceler ismiñi sürmek vişâliñ câmesin giymek
Cemâl-i pâkini görmek ne güzeldür ne güzeldür

Süren dergâhıña yüzler seni gören güzel gözler
Bir olur gice gündüzler ne güzeldür ne güzeldür

Vişâliñ derdine düşüp her ne ki var hep vaz geçüp
‘İşkîñ nârında tutuşup ne güzeldür ne güzeldür

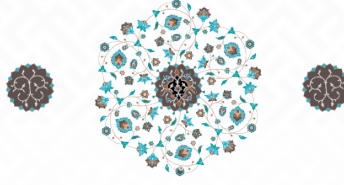
Ey Necâtî necât bulmağ dost küyunda şebât bulmağ
Bir ile bir neşât bulmağ ne güzeldür ne güzeldür

KAYNAKÇA

- Ayverdi, İlhan. *Misallı Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2003.
- Develi, Hayati. *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2008.
- Doğan, Muhammet Nur. *Klasik Edebiyatımızda Sanat ve ŞiirFelsefesi (Poetika Eski Şiirin Bahçesinde)*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2002.
- Doğan, Ramadan. "Şuarâ-yı Meçhûleden Biri Necâtî-i Sâni ve Dîvânı", *Hikmet Uluslararası İlmî Araştırma Dergisi* 1, sy. 21 (2013): Üsküp.
- Doğan, Ramadan. "Necâtî-i Sâni Dîvânı." Yayınlanmamış Proje Metni, TÜBAP, Edirne, 2023.
- Erdoğan, Kenan. *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.
- İnal, İbnülemin Mahmed Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988.
- İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1994.
- İsen, Mustafa (ed.). *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2011.
- Macit, Muhsin ve Uğur Soldan. *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2004.
- Nâci, Muallim. *Esâmî*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1890.
- Parlatır, İsmail ve György Hazai. *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu*. Ankara: TÜBA Yayınları, 2007.
- Saraç, Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. 1. Baskı. İstanbul: Bilimevi Yayınları, 2000.
- Taş, Hakan. *Vusûlî Dîvânı*. Konya: Gençlik Kitabevi, 2008.

HAYRET MEHMED EFENDİ

(?/?- 1239/1824)

Dr. Öğr. Üyesi Arife ÇAĞLAR

Iğdır Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

aarifecaglar@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0408-0397

Hayatı¹

Osmanlı'nın son döneminde yetişen değerli şahsiyetlerinden biri olan, Hayret mahlasını kullanan², Mehmet Hayret Efendi,³ Darendelidir⁴, şair, kaynaklarda çoğunlukla Hayret Efendi veya Hayret olarak zikredilmiştir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Darendenin Kılıçbağı (Beybağı) Mahallesi'nde ikamet eden Za'îmoğulları ailesinden Cebecizâde Mehmet Paşa'nın torunu ve Za'îm Mustafa Ağa'nın oğludur. Soyu, Şeyh Hâmid-i Velî Hazretleri (Somuncu Baba)'ne

- 1 Hayret Mehmet Efendi hakkında güncel kaynaklardaki bilgiler için bakınız: Hasan Kavruk ve Metin Özer, *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*, (Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yay., 2006), 335; Mehmet Arslan, "Hayret, Mehmed Hayret Efendi" (2014a), Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Erişim tarihi: 12 Eylül 2024, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hayret-mehmed-hayret-efendi-mdbir>; Kolektif, "Hayret", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, c.4 (Ankara: AKM Yay., 2004), 438; Kolektif, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, c.10 (Ankara: Milliyet Yay., 1986), 5136; Mehmet Gülseren ve Ahmet Şentürk, *Malatyalı Şairler Antolojisi*, 2 (Malatya: Yeni Malatya Gazetesi Ofset Tesisler, 1993), 66.
- 2 Şeyhülislam Ârif Hikmet'in tezkiresinde şairin daha önce başka bir mahlas kullandığı ancak mahlasının sonradan Aynı Efendi tarafından Hayret olarak değiştirildiği ifade edilmiştir (bkz. Mehmet Nuri Çınarcı haz., *Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, Tezkiretüş-Şu'arâ (İnceleme-Metin)*, (Ankara: KTB Yay., 2019), 41. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-240610/seyhulislam-arif-hikmet-bey-tezkiresi.html> [Erişim Tarihi: 12 Eylül 2024].
- 3 Bazı kaynaklarda asıl adının "Seyyid Mehmet" olduğu belirtilmektedir (bkz Ahmet Akgündüz vd., *Dârende Tarihi*, (İstanbul: Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2002), 716; Cemil Gülseren, "Şeyh Hamid-i Veli Ahfad'ından Darendeli Alimlerimiz Hayret Mehmet Efendi", *Somuncu Baba Dergisi*, sy. 15 (1997):13., (Malatya: Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Yayınları, 1997), s. 13. Şeyhülislam Ârif Hikmet'in tezkiresinde ikisi "Hayret" ve bir tanesi de "Hayret Efendi" olarak kaydedilen üç kişi yer almaktadır. Bunlardan "Hayret Efendi" adıyla kaydedilen üçüncü kişi, çalışmamızda ele aldığımız kişidir. Bununla birlikte Hayret Efendi hakkında yapılan çalışmalardan bazılarında bu tezkirede ilk sırada yer alan, adı Seyyid Mehmet Efendi olan, Lârendeli olduğu belirtilen, Mısır'da divan katıplığı yapmış ve 1239'da veba hastalığından ölmüş olan "Hayret" mahlaslı kişiye ait bilgilerin verildiği görülmüştür. Hayret Mehmet Efendi hakkındaki bu çalışmalarda onun seyyit olduğu, 1239/1823-1824'te vebadan vefat ettiğine dair verilen bilgiler, Lârendeli olan Hayret'e ait bilgilerdir. Ayrıca bazı çalışmalarda da şairin adı, "Hayret Muhammed Efendi" olarak kaydedilmiştir (bkz, Bursalı Mehmet Tahir, *Büyük Osmanlı Müellifleri 2*, haz. Ali Fikri Yavuz ve İsmail Özen (İstanbul: Meral Yay., 1972), 151; Kavruk ve Özer, *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*, 335.
- 4 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî 2*, haz. Nuri Akbayan ve Seyit Ali Kahrman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), s. 663; Bursalı Mehmed Tahir, haz. haz. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen *Büyük Osmanlı Müellifleri*, 151; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm III* (İstanbul, 1308), 2004; Fatih Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatih Tezkiresi)*, haz. Ömer Çiftçi (Ankara: KTB Yay., 2017), 119, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2024, e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195831/fatih-tezkiresi.html>; Mehmed Tefik, *Kâfile-i Şu'arâ*, haz. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz v.dğr, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2017), 272, Erişim tarihi: 13 Şubat 2025 e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196469/mehmed-tevfik-kafile-i-su39ara.html>.

kadar uzanmaktadır. Hayır ve hasenat sahibi olan⁵ annesi Ekâbir Hanım, Urfa'nın ileri gelenlerinden bir zatın kızıdır. Dönemin ulemalarından olan Hasan Bekâyî ve Süleyman Penahî, kardeşleridir. ⁶

Hayret Mehmet Efendi, gençliğinde Darende'de cüz'î ve küllî ilimleri öğrenip tamamlamıştır. Harputî Hasan Efendi'den mantık ve felsefeye kadar çeşitli ilimleri tahsil etmiştir. Ayntablı Aynî'den de Farsça dersleri almış ve hem Darende hem de İstanbul'da yine ondan Tuhfe okumuştur. 1206/1791-1792'de İstanbul'a gelmiştir. ⁷ İstanbul'da bir süre Dîvân-ı Hümâyûn kaleminde çalışıp yetişmiş ve sonrasında hâcegân rütbesini kazanmıştır. Sadrazam Yusuf Ziya Paşa ve Celal Paşa, kaymakam Ahmed Şakir Paşa ve vezir Mehmed Gâlib Paşa'nın divan katipliği hizmetlerinde bulunmuştur. 1234/1818-1819 tarihinde Mısır (Kahire)'a gitmiş ve burada yaklaşık beş altı yıl boyunca Mehmed Ali Paşa'nın divan (özel) kâtipliği görevini yürütmüştür. ⁸ Kendisinin *Tuhfe-i Se-Zebân* adlı eserinin bir nüshasında onun bu vazifede kalış süresiyle ilgili 5 Ramazan 1240 Cuma tarihinde yazılmış şu sözler bulunmaktadır:⁹

*"Vâlî-yi vâlâ-yı Mısır-ı Kâhire olan devletli vezîr, adîmü'n-nazîr
Mehmed Ali Paşa Hazretlerinin sene 1234(1818-1819) jilâ-nihâye-i
1239(1823-1824) kadar kâtib-i dîvan olan faziletli zehâdetli
Dârendeli Mehmed Hayret Efendi merhumun..."*

Selman Özsoy'un verdiği bilgilere göre Hayret Mehmet Efendi'nin Mehmed Ali Paşa'nın divan kâtibi olması şu şekilde gerçekleşmiştir: "Hayret Efendi, mabeynde kâtip iken Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa Osmanlı Devleti'ne savaş açmış, bu savaşta galip gelmiş ve sonuçta sulh yapılmıştır. Mehmed Ali Paşa, Osmanlı Devleti tarafından yazılan sulhnameyi okuyunca *"bu sulhnameyi yazanı bana gönderirseniz sulhu kabul ederim yoksa sulh olmuyorum"* diyerek Hayret Mehmet Efendi'nin kâtipliğini takdir ettiğini bildirmiştir. Sonunda Hayret Mehmet Efendi Mısır'a gitmiş...Mehmed Ali Paşa, onun fazilet derece-

5 Ekâbir Hanım, eski Darende'de bir cami inşa ettirmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz v.dğr, *Dârende Tarihi*, 463.

6 Akgündüz v.dğr, *Dârende Tarihi*, 717; Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Şeyh Hamîd-i Velî ve Neseb-i Âlîsi (Yüce Nesebi)* (Malatya: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, 1995), 81-84; Cemil Gülsüren, Hayret Mehmet Efendi, 13; Hayret Mehmet Efendi, *Tuhfe-i Se-Zebân (İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkı-basım-Sözlük) Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Lügat*, haz. Mesut Bayram Düzenli (İstanbul: Erguvan Yayınları, 2015), 18; Hulusi Eren, "Bekâyî-Darendeli", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Erişim tarihi: 17 Eylül 2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bekayi-darendeli>.
Mehmet Efendi'nin torunu olarak vasıflandırılan Mazlum Sami Bey (d. 1888)'in hayâtı kaleme alınmıştır. (Selman Özsoy, *Zaim Zadeler Silsile Neseb Tarihi* (Osmaniye: 1974) adlı eserinden aktaran: Akgündüz v.dğr, *Dârende Tarihi*, 718).

7 Çınarcı, *Tezkiretüş-Şu'arâ (İnceleme-Metin)*, 41.

8 Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm III*, 2004; Çiftçi, *Hâtîmetü'l-Eş'âr (Fatîh Tezkiresi)*, 119; Kutlar Oğuz v.dğr., *Kâfile-i Şu'arâ*, 272; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 663; Akgündüz vd., *Dârende Tarihi*, 717.

9 Düzenli, *Tuhfe-i Se-Zebân*, 16.

sini, hazinedarı Süleyman Kâşif Bey'e yazdığı mektupta "*Darendeliler paşaları ile iftihar etmesinler, Hayret Efendi gibi bir alimle iftihar etsinler*" demiştir.¹⁰

Bununla birlikte *Tuhfe-i Se-Zebân* adlı eserinin bazı nüshalarında el-Hac Sadullah Sa'îd Efendi'nin yazdığı bir tarih kıt'asında da onun 1234/1818-1819'da Rum (Anadolu) diyarından Mısır'a gelişi şöyle ifade edilmiştir:¹¹

"İşbu nazmın nâzımı Hayret Efendi hâcegân
Zümresi beyninde ehl-i nazm idi o dür-feşân"

"Mısra iki yüz otuz dörtde gelince Rûmdan
Bir hüner ibrâzını fikr etmiş ancak ol zamân"¹²

Aynı şekilde *Tuhfe-i Se-Zebân*'ın mukaddime bölümünde o, uzun zaman Anadolu ve İran taraflarında seyahat ettiğini ancak Arabistan'a hiç gitmediğini ve buna karşı çok güçlü bir arzu duyduğunu şu şekilde dile getirmiştir:¹³

"Hayli vakt oldu ki bu 'abd-i kemîn
Rûm u Îrânda edip seyr-i zemîn"

"Gitmemişdim 'Arabistâna meğher
Oldu hâhişle derûnum muztar"

Hayret Mehmet Efendi'nin duyduğu bu arzu ve zihin karışıklığına karşılık bazı dostları onun Mısır'a gitmesini söylemişlerdir:

"Bazı ahbâb-ı mehâsin-endîş
Dedi hâtırda nedir bu teşvîş

Mısır'a git Mısır'a ki salmış sâye
Anda bir âsaf-ı gerdûn-pâye"¹⁴

10 Selman Özsoy, *Zaim Zâdeler Silsile Neseb Tarihi* (Osmaniye: 1974) adlı eserden aktaran: Akgündüz v.dğr, *Dârende Tarihi*, 717. Ayrıca bak. Gülseren, Hayret Mehmet Efendi, 13.

11 Düzenli, *Tuhfe-i Se-Zebân*, 16; Ahmet Akgündüz v.dğr, *Dârende Tarihi*, 718.

12 Bu mısra, diğer bir çalışmada "Bir hüner ibrâzını fikr etmiş oldukda hemân" şeklindedir (Akgündüz v.dğr, *Dârende Tarihi*, 718.).

13 Düzenli, *Tuhfe-i Se-Zebân*, 16.

14 Akgündüz v.dğr, *Dârende Tarihi*, 718.

Onlara göre Mısır'da dünyada eşi benzeri görülmemiş Mehmed Ali Paşa adında, makamı yüce, hünerli kimselerin yanına koştuğu, güven ve övünç kaynağı bir vali vardır:

Şimdi kol kol çekilip ehl-i hüner
Hep Muhammed Ali Pâşâya gider

Dergeh-i devletidir kehf-i emân
İftihâr etmede anınla zamân¹⁵

Hayret Mehmet Efendi, yine aynı eserinin manzum mukaddimesinde Mehmed Ali Paşa'yı övdüğü, onun nezdinde kendi vasfını dile getirdiği; paşanın da kendisine iltifat edip şiir ve inşaaya dair güzel sözler söylediğini ifade eden şu beyitlere yer vermiştir:¹⁶

Meyl edip bâb-ı vezîr-i 'asra
Vâli-yi kişver-i mülk-i Mısra

Dâmen-i lütfuna oldum rû-mâl
Âftâba çekilip zerre misâl

Etdi huddâm-ı kirâmıyla güzër
Şî'r ü inşaaya münâsib sözler

Cümlenin şevk-i derûnu der-kâr
Ya'ni kesb-i hünere hâhişi var

Kaynakların birçoğu, Hayret Mehmet Efendi'nin Mehmed Ali Paşa'nın kâtipliğini yaptığı sırada Mısır'da vefat ettiği¹⁷ konusunda hemfikirdir. Ancak ölüm tarihiyle ilgili kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. *Sicill-i Osmanî*, *Kâmûsü'l-A'lâm* ve *Hâtimetü'l-Eşâr*'da onun 1240/1824-1825 tarihinde¹⁸; *Osmanlı*

15 Düzenli, *Tuhfe-i Se-Zebân*, 27.

16 Düzenli, *Tuhfe-i Se-Zebân*, 17-27.

17 A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen haz, *Bursalı Mehmed Tahir, Büyük Osmanlı Müellifleri*, 152; Kutlar Oğuz vd., *Kâfile-i Şu'arâ*, 272; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, 2004.

18 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 663; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, 2004; Çiftçi, *Hâtimetü'l-Eşâr* (*Fatîn Tezkiresi*), 119.

*Müellifleri ve Kâfile-i Şu'arâ'da da onun 1242 (1826-1827) tarihinde¹⁹ vefat ettiği bildirilmektedir. Ağâh Sırrı Levend de onun 1242 (1826-1827) tarihinde vefat ettiğini yazmıştır.*²⁰

Bu kaynaklardaki bilgiler ve Hayret Mehmet Efendi'nin *Tuhfe-i Se-Zebân* adlı eserinin bir nüshasında yer alan "*Vâlî-yi vâlâ-yı Mısır-ı Kâhire olan devletli vezîr, adîmü'n-nazîr Mehmed Ali Paşa Hazretlerinin sene 1234/1818-1819 ilâ-nihâye-i 1239/1823-1824 kadar kâtib-i dîvan olan faziletli zehâdetli Dârendeli Mehmed Hayret Efendi merhumun...*" sözlerinden onun ölüm tarihinin 1239/1823-1824 olduğu kanısına varılmıştır.

Hayret Mehmet Efendi'nin ölümü, *Kâfile-i Şu'arâ'da* şu edebî sözlerle dile getirilmiştir:

*"...o Yûsuf-ı Mısır-ı ma'rifet, dâmen-keş-i Zelihâ-yı zemân olarak
semt-i bekâya rihlet eylemiştir."*²¹

Sanatı

Dönemin bazı kaynaklarında Hayret Mehmet Efendi'den "*münşî ve şâir-i meşhur*"²²; "*şiir ve inşası makbul ve mergupdür*"²³ sözleriyle bahsedilmektedir. *Fatîn Tezkiresi'*nde onun Nergisî gibi hünerli bir kâtip olduğu, hayret verici pek çok şiirlerinin bulunduğu, zarafet ve inceliklerle süslü bir münşeatinin...nahiv ilmiyle ilgili Elfiyye adlı risaleye güzel ve dikkat çekici bir üslupta yazılmış serhinin bulunduğu şu sözlerle ifade edilmiştir:

*"Mûmâ-ileyh Nergisî-mânend bir kâtib-i hünermend olup hayliden
hayli eş'âr-ı hayret-fezâsı olduğundan başka mütavvel bir aded
münşeât-ı letâfet-alâmesi ilm-i nahvden Elifiyye nâm risâleye
bir kıt'a şerh-i rengîn-makâlesi vardır."*²⁴

Ayntablı Aynî gibi dönemin ileri gelen bir şairinin hayâtı ve şiirleri üzerinde tesiri olduğu bilinen²⁵, kaynakların kendisinden sitayişle bahsettiği Hayret

19 A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen haz, *Bursalı Mehmed Tahir, Büyük Osmanlı Müellifleri*, 152; Kutlar Oğuz vd., *Kâfile-i Şu'arâ*, 272.

20 Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I (İstanbul: Dergâh Yay., 2014), 114.

21 Kutlar Oğuz vd., *Kâfile-i Şu'arâ*, 272.

22 Kutlar Oğuz vd., *Kâfile-i Şu'arâ*, 272.

23 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 663.

24 Çiftçi, *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, 119.

25 Akgündüz v.dğr, *Dârende Tarihi*, 717; Mehmet Arslan, "Aynî, Antepli", 2014b, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024 Erişim: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ayni-antepli>.

Mehmet Efendi'nin de kendi eserinden övgüyle söz ettiği görülmektedir. O, *Tuhfe*'sinde yeni kıt'asının ilham verici ve ilim talipleri için hayât suyu gibi olduğunu şöyle dile getirmektedir:

"Oldu bu nev-kıt'a-i feyz-âverem
Tâlibân-ı 'ilm içün âb-ı hayât" (Kt. 6/15)²⁶

Aynı şekilde o, diğer bir kıt'asında da marifet (bilgi, hakikat) öğrenmek maksadında olanların onun *Tuhfe* adlı eserini ezberlemeleri ve ona özen göstermelerini tavsiye etmektedir:

"Ma'rifet öğrenmek ise maksadın
Ezber eyle Tuhfe'mi kıl ihtimâm" (Kt. 53/15)²⁷

Hayret Mehmet Efendi, nahiv ilminin temel kaynaklarından biri olan *Elfiyye* adlı Arapça eseri, manzum olarak Türkçeye tercüme edecek kadar mahirdir ve büyük bir maharetle manzum olarak düzenlediği *Tuhfe-i Se-Zebân* adlı eseriyle çok sayıda Arapça ve Farsça kelimenin karşılıklarını dikkat çekici bir üslupla kaleme alacak derecede yetkin bir şairdir. Bununla birlikte o, hâcegân sınıfına mensup bir kâtip olarak kuvvetli kalemîyle işinde takdir edilip rağbet görmüştür. Bu vasıfla onun dönemin ileri gelenlerine yazdığı genellikle sanatlı ve edebî inşalardan oluşan *Riyâzü'l-kütebâ* ve *Hıyâzü'l-üdebâ* adlı münşeât mecmuası da oldukça dikkate şayandır. Hayranlık uyandıran pek çok şiiri bulunduğu bahsedilen Hayret Mehmet Efendi'nin bazı tezkirelerde bulunan dört beyitlik sadece bir gazeli günümüze ulaşmıştır. Şairin kendine has bir üslupla oluşturduğu, oldukça zarif tasvir ve teşbihlere yer verdiği, "yâkût" redifli bu gazelinin klasik Türk edebiyatının estetik anlayışına uygun olduğu ifade edilebilir.

²⁶ Düzenli, *Tuhfe-i Se-Zebân*, 28

²⁷ Düzenli, *Tuhfe-i Se-Zebân*, 28

Eserleri²⁸

Dönemin kaynaklarında²⁹ Hayret Mehmet Efendi'nin eski tarz üzerine yazılmış *Riyâzü'l-kütebâ ve Hıyâzü'l-üdebâ* isminde mufasssal bir münşeât mecmuası, *Se Zebân* adıyla müfid ve manzum Farsça bir lügat-nâmesi ve İbn-i Mâlik'in nahiv ilminden "*Elfiye*" sine rengîn bir şerhinin bulunduğu kaydedilmiştir. Ayrıca *Kâfile-i Şu'arâ*'daki "eş'ârı dîvân olacak mertebe kesîrdir"³⁰ ifadesiyle de şiirlerinin bir divan oluşturacak kadar çok olduğu bildirilmektedir.

Hayret Mehmet Efendi'nin varlığı bilinen eserleri şu şekildedir:

1. *Riyâzü'l-kütebâ ve Hıyâzü'l-üdebâ*³¹

Hayret Mehmet Efendi'nin Mısır Bulak Matbaası'nda Safer 1242/Eylül-Ekim 1826 senesinde basılan hacimli münşeât mecmuasıdır. Padişah, darüssaade ağaları, Enderun büyükleri, sadrazamlar, şeyhülislamlar, vezirler, voyvodolar vb. devlet büyüklerine hitaben yazılmış³² 600'den fazla mektubun bulunduğu bu eser, 495 sayfadan oluşmaktadır. Eserin başında bir sayfadan oluşan bir fihrist, sonrasında bir sayfadan oluşan bir dibace, sonunda ise Arapça dua ifadeleri ve Arapça bir beyitle eserin tamamlandığı tarihi belirten Arapça bir ibare bulunmaktadır. Sekiz "ravza"ya³³ ayrılmış olan eser, her bir ravzada arz-ı hâl, ma'rûzât, mürâselât, mufâvazât, mekâtib ibarelerinin yer aldığı başlıklar altında farklı makamlara sunulmuş, bazıları birkaç satır bazıları ise birkaç sayfadan oluşan mektup ve arzuhalleri içermektedir. Eserde genel anlamda sanatlı bir dil ve üslubun kullanıldığı görülmektedir. Ancak diğer inşâ eserlerin tamamında olduğu gibi bu eserde de mektuplardaki dil ve üslubun, hitaben edilen şahısların makam ve konumuna göre değiştiği görülmektedir.

2. *Elfiyye Şerhi*³⁴

Hayret Mehmet Efendi'nin İbn-i Mâlik'in *el-Elfiyyesi*'ni tercüme edip nazmettiği, dönemin nahiv ilmi için büyük önem arz eden eseridir.³⁵ Didaktik

28 Bazı kaynaklarda Zehr-i Füsûn adlı, İstanbul'da 1337/1919 yılında 64 sayfa hâlinde basılmış olan bir eser de Hayret Mehmet Efendi'nin eserleri arasında zikredilmiştir. (Mehmet Arslan, "Aynî, Antepli", 2014b; Kolektif, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, 438.). Bahsi geçen bu eser üzerine Emel Koşar tarafından yapılmış bir çalışma bulunmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Emel Koşar, "Unutulmuş Bir Şair, M. Hayret'in "Zehr-i Füsûn"u", *Dergâh Edebiyat Sanat ve Kültür Dergisi* XXIII, sy. 272, (Aralık 2012), 11-18. Yapılan bu çalışma incelendiğinde dil, üslup ve muhteva bakımından oldukça farklı olan bu eserin şaire ait olmadığı kanısına varılmıştır.

29 Bursalı Mehmed Tahir, *Büyük Osmanlı Müellifleri*, 151-152; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 663; Çiftçi, *Hâtî-metü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, 119; Kutlar Oğuz vd., *Kâfile-i Şu'arâ*, 272-273.

30 Kutlar Oğuz vd., *Kâfile-i Şu'arâ*, 273.

31 Bu eser hakkındaki bilgiler, şu kaynaktan aynı şekilde nakledilmiştir: Bahir Selçuk, "Riyâzü'l-kütebâ ve Hıyâzü'l-üdebâ (Hayret)", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, (2022), Erişim tarihi: 16 Eylül 2024 <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/riyazu-l-kuteba-ve-hiyazu-l-udeba-hayret>.

32 Akgündüz v.dğr, *Dârende Tarihi*, 717

33 Düzenli, eserin dokuz ravzaya ayrıldığını ve 494 sayfa olduğunu ifade etmiştir (*Tuhfe-i Se-Zebân*, 19).

34 Bu eser hakkındaki bilgiler, şu kaynaktan aynı şekilde nakledilmiştir: Şükriye Fezza Öz, "Hayret Mehmet Efendi'nin Manzum Elfiyye Tercümesi ve Bugünkü Dile Uyarlanması", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2022), 7-8.

35 Eserin mevcut iki nüshası kullanılarak eser hakkında yüksek lisans tez çalışması (bkz. Öz, "Manzum Elfiyye Tercümesi") hazırlanmıştır.

bir manzume olan bu eser, takrizle beraber 35 varaktan oluşmaktadır. Eserde her konu yeni bir başlık altında ele alınırken bu konular alt başlıklara ayrılmamıştır. Mehmet Efendi'nin manzum olan eserini kafiye veya ölçüye uydurmak maksadıyla eserinin bazı yerlerinde eksik veya fazla kelime ve ibare/ler kullandığı görülmüştür. Ayrıca o, eserde bazı terimleri farklı yerlerde farklı kelimelerle ifade etmiş ve konuları anlatırken örneklere yer vermiştir. Eserde bazı kelimelerin yazımında bazı kelimelerin harekelerinin yazımında ve bazı beyitlerin sıralamasında birtakım kusurlar olduğu tespit edilmiştir. Bunların eserin manzum olarak kaleme alınmasının zorluğundan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Vakanüvist Asım Efendi, manzum *Elfiyye Şerhi*'nin bir nüshasının başında yazdığı takrizinde eserden övgüyle söz etmektedir. O, eserin "*binlerce övgüye layık olduğunu, diğer eserlere göre başta edilmeli gerektiğini, eserde düzen, dizim, sıfat ve özelliklerin harikulade olduğunu, eserin nahvin bütün konularının kolayca anlaşılmasını sağlayacağını ve eserin manzum olarak yazıldığı için okuyucuları tarafından zahmetsizce ezberlenebileceğini*" dile getirmiştir.

3. *Tuhfe-i Se-Zebân (Tuhfe-i Zibâ/Tuhfe-i Hayret/Lügat-i Se-Zebân)*³⁶

1242/1826-1827 yılında Bulak'ta basılan eser, Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dille oluşturulan manzum bir lügatnâmedir. Eser, 1234/1818-1819 yılında Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu Abbas Paşa için tanzim edilmiş ve ona sunulmuştur. Eser, mesnevi nazım şekliyle yazılan 35 beyitlik bir mukaddime ile başlamakta ve akabinde eserin yazılış sebebi ile eserin nasıl oluşturulduğu ele alınmaktadır. Mukaddime kısmından sonra eserde kıt'a nazım şekliyle yazılmış olan 72 bölüm bulunmaktadır. Bundan sonra eserde 83 beyitten oluşan mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir bölüm yer almaktadır. Eserde bir kelimenin üç ayrı dildeki kullanımları verilmiş ve kelimeler, elif harfinden başlayarak alfabetik olarak sıralanmıştır. Eserin kolay ezberlenebilmesi ve okuyucuyu bunaltmaması için eserde arûzun kısa kalıpları kullanılmıştır. Eser, diğer bir yönüyle de vezin öğretmeyi amaçlamıştır. Eserde 1600 civarı Arapça ve 1400 civarında da Farsça kelimenin karşılığı verilmiştir.

³⁶ Bu eser hakkındaki bilgiler, şu kaynaklardan aynı şekilde nakledilmiştir: Düzenli, *Tuhfe-i Se-Zebân* 23-36; Öz, "Manzum Elfiyye Tercümesi", 6. Bu eserin baskısı içerisinde Se-Zebân'dan sonra Mustafa b. Ebu Bekir es-Sivasî'nin Farsça dilbilgisi hususunda kaleme aldığı Mefâtihu'd-Dürriyye fi lsbâti'l-Kavânini'd-Dürriyye adlı, 25-26 sayfalık eseri de yer almaktadır. (Bkz. Düzenli, *Tuhfe-i Se-Zebân*, 40; Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid Efendi, nr. 442).

Eserlerinden Örnekler

Hayret Mehmet Efendi'nin *Osmanlı Müellifleri*³⁷ ve *Kâmûsü'l-A'lâm*'da³⁸ sadece ilk beytine yer verilen dört beyitten oluşan gazeli şu şekildedir:

Gazel-i Nâ-tamâm³⁹

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Şevk-i la'linle yanar nûr-ı çerâg-ı yâkût

Reng alır âteş-i rûyundan ayâg-ı yâkût⁴⁰

Lâledir sanma anı şâh-ı bahâr-ı hüsnün

Hükm idüp şa'sa'adan kurdu otag-ı yâkût⁴¹

Fikr-i gül-bûse-i rûyun ile gûyân olsam

Tarh olur safha-i nezzâreye bâğ-ı yâkût⁴²

Döndü bir sübha-i lü'lüye sirişkim Hayret

Katre-i hûn arasında sürâg-ı yâkût⁴³

Riyâzü'l-kütebâ ve Hıyâzü'l-üdebâ'dan:

"Necâbetlü İskender Beg oğlumuzun Der-Se'âdet'e vusûlünde 'ismetlü hazîne-dâr usta hazretleri tarafından mehâsin-i telât-tuf-sâzı icrâ ve bir mücevher-i mâ'sâ'allâh ile bir inci işleme oya ihdâ buyurulduğu ifâdesiyle ba's olunan şukkanız vâsıl ve mefhumundan hazz u inbisât hâsıl olmuştur. Müşârun ileyhâya kemâl-i memnûniyyetimin ve şükr ü sitâyişlerinde olduğumun ifâde ve tefhîmi husûsuna himmet buyurmanız me'mûldur. "

(Hayret Mehmed 1242/1826: 365).⁴⁴

37 Bursalı Mehmed Tahir, *Büyük Osmanlı Müellifleri*, 152.

38 Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, 2004.

39 Çiftçi, *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, 119; Kutlar Oğuz vd., *Kâfile-i Şu'arâ*, 273.

40 Yakut kandilin ışığı, dudaklarının şevkiyle yanar; yakut kadeh, yüzünün ateşinden renk alır.

41 Onu lale sanma (zira o), güzellik baharı sultanının egemen olup kurduğu gösterişli yakuttan otaktır.

42 Yanağın[dan alacağım] gül gibi busenin hayaliyle söze başlasam bakış sayfasına yakuttan bir bahçe resmolur

43 Hayret, kan damlası arasında yakut eseri (olduğu gibi) gözyaşım bir inci tesbihe (inci tanelerine) döndü.

44 Selçuk, "Riyâzü'l-kütebâ ve Hıyâzü'l-üdebâ".

Efendi Mûmâileyhe Şukka

'Âtûfetkârâ sultânım hazretleri te'sîs-i mebânî-i muhâleset ve takrîr-i me'ânî-i mesâdakat kabîlinden olarak pişgâh-ı re'fetlerine boğça bahâ şu kadar guruş ihdâ olunmagla karîn-i nazar-ı 'âtûfet-şümûl ve rehîn-i ceyb-i kabûl buyurılması me'mûl-ı hâlisânemizdir. ⁴⁵

Tuhfe-i Se-Zebân'dan:

Harfû'l-Elif (Ma'a'l-Med) ⁴⁶

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Tanrıdur Allâh u Yezdân u Hudâ

Ululuk ya'nî büzürgî kibriyâ

Oldu peygamber haberci vü nebî

Cem'idir peygamberân u enbiyâ

Nehc ü minhâc u tarîk u râh yol

Göstericidir delîl ü reh-nümâ

Yer demektir arz u gabrâ vü zemîn

Gök demektir âsmân öyle semâ

Ay demek ma'nâsına mâh u kamer

Âftâb oldu güneş öyle zükâ

Yıldıza necm ü sitâre dediler

Pek ufakça görünen yıldız Sühâ

De Mecerre ol Saman Ugrusuna

Fârisîce Kehkeşân derler ana

⁴⁵ Hayret Mehmed Efendi, *Efendi Mûmâileyhe Şukka*, Süleymaniye Ktp., Hasib Efendi, nr. 329, 363.

⁴⁶ Düzenli, *Tuhfe-i Se-Zebân*, 51-52.

Dendi Pervîn ü Süreyyâ Ürkere
Dogucu tâlî' dahî tal'at-nümâ

Nûr ma'nâsı delîl ü reh-nümâ
Rûşenâî oldu aydınlık senâ

Revzen-i mahsus adı mişkâtdır
Ya'nî mıs bâh u çerâğa ola câ

Âb-gîne vü zücâce şîşedir
Kevkeb ü ahter derim yıldız sana

Ma'ni-yi dürrî dırâhşân demedir
Ya'nî parlaktır olur zulmet-zidâ

Yakmak oldu ma'ni-yi efrûhten
Öyle îkâd eylemek derler ana

Bil dıraht oldu şecer öyle ağaç
Kutlu Ferhunde mübârek deme hâ

Oldu ma'nâ-yı *yekâdü zeytühâ*
Bil karîb olur vere zeyti ziyâ

Âyet-i nurun me'âlin söyledim
Gel teberrük için oku dâ'imâ

Ev demek ma'nâsına beyt ü serâ
Eyne kandadır demek öyle kücâ

Dediler Sîmurg 'Ankâ kuşuna
Mümkin ü ma'dûmdur öyle Hümâ

Zahk u hande gülmeye derler imiş
Aglama girye dahı öyle bükâ

Oldu aydınlık ziyâ vü rûşenî
Bil karanu zulmet ü târ u dücâ

Oldu ma'nâ-yı pezîrûften kabul
Bil dilek oldu niyâz öyle recâ

Sâye gölge demedir zıl öyledir
Bil sığınmaktır penâh u ilticâ

Böyle küçük kıt'alar yazdım ki tâ
Okuyup usanmasın ol meh-likâ

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Dikkat et ki olmaya sa'yin hebâ

Harfû'l-Hâ⁴⁷

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hor güneş ma'nâsınadır öyle yûh
Âşkâr olma hüveydâ vü vuzûh

Cân o ki hayvân anunla zindedir
Dediler o cevher için nefis ü rûh

Çâşt kuşlukdur gadât öyle demek
Dendi kuşluk içilen hamra sabûh

Tarh atmak öyledir endâhten
Saht olan yay u kemâna de tarûh

47 Düzenli, *Tuhfe-i Se-Zebân*, 62-64.

Sânih o sayda de kim sagda ola
Zıddı bârihdir zuhur etmek sünûh

Dendi harınlık eden esbe harûn
Atların ser-keşligi oldu cemûh

Muhtasardır kıt'a ammâ pek müfîd
Ya'ni her bir beyti pür-feyz ü fütûh

Harfû'l-Mîm (Ma'a'l-Med)⁴⁸

Oldu pek keskîn kılıç adı hüsâm
Kın kırâb oldu o ma'nâya niyâm

Nîmdir yarım dahı nısf öyledir
Hem bütün oldu dürüst öyle tamâm

Bil kezînek deme zencî câriye
'Abd zencî kul imiş bende gulâm

Fârisî dendi sabâha bâmdâd
De mesâ ahşama o ma'nâya şâm

Oldu âyâ ismi istifhâm içün
Öyledir kankı o ma'nâya küdâm

Dolu adı yehçedir öyle bered
İstılâhan dediler habbû'l-gamâm

Oldu irgâm etme mâlîden be-hâk
Topraga sürmek türâb oldu ragâm

48 Düzenli, *Tuhfe-i Se-Zebân*, 112-114.

Ayak altında kalandır pây-mâl
Hurd-mürd oldu ufanmak inhitâm

Dilkü rûbâh oldu sa'leb öyledir
Bil tuzak adı hibâle öyle dâm

Fâhte dendi ögeyik kuşuna
Öyledir kumrî kebûterdir hamâm

Ba'zılar 'indinde murg-ı hânegî
Ba'zılar sahrâ kuşu dedi yemâm

Şütr-i ner erkek deve öyle fahîl
Bil mehâr oldu yular öyle zimâm

Hazm u besten bağlamak ma'nâsına
Bil kolandır teng o ma'nâyâ hizâm

Serc eyer ma'nâsına zîn öyledir
Hem uyan oldu ligâm öyle licâm

Ma'rifet öğrenmek ise maksadın
Ezber eyle tuhfemi kıl ihtimâm

Harfû'l-Yâ⁴⁹

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Nehr ırmaktır hem o ma'nâyâ cûy
Nâhiye cânib demekdir öyle sûy

Cımbıza mintâf u mû-ken dediler
Kıl demek ma'nâsına şa'r öyle mûy

49 Düzenli, *Tuhfe-i Se-Zebân*, 136.

'Anberîn a'lâsına eşheb denir
Pek güzel koku demekdir şâh-bûy

Oldu pür-gû deme müksîrû'l-kelâm
Öyle çok sözlü kişi bisyâr-gûy

Sevlecân çevgân rübûden ihtilâs
Ya'ni kapmakdır küre top öyle gûy

Oldu bu nev-tuhfe bir bâg-ı hüner
Okuyan kûdekdir anda nagme-gûy

***Elfiyye Şerhi'nden:*⁵⁰**

Besmeledir rehber-i 'azm-i umûr
Pişrev-i kâfilehâ-yı sûtûr

Hamd-i Hudâ dürre-i tâc-ı kelâm
Gevher-i vehhâcî salât ü selâm

Şâm u seher âl-i Rasûle selâm
Tarziye ashâbına olsun temâm

Her biri yenbû'-ı füyûz ü rusûm
Kulzum-i mevvâc-ı fûnûn u 'ulûm

A'lem-i ashâb idi şîr-i Hudâ
Bâb-ı 'ilm nisbet olundı ana

Söyledi bir iki mulahhas kelâm
Nahiv heme şerhidir anın temâm

Ma'nâ-yı furkân-ı mübîn ibtidâ
Kâ'ide-i nahiv ile olur edâ

50 Öz, "Manzum Elfiyye Tercümesi", 93-94.

Ma'nîde nahiv oldu ecel-i fûnûn
Sonra yazıldı nice şerh ü mütûn

Dîde-i tâliblere nûr oldu heb
Lü'lü'-i mensûr-ı sürûr oldu heb

Nil gibi kıldı temevvüc kelâm
Mısr-ı me'ânîyi suvardı tamâm

Nahv ile sarf oldu usûl-i 'ulûm
Eyledi intâc fûrû' ü rûsum

Tâlib odur matlab-ı 'ilmi bula
Asla irüb fer'ını müntic ola

Menba' u me'hazdan anı ahzide
Mastar endişesi togrı gide

Nahivde Elfiyye gibi bir kitâb
Olmadığı gerçi müselleme cevâb

Lîk mu'akkaddır o dürr-i nazîm
Fehm idemez remzini illâ fehim

Lafz u me'âl ile o nazmu'l-le'âl
'İkd-ı süreyyâ gibi sa'bu'l-menâl

Şûh-ı 'Arab lehçe-i şîrîn-hitâb
Rûyine giysüleri olmuş nikâb

Gabgabının hastasıdır Sîbeveyh
Kâkülünün bestesidir Sîbeveyh

Olmaga bin cân ile üftâdesi
Şeyh Razî idi rızâdâdesi

Vechini itmişdi imâle meger
Rûh-ı Kisâ'i hep o yüzde gezer

Tutmaz o âhûyî kemed-i nigh
Sâha-ı fikri idegör cilvegeh

Hâtıra geldi ki idem terceme
Nutm-ı muvafık ola her bir feme

Tercemesi asla mutâbık ola
Lafzına mefhûmı muvâfık ola

Edhem-i nazmı yüridüp yâb yâb
Olmadı dizgin işver-i irtikâb

Harf-i âhirin harekâtı gehî
Nakl olunur üstüne sanma tehî

Bâb-ı vakıfda o da câ'iz imiş
Dinleme anı ki galatdır dimiş

Maksadımız tâlibe teshildir
Zîver-i sermâye-i tahsildir

Oldı bu manzume-i rengîn-edâ
Dürr ki sultân-ı cihâna sezâ

Pâdişeh-i memleket-ârây-ı dîn
Zıll-ı Hüdâvend-i cihân-âferîn

Rehber-i endişesi şer'-i mübîn
Matlab-ı şâhânesi îlâ-yı dîn

Tab'ı hümâyûnuna mülhim-i fûnûn
Hâtır-ı mir'ât-ı hakâyık-nümûn

Öyle keremver ki o Hüsrev-i me'âb
Gıpta ider lütfuna bahr u sehâb

Eşheb-i ikbâline gurre rikâb
Reşk ider olmağa licâm âftâb

Tayy-ı mekân eylese fikr u hayâl
Âlem-i iclâline irmek muhal

Zîver-i evreng sipihr-i âsitân
Şâh-ı felek-kevkebe Mahmûd Hân

Zât-ı hümâyûnuni Rabbü'l-enâm
Devlet ü şevkle ide müstedâm

Mazhar-ı nasr u zafer ide Hudâ
Nasr-ı azîzi ide hak rûnümâ

İde futûhat-ı celile zuhûr
Birbirini vely ide hayr u sürûr

Buldı zemânında me'ârif revâc
Boşladı ehl-i hüneri ihtiyâc

Oldı bu şevkile ümîd-i kerem
Bâ'is-i efyâyiş-i feyz-i kalem

Vasf-ı cihânbân ile buldukda fer
Tercemeye eyledi Hayret güzer

El-Mef'ûlü Leh⁵¹

Nasb olunur masdarı mef'ûlü leh
Zâhiri ta'lîl ise fîmâ me'âh

Vakt dahi fâ'il ise müttehid
Cerr olunur şart olıcak müftekid

Sanma ki vâcib ola nasbeylemek
Câ'iz imiş şart ile mecrûr dimek

Lâm ile gelmekde mücerrede kâl
'Aksine söylenmede meshûb ال

51 Öz, "Manzum Elfiyye Tercümesi", 106.

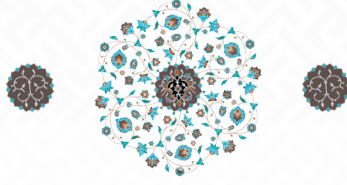
KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet, Said Öztürk, Yaşar Baş. *Dârende Tarihi*. Malatya: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2002.
- Akgündüz, Ahmet. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Şeyh Hamîd-i Velî ve Neseb-i Âlîsi (Yüce Nesebi)*. Malatya: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, 1995.
- Arslan, Mehmet (2014a). "Hayret, Mehmed Hayret Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2024. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hayret-mehmed-hay-ret-efendi-mdbir>.
- Arslan, Mehmet (2014b). "Aynî, Antepli", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 20 Eylül 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ayni-antepli>.
- Bursalı Mehmed Tahir Bey. *Osmanlı Müellifleri 2*. haz. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınevi, 1333.
- Düzenli, Mesut Bayram. haz. *Tuhfe-i Se-Zebân (İnceleme-Tenkitli Metin-Tıp kıbasım-Sözlük) Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Lügat Hayret Mehmet Efendi*. İstanbul: Erguvan Yayınları, 2015.
- Eren, Hulusi. "Bekâyî- Darendeli", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 17 Eylül 2024. [https:// teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bekayi-darendeli](https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bekayi-darendeli).
- Fatîn. *Fatîn Tezkiresi (Hâtîmetü'l-Eşâr)*. haz. Ömer Çiftçi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 2017. Erişim tarihi: 12 Eylül 2024. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195831/fatin-tezkiresi.html>.
- Gülseren, Cemil. "Şeyh Hamid-i Veli Ahfad'ından Darendeli Alimlerimiz Hayret Mehmet Efendi". *Somuncu Baba Dergisi*. sy. 15 (1997): 13-15.
- Gülseren, Mehmet ve Ahmet Şentürk. *Malatyalı Şairler Antolojisi*. 2. Malatya: Yeni Malatya Gazetesi Ofset Tesisler, 1993.
- Kavruk, Hasan ve Metin Özer. *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2006.
- Kolektif. "Hayret", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. V/438. Ankara: AKM Yayınları, 2004.
- Kolektif. *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*. 10/5136. Ankara: Milliyet Yayınları, 1986.
- Koşar, Emel. "Unutulmuş Bir Şair, M. Hayret'in "Zehr-i Füsûn"u", *Dergâh Edebiyat Sanat ve Kültür Dergisi* XXIII. sy.72 (Aralık 2012): 11/18.
- Levend, Ağâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. I. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî*. 2. haz. Nuri Akbayan ve Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mehmed Tevfik. *Kâfile-i Şu'arâ*. haz. Oğuz Kutlar, Fatma Sabiha v.dğr. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. Erişim tarihi: 13 Şubat 2025. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196469/mehmed-tevfik-kafile-i-su39ara.html>.
- Öz, Şükriye Feyza. Hayret Mehmet Efendi'nin Manzum Elfiyye Tercümesi ve Bugünkü Dile Uyarlanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.
- Selçuk, Bahir. "Riyâzü'l-kütebâ ve Hıyâzü'l-üdebâ (Hayret)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 16 Eylül 2024. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/riyazu-l-kuteba-ve-hiyazu-l-udeba-hayret>.
- Şemseddin Sâmî. *Kâmûsü'l-A'lâm*. 3. cilt. İstanbul.

Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey. *Tezkiretü's-Şu'arâ (İnceleme-Metin)*. haz. Mehmet Nuri Çınarcı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2019. Erişim tarihi: 12 Eylül 2024. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-240610/seyhulislam-arif-hikmet-bey-tezkiresi.html>.

MECRÛHÎ (1196/1782-1283/1867)

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÇAYILDAK

Mardin Artuklu Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ozlemcayildak@artuklu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2943-8706

Hayatı¹

Mecrûhî, Hacı Süleyman 1782 yılında Malatya'nın Darende ilçesinin Heyiketeği mahallesinde doğmuştur. Dizdaroğullarındandır. Torunu Mehmet Dizdar'ın verdiği bilgiye göre 1867 senesinde seksen beş yaşında vefat etmiştir. Medrese eğitimi görmüştür. Çok dindar olduğu söylenen Mecrûhî yedi defa hacca gitmiş, son gidişinde dönüşü kısmet olmamıştır. Nerede vefat ettiği, mezarının da nerede olduğu bilinmemektedir. Şairin eğitimiyle ilgili pek bir bilgi olmasa da şiirlerinden dinî ve kültürel konularda kendini yetiştirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Mecrûhî, Darende ilçesinde yetişen önemli şairlerden biridir. Beşeri aşktan hareketle manevi aşka ulaşanlardandır. Dindar ve tasavvuf ehlidir.

Şairin hayatı hakkında kaynaklarda benzer ve çok sınırlı bilgi bulunmaktadır. *Şairnameler* adlı eserinde Gülhânî'nin "Güzel Darende" adlı şiirinin 3. dördlüğüne şairin adı geçmektedir. Gülhânî, bu şiirinde Darende'nin çeşitli özelliklerinin yanında âşıklarına ve şairlerine de yer vermiştir:

¹ Şairin hayatı ve sanatı aşağıdaki kaynaklardan yararlanılarak yazılmıştır: Şükrü Erdoğan Ulu, *Darende Şairleri Antolojisi* (Ankara: Güney Matbaacılık, 1950), 53; Mehmet Gülseren ve Ahmet Şentürk, *Malatyalı Şairler Antolojisi II* (Malatya: Yenimalatya Gazetesi Ofset, 1991); Mehmet Yardımcı, "17. Yüzyıldan Günümüze Malatyalı Âşıklar", *Edebiyat Tarihi Çerçevesinde Âşık Edebiyatı Araştırmaları* içinde, sy. 289-304 (Ankara: Ürün Yay., 2008), 78; Hasan Kavruk, Metin Özer, *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*, Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yay. 2006; Ahmet Erman Aral. "Mecrûhî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (Erişim tarihi 18 Eylül 2024, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mecrûhî>; Mehmet Ali Cengiz, *Şair Mecrûhî* (Malatya: Uğurel Matbaası, 2007), 5.

"Kırcaşar köyünden Âşık Kusûrî
Okunur eseri yokdur Mecrûhî
Viraneyi mesken tutmuş Dildârî
Saymakla bitmez yazarın vardır"²

Sanatı

Mecrûhî'nin bugüne kadar yayınlanan şiirlerinin hemen hepsi aynı şiirlerdir. Şairin tüm şiirlerini içeren defterinin kayıp olduğu tahmin edilmekteydi fakat Mecrûhî'nin kendi el yazması şiir defteri Darende'de Niyazi Efe'nin yıkılan toprak evinde bulunmuştur. Bu şiir defteri öğretmen Mehmet Ali Cengiz'e verilmiş ve kendisi bu şiirleri okumuştur. Defter okunurken şiirlerin bir kısmında farklılıklar görülmüştür. Halk ve divan şiirindeki mahlas kullanma geleneğine uyan şair, şiirlerinde Mecrûhî dışında Aşıkî ve Fedâî mahlaslarını da kullanmıştır. Hatta yedi kıtalık bir şiirinin başlığını "Destan-ı Fedâî" koymuştur. Şair, farklı mahlaslar kullanmasına rağmen tüm kayıtlarını tek bir defterde toplamış; defteri, kullandığı mahlaslara göre tasnif etme yoluna gitmemiştir. Bu şiirleri başka birisinden mi almış yahut o adlarla da şiir yazmış mıdır bilinmemektedir.

"Fedâî dilinin destanısın sen
Ey melek, güzeller sultanısın sen
Her zaman gönlümün sultanısın sen
Nâr olmuş sinesi, püryanım medet"³

Şair belki de Fedâî isminden hoşlanıp mahlas olarak kullanmıştır. Bu mahlası başkasının da kullandığını öğrenince Mecrûhî isminde karar kılmıştır.

Mecrûhî, Darendeli şairlerin en eskisidir. Ustaca söyleyişleri ile tanınmış ve bazı şiirleri türkülerimiz arasında da yerini almıştır. Çağına göre sade bir dil kullanan şairin, şiirlerinde konuşma dilinden kelimeler seçtiği görülür. Sade ve günlük dil samimiyeti, doğallığı ön plana çıkarır. Bu tarz şiirler daha geniş bir kitleye hitap eder, şairin duygu ve düşüncelerini de daha anlaşılır ve rahat ifade etmesini sağlar⁴

2 Doğan Kaya. Şairnâmeler (Ankara: Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1990), 69.

3 Cengiz, Şair Mecrûhî, 4.

4 Cengiz, Şair Mecrûhî, 5.

"Saka kuşu avurdunu⁵ doldursun
Birkaç sitil⁶ suyu birden kaldırsın
Guh dağında adamı suya kandırsın
Elin öpüp ana biat ederdim

Kara tavuk boz bakkalın kardaşı
Çerçilik eylemek bunların işi
Garipler kardaşı yusufçuk kuşu
Anı günde biyol⁷ davet ederdim"⁸

"Vefasız alemin kaydına düşme
Ahreti göy⁹ boncukla değişme
Münkir değil isen kitaptan kaçma
Var mı zerre kadar imanın söyle"¹⁰

Edebiyatımızda 18 ve 19. yüzyıllarda birçok şairimizde görülen divan ve halk şiiri yakınlaşması Mecrûhî'de çok belirgin olarak karşımıza çıkar. Bir tarafta güçlü lirizmiyle koşmaları, bir tarafta gazelleri, bir tarafta hece, bir tarafta arûz vardır. Sade Türkçe'nin yanında Arapça, Farsça terkipler, beşeri aşktan, ilahi aşka, güzellemeden taşlamaya, kuşlara sultan olmaktan, zamandan şikâyete geniş bir yelpazeyi onun şiirlerinde görmek mümkündür.¹¹

Şair sevdiğinin dudaklarını, gözlerini, kirpiğini ve genel olarak tüm güzelliğini betimleyerek ona duyduğu hayranlığı dile getirmektedir. Bu tarz lirik şiirler şairin sevgiliye olan derin bağlılığını ifade eder:

"Dilber dudakların benzer mercâne
Gelmedi sen gibi billâh cihâne
Gözlerin süzüpte kasetme cânê
Kirpiğin sineme batar sevdüğüm"¹²

5 Yanağın ağız boşluğu kısmına gelen bölümü
6 Bakırdan yapılmış, kulplu, büyük bakraç veya kova
7 Bir defa
8 Ulu, *Darende Şairleri Antolojisi*, 55.
9 Gök (mavi nazar boncuğu)
10 Cengiz, *Şair Mecrûhî*, 11.
11 Cengiz, *Şair Mecrûhî*, 5.
12 Cengiz, *Şair Mecrûhî*, 40

Hayatın, gençliğin, güzelliğin ve dünyanın fânîliği şiirlerde sıkça işlenen konulardandır. Çoğunlukla dünyanın gelip geçiciliği karşısında ilahi hakikatin kalıcılığına dikkat çekilir. Mecrûhî "kalmaz" redifli 8 dörtlükten oluşan şiirinin tamamında dünyanın geçiciliğinden bahsetmiştir. Şair şiirde redifin önemine dikkat çekmiş, "kalmaz" sözcüğünü bu şiirine redif olarak seçmiştir. Zamanın hızlıca akıp gittiği, gençlik, güzellik ve zenginlik gibi dünyevi zevklerin gelip geçici olduğunu vurgulamak için her satır sonunda kalmaz sözcüğünü yinelemiştir. İbrahim Ethem'e, Sultan Süleyman'a bile bu dünya saltanatının kalmadığını söylemiştir:

"Aldanma sevdiğim bak şu cihâne
Döner çarkı felek, bir ana kalmaz
Geç şu metâ'ından uyma şeytana
Bu dâr-ı fenâdır bir cana kalmaz

Ne sandın ey hoca bu mürüvveti
Açta kulağını dinle sohbeti
Vefasız dünyanın bu saltanatı
Sultan Süleyman'a, Lokman'a kalmaz"¹³

Mecrûhî şiirlerinde kadeh, şarap, mest gibi kavramları tasavvufi anlamlarıyla kullanmıştır. Sarhoşluğunun yeni olmadığını ezel meclisinden beri mest olduğunu dile getirmiştir. Tasavvufi düşüncede insan ruhu Allah'a ezelden beri âşıktır, O'nun güzelliğinden etkilenip kendinden geçmektedir. Mest-i ezel, ilahi aşkın sonsuzluğunu ve insanın Allah'a olan ezeli bağıını dile getirir:

"Gel otur yanıma bahrim, ozanım
Alda şu kâseyi mey sun güzelim
Yeni mest olmadım, mest-i ezelim
Halkın beheşti sen Rıdvandır"¹⁴

Allah'ın varlığı ve sevgisi karşısındaki coşkusunu, manevi sarhoşluğunu ifade eden şair, ilahi aşkla kendinden geçmiş bir ruh hâlini anlatır:

¹³ Cengiz, *Şair Mecrûhî*, 67

¹⁴ Cengiz, *Şair Mecrûhî*, 21

"Ta ezel meyhanesinden serhoşum zahit inan
Bilmiş ol kûsûrât meyinden sekr ü zâlal olmuşam"¹⁵

Kenz-i hafî Allah'ın zatını ve güzelliklerini ifade eder. Allah bilinmek istemiş ve bu nedenle kâinatı, insanları yaratmıştır. İnsanın yaratılışındaki asıl amaç Allah'ı tanımak ve O'nun varlığını idrak etmektir. Tasavvufi düşüncede insanın bu gizli hazineyi keşfetmesi, kendini ve Rabbini tanıması anlamına gelir. Mecnûhî'nin şiirlerinde tasavvufi ifadeler, anlatımlar sıklıkla karşımıza çıkar:

"Gevherem kenz-i hafîden zâhir oldum âleme"¹⁶

İslam düşüncesinde cemal, Allah'ın yüzünü yani O'nun rahmetini, sevgisini ve yumuşak yönünü ifade eder. Allah'ın cemal yüzü O'nun yarattığı varlıklara olan sevgisi, onlara lûtfetmesi ve her türlü güzelliğin kaynağı olmasını simgeler. Allah'ın cemalini arzulayan, O'na âşık olan dervişler O'nun güzelliğini tefekkür ederek manevi bir yolculuğa çıkarlar. Bu yolculukta tek istekleri Cemâlullaha kavuşmaktır:

"Gel ey sofi bizi sen kılma davet
Ne tevbe isterem senden ne cennet
Bizim maksudumuz dostun cemâli
Bize talim olur bu farz ve sünnet"¹⁷

"Senin vasfı hayâlinle bî-karâr olmuşum Ya Rab
Acep bir deli sevdâya giriftâr olmuşum Ya Rab
Bilirsin hâlimi her dem benim arzum cemâlindir
Bu firkât içinde böyle âb u efkâr olmuşam Ya Rab"¹⁸

Mecnûhî şiirlerini din ve tasavvuf ekseninde yazmıştır. Mâsivâ tasavvuf literatüründe önemli bir kavramdır. Allah'tan başka her şey anlamına gelir. Dünya hayatının fâniliğini ve gerçek olanın sadece Allah olduğunu hatırlatır. Şair dünya zevklerinden uzaklaşmayı ve Allah'a yönelmeyi bu kavramla ifade eder:

15 Cengiz, Şair Mecnûhî, 31

16 Cengiz, Şair Mecnûhî, 35

17 Cengiz, Şair Mecnûhî, 93

18 Cengiz, Şair Mecnûhî, 101

"Bulayım dersen derde devâyı
Evvelâ terk et gel şu mâsivâyı"¹⁹

Şeyh Hamid Veli veya yaygın adıyla Somuncu Baba Anadolu'da yaşamış önemli bir mutasavvıf ve İslam âlimi olarak bilinir. Türbesi Darende'dedir. Bu türbe günümüzde hâlâ ziyaret edilen önemli bir maneviyat merkezidir. Mecrûhî memleketi Darende için önemli olan bu âlime şiirinde yer vermiş, O'ndan medet istemiştir:

"Hasbünallah fakirem bir rica kıl ya velî
Dertliyem dermana geldim bir devâ kıl ya velî
Sen Şeyh Hamidisın Kaddesallah ey aziz
Mazhar olup fi atasın, ata kıl ya velî"²⁰

Şairler, dini bilgilerini ve Kur'an'a vakıf olduklarını göstermek için şiirlerinde ayetlere yer verirler. Kur'an-ı Kerim'den ayetleri alıp bunları edebî bir üslup içinde yeniden işlerler, böylece din ve sanatın iç içe geçmesini sağlarlar. Mecrûhî de bazı mısralarında ayetlere²¹ yer vermiştir.

"Küllî şey'in hâlikun"²², "nahnü kasemnâ"²³, "kul kefâ billâh"²⁴, "sekâhum rabbehum"²⁵ onun şiirlerinde geçen ayetlerdendir²⁶

Mecrûhî doğayı, yaratılan her şeyi, memleketini seven birisidir. Kalp ehlidir. Baktığını gören iyi bir gözlemci olmuştur. Hakk'ın kullarına bir rahmeti, nimeti olan "iyilerin yüzü hürmetine bitirilen" meyveler üzerine ve kuşlar üzerine yazdığı destanları bunun en güzel örneğidir:

"Hak beni kuşlara sultan eylese
Gör ne türlü işler icad ederdim
Her kim birbirine ziyan ederse
Elbette ben anı berbat ederdim"²⁷

19 Cengiz, Şair Mecrûhî, 14

20 Cengiz, Şair Mecrûhî, 30

21 Mısralarda geçen ayetler için <https://acikkuran.com>

22 "Her şey helak olacaktır." el-Kasas 28/88.

23 "Biz taksim ettik." ez-Zuhuruf 43/32.

24 "Allah yeter." el-Ankebût 29/52.

25 "Ve onlara Rableri içirmiştir." el-İnsân suresi 76/21.

26 Cengiz, Şair Mecrûhî, 63-73-79.

27 Ulu, Darende Şairleri Antolojisi, 53.

"Limon portakaldır bahçenin tadı
Ne güzel yaratmış yaratan Hâdî
Adana bağının budur îradı
Kem dahi çok olur harmutları hep

Anca odur âşıkları eyleten
Kimini güldürüp kimini ağlatan
Mecrûhî'ye zebân verip söyleten
Tanrı yaratmıştır bu canları hep"²⁸

Eserleri

Şairin el yazması tek defteri Niyazi Efe'nin evinde bulunmuştur. Daren-de'nin Hacı Derviş mahallesinin Ilıcak semtinden olan Niyazi Efe'nin toprak evi yıkıldığında yerdeki eşyalar arasında bir el yazma defter bulunmuştur. Arap harfleri ile yazılmış, cildi yıpranmış ve de çok okunduğundan sayfaların uç kısımları solmuş, kıvrılmıştır. Bu el yazma defterdeki şiirler Darendeli Mecrûhî'ye aittir. Yüzü aşkın şiiri tespit edilen şairin edebî mirası, öğretmen Mehmet Ali Cengiz'in yaptığı okumalar ve değerlendirmeler neticesinde edebiyat dünyasının dikkatine sunulmuştur.²⁹

Şiirlerinden Örnekler

Fâ' ilâtün/ Fâ 'ilâtün/ Fâ 'ilâtün/ Fâ 'ilün
Sevdâlı kafamla bugün ankâ'ya varmak niyyetim
Bâğ-ı vahdet gonca-i hamrâya varmak niyyetim

Sormaya hâcet değil bu gönlümün endişesin
Şol Habîb-i Hazreti Mevlâ'ya varmak niyyetim

Mustafa'dır, Murtazâ'dır cân-ı dilden sevdüğüm
Hem Hatice mâder-i Zehrâ'ya varmak niyyetim³⁰

²⁸ Ulu, *Darende Şairleri Antolojisi*, 58-59.

²⁹ Cengiz, *Şair Mecrûhî*, 5.

³⁰ Cengiz, *Şair Mecrûhî*, 29.

11'li hece ölçüsü

Gel ey âşıkların derdi da'vâsı
Medet kıl kapuna dermâna geldim
Ki sensin maksûdum gönlüm şifâsı
Eriş imdâdına îmâna geldim

Kabûl et niyâzım saz olayım ben
Gözümden âb-ı hûn revâna geldim
Bî-hakkı ey hüda ol şâh-ı âlem
Yüz sürüp kapuna hayrâna geldim³¹

Herkes sevdiğiyle haşrolsa ne var?
Ben dahi cân içre cânı seversem
"Sevdiğin kim" diye sorarlar sonra
Siyâh zülf ü perîşânı severim

Her âşığın vardır bir hûb civânı
İşittik Ferhad-ı Şîrîn zamânı
Şâh Kerem sevdiyse ol Aslıhân'ı
Ben dahi şol Neslihân'ı severem

Gel bir kez karşıma kâşî hilâlim
Ey şîrîn dudağı âb-ı zülâlîm
Bahşolsun yoluna mülk ü melâlîm
'Andalîbem gül-fidânı severem³²

Fâ' ilâtün/ Fâ 'ilâtün/ Fâ 'ilâtün/ Fâ 'ilün

Gel benim cân içre cânım, gönlümün mihmânı gel
Çâresiz kaldım medet kıl derdimin dermânı gel

31 Cengiz, *Şair Mecrûhî*, 34.

32 Cengiz, *Şair Mecrûhî*, 37

Yaktı hasret bâğrımı hûn eyledi çoktan beri
İşte gör yürekte yârem sen kulun ihsânı gel

Kâse-i hamri lebinden nûş edelden sevdüğüm
Gitti aklım bahr-i 'aşka dolaşır ummânı gel

Nâr-ı firkât yaktı gönlüm şehrini baştan başa
Haşredek billâhi sensiz sevinmez suzânı gel³³

Fâ' ilâtün/ Fâ 'ilâtün/ Fâ 'ilâtün/ Fâ 'ilün

Bir kerem kıl sevdüğüm bîçâre mihmânın senin
Aç yüzün bir kez görem dost çoktur ihsânın senin

Senin içün dem-be-dem feryâd bir âh içreyim
Kaldır ey dilber nikâbın bu kul hayrânın senin

Berk- zahmidâr olmuşam kâş kemân müjgânı ok
'Âlem-i hûbân içinde bâlâdır şânın senin

Ben seninçün 'aklımı zây etmişüm Mecnûn misâli
Sen niçün rahm eylemezsin yok mu îmânın senin

Düştü gönlüm aldı 'aklım şol ki şâhlı gözlerin
Mâsivâdan geçti gönül dostla müjgânın senin

Çok cezâyâ râzı oldum bir yüzün görmekliğe
Dedim ey hallâk-ı 'âlem bu ne seyrânın senin³⁴

33 Cengiz, *Şair Mecrûhî*, 39

34 Cengiz, *Şair Mecrûhî*, 47

Fe 'ilâtün(Fâ'ilâtün)/ Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün Fe'ilün (fâ'lun)

Gönlü sâff olmayanın batını rûşen olmaz
Başı cân olmayan yolda yârine yârân olmaz

Girmeyen mekteb-i 'aşka nice câhil cühelâ
Bir kuru lâf ile ol zümre-i irfân olmaz

Yürü ey bî-hüner ol yâri vefâdârın bul
Yoksa her çâha düşen Yusuf'u Kenan olmaz

Bugün ol sûreti zîbâya sücût eylemeyen
Ana "mel'ûn" dedi Hak ol dahi insân olmaz ³⁵

Müstef'ilün/ Müstef'ilün/ Müstef'ilün/ Müstef'ilün

Biz âşık-ı şeydâlarız dildâre ülfet kârımız
Hamdû senâlar dem-be-dem gösterdi yüzüm yârimiz

Biz mesti hayrân olmuşuz bezmi ezelden ebede
Cânı cihânı terk eden anlar bizim küffârımız

'İlimle irfân bizdedir ol remzi Kur'ân bizdedir
Müht ü Süleyman bizdedir meşhûr olan hünkârımız

Biz dosta kurbân olmuşuz aşk ile hayrân olmuşuz
Ol merd ü meydân olmuşuz neyler bize küffârımız

Biz gör ne kimyâyız fakat kenzi âdemden gelmişiz
Yoksa ki her dürdâneği satmaz bizim 'attârımız

Dostun o hilâl kâşının yayında Mecruh olmuşam
Her günâh-ı kem bizdedir sezer bizi settârımız³⁶

³⁵ Cengiz, *Şair Mecrûhî*, 60

³⁶ Cengiz, *Şair Mecrûhî*, 61

11'li hece ölçüsü

Medet kıl el-amân yârim Muhammet
Dilimde sensin ezkârım Muhammet
Bugün sen râhnümâsın râhu hakka
Bilirsin âhı efkârım Muhammet

Bugün dertlilerin dermânı sensin
Tabîbimsin, hünkârımsın Muhammet
Seninçün cümle mevcûdâtı ol hak
Yarattı leyl ü nehârım Muhammet

Bu bendeki dolu cürmü isyânı
Medet eyle bırakayım Muhammet
Beni ayıplamak sana revâmı
Kimin çün bunca bî'ârım Muhammet³⁷

Fâ' ilâtün/ Fâ 'ilâtün/ Fâ 'ilâtün/ Fâ 'ilün

Dem-i 'aşkına düşen diller kârâr eder mi hiç
Arz eden gülşeni bülbül havfıhar eder mi hiç

Âh eden her gün seherde ne olur divâne mest
Verseler bin bir teselli ana kâr eder mi hiç

Düştü gönlüm cânâ dilden gözlerin sevdâsına
Hüsnüne pervâne olan andan firâr eder mi hiç

Cânımız yakmaktadır her dem firâk-ı subh u şâm
'Âşıkın dilin kûşede dünyâ dar eder mi hiç

Sana yetmez mi bugün Mecnûhî rûyu dilberin
O cemâlin lezzetini dârü'l-karâr eder mi hiç³⁸

37 Cengiz, *Şair Mecnûhî*, 91

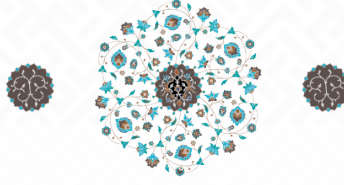
38 Cengiz, *Şair Mecnûhî*, 95

KAYNAKÇA

- Aral, Ahmet Erman. "Mecrûhî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 18 Eylül 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mecrûhî>.
- Cengiz, Mehmet Ali. *Şair Mecrûhî*. Malatya: Uğurel Matbaası, 2007.
- Gülseren, Mehmet ve Ahmet Şentürk. *Malatyalı Şairler Antolojisi II*, Malatya: Yenimalatya Gazetesi Ofset, 1991.
- <https://acikkuran.com> (Erişim Tarihi 21 Eylül 2024).
- Kavruk, Hasan ve Metin Özer. *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*, Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, Özer.
- Kaya, Doğan. *Şairnâmeler*, Ankara: Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1990.
- Mehmet Yardımcı, "17. Yüzyıldan Günümüze Malatyalı Âşıklar", *Edebiyat Tarihi Çerçevesinde Âşık Edebiyatı Araştırmaları* içinde, sy. 289-304. Ankara: Ürün Yayınları, 2008, 78.
- Ulu, Şükrü Erdoğan. *Darende Şairleri Antolojisi*, Ankara: Güney Matbaacılık, 1950.
- Yardımcı, Mehmet. *Edebiyat Tarihi Çerçevesinde Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, s. 289-304. Ankara:

TÂ'İB KAZAK-ZÂDE İBRAHİM (1208/1794?-1249/1834?)

Prof. Dr Mahmut KAPLAN

İstanbul Beykent Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

mahmutkaplan@beykent.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2675-9229

Hayatı

Tâ'ib mahlasını kullanan şairin asıl adı İbrahim olup Kazak-zâde diye bilinir. Tezkire ve biyografik kaynaklarda bu Malatyalı şairin adına rastlanmıyor. Dîvânın sonundaki kayıttan seyyid olduğu anlaşılmaktadır. Tâ'ib'in (d. 1794?- ö. 1834'ten sonra) hayatı hakkında bilgi veren çalışmaların hepsi divanının başındaki dibaceyi kaynak gösterir.¹ Şair hakkındaki kısa bilgi şu cümlelerden ibarettir:

"Mevlûd-ı tulû'-ı cihânımız Malatya beldesi olup hîn-i sabâvetimizde gurbet-güzâr ve keşide-i germ ü serd-i ekdâr ve felek 'isyân-ı bî-nihâyeye giriftâr ve yigirmi sene pâ-mâl-i gubâr-ı akdâm dil-dâr ve zülfi zencîr-i ma'sûka ber-dâr olarak şu kadar seneden sonra Hudâ-yı İzed olan Bîcûn te'âla hazretleri âb u dâne-i erzâkımızı Malatya derûnuna Sultan Mahmûd Han 'asrında taksîm edip ânen fe-ânen ikâmet-i tertîb-i dîvânçe olunduysa da tiynet-i gam-âlûdümüz fulan mahalde olduğu ma'lûmumuz olmadığı ecilden el-'ilmü 'inda'llah muktezâsınca Zât-ı vâcibü'l-vücûd hâk-ı gam-âlûdumuzu pençe-i ferîşte kankı mahalden ahz-eyleyip ve kankı mahalle saffet-i astârı bürünüp ol cây-ı ber-karâra andan melce-i me'vâmıza hüsn-i mu'âmele ile ve dîdâr-ı 'azîmü's-şâna nâzır ve şarâb-ı cemâl ile 'uşşâka âlûde-i sekrân olmamız mercû-yı hakîrânem ve sâye-i livây-ı 'aleyhissâlâtü ve selâm devâzde imâmân ve çeharde-i ma'sûm-ı pâkân ve heftâd u dü şehidânuñ himmet-i 'aliyyeleriyle sene biñ iki yüz elli senesi Muharrem guresinde hitâm-ı dîvânçe nasîb olundu."²

Buna göre şair 1794 yılı civarında Malatya'da doğmuş, çocuk yaşta gurbete çıkmış, yirmi yıl gurbette dolaştıktan sonra tekrar doğduğu şehre Malatya'ya

1 Erol Gündüz, "İbrâhîm Tâ'ib Dîvânı" (İnceleme-Metin)" (Yayımlanmamış Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009), 138.

2 Gündüz, "İbrâhîm Tâ'ib Dîvânı", 138.

dönmüştür. Gurbette nerelerde bulunduğu hakkında bilgi bulunmamaktadır. Dîvân'dan edinilen bilgiye göre ilk *Dîvân*'ını 1824'te tertip eden Tâ'ib'in İkinci *Dîvân*'ını bitirme tarihi 1834'tür. Bu durum şairin 1834'ten sonraki bir tarihte vefat ettiğini gösterir.

Sanatı

Dîvânındaki şiirlerden şairin Arapça ve Farsçayı şiir yazacak kadar bildiği anlaşılmaktadır. İbrahim Tâ'ib, kendisi hakkında şu cümlelerle bilgi verirken şiire verdiği değer ve çabayı da dile getirmiştir:

"Bu hakîr-i bî-nevâ kalender-meşreb ü rindâne-mîzâc ve hâk-i pâ-yi harâbât ve a'dâ-yı hod-binâna ser-tâc u hod-fürûşâna sîmurg-ı 'ankâ-sıfat ve ehl-i tekebbürâna mağrûr-ı câmesini pûşide-i vicdan iderek hâtır-ı hakîrâneme hutûr eyledi ki bir dest-âvîz kılup armagan-ı müştâk-ı dîdâr olan 'uşşâk-ı nev-zâda vicdâniye-i ebyât ü eş'âr-ı dil-firîb-i reng-â-reng hurûf-ı teheccî üzre tertîb ideyim. Nâ-gâh dâmen-der-meyân ve künûz-ı bi-gâyeti gûşâde iktizâ itdikce erkân-ı erba'a'î câmi' ya'ni tasavvufâne vü dervîşâne vü âşıkâne vü kalenderâne gûn-â-gûn hışm-ı dil-rübânîñ kahr-ı cefâ-cûlugundan ve lutf-ı 'inâyet-gûlugundan 'âşık-ı dil-rişlere teberrûken mehmâ-emken hediye-i behiyye'i ihdâ."³

Bu cümlelere göre şair, kalender-meşreb, rindâne-mizâc ve hâk-i pâ-yı harabât bir kişiliğe sahiptir. Burada harabattan kastının tekke olduğu açıktır. Bu düşünceyi aşağıdaki beyti de desteklemektedir:

"Hem-kalender-meşrebem ey pâk gevher çün 'ıyân
Merhametle biñ inâyet hâk-sârıñdır ğarîb" (G. 46/5).

Şair, kendisini ancak sevgiliye talip olanların, rint yaradılışlı kişilerin anlayabileceğini ifade etmektedir:

"Âşıkız biz tâlib-i cânân olan anlar bizi
Kim kalender-meşrebiz rindân olan anlar bizi" (G. 315/1).

3 Gündüz, "İbrâhîm Tâ'ib Dîvânı", 138.

Rind ve kalender-meşrep olmanın gereği olarak şair dünyaya, makam, mevki ve şöhrete önem vermez. Yönünü ahirete çevirdiğini söyleyerek bu durumu ârif olmayan, dünya ehli diye tanımlanabilecek makam peşinde koşan, dünya sevicilerin anlayamayacağını dile getirir:

"Câh-perest dünyâ-perest ukbâ-peresti anlamaz
Ârifâne rind-meşreb-dâr olan añlar bizi" (G. 316/2).

Bu anılan hususların divan şairlerinin hemen hepsinin sahip çıktığı ortak özellikler olduğunu gözden uzak tutmamayı, bir kişilik özelliği olarak değerlendirmek konusunda ihtiyatlı olmayı gerektirir. Her ne kadar şiiirlerde ifade edilen duygu ve düşünceler klasik divan şiiri geleneğinin yansımaları olsa da şairin şahsiyeti konusunda ipucu niteliğinde bazı bilgiler verebileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Nâbî, dolayısıyla hikemî şiir etkisinde kalan Tâ'ib, açgözlü olmaktan Allah'a sığınır ve bu hastalığa karşı ilahi aşkla kalbinin dolmasını diler:

"Eyleme yâ Rab benî dünyâda dü çeşmimi aç
Kâle-i şevkîñla olsun mest dil bulsun revâc" (G. 83/1).

Dünyanın süs ve bezeklerine doyumlamayacağını, bu konuda uyanık olumasını söyler. Kendi nefesine seslenerek gözünü açması konusunda artık bu davadan vazgeçtiğini (G. 170/2), yönünü tasavvufa çevirdiğini "Fakrım la fahr ederim" hadisini prensip edindiğini, feleğe minnet etmediğini söyler:

"Yüz çevirdim Tâ'ibâ kâm-ı safâya irmedim
Fakra fahrım künbed-i devvâra yokdur minnetim" (G. 264/5).

Makam sevdası çekmenin doğru olmadığını kişiye yakışanın rint-meşrep olmak olduğunu dünyaya gönül verip aldanmama gerektiğini dile getirerek (G. 299/2), "Dünya bir cifedir" Hadis'ine atıfta bulunarak dünya leşine akbaba gibi bir an bile meyletmemesini, leş yiyici olmamasını tavsiye eder. Dünya ile ilgili kuruntuları kalbinden çıkarmasını yiğitçe bu sevdaya meydan okumasını, felekten bir şey beklememesini kendine telkin eder:

"Cîfe-i dünyâyâ kerkesler gibi itme heves
Lâşe-hâr nefsi beliyât olma gel ehvâyı ko

Sür çıkar gayrı zamîriñden telâş-ı vesvese
Er gibi meydâne at sal şîr-veş pervâyı ko

Tâ'ibâ kat'-ı ümîd it behre umma çerhden
Bâda vir mahsûl-i gül-i kalbiñe Mevlâyı ko" (G. 299/3-5).

Tâ'ib'in nefesine yönelik sözleri bir tür iç hesaplaşması niteliğinde olup nefsin, dünya sevgisinin karşı tezleri olarak değerlendirilebilir. Şair, aslında dünyaya, dünya zevklerine, makam ve zenginliğe duyduğu ilgiyi bu tür şiirlerle gidermeye çalışıyor gibidir. Daha açık bir ifade ile bu tür şiirler nefis muhasebesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim aşağıdaki beyit bu düşünceyi pekiştirecek nitelikte görünmektedir. Tâ'ib, dünyaya rağbet etmeyeceğini, göz yumup açınca kadar bile bu duygu ve heveslerin peşinde koşmayacağını coşkulu ifadelerle dile getirir. Gerekçe olarak kime gönül verdimse sonsuz zarar gördüğünü ileri sürer (G. 265/1-2). Sonu heder olmak olan dünya macerasına gönül kaptırmak akıl kârı değil diyen şair gözünü yücelere diktiğini şu beyitle dile getirmektedir:

"Tâ'ibâ dehriñ ser-encâmı hederdir virme dil
Niyetim şimden gerü a'lâya rağbet itmeyem" (G. 265/5).

Her divan şairi, geleneğin gereği olarak kendisini sırılsıklam âşık görür ve gösterir. Tâ'ib de bu anlayıştan ayrılmaz, şiirlerinin okundukça aşk ehlinin inleyen gönüllerini ferahlatmasını temenni eder:

"Firak eyleyen ahabb-ı sâdıklara aşk olsun
Okundukça açılson ehl-i aşkın kalb-i nâlânı"⁴

Manzumenin devamında şairlikte çok iddialı olmadığını ve kusurlarının affedilmesini söyler:

"Peziraya seza-var olmadı bu nazm-ı na-çizim
Kusurın eyle istifâ kabul it cümle noksanı"⁵

⁴ Gündüz, "İbrâhîm Tâ'ib Dîvânı", 58.

⁵ Gündüz, "İbrâhîm Tâ'ib Dîvânı", 58.

Tâ'ib Dîvânı'nda kaside nazım şekli bulunmadığından şairin doğrudan kendi şiiri hakkında görüşlerini tespit etmek güçtür. Tâ'ib'in şiir ve şair hakkındaki düşüncelerini dibacede şu sözlerle dile getirmiştir:

"Hamdülillah ve'l-minne gerekdir ki ba'zı 'uşşâk yazmaga... Hurûfâtına, sâniyen kelimâtına ve sâlisen nukâtına ve râbi'an mısra'-ı evveline ve hâmisen mısra'-ı sâniyesine ve sâdisen rehnine ve merhûnına isbât-ı delîl veznine mevzûnına kemâl-i dikkatle ri'âyet idüp... Nice ibhâm ve nice mecâz ve nice hakikat ve ba'zı nikât ba'zı tasavvufâne ba'zı isti'ârât ve ba'zı müstezât ve ba'zı müstezât-ı müselles ve ba'zı mu'ammâ-yı mücevherât-ı vicdâniye elvân elvân mehmâ emken icra olındı."⁶

Oldukça iddialı görünen bu ifadelerden Tâ'ib'in şiirlerini yazarken epey gayret sarf ettiği anlaşılmaktadır.

Tâ'ib, bazı gazellerinde yeri geldikçe dibacedeki sözlerini pekiştiren ifadelere yer verdiği görülür. Bu nadir beyit ve mısralardan hareketle Tâ'ib'in şair ve şiir hakkındaki görüşlerini tespit etmeye çalışacağız. Tâ'ib, şiir yazmaya niyet etmesinin sebebini birinci divanın başındaki manzumede şöyle ifade eder:

"Niyet itdim, bir divançe yazayım
Hem yazarken dile sözüm ezeyim"

Bu ifadelerin devamında, aşk erbabına uygun, "delinmemiş inci" gibi şiirlerinin âleme yayıldığını, iddia eder:

"Âlem-i seyyâhda güftelerim
Silk-i dürr incü-yı nâ-süftelerim
Erbâb-ı aşka münâsib sözlerim
Şîr-i Yezdân kara itme yüzlerim"⁷

Birinci divanın sonundaki tarih manzumesinde de "delinmemiş inci" değerindeki şiirlerinin Allah vergisi ve ilham eserleri olduğunu, kendisine ait olmadığını ileri sürmesi de yine gelenekteki şairane tefahür örneği olarak anlaşılabilir:

"Mücerred feyz-i ilahiyedir süfte-i na-güfte
Menim söyledğim menden değildir ilm-i Rabbânî"⁸

6 Gündüz, "İbrâhîm Tâ'ib Dîvânı", 27-28.

7 Gündüz, "İbrâhîm Tâ'ib Dîvânı", 26-27

8 Gündüz, "İbrâhîm Tâ'ib Dîvânı", 58.

Tâ'ib, Fuzûlî, Bağdatlı Rûhî, Nâbî, Niyâzî-i Mısırî gibi şairlerden etkilenmiş olup bunlara nazireler yanına klasik Türk şiiri geleneğine uygun daha çok tasavvufi şiirler kaleme almıştır. Tâ'ib'in dikkat çeken bir özelliği de hangi harfe başlamışsa peş peşe aynı redifli gazeller yazmasıdır. Birinci *Dîvân*'da 8 koşma, ikinci *Dîvân*'da heceyle birkaç gazel yazması şairin Nedim ve Şeyh Gâlib'de görülen hece ile yazma eğiliminin bir sonucu olmalıdır.⁹

Tâ'ib *Dîvânı* "her harften bir tane nazm, bir tane de müfred vardır. En çok elif " 30) "ا", be " 23) "ب", ra " 23) "ر", ze " 20) "ز", nun " 20) "ن" harfleriyle biten şiirler yazılmıştır. " ج, چ " sesleri ile " ب, پ " sesleri aynı grupta verilmiştir."¹⁰ Şairin gazellerinin ekseriyeti beş beyitlidir.

Tâ'ib, yaşadığı dönemin dili ile şiirlerini kaleme almış, şiirlerinde ikili (hat-ı müşgîn (G. 2/1), yâr-ı vefâ (G. 3/3), derûn-ı sîne, derd-i mizmârî, sâz-ı aşk (G. 5/3), navek-i müjgân (G. 6/4, 10/2), âb-ı rûy seyl-i firâvân, tavr-ı etvâr, (G. 11/7), fu'âd-ı derd (G. 15/6), katre-i bârân (G. 21/3), reng-i ruhsâr, zîbâ-yı âfet, meh-i tâbân (G. 21/4)), ekdâr-ı âlâm, renc-i gönül (G. 23/4), murg-ı göñül (G. 159/1), misâl-i mümkinât (G. 294/4), üçlü; ser-i zülf-i perîşân (G. 2/1), ruh-ı meh-veş, mahzen-i cevri ü cefâ (G. 10/2), Zülâl-i hoş-güvârî (G. 21/3), dörtlü Farsça terkipler; şeb-i bî-mülket-i İran-ı hûbân (G. 2/1), yanında Arapça terkiplere de yer vermiştir. Tâ'ib'in Türkçeye hâkimiyeti bazı beyitlerde pürüzlüdür. Klasik Türk şiirinde pek de alışık olmayan, tavr-ı etvâr, fu'âd-ı derd, zîbâ-yı âfet, ekdâr-ı âlâm, renc-i gönül, murg-ı gönül gibi ilginç terkipler dikkat çeker.

Tâ'ib *Dîvânı*'nda az da olsa bazı Türkçe arkaik kelimelerin kullanıldığı görülür: "Gözü (G. 22/1), kanda (G. 47/2, G. 47/4, G. 50/7, G. 67/3), kankı (G. 178/6), kansı (G. 123/1), yeler yüğürdür (G. 198/5), od (G. 37/2), özge (G. 146/3), tapşur- (G. 1/5, 16/1, 68/5, 88/5, 108/3), toyla- (G. 29/5), yaraşık (G. 248/5)."¹¹

Tâ'ib'in dil tercihi dönemindeki birçok şairden farksız olup bol terkipli beyitler yanında aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere hiç terkip kullanılmayan beyitler de önemli bir yekûn teşkil eder:

"Gözlerim nurını bezl eyledim ey yâr-ı vefâ
Ser-te-ser 'âlem-i dünyâyı tutan hâna fedâ" (G. 3/3).

"Olmasun meşreb felek her dem cihânda ol nigâr
Lutf u ihsânı dirâz olsun dirim meşreb bu ya" (G. 7/4).

9 Gündüz, "İbrâhîm Tâ'ib *Dîvânı*", 30.

10 Gündüz, "İbrâhîm Tâ'ib *Dîvânı*", 67.

11 Gündüz, "İbrâhîm Tâ'ib *Dîvânı*", 33.

"Âşıkda mecâl koymadı o gözleri âhû
Cevr ile cefâ eyledi çün bizlere hayfâ" (G. 9/3).

"Âb-ı rûyuñ nice bir seyl-i firâvân eyledin
Tâ'ibâ çün tavr-ı etvârîñ gerekmez mi saña" (G. 11/7).

"Hâke dökmem mi revân idüp seli eşk emeli
Olmazam mı söyleseñ cânım saña kurbân saña" (G. 15/5).

"Nâ-tüvân oldum benimde kalmadı zerre mecâl
Gel fu'âd-ı derdime kıl bârî bir dermân baña" (G. 15/6).

"Gayra dil virmem seniñ mihriñle Haşr olsam gerek
Dîn ile dünyâyı virdim aşk ile billâh saña" (G. 17/9).

"Rahne rahne sînesin sûrâh sûrâh eyledin
Reng ü reng itseñ ezâ Tâ'ib ezâ elbet saña" (G. 19/5).

"Bir yaña gösterse bir yüz bir yaña eyler hased
Bir yaña bağlar yolum gitmeye fırsat bir yaña" (G. 23/3).

"Malını hem varını tabşurmuş iken Tâ'ibi
Aña kılmış 'ömrüni kurbân itmez iltifât" (G. 65/5).

"Vuslat günini eylemiş ağyâra müyesser
Hasretde kalup eyledim nâlân ile ülfet" (G. 66/2).

"Görünmez çeşmime dünyâ saña dil vireli dil-ber
Başım açup yakam yırtan şîrîn-zebân güzel huylu" (G. 293/2).

Tâ'ib Dîvânı'nda en çok işlenen konular şöyledir:

Tâ'ib, sufiyâne şiirler kaleme aldığını, bunları ariflerin anlayabileceğini söyler. Bu pencereden bakınca şairin doğrudan ilahî aşkı terennüm ettiği söylenebilir. Tâ'ib, aşk redifli iki gazelinde bu husustaki düşüncelerini açık

bir biçimde dile getirmiştir. Susamış gönüller her zaman aşka meyillidir. Aşk davasını çekmeyen anlayamaz. Tâ'ib'in şairliğinin papağanı aşkı gizlice terennüm eder. Aşkın sırlarını açıktan söylemek aşkının tabiatına aykırı, gizlice ima ile ifade edilebildiği halde aşk namus ve arı kırıp perdeyi yırtarak ortaya çıkar. Daha açık bir ifadeyle gizlenmesi gereken aşk sırları irade dışı olarak ortaya dökülür. Aşk konusunu akıl idrak etmekten acizdir. Nasihler bu sırdan haber veremez. Bu konuda zamanın müftüsü şaire fetva vermiştir. Tâ'ib, aşkı izhar ediyorsa bunun dayanağı zamanın mana müftüsünün fetvası ile yapmaktadır. Şair, aşk şiirleri yazarak sırları ortaya dökmesi konusunda bu fetvaya dayanarak mazur olduğunu ima eder. Tâ'ib, gönlü hasta, başı dönmüş bir âşıktır. Bu hâlinde esef etmemesini zira aşk denilen kimyaya sahip olduğunu söyler (G. 216).

Aşk redifli bir diğer gazelinde görüşlerini özetle şöyle dile getirmiştir: Âşık, dünyada başı dönmüş durumda olursa ayıplanmaz. Aşk, âşıkları gafletten uyandırır, uyanık tutar, uyutmaz. Aşk sultanı gaflet gözünü açar. Aşk kadehinden içip sarhoş olanlar, sözünden dönüp yeminini bozmaz, sözünün eri kişilerdir. Aşk mutfağının potasında yanıp pişmeyen boş yere pişme olgunlaşma, kemale erme iddiasında bulunmasın. İnsanın kemali aşk potasında yanmakla hâsıl olur. Eğer gamlı, kederli gönlü aşk misafir olup şereflendirseydi aydınlatmış olurdu. Gönlüm aşkı bulsaydı şüphesiz sevgili uğrunda ona itirazsız boyun eğderdi. Hiç şüphe edilmesin ki Tâ'ib aşk uğrunda tereddütsüz canını, başını feda eder (G. 247). Şair, klasik şiir geleneğine uyararak ilahi aşkı beşeri aşk remziyle ifade etmeye çalışırken bu aşk uğrunda samimi olduğunu vurgular, haşır gününe kadar başkasına gönül vermeyeceğini söyler. Bu hususta din ile dünyayı feda ettiğini söyler. Dinle dünyayı feda etme fedakârlığın son sınırını ifade etmek için kullanılan bir ifadedir. Gerçek Hak âşıkları sadece Allah rızasını gözetir başka hiçbir ödül ve ceza endişesi taşımazlar. Onların biricik dileği ebedi âlemde rûyet-i cemale nail olmaktır. Cennet sevdası ve cehennem korkusu duymazlar. Aşağıdaki beyitte şair dile getirdiğimiz düşünceye vurgu yapmaktadır:

"Ğayra dil virmem seniñ mihriñle Haşr olsam gerek
Dîn ile dünyâyı virdim aşk ile billâh saña" (G. 17/4).

Tâ'ib, geleneğe uyararak âşık deyince daha çok kendisini kast eder ve gelenekte biçilen rolü üstlenir. Âşık için sıralanan sıfatlar büyük ölçüde şairin kendi şahsı için de geçerlidir. Buna göre şair âşığı "nâlân (G. 24/5), nâcâr (G. 36/5), hun-âb (G. 73/7), zâr-ı zebûn (G. 79/7), dil-rîş (G. 81/6), ednâ (G. 103/5, 132/5, 285/7, 300/5, 313/6), hor ü Hakr (G. 133/7), şeydâ (G. 142/5), dil-aste (G. 154/5), maHzûn (G. 173/5), zâr (G. 182/5), dîvâne (G. 250/7), rûy-siyeh (G. 251/7), bahtı kara (G. 273/3)"tasvir eder.¹²

¹² Gündüz, "İbrâhîm Tâ'ib Dîvânı", 32.

Tâ'ib'e göre âşık sevgilinin zatına kavuşmanın kendinden geçmiş sarhoşu olup ondan başkası gönül kapıcı bir sevgili istemez (G. 152/2). Âşık aşk tek-kegâhında uzlette olan âşığın ilahî yardıma kavuşması için her türlü istekten feragat etmesi beklenir:

"Nedir ey 'âşık-ı dil-rîş bu uzlet tekkegâhında
Ferağat eyle Tâ'ib dest-yâr ola saña Mevlâ" (G. 5/5).

Tâ'ib âşığın nasıl bir görevle karşı karşıya olduğunu çarpıcı bir biçimde dile getirmiştir (Gazel 193): Şair, nev-resâ diye başlayan gazelinde güzelliğinden, amber kokulu kâkül ve ıtırli zülûflerden amaç nedir, ne kast ediliyor diye sorar ve mealen şöyle cevaplar verir: Bize düşen Hakk'ın sanatını, güzel yaratmasını seyredip Allah'ın varlığını tespit etmek, kabul etmektir. Ey âşıklar, gönül süsleyen sevgilinin yüzünü şerh etmekten amaç ne ibret gözüyle bakmak gerektir. Ey aşka düşmüşler, gönül sevgilinin yüzünün hayaline tutulur da o işveli sevgiliden amacın ne olduğunu bilmez. O güzel aslında âşığı Hakk'a götürmesi, yöneltmesi gereken bir yansıma, bir yemdir. Tâ'ib, isimden müsemmayı fark eder, seçer Hakk'a yüzünü çevirir (G. 193).

Bu gazelin penceresinden bakınca güzellerin ilahi güzelliğinin tecelli ettiği geçici varlıklar olduğu, âşığın gönlünü bu fânî güzellerden ezeli güzele çevirmesi gerektiği anlaşılır. Bu gözle bakınca insan olarak tasvir edilen ay yüzlü güzellerin aslında birer tecelli olduğu düşüncesine ulaşılır (G. 18/1). Bu idrakte olan âşık bir daha başka güzellerin yüzlerine dönüp bakmaz, çünkü zahir ve batın, görünen ve görünmeyen güzellik ona açıkça görünmüştür:

"Sûret-i âgâyâ bakmam nitekim görsem yüzün
Vahdet ile zâhir u bâtın musavverdir baña" (G. 18/2).

Tâ'ib'e göre âşığın hayalindeki sevgili şu özelliklere sahip olmalıdır: güzelliği güneş gibi, temiz yüzü saf inci gibi, âli-cenâp, gül renkli şarap kadehini âşığa bin bir ısrarla sunmasını bilmeli, gönlü hasta âşığın halini sormaya hazır olmalı, irfan ehli olmalıdır (G. 8). Bir diğer gazelde sevgilinin özelliklerini şöyle sıralamıştır: peri yüzlü, dil-nevâz, samimi olmalı, kendini beğenmiş, ikiyüzlü, mürâi, acımasız olmamalı aksine hatır bilir, işveli, nazlı olmalı. Sevgili, rakip meclislerini kanat çırparak dolaşmamalı, Anka gibi ulaşılmaz bir şahbaz olmalıdır. Sevgili asla felek meşrepli, dönek, güvenilmez olmamalı, âşığa iyilik ve ihsanda eli uzun olmalı, yani bağışlayıcı olmalıdır. Âşıklara sel gibi kanlı gözyaşı döktürmemeli, kısaca niyaz ehli olmalıdır (G. 7).

Tâ'ib, sevgilinin kendince olması gereken sıfatlarını anlatırken gerçeğin pek de öyle olmadığını, sevgilinin âşıklarına karşı yeri geldiğinde acımasız olabildiğini de aklından çıkarmaz. Sevgili, karşısında mum gibi yanan, gönlü kebab olmuş âşığa bakıp iltifat etmez:

"Baş açık yalın ayak durdum dîvânına anın
Şem'a-veş yanan dil-i büryâna itmez iltifât" (G. 65/3).

Tâ'ib, sevgiliden incitici olmayan bir ilgi beklerken onun öfkesine baştan ayağa muhatap olmaktan yakınıır (G. 9/2).

Sevgili, âşığın nasıl bir acı içinde kıvrandığını görmezden gelir, onun nasıl bir aşk ile yanıp tutuştuğunu görmez, içinin yanıp kaynadığından habersizdir (G. 115/6). Sevgili acımasız, taş kalplidir; ona söz geçirmek taşa geçirmekten daha zordur:

"Taşa beñzer yüreği lutf eylemez kılsam recâ
Sengden minnet geçirmek kılca yok o yâra güç" (G. 89/5).

Şair, gönül kuşunun bu acımasız sevgilinin gamzesine heves etmemesini, onun çok acımasız ve hileci olduğu konusunda ikaz eder:

"Murğ-ı dil ol ğamze-i ğaddâra neylersin heves
Rahm yok insâf yok mekkâra neylersin heves" (G. 167/1).

Bu ifadeler sanki bir insanı tarif ediyor gibi görünse de aşağıda özetle mealini verdiğimiz gazelde söz konusu edilenin kimliğini açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Tâ'ib sevgilinin ilahi güzelliklerin maskesi olduğu yönünde ifadeleri dikkat çekicidir: Sevgilinin yüzünde ilahî sanatın tecellileri vardır. Âşık bu tecellileri görmek isterse sevgilinin yüzüne baksın. Çünkü Allah'ın birçok güzel ismi insanda tecelli etmiştir. Hadis olarak rivayet edilen, "Allah insanı Rahman suretinde yarattı" sözünün bir gür nazımla ifadesi olan bu anlayış şairin kastettiği aşkın ilahi olduğunu açıkça gösteriyor. İnsan yüzünde ilahi güzelliğin tecellisi olduğundan kötü amaçla, nefsani duygularla sevgilinin yüzüne bakılmamalı. Sevgilinin yüzüne bakarken kudret elinin sanat yarattığını düşünmeli, kudret yazısının anlamına dikkat etmeli, edebi asla terk etmemelidir. Bu gözle sevgilinin yüzüne bakılsa göz kamaşır, altın gibi gün eşin güzelliği kişiye süphan olan Allah'ı hatırlatır, yani onun yarattığı güzellikten O hatırlanır:

"Sun'-ı Hakkı görmek isterseñ ruh-ı cânâna bak
Kim tecellî eylemiş âyine-i Rahmâna bak

Bakma çeşm-i dûn ile insâf idüp sâfi nazar
Gör ne yazmış dest-i kudret Hikmet-i Yezdâna bak

Göz kamaşur çerde-i sîmâsına kılsañ nigâh
Âftâb-ı tal'at-ı zerrîn görüp Sübhâna bak" (G. 221/1-3).

Bu sevgilinin küçücük bir güzelliğini seyreden düşkünler, âşıklar onun eşliğinde kul olur dünyaya sultan olmayı istemezler:

"Şemme-i vechiñ temâşâ eyleyen üftâdeler
Eşiginde kul olur dehrinde sultân istemez" (G. 152/3).

Dışarıdan bakıp gezenler bu sevgiliye ulaşmaz; bunun için çalışıp çabalararak vicdanın kaynağına inmek gerektir. Vicdan insanın şuurlu yaratılışı olduğundan doğrudan Hakk'ı gösterir:

"Taşrada gezenler olamaz vâsıl-ı cânân
Cehd ile girüp menba'-ı vîcdâna ayak bas" (G. 188/4).

Vicdanın derinliklerine ayak basanlar, mecazî sevgililerin geçici olduğunu görüp maddî ve geçici olanı terk etmek gibi bir yükümlülükle karşı karşıyadır:

"Tâlib-i dîdâr-ı yâr terk-i fena itmek gerek
Terk-i ülfet külfeti terk-i sivâ itmek gerek" (G. 229/1).

Klasik Türk şiirinde âşğın sevgiliyle buluşup kavuşmasının önünde rakip denilen bir engel vardır. Hem tasavvufî hem de mecazî aşkta rakibin ifade edilen sıfatları büyük ölçüde aynıdır. Rakip, sevilmez, fitnecidir, âşğa tuzaklar kurarak sevgili ile buluşmasını engeller. İkiyüzlüdür, sevgiliye yaltaklanır, ayağını öpmeye, yetişmezse ayak bastığı toprağı öpmeye seğirtir. Güzeli yüzlülere inceden inceye bakar. Nerde bir güzel görse güzelliğı karşısında sarhoş olur.

Âşığı kıskandırır, ortada görünmezse âşık onun sevgilinin yanında olduğunu düşünür ve kahrolur.

Tâ'ib başa çıkamayacağını anladığı rakibe karşı kimi zaman alttan alma ihtiyacı duyduğunu ifade eder. Sevgilinin yanında eteğini tutmamasını, acıyı engel olmamasını, kalbini yaralayıp acısını arttırmamasını ister. Sevgilinin yanında bir nefeslik dinlenip soluklanmasına rakip fırsat vermez, âşığın kanını sel gibi akıtır. Rakibin acımasızlığı karşısında âşık güçsüz düşer, bin yıl sıtma tutmuş gibi titrer. Rakip, âşığın yüzünün gülmesini asla istemez. Bu özelliğiyle âşığın eşsiz, tek düşmanıdır (G. 48).

"Rahm kıl yârîñ yanında alma dâmânım rakîb
Zahm urup bu sîneme artırma hicrânım rakîb

Bir nefes ârâm idem dirdim enîs olup aña
Görmediñ lâyıq baña seyl eylediñ kanım rakîb

Nâ-tüvân itdiñ beni aldıñ necâtım kalmadı
Gûya biñ yıl sıtma tutmuş gibi dermânım rakîb

İstemezsin ber-güzîn rûyum tebessüm eylesün
Gâlibâ yokdur ki senden özge düşmânım rakîb

Dâd elinden dâd ider feryâd ider Tâ'ib yanar
Hâsılı 'ömrüm geçerdî kesdi amânım rakîb"

Nâbî tesirinde şiirler kaleme alan Tâ'ib, hikemî beyitler söylediği gibi sosyal eleştiri denilebilecek ifadeler kullanmaktan da geri durmamıştır. Aşağıdaki örnek iki beyitte şair, edepsizden iz'an aranmaması gerektiğini, böyle zayıf karakterli kişilerden iyilik beklemenin boşuna olduğunu dile getirmiştir. Temiz yaradılışlı olmayan, cevheri bozuklardan iyilik ummanın kara taştan mercan beklemek kadar yersiz olduğunu ifade etmiştir:

"Bî-edebden ey gönül iz'ân umarsın ne aceb
Her denîden remz ile ihsân umarsın ne aceb

Pâk tıynet gevher-i nev-zâd-ı yektâ olmayan
Seng-i hârâdan zihî mercân umarsın ne aceb" (G. 45/1-2).

Tâ'ib'in, yaşadığı dönemin klasik şiir özelliklerini yansıtmış olmakla birlikte büyük şairler arasında yer aldığını söylemek mümkün değildir. Türkçeyi pürüzlü kullanması, nerdeyse her harfte bulduğu redifleri tekrarlayan gazeller kaleme alması hayal gücünün ve şairlik yeteneğinin sınırlarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Eserleri

Tâ'ib'in iki divanı olup şimdiki bilgilere göre kütüphanelerde her birinin birer nüshası bulunmaktadır. İlk *Dîvân*'ının okunamayacak derecede tahribata marûz kaldığı anlaşılmaktadır. *Dîvân*'daki bilgilerden, H. 1240 (1824) yılında yazıldığı öğrenilmektedir. Bu divanda gazeller dışında hece vezniyle yazılmış 8 koşma yer almaktadır.¹³ Şair, divanın sonunda eserin yazılma tarihini bir tarih manzumesiyle kayda geçmiştir:

Düşürdüm mu'ceminden nokta bir itmâm târîhde
Rakîkiyle du'â kılsun tamâm Tâ'ib Dîvânı (1240).¹⁴

2. *Dîvân*'ı, Ankara Millî Kütüphane A. 6900, 92/28uh numarada kayıtlıdır. 1834 yılında tamamlanmıştır. Bu divanda 1 mensur dibace, 312 gazel, 6 müstezad, 7 musammat (1 murabba, u muhammes, 1 müseddes), 28 rubâi, 28 müfred ve 1 tarih manzumesi bulunmaktadır.¹⁵ Tâ'ib'in bu divanı hakkında iki lisansüstü tez hazırlanmıştır: Çalışmaların ilki Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Erol Gündüz tarafından hazırlanan "İbrâhîm Tâ'ib *Dîvânı* (İnceleme-Metin)" doktora tezidir. İkincisi ise Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Tâ'ib Kazakzâde İbrâhîm Malatyavî *Dîvânı* (İnceleme – Metin) başlıklı Yüksek Lisans tezidir.

Eserlerinden Örnekler

Ğam ne lâzım dil-ber-i ra'nâyı gönül buldı ya
Ğam-keşânlıktan berî olup merâmım oldu ya

¹³ Gündüz, "İbrâhîm Tâ'ib Dîvânı", 32.

¹⁴ Gündüz, "İbrâhîm Tâ'ib Dîvânı", 55.

¹⁵ Gündüz, "İbrâhîm Tâ'ib Dîvânı", 58-59.

Şâd idüp dil mülkini âgûşa bend itdim anı
Sen görüp bu hâlleri nakş-ı cemâliñ soldı ya

Hamdülillâh gözlerim gördi serâsim olduğıñ
Eşk seyl-âbıñ hele kan ile ey dil toldı ya

Andan izinsiz bugün hem-dem idim yâr ile ben
Ol rakîb hışm eyleyüp saçın sakalın yoldı ya

Zu'm ile pinhân iderdiñ baña râzıñ niceden
Fehm idüp âlem seniñ Tâ'ib işiñ toyladı ya

*

Dil-berâ dehr-i fenâda çeşm-i ibret kalmamış
Birbirine herkesiñ zerre mahabbet kalmamış

Resm-i insâniyeti umma sakın bu çarhdan
Zâl-i dünyâdan yine şefkatle hürmet kalmamış

Zâr ser-gerdân olup künc-i belâda inleseñ
Hâl ü şânıñ sormağa sâhib-mürüvvet kalmamış

Dûd-ı âhiñ 'arş-ı a'lâya sûtûn olsa hemân
Hâtırıñ tatyîb içün merd-i meveddet kalmamış

Tâ'ibâ gamhâne'i mesken idinseñ nice dem
Derdiñe merhem kılar hiç ehl-i hızm et kalmamış

**

Nev-resâ dirseñ nedir her hüsn-i zîbâdan garaz
Kâkül-i 'anber-feşân zülf-i mutarrâdan garaz

Sun'-ı hakkı seyr idüp isbât vâcibdir bize
Kudret-i Yezdân bilmekdir temâşâdan garaz

Çeşm-i 'ibretle nazar itmek gerek 'uşşâklar
Kim ne imiş şerh-i ruhsâr-ı dil-ârâdan garaz

Dil hayâl-i reng-i rûy ile düşer üftâdeler
Bilmez ol 'işveger inan yâr-ı garrâdan garaz

Ârifân idrâk ile hatt-ı 'izâr-ı meh-veşîñ
Tâ'ib anı fark ider ism-i müsemmâdan garaz

**

Beni korkutma dûzahdan beri ey ser-te-ser vâ'iz
Cehennemden henüz gelmiş gibi virdi haber vâ'iz

Ne tamudan zarar çekdiñ ne zevk-ı cennete irdiñ
Ne hod gördüñ bulardan dem-be-dem hîçbir eser vâ'iz

Mübeşşirden degilsün çâh-ı gayyâdan rehâ bulmuş
Ne yüzden korkusuz şerh eylediñ nâr-ı sakar vâ'iz

Dahı sen enfüs-i ebdânıña kim olmadıñ mâlik
Hamâkatla cihânı geşt idersin der-be-der vâ'iz

İşit bu Tâ'ib-i ednâ hakîriñ nutk-ı ilhâmı
Seniñ tûl-i kelâmıñ sadre virmez çün semer vâ'iz

**

Bir taraf kahr-ı belâ renc-i mezellet bir taraf
Bir taraf ekdâr-ı âlem derd-i mihnet bir taraf

Bir taraf âlâm-ı girye her taraftan zâr zâr
Bir taraf hicrân-ı dil-dâr ile ğaflet bir taraf

Bir taraf âh ile gavgâ-yı 'adû-yi nefis ile
Bir taraf a'dâ-yı dûn ile meşakkat bir taraf

Bir taraf cevri ü cefâlar 'âşık-ı ğam-hâreye
Bir taraf göstermedi virmedi fırsat bir taraf

Bir taraf seng-i melâmet kim rezâlet Tâ'ibâ
Bir taraf çeşm-i hakâretle melâmât bir taraf

**

Teşne dillerdir dem-â-dem mâ'il-i sevdâ-yı 'aşk
Bilmeyen bilmez nedir kim çekmeyen da'vâ-yı 'aşk

Âşiyân-ı tûtî-i tab'ım nihân söylerdir
Böyle pinhân olduğın esrâr için fehvâ-yı 'aşk

Sındırır nâmûs u nengi eyleyüp ref'-i nikâb
Neş'e-yâb-ı 'aşk olan âhir karâr pervâ-yı 'aşk

Akl idrâk eylemez virmez haber nâsîh cevâb
Müftî-i sâhib-zamân virdi bâña fetvâ-yı 'aşk

Tâ'ibâ dil-haste-i mahmûr u ser-gerdânsîñ
Kim te'essüf eyleme sende hemân kimyâ-yı 'aşk

**

Ey meh-i nur-beste sen ruhsareden ben çekdim el
Kâmet-i tubâ zihî gaddâreden ben çekdim el

Ben anı cânımdan özge sevmiş iken her zaman
Kadrini bilmez denî âvâreden ben çekdim el

Gice gündüz kan döküp hem râhını gözler idim
Şimdi geçdim gözleri hûn-hâreden ben çekdim el

Nice bir yeldüm yügürtdüm vaslına irsem deyü
Hem-dem-i agyâr olur mekkâreden ben çekdim el

Cân seniñ Tâ'ib dimişdim da'im eyler ictinâb
Neyleyim şimden gerü 'ayyâreden ben çekdim el

**

Bir münevver 'arız-ı şâh-ı cihân ister gönül
Gelmemiş kevne hemân tûtî-zebân ister gönül

Kâmetim ham eyledi hecr-i firâk-ı yâr ile
Kim müselsel kâkül-i 'anber-feşân ister gönül

Cüst u cûy eyler devâm-ı kişver-i mülk-i beşer
Kimse hiç dil virmemiş âfet zamân ister gönül

Çün düşüpdür varta-i efsâneyle dil zevrakı
Ka'r-ı imkân-ı âdemden hân mân ister gönül

Tâ'ibâ dil-cûyı meh-rûy-ı Bedahşân-ı 'Irâk
Geşt idüp âlemleri yektâ civân ister gönül

**

Nâ'il oldum sen şeh-i sultâna haddim bilmedim
Kân ider dü gamze-i fettâna haddim bilmedim

Kâ'ilim cevri ü cefâsın çekmeye rûz u şebân
Nâz ider dü dîde-i mestâne haddim bilmedim

Başıma odlar yakar gördükce rûy-ı âlını
'İşve-ger ol âfet-i devrâna haddim bilmedim

Kim dimişken hâsıl-ı cânım senin râhıña ben
Eyledim varım tebâh efsâne haddim bilmedim

Her ne deñlü 'aşkıña düşdümse çekdim âh u zâr
Tâ'ibâ âşık olup cânâna haddim bilmedim

**

Yâr ruhlarını eyledi çevgân iki yüzden
Dü gamzeleri nâz ile fettân iki yüzden

Sormağa liyâkat mi kalur âşığa âyâ
Kılmış lebini la'l-i Bedahşân iki yüzden

Gîsûlarını zîr ü gül-âb üzre çıkardup
Her târ birer halka-i çevgân iki yüzden

Bir yüzde bulunmaz dil-i 'uşşâkda hâlet
Her bâr ider aşk ile seyrân iki yüzden

Öpdürmez o meh hâk-i gubârın saña Tâ'ib
Agyâra ider bûseler ihsân iki yüzden

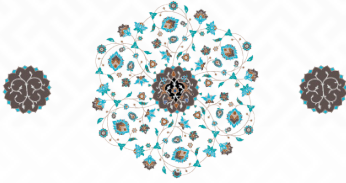

KAYNAKÇA

- Akça, İbrahim. "Tâ'ib Kazakzâde İbrâhîm Malatyavî Dîvânı (İnceleme – Metin)". Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2015.
- Gündüz, Erol. "İbrâhîm Tâ'ib Dîvânı (İnceleme-Metin)". Yayınlanmamış Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009.
- Gündüz, Erol. "TÂİB, Kazak-Zâde İbrahim". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 03.08.2023. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/taib-kazakzade-ibrahim>.

19. yüzyıl

NIHÂNÎ

(1220/1805-1307/1890)

Dr. Ayşegül EKİCİ

Millî Eğitim Bakanlığı, Konya
aysegulaytekinekici@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7661-0994

Hayatı

Asıl adı Muhammet Sâlih olan Nihânî, 1220/1805- 1307/1890 yılları arasında yaşamış müderris kökenli mutasavvıf bir şairdir. Malatya'nın Darende ilçesinde dünyaya gelmiş ve hayatı süresince burada yaşamıştır. Şeyh Sâlih Efendi, Sâlih Nihânî Baba sanlarıyla tanınan Nihânî, ulemâ ve şuarâdan olan tarih bilgini Büyük İzzet Hasan Efendi'nin torunudur.¹ Dedesinin İzzet Mehmed Paşa Kütüphanesi'ne iki yüz cildi geçkin kitap vakfettiği, Darendeli Sadrazam Topal İzzet Mehmet Paşa'nın hocası olup Paşa'nın bazı işlerine fazlasıyla müdahale ettiği ve zaman zaman yanından ayrılmak istese de Paşa'nın onu bırakmadığı biliniyor. Babası da yine Darende'nin âlim mutasavvıflarından Şeyh Mustafâ olarak bilinen Mustafâ Feryâdî'dir. Kaynaklarda ve *Dîvân*'ında annesi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.²

Hayatı hakkında ilk bilgi kendisi de bir şair olan oğlu Mustafa Müslim Penâhî'nin (ö. 1942) babasının *Mevlid*'ine yazdığı kısa takdim yazısına dayanır.

1 Hasan Efendi'nin Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Kürdistan olayları ile Fransızların Mısır'dan çıkışlarına dair Ziyânâme isimli tarih kitabı mevcuttur. Bk. Ali Fikri Yavuz ve İsmail Özen haz., *Bursalı Mehmet Tahir, Büyük Osmanlı Müellifleri* 2, (İstanbul: Meral Yay., 1972), 65.

2 M. Müslim Penâhî haz., *Muhammed Sâlih Nihânî, Mevlûd'ın-Nebî* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1890), 1; Hanifi Hoca, *Darende Tarihi* (Darende: Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Arşivi), 5; İsmail Fehmi Öztürk, *Darende Tarihi* (Düzce: Baysal Matbaa, 1962), 9; Cemil Gülseren, "Şeyh Sâlih Nihânî", *Somuncu Baba* sy.14, (1996), 14-16; Ahmet Akgündüz v.dğr., *Darende Tarihi*, (İstanbul: Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2002), 844; Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi (Yüce Nesebi)*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., 2009), 287; Hakan Yekbaş, "Muhammed Sâlih Nihânî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Erişim Tarihi: 15.09.2019, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-muhammed-salih>; Alim Yıldız, *Üç Bülbülden Güllerin Efendisine, Darende'de Okunan Üç Mevlid-i Şerif* (Malatya: Nasihat Yay., 2016), 69; Ayşegül Ekici, "Nihânî Divânı (inceleme-metin)", (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2022a), 12; Ayşegül Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir," *VII. Uluslararası Aksaray Sempozyumu Bildirileri* (Aksaray: Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay., 2022b), 25-38; Ayşegül Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Kerbela Mersiyeleleri", *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 18, sy.12 (2022c): 29-61; Ayşegül Ekici, "XIX. Yüzyıla Ait Kısmen Harekeli Bir Metnin İmla Hususiyetlerine Dair: Darendeli Nihânî Divânı," *International Journal of Filologia (IJOF)* 5, sy. 8 (2022d): 41-52; Ayşegül Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Divânı," *Turkish Studies – Language* 18, sy. 1 (2023): 287-314..

Burada Nihânî'nin soyunun Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) dayandığı, Halvetiye ve Bayrâmiye şeyhlerinden olduğu, hurûf-ı hecâyâ göre müretteb bir *Dîvân*'ının bulunduğu belirtilmiştir. Darendeli Kevâkîbi-zâde Mehmed Hanîfî Hoca'nın *Darende Tarihi*'nde Nihânî'nin Somuncu Baba soyundan geldiği ve ayrıca onun Darende'de "Şeyhli" kabilesinden olduğu belirtilmiştir. *Nihânî Dîvânı*'nın giriş kısmında da eserin müstensihî Nihânî'nin Somuncu Baba'nın temiz sülalelerinden geldiğini ifade eder:³

"...Dârende kazâsının Zâviye mahâllesinde dergâh-ı kudsiyet-penâhları derûnunda defn-i hâk-i anberîn olan kibâr-ı veliyyu'llâh müttehizinden Gavsu'l-A'zam es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid-i Velî kuddise sırrıhu'l-celî Efendi Hazretleriniñ sülâle-i tâhirelerinden es-Seyyid eş-Şeyh Muhammed Sâlih Nihânî kuddise sırrıhu..."

Nihânî'nin ismi, biyografik kaynaklardan *Osmanlı Müellifleri*'nde geçmektedir. Burada sadece mevlid şairi olduğu söylenmiştir.⁴ Hayatı hakkında bilgi veren yerel çalışmalar mevcut olmakla birlikte⁵ ilk kapsamlı çalışma şehir antolojileri ve yıllıklarından hareketle Cemil Gülseren'e aittir.⁶ Gülseren'den sonra en kapsamlı bilgiye Ahmed Akgündüz'ün titizlikle hazırladığı *Darende Tarihi* ve *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi* adlı eserlerinden ulaşılmaktadır.⁷ Akgündüz'den sonra *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde Hakan Yekbaş Nihânî hakkında bilgi vermiş ve kısaca *Dîvân*'ından da bahsetmiştir.⁸ Bütün bu çalışmaların kaynağı 1866-1919 yılları arasında yaşamış Darendeli Kevâkîbi-zâde Mehmed Hanîfî Hoca'nın yazmış olduğu *Darende Tarihi*'ne dayanmaktadır. Nihânî hakkındaki sözlü ve yazılı kaynakların kısıtlı olması onun tek nüsha olarak bilinen *Dîvân*'ına oldukça mahiyet kazandırmış olup hayatı ve özellikle de edebî şahsiyeti hakkında önemli bilgilere buradan ulaşılabilmektedir.⁹

Dîvân'ında Nihânî, bizzât kendisi, ceddinin Şeyh Hâmid-i Velî olduğunu ifade etmiştir:¹⁰

3 Ekici, "Nihânî Dîvânı", 13.

4 Yavuz, *Bursalı Mehmet Tahir*, 344.

5 Öztürk, *Darende Tarihi*, 9-10; Mehmet Ali Cengiz, *Tohma Havzası*, (Malatya: Beydağı Matbaası, 1987), 167; Sükrü Erdoğan Ulu, *Darendeli Şairler Antolojisi*, (Ankara: Güney Matbaası, 1990), 42-45.

6 Gülseren, Gülseren. "Şeyh Sâlih Nihânî", 14-17.

7 Akgündüz v.dğr., *Darende Tarihi*, 25; Akgündüz, *Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi*, 287-289.

8 Yekbaş, "Muhammed Sâlih Nihânî", 287-289.

9 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 12.

10 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 14; Ekici, *Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir*, 29; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 292.

"Eder nûr-ı tevellâ bu Nihânî kalbini ihyâ
Ki ceddîm Şeyh Hâmid sulb-ı tîbem yâ Resûla'llâh" (M¹¹-141/7)

Nihânî'nin soyu Somuncu Baba kanalıyla Hz. Hüseyin'e ve oradan da Hz. Peygamber'e dayanır, bu nedenle o "şeyh" ünvanı yanında "seyyid" ünvanıyla da anılmıştır. Soy silsilesini anlattığı şiirinde isminin Şeyh Sâlih, babasının Şeyh Mustafâ olduğunu, Somuncu Baba'nın oğlu Halil Taybî'nin dedesi olduğunu belirterek soy silsilesini bizzat kendisi açıklamıştır:¹²

"Baña Şeyh Sâlih ism oldu pederim
Dahî Şeyh Mustafâ nâm oldu tahsîs" (M-77/3)

"Ki Şeyh Halîl-i Taybî aña vâlid
Peder aña veliyyu'llâhi terhîs" (M-77/7)

"Odur şeyhu'l-meşâyih kutbü'l-aktâb
Ki ya'nî Hâcî Hâmid oldu tahsîs" (M-77/8)

Nihânî'nin şiirlerinden edinilen bilgiye göre güzel bir çocukluk çağı geçirmiş, yöresel oyunlardan olan "aşık-çelik" oynamıştır. Bir dönem âşık olmuş fakat kime veya hangi niteliklerde bir güzele âşık olduğu konusunda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Mektebe gitmiş, hocadan Arapça ve Farsça dersler almıştır. "Gençliğinde ise kahvehanelerde gezmiş dolaşmış; saz, santur ve ney ona zevk vermiştir. Gönlü içkiye ve güzellere düşmüş; memlekette gezmeye, dolaşmaya, güzel aramaya çıkmıştır. Bazen de çocukken çok konuşarak boş-boğazlık etmiştir".¹³

"Biraz vakit tıflım deyü oynadın
Aşık çelik çamurları boynadıñ
Bir zamanda 'aşka düşüp kaydın
Bunca mecâzde 'ömür say saña" (M-15/2)

11 Dîvân'da nazım şekilleri belli bir düzene göre tertiplenmeyip karışık olduğu için bütün şiirler manzume olarak isimlendirilmiş ve "M" kısaltması kullanılmıştır.

12 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 14; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 29; Ekici, "Şairlerinden Nihânî ve Kerbelâ Mersiyeleri", 34; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 292.

13 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 17; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 31; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 293.

"Okuduñ mektebde biraz hâceden
Gâh 'Arabî gâhî Fârsî heceden
Gâh sâbi sarkıtdıñ gece bâceden
Gâh da boş bogazlık düşdü pây saña" (M-15/3)

Nihânî'deki bu gezme ve arayış eylemleri halk hikâyelerindeki bir âşık motifini veya Allah'a âşık olan bir sûfnin onu arayışını çağrıştırmaktadır. ¹⁴ Nihânî, oldukça hareketli bir çocukluk ve gençlik dönemi geçirmiş ancak o, âlim olan dedesinin ve babasının rahle-i tedrisinden geçerek yetişmiştir. Almış olduğu bu eğitim sayesinde Arapça ve Farsçayı daha çok küçük yaşlarda öğrenmiştir. On sekiz yaşında ise bir şeyhe bağlandıktan sonra fikrî açıdan olgunlaşmış ve hayâtında önemli değişiklikler vuku' bulmuştur. "Nefsini kırarak, eski yaşam şeklini bırakmış ve zikirle dost olmuştur. "¹⁵

"On sekiz yaşında tarîka girdin
Hamdüli'llâh mürşid-kâmili bulduñ
Nefsi tahfif etdiñ zikre yâr oldun
Sülûkda olmadı kimse tây saña" (M-15/6)

"Sülûka sa'y edip kıldıñ 'azîmet
Eski hevâlarıñ buldu hezîmet
'Âşk-ı kafadârıñ zikir-i ganîmet
Ulaşmaz bu yolda bâd-ı pây saña" (M-15/7)

XIX. yüzyılda görülen çok tarikatlılık özelliği Nihânî'yi de etkilemiş ve o Kadirî Nakşî ve Halvetî tarikatlarına intisap etmiştir. Kesenceli'nin belirttiği üzere Nihânî icâzetini Kadirî şeyhi Seyyid Ahmet Şevki bin Hasan'dan almıştır. İcâzetin son kısmında şu ifadeler yer almaktadır: "Ve ben müellif ve icazet sahibi, Seyyid Ahmet Şevki bin Hasan, ona icâzet verdim, halife ve şeyh yaptım. Ve onu Post-nişin'e oturttum irşâd vazifesine başlamıştır. "¹⁶ İcâzette Nihânî Hazretleri'ne kadarki silsile-i şeriften ve şeyhinin kendisine hırka-i şerif giydirmesinden bahsedilmiştir. Ayrıca "El-Kadirî tarîkaten, Nakşbendî meşreben, Halvetî mesleken, İdlîbî mavtinen (vatan)" ifadeleri geçmektedir.

¹⁴ Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 293.

¹⁵ Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 18; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 31; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 293.

¹⁶ Resul Kesenceli, "Somuncu Baba Ahfadından Sâlih Nihânî Hazretlerinin İcâzeti", *Somuncu Baba Dergisi*, (2003), 42, 14-16.

¹⁷ *İcâzetnâme*'den anlaşılacağı üzere Nihânî Kadirî tarikatındandır. Halvetiliği ise mesleken kabullenmiştir. Mizac ve karakter olarak ise Nakşbendî'dir. ¹⁸

Nihânî, *Dîvân*'ında sülûkunun Nakşbendî üzere olup aynı zamanda Kadirî ve Halvetî olduğunu bizzat kendisi ifade etmiştir. ¹⁹ Bu durumu 7 bentlik murabbasının son mısralarında aynen tekrar eder. Bu da Kesenceli'nin icâzetnâme tahlilini doğrulamaktadır. O, şiirinde Halvetiyye'nin "hâ" sını Celvetiyye'nin "cim"i ile değiştirerek halvetten Allah'ın sıfatlarıyla çıkmış ve Hakk'ın varlığında yok olmuştur.²⁰

"Ahd ü ikrâr etmişem nâ-dânla etmem ülfeti
Hâyı cîme tahvîl ile seyr kıldım celveti
Vahdetiñ mebd'e-i kesret ekserîde vahdeti
Nakş-bend içre sülûkum Kâdirîyem Halvetî" (M-154/1)

Esasen ezelden beri Nakşî tarikatına bağlı olup renge boyanarak nakş olduğunu ve ikrara talip olanlar için tevhidin dergâhı olduğunu belirtir. O, Nakşbendî tarikatıyla "irşâd" kelimesini bir arada kullanmıştır. "Hamd olsun ki Nakşbendî'nin irşadıyla irfana gelmişlerdeniz, diyerek sülûkunun bu tarikat üzere olmasından mutluluk duyar.²¹

"Ezelden Nakşî rengimdir boyandım renge nakş oldum
Eger ikrâra tâlibseñ menem dergâhı tevhîdiñ" (M-106/3)

"Bu tarîk-i Nakş-bend irşâdıdır
Hamd ola 'irfâna gelmişlerdeniz" (M-64/6)

Dîvân'da ayrıca oğlu Müslim Penâhî tarafından yazıldığı tahmin edilen hâşiyede Halvetî pîrine rû'yetten bahsedilmekte ve Nihânî'nin pîrinin isminin Yahyâ-yı Şîrvânî olduğu belirtilmektedir: " (sene 11) ...ki Sırrü's-Sakatîde buldu kemâlet...gelüpdür çün mu'an'anen bu envâr idigü...halvetî pîrine rû'yet...bu

¹⁷ Kesenceli, Sâlih Nihânî Hazretlerinin İcâzeti", 13.

¹⁸ Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 19; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 31; Ekici, "Şairlerinden Nihânî ve Kerbela Mersiyeleri", 34.

¹⁹ Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 20.

²⁰ Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 20; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 32; Ekici, "Şairlerinden Nihânî ve Kerbela Mersiyeleri", 34.

²¹ Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 20; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 32; Ekici, "Şairlerinden Nihânî ve Kerbela Mersiyeleri", 34.

kuluñ pîridir Yahyâ-yı Şîrvân...Sahîh sâlim budur ki sırr-ı siyâdât...gel imdi sen de îmân eyle mülhid...Nihânî vâris-i sırr-ı hilâfet fî-sene 11"²²

Nihânî, hayâtı boyunca bu üç tarikata intisap etmiş aynı zamanda Halvetiye ve Bayrâmiye tarikatlarının şeyhliğini yapmıştır. Onun mezar kitabesinde Halvetiye ve Bayramiye meşâyihlerinden ibaresi yazılıdır. Aynı şekilde, daha önce de bahsedildiği üzere, *Mevlid*'inin (H 1308) baş kısmında Nihânî'nin Halvetiye ve Bayramiye şeyhlerinden olup büyük zât es-Seyyid eş-Şeyh el-Hâc Hâmid-i Velî'nin 9. kuşaktan torunu olup onun yüce dergâhında post-nişîn olduğu belirtilmiştir: "...Kutbu'l- 'ârifîn gavsü'l-vâsılîn cedd-i 'âlemîn es-Seyyid el-Hâc Hâmid-i Velî Kuddise sırrıhu'l-celî efendimiz Hazretleriniñ dergâh-ı şerîfinde post-nişîn-i irşâdı ve butûn-ı tis'ada muttasıl evlâdı olup tarîkat-ı 'aliyye-i Halvetiye ve Bayrâmiye meşâyihinden..."²³

Nihânî'nin âlim mutasavvıflardan olup Cebecizâde Mehmet Paşa Medresesi'nde müderrislik yaptığını ve birçok öğrenci yetiştirdiğini mu'teber kaynaklar bildirmiştir. Hatta öğrencileri arasından Darende'nin önemli şahsiyetleri yetişmiştir.²⁴ Her ne kadar iyi bir eğitim alıp medrese hocalığı yapsa da kendisini ümmî olarak kabul eder, çünkü o Allah katında bilgisizdir ve ilim sahibi olan sadece Allah'tır. Doğduğu gibi kalmış okuma yazma öğrenmemiştir. Ancak ince manalı sözler, remizler ona ilham olmaktadır:²⁵

"Menem ümmî okumadım lügâti
Velî mevhûb olupdur hep nûkâtı
Nihâniyem şükür buldum necâtı
Kitâb-ı 'aşkıñ okurken bu zâtı
Eder esrârını i'lâna mahlût" (M-84/6)

Aynı zamanda irfan sahibi olmakla da övünmediği ve bazı beyitlerinde öz eleştiride bulunduğu görülür. Her ne kadar Allah'a yakın olsa da bu mertebesini artırmak gayesinde olduğu anlaşılmaktadır. "O, ne dünya işlerini tamir edebildiğinden ne de ahiret için riyâzet işlerini tam olarak halledebildiğinden yakınıp bu durumuna üzülmemektedir. Ayrıca bazen zamanını boşa harcıyıp safahata daldığını ve elinin boş kalıp yolunun kış duman olduğunu" ifade etmiştir:²⁶

²² Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 21.

²³ Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)"; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 32;

²⁴ Cengiz, Tohma Havzası, 167; Akgündüz v.dğr., Dârende Tarihi, 485; Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 32.

²⁵ Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 22; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 32.

²⁶ Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 22; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 32.

"Ne ta'mîr edebildim dünya hâlin
Ne 'ukbâ için a'mâl-i riyâzât" (M-33/22)

"Edip evkâtımı zâyî' oluram *fiskile sâyî'*
Tehî-destim kalıp câyi' yolumda *kış duman yâ Rab*" (M-21/4)

Yazılı ve sözlü kaynaklar Nihânî Hazretleri'nin, Somuncu Baba Camii'nin üst taraflarında Tohma Nehri'nin daralıp dar kayalar arasından geçtiği Örtme Kaya denilen yerde bir çilehane yaptırdığını ve bazı zamanlarda buraya çekilerek ibadetle, ilim ve irfanla gayet meşgul olduğunu ifade etmişlerdir.²⁷

Darende'nin eski esnaflarından ve Hacılar Mahallesi sakinlerinden yetmiş bir yaşındaki Kadir Çakır'ın ağabeyinden ve büyüklerinden işittiğine göre Sâlih Nihânî Hazretleri bir kilimin üzerinde oldukça fakir bir hayât sürmüştür. Hacılar Mahallesi'ne ne zaman geldiği, köylerde yaşanan herhangi bir çekememezlik sebebiyle mi veya baskı, zulüm altında mı gelip orada yaşadığı konusunda bilgileri yoktur.²⁸ Çakır'ın "baskı ve zulüm ifadeleri" Nihânî'nin şiirindeki "ezâ" kelimesiyle örtüşmektedir.²⁹

"Çok güft-ü-gû çok ezâlar verdiler
Katil fetvâsına karar dediler
Hamdülü'llâh hep de yere girdiler
Meydân oldu şimdi şehr-i Hây saña" (M-15/12)

"Fakir bir hayât sürmek ve bir çulun üzerinde yaşamak" da onun cediti Somuncu Baba gibi melamîlik meşrebine uygun düşmektedir.³⁰

"Bular durur Melâmiyyûn dahı meczûb-ı sâlikler
Ve hem sâlik-i meczûbdur rumûzâtım eden ismâh" (M-47/8)

Kaynaklarda belirtildiği üzere ve Çakır'ın ifadesine göre Nihânî'nin evi Eski Tahtalı Köprü'yü geçince sağdaki dereye varmadan ilk evdir. Zamanında kerpiçten yapılmış olan bu iki katlı evin altında bir de mahzeni bulunmaktadır. Nihânî Hazretleri vefat edince evi Hacılar Mahallesi'nin büyük âlimlerinden

27 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 22; Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 32.

28 Kadir Çakır, Yüz yüze görüşme, 25. 08. 2018.

29 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 22.

30 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 23; Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 32.

olan Mehmed Hoca'yla evli olan kardeşi Ayşe Hanım'a miras kalmıştır. Ancak şu anda bu evden eser kalmayıp temelleri üzerinde taş, toprak yer almaktadır ve arazisi bahçelik haline getirilmiştir.³¹

Nihânî'nin ölüm tarihinde tutarsızlık söz konusudur. Kaynaklarda ve mezar kitabesinde 1305/1888 olarak gösterilen ölüm tarihi *Dîvân*'ının müstensihî aynı zamanda Nihânî Hazretleri'nin oğlu olan Müslim Penâhî tarafından H 1307 olarak kaydedilmiştir. Müslim Penâhî babasının ruhunu teslim etmeden beş dakika önce söylediği sözleri şu şekilde nakletmiştir:³²

"Bi-hamdi'llâh Şeyh Sâlih Efendi
Gelip gitdi tutup peymânı 'ahdi
Görenler zâhirîn inkâra düşdi
Velî bâtın gören Hakka erişdi"³³

Mezar taşına yazılmak üzere hayâtta iken kaleme aldığı ledünniyyâta dair tarih manzumesinde de ölüm tarihini H 1307 olarak bildirmiştir. Bendin son mısrası ebced hesabına göre 1307'ye denk düşmektedir.³⁴

"Nihânî intibâh etdi çü ceddini penâh etdi
Vusûl-i bezm-i şâh etdi cem-i ahlâk-ı nâ'ûta" (M-147/7)

Allah dostlarına mahsus olan ölümünün yaklaştığını önceden hissetme özelliği Nihânî'de de vukû' bulmuş ve son hazırlıkları yapmaya koyulmuştur. O, tahmin ettiği yıl olan H 1307'de vefat etmiştir. Mezarı yakın bir tarihe kadar Hacılar Mahallesi'ndeki Şeyhli Mescidi'nin avlusundayken es-Seyyid Osman Hulûsî Vakfı tarafından aynı konumda tecdîd ettirilerek bir türbe içine alınmış ve ziyaretgâh haline getirilmiştir.³⁵

31 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 23.

32 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 23; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 33; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 293-294.

33 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 23; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 33; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 293-294..

34 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 23; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 33; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 293-294.

35 Hacılar Mahallesi sakinlerinden Kadir Çakır'ın ifadesine göre Şeyhli Mescidi'nin eski ismi Emine Hatun Camii'dir. Kerpiçten yapılan mescid yıkılmış ve harabeye dönmüştür ancak 1987 yılında Somuncu Baba Vakfı tarafından imar ettirilmiştir. O bölgede başta Diyarbakırlı Mehmed Hoca, Hacı Mahmud Efendi, İbrahim Efendi, Hacı Hulûsî Efendi gibi önemli zâtlar, âlim mutasavvıflar, şeyhler, yaşadığı için caminin ismi Şeyhli Camii olarak değiştirilmiştir. Kadir Çakır'ın ve ağabeyinin ailelerinin Hacı Hulûsî Efendi'nin gelinleri olan Fatma Çakır'dan işittiklerine göre Nihânî vefat ettiği gün çok karlı bir gündür, dışarıda çok kar yağmaktadır. Çetin bir kış ve Hacılar Mahallesi denilen o bölgenin oldukça dağlık olması nedenleriyle Nihânî'nin tabutunu Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Camii'nin yanında Somuncu Baba soyundan gelen önemli zâtların gömülü olduğu Hazîre'ye getirememişler ve Şeyhli Mescidi'nin avlusuna defnetmişlerdir. Mezarı ve kitabesi Hacı Hulûsî Efendi Hazretleri tarafından yaptırılmıştır. Yakın bir tarihte de es-Seyyid Osman Hulûsî Vakfı tarafından bir türbe yaptırılarak ziyarete açılmıştır. Bk. Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 24.

Kaynaklara göre üç oğlu ve bir kızı bulunan Nihânî'nin soyu kız evladı tarafından devam ettirilmektedir. Oğullarından Mustafâ Müslim Penâhî 1847'de doğmuş ve doksan beş yaşlarında İstanbul'da 1942'de vefat etmiştir. Babasının *Mevlid*'ini Matba-i Âmire'de tabettirmiştir ve onun *Dîvân*'ının müstensihidir. Nihânî, torunu Hasan Rıza'nın doğumuna yazdığı tarih manzumesinde oğlu Mustafâ Müslim'den "gözünün nuru" gelininden de "pak inci" olarak bahsetmiştir. Bu beyitten oğlunu ve gelinini çok sevdiği anlaşılmaktadır. "Torununa ve annesine şeytanın yaklaşmamasını, oğlunun ve gelininin ömür boyu mutlu yaşamalarını" istemiştir:³⁶

"Gözüm nuru ki Müslim Mustafâ dürre-i pâkinden
Şerefince hidâyetle zuhûra geldi bir vildân" (M-132/2)

"Aña hem vâlidesine ebed yol bulmaya şeytân
Ki vâlid vâlîde ile mu'ammer ola câvidân" (M-132/6)

Torununun ismini Hasan Rıza koyup ismi gibi güzel ahlakta ve ismine mazhar olarak yaratılanlar içinde saygıdeğer olmasını dilemiştir. Doğum tarihini de gaybdan erenler söylemiştir:³⁷

"Dağı ismi gibi hulk-ı hasen Rızâ dinip nâmı
İde esmâsına mazhar mükerrerem ola der-ekvân" (M-132/13)

"Göñülde cem' olup gaybdan erenler söyledi târîh
Regas harfindedir târîh Nihânî remz eder i'lân" (M-132/14) (1290)

Bu manzumenin altında "Tavvele'llâhu 'omrehu ve vessa'a'llâhu rızkahu fî 18 Şevvâl sene 1290 târîhinde zuhûr itmîşdir." ifadesiyle torunu Hasan Rıza'nın 18 Şevval 1290/9 Aralık 1873'te dünyaya geldiği açıklamıştır.³⁸

36 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 24

37 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 25; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 35; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 298.

38 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 25; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 35; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 298.

Sanatı

Nihânî'nin hayâtı hakkında olduğu gibi edebî kişiliği konusunda da dönemindeki tezkirelerde herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün olmamıştır. Ancak *Osmanlı Müellifleri*'nde Bursalı Mehmet Tahir Nihânî'yi mevlid şairi olarak göstermiş, Hasibe Mazıoğlu da yine onu Türk edebiyatında mevlid yazan şairler arasında zikretmiştir.³⁹ Kaynaklarda sanatı hakkında bilginin bulunmaması başka bir nüshasına rastlanmamış olan *Dîvân*'ını önemli kılar. Bu nedenle onun sanatı hakkındaki çıkarımlar bu eserindeki şiirleri esas alınarak ortaya konmuştur.⁴⁰

Edebî kişiliğinin oluşmasında ailesinin önemli rolünün olduğu düşünülmektedir. Dedesi Büyük Hasan Efendi ulamâ ve şuarâ zümresindendir. Doğuştan şair bir ruha sahip olan Nihânî'nin sanatçı kişiliğinin oluşmasında, başta ailesi ve medrese tahsili görmüş olması, yaşadığı bölgede seyyar kitapçılığın yaygın olması ve iyi bir okuyucu olup şiir dîvânlarının çoğunu okuma imkânına sahip olması ve diğer farklı çevresel faktörler belirleyici olmuştur.⁴¹

Şiirlerinde "nihân" mahlasını kullanmıştır. "Gizli, saklı" anlamına gelen bu kelimeyi kullanma sebebini şu şekilde açıklar: "Cennetten bu dünyaya ayak basıp önüne yüce bir perde çekildiğinde o an kendisi göremeyip saklı olmuştur ve bu nedenle kendisine "Nihânî" demiştir. Zerrelerine akıl erdiremeyip ten mi ruh mu olduğunu anlayamamıştır".⁴²

"Cinândan zâhire başdım kademi
Çekildi bir perde hâ'il evcimi
Ben de görmez oldum şimdi o demi
Aratdı anınçün âh u hazânem" (M-120/15)

"Nihân olup nihân dedim zâtıma
Nihânile mahlas verdim hâtıme
Akl erişmez oldu bu zerrâtıma
Bilmez oldum şimdi ten mi yâ cânem" (M-120/16)

39 A. Ali Fikri Yavuz ve İsmail Özen haz., *Bursalı Mehmet Tahir, Büyük Osmanlı Müellifleri I*, (İstanbul: Meral Yay., 1972), 44; ; Hasibe Mazıoğlu, "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 6, sy.1 (1974): 31-62.

40 Ayşegül Ekici, "Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)", (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2022a), 25.

41 Nesebinin Somuncu Baba Hazretleri'ne ve oradan Hz. Hüseyin yoluyla Hz. Peygamber'e dayanması ve bu nedenle ehl-i beyte olan sevgisi. İbnü'l-Arabî, Niyâzî-i Mısırî, Nakşî Akkirmânî, Zâtî Efendi, Eşrefoğlu Rûmî ve Şeref Hanım gibi şairlerin ve mutasavvıfların tesiri. Mahallîleşme akımının etkisi. Eskiden kültür aktarımı için önemli mahallî merkezler konumundaki kahvehânelerde Battalname ve Cenknâmelerin yaygın olarak okunması ve dinlenmesi. Bk. Ekici, "Nihânî Dîvânı (İnceleme-metin)", 26-32.

42 Ekici, "Nihânî Dîvânı (İnceleme-metin)", 26-32

Nihânî şairlik yeteneğini medrese eğitimiyle birleştirdiği için şiirlerinde şekle önem verir ve mısraları ölçüye uydurmak amacıyla elinden gelen imkânları kullanır.⁴³ Ancak onun tasavvuf felsefesinde ve sanat anlayışında şairlik ilham edildiği için mutlak kaidelerde esneklik sağlanabilir, ilham nasıl gelirse şiir de o şekilde sunulur ve kurguyla alakası yoktur. "O öyle bir aşk bilgesidir ki onun ilmine akıllar ermez, anlam zevki onun gönlüne keşf yoluyla tecellî olmuştur. Şiirler zihin yorarak, düşünerek doğar sanmayın; şiir âşıkların kalplerine kudret kalemiyle yazılmaktadır. Şairlerin kalpleri ilahî hazinelerdir, bunu anla, mutlak feyzin kalamından mukaddesler doğuştan gelir".⁴⁴

"Öyle bir dâna-yı 'aşkımla ilmime ermez 'ukûl
Keşf olup zevk-i ma'ânî gönlüme kıldı nüzûl" (M-109/1)

"Tefekkürle tedebbürle doğar şanma bu eş'ârı
Kulûb-ı 'âşıkâna kıl-k-i kudretle urur bünyâd" (M-49/2)

"Hazâ'in-i İlâhîdir kulûb-i şâ'iri fehm et
Kelâm-ı feyz-i mutlakdan mukaddesler olur hem-zâd" (M-49/3)

Sanatının bel kemiğini aşk oluşturur, çünkü tasavvufun temelinde aşk vardır. "Kâinatın yaratılışı aşk neticesindedir. Kuşlar aşk ile uçar, serap çölde aşk ile parlar, güneş ve yıldızlar aşk ile parlar, ay aşk ile dolaşır, aşk ile rüzgâr eser, aşk ile derya kaynar ve levha üzre kitap aşk ile yazılır"⁴⁵:

"Aşkile düzüldü geldi kâ'inât
Her ne var âlemde zîr ile kıbâb" (M-16/4)

"Aşkile bâl ile per açdı tuyûr
Aşkile sahrâda parladı serâb" (M-16/5)

"Aşkile şems ü nücûm pür-tâb eder
Aşkile cevân edipdir mâh-tâb" (M-16/6)

43 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 27.

44 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 34.

45 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 27; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 34; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 295.

Edebî kişiliğinin oluşmasında onun mutasavvıf kimliği önemli bir faktördür. XIX. yüzyılın başı ile aynı yüzyılın sonlarında yaşamış olan Nihânî; III. Selim, IV. Mustafâ, II. Mahmud, I. Abdülmecid, I. Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid dönemlerine tanıklık etmiş ancak hiçbir padişaha veya sadrazama kaside yazmamıştır. Bunda Allah katındaki makamın çok daha önemli olduğu inancı hâkimdir. Ayrıca bu dönemde hâmilik geleneğini sadece II. Mahmud'un sürdürdüğü ve bu geleneğin zayıfladığı görülmüştür. Dolayısıyla padişah himayesini göremeyen şairler, din büyüklerine sığınarak daha çok tevhid, münacat ve na't türünde şiirler yazmışlardır. Nihânî, devlet büyüklerinden sadece vaktiyle Dar-ı Kazasına yeni atanan Kaymakam'a (Sait Bey) hicrî yılbaşı tebrik tarihi yazarak onun yeni görevini kutlamış ve ona övgüde bulunmuştur.⁴⁶

"Münâcâtım budur Hakdan Hudâ ömrün mezîd etsin
Füzûn-ı izz-i rif'atle mükerrerrem hem medîd etsin" (M-130/1)

"Bu gece külbe-i gamda olup mâtem-zede giryân
Nihânîye nidâ erdi seni asra vahîd etsin" (M-130/7)

Nihânî'nin soyu Hz. Peygambere dayanıp seyyid olduğu için bu özellikteki pek çok şairde görülen ehl-i beyt sevgisi ve övgüsü onun şiirlerinde de yer alır. Onun na'tları Hz. Peygamber, Hz. Ali, ehl-i beyt, on iki imam, dört halife, tarikat büyükleri ve ashâb-ı kirâm etrafında toplanmıştır. Nihânî bu tür şiirlerinde didaktik ve fikrî atmosferi lirizmle hoş bir havaya büründürmüştür. Münacatları da na'tları gibi aynı coşku ve içtenliktedir.⁴⁷

"Hudâyâ abd-ı bî-çârem Hudâyâ
Za'îf ü ma'siyetkârem Hudâyâ" (M-3/1)

"Teveccüh eyledim dergâhına men
Günâhımdan şeremdârem Hudâyâ" (M-3/2)

"Cemâlin gülşeninde andelîbem yâ Resûla'llâh
Velî hâtır-ı mahzûn bir garîbem yâ Resûla'llâh" (M-141/1)

46 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 27; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 34; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 295.

47 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 27; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 34; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 295.

"Çeşmin üzre mâh-ı nevveş ol kemân ebrûların
Ruhsâr üzre şânelenmiş müşg-bû gîsûların
Rûyunu bir kez görünce ref' olur gayguların
Gelmemiş mislin cihâna Şâh-ı Merdânım 'Alî" (M-153/2)

" Resûlu'llâh buyurdu sâhibü'l-gâr
Ki oldur efdal-i nâs sahb-ı ahyâr
Ki hulletde ol İbrâhîme beñzer
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alîdir" (M-54/2)

Onun övgülerinde görülen bu lirizm yergilerinde de kendini hissettirir hatta bütün şiiirlerine aksetmiş durumdadır. Kîni ve kızgınlığı Süfyân soyunadır. Kerbela faciasından dolayı her daim Yezid'e lanet okuyup beddua eder. Bu soy Nihânî'yi âdeta canından bezdirmiştir, o hatta Yezid'i koruyanları da ihanete rağbet eden inatçı kimseler olarak bilir. Yezid kötü işler yaparak Mervânîlerin gönlünü hoş kılmıştır. Bu zulme razı olanlar ahirette Yezid'le toplanmalıdır:⁴⁸

"Sa'âdet tâlibi olan sa'îdân ile haşr olsun
İhânet râgıbı olan anîdân ile haşr olsun" (M-130/1)

"Yezîd-i bed-fi'âl Mervâniyân hâlini hoş eder
Olan râzî bu zulme ol Yezîdân ile haşr olsun" (M-130/5)

Nihânî'nin vahdet-i vücûd nazariyesini ele aldığı bazı şiiirlerinde dahi hikemî üslup kendini korumakla birlikte lirizm yoğun bir şekilde hissedilir:⁴⁹

"Tâ ezelden ezber etdim dersimi hem ibtidâ
Kîl ü kâli bilmezem oldum mükerrerrem ibtidâ

Rûh-ı dil oldu vücûdum ilmine bâ 'is tamâm
'Aşk imiş bildim okudum ism-i a 'zam ibtidâ" (M-2/1))

48 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 29; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 296.

49 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 29; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 296.

"Beni benlikden âzâd et ne âzâd şâh-ı şeh-bâz et
Ne şeh-bâz şayd-ı pervâz et ne sayyâd şayd-ı bî-hemtâ" (M 5/5)

Devriyye'leri de onun edebî ve tasavvufî kimliğini belirlemede önemlidir. Yaratılışın başlangıcını ve sonunu, varlığın nereden gelip nereye gittiğini ve bu ikisi arasındaki safhaları edebî bir dille anlatmıştır.⁵⁰

"Devre-i kevnîyye vü 'arşıyyeyi kıldım tamâm
Havza-i tasrîfe girdim ağzıma urdum licâm
Olmasın keşf-i serâ'ir deyü etdim ihtimâm
Sûret-i eşbâha emrâz vermişem em ibtidâ" (M-2/4)

Nihânî "sâkî, mey, meyhane" kavramlarını remizlerle anlatarak rindlik konusunu başarılı bir şekilde ele almıştır. "Rintler meyhanede daha şarap yokken *elest bezm*indeki ilahî aşk şarabıyla sarhoş olmuşlardır, ellerinden kadehleri düşmez, onlar pervasız âşıklardır. Âşıkların içkisinden dolayı gözler kızarır, içki meclisleri kurulur ve gül çehreli sâkî Cem'in kadehini devrettirir":⁵¹

"Bezimde tâb-ı dil sâkî mey-i ra'nâ mıdır bilmem
Elinden câmı düşmez rind-i bî-pervâ mıdır bilmem" (M-119/1)

"Bakar mı meclis-i rindâna dil agyâra meyl etdi
Neden igmaz eder âyâ gözü şehlâ mıdır bilmem" (M-119/7)

"Kızarmış çeşm-i hûn-rîzin mey-i uşşâkdan cânâ
Ne bu âteşle nezzâre gözün kan etmede hâlâ" (M-12/1)

"Kurula bezm-i tarab sâkî-i gül-çehre suna
Devr ede *sâgar-ı mey ayna-ı câm-ı... Cemini*" (M-156/2))

"Âşık-mâşuk, gül-bülbül, şem-pervâne, felek" gibi mazmunları bazı yerlerde ifade problemleri ve vezin hatalarına rastlansa da başarıyla kullanır. Sevgiliye ait güzellik unsurları mecazî aşkın konu olduğu birkaç şiirde, bir güzel için

50 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 29; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 296.

51 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 29; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 296.

doğrudan kullanılırken ilahî aşkın anlatıldığı şiirlerde remizlerle batınî anlamlar içerecek şekilde verilmiştir. Bu güzellik unsurlarının Hz. Peygamber'e ya da Hz. Ali'ye uyarlandığı da görülmüştür:⁵²

"Şol mukavves kaşların mihrâbıdır bîmâra tîg
Hem mu'anber kâkûlün enfâsıdır eş'âra tîg
Ol münevver vechinin envârıdır ezkâra tîg
Sünbül-i zülfün uzâtmış şol gül-i ruhsâra tîg
Güyyîâ kılmış havâle lâleler gülzâra tîg" (M-95/1)

"Cebhesinde hâl-i siyâh dâne-i dür-dânedir
Sünbül-i gîsû-yı müşgin-revnakı hem-şânedir
Secde kılmaz ol leb-i dendânına bîgânedir
Gamze-i fettânının bildim ki kasdı cânadır
Âkıbet urdu derûnumda dil-i bî-çâre tîg" (M-95/2)

Tahmislerinde oldukça başarılı olduğu görülür. Eklediği mısralarıyla tahmis ettiği gazel anlam ve ahenk bakımından birbirini tamamlayıp örtüşmektedir. Bu tarzdaki şiirleri metinlerarasılık bakımından önem arz eder:⁵³

"Zülfün agına gönlüm bend oldu bîmâr etmez
Müşkün bûyundan ana bir hoşca tîmâr etmez
İçdim lebin suyundan ammâ ki humâr etmez
Bir lahza gönül sensiz ey Leylâ karâr etmez
Âhir beni Mecnûnveş dîvâneye dönderdin" (M-105/2)

"Nedir tevhîdin esrârı nevâlin bilmek istersen
İzâfâtı sükût eyle me'âlin bilmek istersen
Mey-i dil nûş ede gör gül cemâlin bilmek istersen
Gehî kahrı gehî lutfun kemâlin bilmek istersen
Fenâ-ender-fenâda yok olup hem-vâr olandan sor" (M-58/3)

52 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 29; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 296.

53 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 31; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 35; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 297.

Nihânî, sebk-i hindî şairi olmasa da bu tarzdan izler taşır ve şiirlerinde zaman zaman geniş bir hayal gücü kendini hissettirir. Adetâ Sözcüklerle resim çizip bir tablo oluşturur. "Sarımsak tarlasının aşkın darağacını tuzak kurup gece gündüz devretmesi, aşk yılanının seyisin dizginini cehennem narına doğru çekmesi, muhabbet çadırının kurulup içinde zikir kandilinin yakılarak kapiya tevhid tokmağının asılması ve Hz. Peygamber'in ayağının tozunun aşk ateşiyle tutuşup sürmedan olması" bunlardan bazılarıdır:⁵⁴

"Leyl ü nehâr bustân-ı fûm kurmuş tuzag u dâr-ı 'aşk
Devrile bî-karâr eder" (M-97/28)

"Çekdi inân-ı râyizi nâr-ı dûzaha mâr-ı aşk
Bi't-tav' ihtiyâr eder" (M-97/44)

"Yak çirâg-ı zikir kalbe kur muhabbet haymesin
Kapiya tevhid topun envâr-ı aşka es-salâ" (M-150/5)

"Kulub-ı âşıkân [u] hâk-i pâyin hayme-i gamda
Tutuşdu nâr-ı aşkın ile gûyâ sürmedân oldu" (M-152/8)

Nihânî, bazı zamanlarda inzivaya çekilse de kendini sosyal hayâtta hiçbir zaman tecrit etmemiştir. Darende'ye yeni gelen bir kaymakama kutlama ve yılbaşı tebriki yazmış onun yeni görevinde başarılı olması için temennilerini akıcı bir üslupla ifade etmiştir. H. 1300'de Darende kazası mahallî idaresine tayin olan Selim Beyzâde Ahmet Bey ile Mustafâ Efendizâde Abdullah Efendi hakkında rumûzât söylemiştir. Torunu Hasan Rıza'nın doğumuna tarih manzumesi yazarak tarih düşmüştür. Bu manzumeler daha sade bir üslupla yazılmış olup övgü ve nasihat içermektedir. Devlet makamındaki veya toplumun ileri gelenlerindeki aksaklıklar hakkında yarı uyarı içerikli pendnâme yazıp hem eleştirel bir üslupla hem de nasihat tarzında söylemek istediklerini yazmaktan çekinmemiştir.⁵⁵

Aslında yaşadığı dönemden ve şairlerden şikâyetçidir. *Dîvân*'ında döneme ve şairlere yönelik tenkitler mevcuttur. O, dönemine göre iyi bir şair olduğunun farkındadır fakat yaşadığı dönemde sözün değerinin bilinmemesinden ve kıymetinin anlaşılmamasından şikâyetçidir. "Ey gönül! Söz incisini tellal

54 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 31; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 35; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 297.

55 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 31; Ekici, "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir", 35; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 297.

eline verme, çünkü bu pazar içinde mücevhere kıymet verildiğini görmedim” diyerek bu şikâyetini dile getirir:⁵⁶

"Ehl-i dil câh-ı mezelletde düşüp kalmışdır
‘Aceb erbâb-ı suhan kadrine hürmet göremem" (M-122/2)

"Suhan-ı gevheriñi verme münâdî eline
Bu pâzâr içre gönül gevhre kıymet göremem" (M-122/3)

Nihânî’nin şiir ve şairle ilgili birtakım poetik söylemleri yanında kendisiyle ilgi değerlendirmeleri de mevcuttur. Bu tür değerlendirmeler genelde fahriye niteliği taşıyıp yine şiir, şairin kalbine ilham olarak doğmaktadır. "Onda öyle bir işaretler sembolü vardır ki bunu kimse anlamaz, onu meğer güzel söz söyleyenler içinde şehzad etmişlerdir. Nihânî’nin kalemi nazik edalıdır. O, aslında gönlündeki gizli sırrı açmamıştır; kaleminin nazik edalı olmasını sağlayan Allah’tır:⁵⁷

" ‘Aceb remz-i rumûzuñ var Nihânî kimse fehmi etmez
Seni nutk-ı suhan içre meger kim etdiler şeh-zâd" (M-49/7)

"Dildeki râz-ı Nihânî açmadım aslâ velî
Hâme-i nâzik-edâyı eyleyen gûyâ Hudâ" (M-4/5)

Nihânî XIX. yüzyılda nazirecilik geleneğini devam ettiren bir şairdir. Ziya Paşa’ya, Darende’de eski tapu kâtiplerinden Kâşîfağa-zâde Mehmet Remzi Efendi’ye ve Darendeli Zâimzâde Hasan Bekâyî Hazretleri’ne nazire yazmıştır. Bununla beraber encümen-i şuarâ şairlerinden Koniçeli Kazım Paşa ve Eşref Paşanın müşterek söyledikleri gazellerine nazire yazarak bu yüzyılda moda haline gelen müşterek şiir yazma geleneğine dâhil olmak istemiştir.⁵⁸

Nihânî Klasik Türk edebiyatında kullanılan birçok nazım şekliyle şiirler yazmıştır. Bununla beraber musammat tarzında iç kafiyeli yazdığı bazı gazellerin dörtlüklere dönüştürülebildiği "çift özellikli nazım şekilleri" önemlidir.⁵⁹

56 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 34.

57 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 35.

58 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)" 36; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 303.

59 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)" 620; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 312.

Şair, tasavvufî duyarlılığı nedeniyle evrene de duyarlı kalmış; kozmik âlem ve yeryüzündeki her şey onun şiirlerinde bambaşka bir anlam kazanmış ve bütün bu varlıklar âdetâ tek bir varlıkla bütünleşmiştir. Tabiatla ilgili motifleri tasavvuf anlayışını açıklamada bir araç olarak kullandığı gibi gerçek anlamında da kullanmıştır. Toprak, su, hava ve ateş kavramlarını âlemin ve insanın tabiatında bulunan unsurlar olarak ele alarak anâsır-ı erba'a çerçevesinde yer vermiştir.⁶⁰

Şiirlerinde tasavvuf ve tabiat haricinde birtakım sosyal hayâtın izlerini görmek mümkündür. Hz. Peygamber'in doğum yıldönümünde Mevlid okutma; yeni görev, hicrî yılbaşı ve doğum tebrikleri; deftere kaydolmak, papağana konuşma öğretilmesi, sarığa gül takılması, ağaçları aşılama, yeni doğan çocuğa isim verme, kendi mezar taşı için şiir yazma, hattatların bende-i Âl-i abâ imzaları atmaları şiirlere telmih sanatıyla yansıtılmıştır.⁶¹

XIX. yüzyıl Dîvân edebiyatında görülen birtakım değişim ve eğilimler mutasavvıf bir şair olan Nihânî'yi de etkilemiştir. Şiirde tematik başlıklara yer verme, hem heceye hem de arûza uyan çift özellikli şiir yazma, hece ölçüsüyle murabba yazma, kendi ölümüne tarih düşürme, nazîre ve tahmis yazma geleneği, vezinde serbestlik ve yeni arayışlar, kasideden ziyade gazel yazma isteği, tarih manzumelerini gazel nazım şekliyle yazma, murabba nazım şekliyle tarih düşürme, müşterek şiir söyleme eğilimi ve belli bir muhtevada dîvân yazma bu özelliklerdendir.⁶²

Nihânî, XIX yüzyılda Dîvân edebiyatıyla Dinî Tasavvufî Türk edebiyatının yakınlaşmasından kaynaklanan bu iki disiplinin müşterek yönlerini göstermesi bakımından önemli bir şairdir.

Eserleri

Nihânî'nin bulunan ve üzerinde çalışma yapılan iki eseri *Mevlid*'i ve *Dîvân*'ıdır. *Mevlid*'inin takriz kısmında müellifin oğlu Müslim Penâhî'nin verdiği bilgiye göre *Resâ'il-i Turuk* isimli bir eseri daha mevcuttur.

Mevlûdü'n-Nebî

Mevlid hakkında Alim Yıldız tarafından çalışma yapılmıştır.⁶³ Toplam 320 beyitten oluşan eser, arûzun "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Besmeleyle başlar ve eserin *Hâtîme Bölümü*'nde gazel nazım şekliyle yazılmış

60 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 622; Ekici, "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 310.

61 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 623; "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânı", 311.

62 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 623.

63 Alim Yıldız, *Üç Bülbülün Gülleri Efendisine, Darend'e Okunan Üç Mevlid-i Şerif* (Nasihat Yay., Malatya, 2016).

7 beyitlik bir na't bulunmaktadır. *Nihânî Dîvânı*'nda da yer alan (M-141) ve hatıra kalması amacıyla *Mevlûdü'n-Nebî*'ye de yazıldığı bu söz konusu na't, gazel nazım şekliyle ve arûzun "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır.⁶⁴ Ayrıca *Mevlûdü'n-Nebî*'nin (H 1308) baş kısmında *Nihânî Dîvânı*'ndan da bahsedilmiş olup gayr-ı matbû mürettep ve mükemmel bir eser olduğu açıklanmıştır:⁶⁵

"...Kutbu'l-'ârifîn gavsü'l-vâsılın cedd-i 'âlemîn es-Seyyid el-Hâc Hâmid-i Velî kuddise sırrıhu'l-celî efendimiz hâzretleriniñ dergâh-ı şerîfinde post-nişîn-i irşâdı ve butûn-ı tis'ada muttasıl evlâdı olup tarikat-ı 'aliyye-i Halvetiyye ve Bayrâmiyye meşâyihinden peder-i sûrî ve ma'neviyem Reşâdetli es-Seyyid eş-Şeyh Muḥammed Sâlih Nihânî Efendi Hazretleriniñ toksân üç târîhinde cem' ü te'lîf buyurdugu Mevlûd-ı Şerîfiñ işbu bir nüshası kalem-i 'âcizi ile tahrîr ve zîrine dahı ber-vech-i bâlâ henüz gayr-ı matbu' müretteb ü mükemmel Dîvân-ı mevcûdesi derûnunda mûnderic bir 'aded na't-ı şerîfi dahı yâdigâren derc ü tastîr olunarak resîde-i hüsn-i tetmîm kılındı va'llâhu'l-muvaffık ve'l-mürşid fî 5 Cumâdî'l-âhîr sene 1305 es-Seyyid Müslim Mustafâ Penâhî ibn-i es-Seyyid eş-Şeyh Muḥammed Sâlih Nihânî..."

Mevlid'in ilk 12 beyti münacattır. Daha sonra sebep-i te'lîf yer alır. Nihânî, Muhyî ve Şemseddin Sivâsî gibi büyük zâtların daha önce mevlid yazdıklarını kendi yazdığı mevlidin ise bir yâdigâr olarak kaleme alındığını belirtmiştir. Bunun ardından 7 beyitlik gazele yer verilmiştir. Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılması ve geçirdiği evreler 171 beyitte uzun uzadıya açıklanmıştır. Daha sonra Hz. Peygamber'in doğumu anlatılır. Bu bölüm içerisinde de "Medhû'n-Nebî Aleyhi's-selâm" başlığını taşıyan 7 beyitlik gazele yer verilmiştir. Veladet kısmından sonra "merhabâ" faslı başlar. Bu fasıldan sonra 30 beyit kaside ve 20 beyit mesnevî nazım şekillerinde dua ile eser son bulur. Duanın beş beyti II. Abdülhamid'e ayrılmıştır.⁶⁶

Mevlid yazım geleneğinde görülen Hz. Muhammed'e peygamberliğin gelişi, hicret, miraç ve vefat gibi konular bu eserde bulunmamaktadır. Dolayısıyla muhtasar olup dinî törenlerde okunmak üzere kaleme alınmış ve dolayısıyla Darende'de uzun yıllar sevilerek okunmuştur.⁶⁷

Nihânî'nin Mevlid'i oğlu Müslim Penâhî tarafından 1308/1890 yılında İstanbul'da Matbaa-yı Âmire'de tabettirilmiştir. Eserin giriş kısmındaki takriz yazısı da Penâhî'ye aittir. Basılmış nüshaları H. Hulûsi Ateş Özel Kitaplığı, Şeyh Hâmid-i Velî Kütüphanesi ve bazı kütüphanelerde bulunmaktadır.⁶⁸

64 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 43.

65 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 627.

66 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 44.

67 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 44.

68 Yıldız, *Üç Mevlid-i Şerif*, 85-87; Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 43.

***Mevlid'den*⁶⁹**

Münacat

Ey hakîm-i Kudret-ıssı kibriyâ
Vahdetin evsâfın okur enbiyâ

...

Sebeb-i Te'lîf

Haddini bil eyleme tûl [u] dırâz
Vüs'atince söyle kelâmın az az

...

Ol Habîb'in na'tını olmak gûyâ
Sen gibinin haddi yok Nihâniyâ

Ol şerîfin mevlidin yâd eylemek
Şol azizlere nasîb oldu demek

Hazret-i Muhyî gibi burhân-ı dîn
Dahi Şemseddîn gibi ehl-i yakîn

...

Medhü'n-Nebî Aleyhi's-selâm

Ayân edem Muhammed Mustafânın
Nice doğduğun ol kalb-i safânın

Sözü şîrîn dahi cism-i latîfi
Başında tâcı cümle enbiyânın

...

69 Yıldız, Üç Mevlid-i Şerif, 88-818.

Duâ-yı Şerîf'den

...

Dahi Sultân Hamîd'in şevketini
Mezîd et izzetini devletini

Tavîl et ömrünü gönlünü mesrûr
Ediver askerin destûr u mansûr

...

Hâtime

Na't-ı Resûl aleyhi's-selâm

Cemâlin gülşeninde andelîbem yâ Resûlallâh
Velî mahzûn-ı hâtır bir garîbem yâ Resûla'llâh

Eder nûr-ı tevellâ bu Nihânî kalbini ihyâ
Ki ceddîm Şeyh Hâmid sulb-ı tîbem yâ Resûla'llâh

...

Dîvân

Nihânî'nin ikinci eseri *Dîvân*'ıdır. Eser Nihânî'nin oğlu Müslim Mustafâ Penâhî tarafından derlenmiş ve istinsah edilmiştir. Çünkü temmet kaydındaki tarih Nihânî'nin ölüm tarihi olan H 1307'den 7 yıl sonraya tekâbül etmektedir. Temmet kaydına göre Penâhî eserin istinsahını Rûmî 30 Teşrîn-i evvel 1312/ Hicrî 5 Cumâde'l-âhir 1314 tarihinde tamamlamıştır.⁷⁰ Kaynaklarda verilen bilgiye göre Penâhî babasının eserini tabettirmek amacıyla İstanbul'a getirmiş ancak buna muvaffak olamamıştır.⁷¹

70 Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)", 45-46.

71 Nihânî'nin torunlarından Ali Naki Ateş'in verdiği bilgiye göre eser amcalarından Hacı Mehmed Ali Ateş'e ve rilmış, oradan da bazı yazma eserlerle beraber kendisine teslim edilmiştir. Eserin aynı nüshası Prof. Dr. Ahmet Akgündüz'de mevcuttur. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi'adlı eserinde birçok arşiv belgesiyle beraber Nihânî'nin ve oğlu Penâhî'nin Dîvân'da kaleme aldığı şecerelerden de faydalanmıştır. Eserin orijinali Naki Ateş Özel Arşivi'nde bulunmaktadır.

Nihânî Dîvânı "es-Seyyid eş-Şeyh Muhammed Sâlih Nihânî kuddise sırruhu Hazretleriniñ dîvân-ı magz-ı Kur'ân ve ilhâmât-ı cenâb-ı gufrân-ı pür-irfânlarıdır" ibaresiyle başlar. Eserde 5 kaside, 91 gazel, 3 kıta-i kebîre, 1 müstezad, 20 murabba, 1 muhammes, 16 tahmis, 3 müseddes, 18 koşma olmak üzere 158 şiir mevcuttur. Bu manzumelerin 135'i arûz; 23'ü hece vezniyle yazılmış olup heceyle yazılanlar ayırt edilmemiş ve arûzla yazılan şiirler arasında tertip edilmiştir.⁷²

Şiirler genellikle nasihat-nâme türünde olup tevhid, münacat, na't, devriyye, mersiye, yaş-nâme ve elif-nâme gibi farklı türleri de içermektedir. Bu türlerin dışında çarhın halleri, mu'cizât, Hz. Peygamber sevgisi, medh-i çehâr yâr, nefis, nâdânın hali, sâlikin adabı, aşk, tarikat, dünya, makamat, irşad, isti'dâd, silsile, sülûkta ilerleme gibi temalar işlenmiştir.⁷³

Resâ'il-i Turuk

Tarikat Risaleleri anlamına gelen bu eserin varlığından haberdar olunsa da eser hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

Eserlerinden Örnekler⁷⁴

Fâ 'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ 'ilün

Bâde-i 'aşkıñla mest oldum müdâmî yâ Hudâ

Refte refte cilvegerdir dildeki eşyâ Hudâ

Dâr-ı dilde murg-ı tûtî-i tabî'at gizlenip

Beste beste güft-gûlar eyleyen peydâ Hudâ

Sübha-i seyr-i sülûkuñ devrine câ kalmadı

Nokta-i hâl-i siyâhdan eyledi sevdâ Hudâ

Zülf-i 'aşkıñ mûyuna bâd-ı sabâdan gam nedir

Her telinde beste kıldı sad-be-sad şeydâ Hudâ

⁷² Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Şeyh Hamîd-i Velî ve Neseb-i Âlîsi (Yüce Nesebi)* (Malatya: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, 1995).

⁷³ Akgündüz, *Şeyh Hamîd-i Velî ve Neseb-i Âlîsi*.

⁷⁴ Ekici, "Nihânî Dîvânı (inceleme-metin)".

Dildeki râz-ı Nihânı açmadım aslâ velî
Hâme-i nâzik-edâyı eyleyen gûyâ Hudâ

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ilâtün fâ'ilün

Ey Resûl-i fahr-i 'âlem ve'y ümîd-i mâ-sivâ
Ente çün hatmü'n-nebîsin sâhibü'l-hilm ü hayâ
Erdi Hakdan tâ saña feyzile hem 'ilm-i velâ
Kıl şefâ'at ben gedâya ey Resûl-i Kibriyâ

Andelîb-i na't-güyem bâg-ı hüsnünde seniñ
Bülbül-i şeydâ kim ey dost bezm-i vaslînda seniñ
Sen şeff'-i rûz-ı cezâsın cümle hükmünde seniñ
Kıl şefâ'at ben gedâya ey Resûl-i Kibriyâ

Hâk-i pâyiñ tûtiyâ oldu 'alîl olan göze
Ol şeb-i mi'râc Hakile vasl olupsun yüz yüze
Kevkeb-i dürr-i hakâyıktan 'alâ olduñ bize
Kıl şefâ'at biz gedâya ey Resûl-i Kibriyâ

Yüz sürüpdür hâk-i pâyiñe seniñ 'arş-ı 'alâ
Ol gubârdan buldu hem kuhl eyleyen a'mâ cilâ
Dendi *levlâk* şânıña kevnine rahmetsiñ *belâ*
Kıl şefâ'at biz gedâya ey Resûl-i Kibriyâ

Niçeler çün baş ile cânı fedâ kıldı saña
Bahr-ı 'isyân içre garkam lutf-ı ihsân kıl baña
Gelmeseydiñ halk olunmazdı cihân öñden sona
Kıl şefâ'at biz gedâya ey Resûl-i Kibriyâ

Bu Nihânî sâ'iliñdir kapuña geldim şehâ
Sıdk ile Mecnûnuñ oldum girmişem men bu râha
Ol 'Alî Fâtıma Hasan Hüseyinle kıl'atâ
Kıl şefâ 'at biz gedâya ey Resûl-i Kibriyâ

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Kızarmış çeşm-i hûn-rîziñ mey-i 'uşşâkdan cânâ
Ne bu âteşle nezzâre gözüñ kan etmede hâlâ

Gülistân-ı cemâliñ kuyunu pür-jâle etmişdir
Sirişk-i dîde-i nemnâk-ı zâr-ı bülbül-i şeydâ

Açıl ey gonca bir kez 'andelîb-i hâtırım hoş tut
Açıldı şâh-ı hâr-ı vaslıña ey gül-'izâr ara

Ne bulduñ bezm-i mülde sâkî-i gül-çehre destinde
Ne süzdüñ câm-ı meyden ey dilâ âhiñ neden âyâ

Ne düşdüñ sâyeveş n'oldu nedir âlâm u ahzânıñ
Ne yandıñ âteş-i 'aşkıña şimdi sen Nihânîyâ

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Sevâd-ı vech ile dergâhıña geldim amân yâ Rab
Emîr-i 'afv ile ihsânıña geldim hemân yâ Rab

Benem bir mücrim-i bende ayakdan düşmüş efgende
Tapuñda suçlu şermende ki her hâlim yaman yâ Rab

Saña ma'lûmdurur hâlim hesâbsız sû'-i a'mâlim
'Adedsiz cürm-i vebâlim yüküm gâyet girân yâ Rab

Edip evkâtımı zâyî' oluram fiskile şâyî'
Tehî-destim kalıp câyi' yolumda kış duman yâ Rab

Bu bende zenbîle maglûb olup bî-tâb kalıp mahcûb
Şefî'im Ahmed-i mahbûb makâm-ı âlî-şân yâ Rab

Budur ikrârım ey Rahmân Rahîmîn rahmetiñ 'ummân
Haber verdi bize Kur'ân getirmişem îmân yâ Rab

Şebîh-i bî-misâl Allâh Muhammed Hak Resûlullâh
Dilimde virdim *illâ'llâh* kulûba yok gümân yâ Rab

Saña bir şey nihân olmaz bilirsîñ tercümân olmaz
Kul olan bende hân olmaz saña mahsûs o şân yâ Rab

Kapuña kıldım istid'â kabûl et ey ganî Mevlâ
Nihânî oldu bir şeydâ yanar rûz u şebân yâ Rab

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ilün

Var mıdır bu 'âlem içre görmeye âzâr-ı çarh
Heft-ser heftâd-dehân hâzırdurur bu mâr-ı çarh

Görmedim bir cân kim düşmez anıñ kullâbına
Dâm kurup sayyâdveş devrân eder devvâr-ı çarh

Bay gedâ dâna tüvânâ nâ-tüvânı câhili
Düşürür bir bir tuzaga lu'bile pergâr-ı çarh

Hey 'aceb var mı halâs olmuş bu ejder mârdan
Agzın açmış dem çeker sanki çalar mizmâr-ı çarh

'Âkıl iseñ çizgenip düşme sakın gird-âbına
Yoksa ne şâhı ne güm-râhı bilir pâzâr-ı çarh

Bir iki gün ba'zınıñ yüzüne gülüp dem verir
Gûyâ kim almış murâdın tîb eder 'attâr-ı çarh

Bir niçe günden görürsen eyleyip zîr ü zemîn
Bu Nihânîden haber al hâleti mi'mâr-ı çarh

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ilün

Söyle ey dil yârdan ibâ mı etdiñ söyle gel
Yohsa meyden kendiñi ihfâ mı etdiñ söyle gel

Hüsn-i hâliñ var idi mey-hor elinden bâdeyi
Nûş edip mahmûr olup ifnâ mı etdiñ söyle gel

Gülsitân-ı kûy-ı 'aşka per salup olduñ nihân
Gonca-fem aç bülbülü şeydâ mı etdi söyle gel

Bâr ü kârı def'ü ref'etmekdedir tavrıñ seniñ
Şimdi der-âgûş bir zîbâ mı etdiñ söyle gel

Bu Nihânî hâmesi hep şaka-i şî'r ey perî
Ey dil-i pür-güfteyi a'lâ mı etdiñ söyle gel

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

Bezimde tâb-ı dil sâkî mey-i ra'nâ mıdır bilmem
Elinden câmı düşmez rind-i bî-pervâ mıdır bilmem

Rübûde eyledi tab'ım tekellüm eyledikde hep
O hûb tûtî midir yâ bülbül-i gûyâ mıdır bilmem

Müzeyyen eyledi mahbûb-ı zîbâ bir 'aceb hâlet
Bu tavrile nedir vildân mıdır tûbâ mıdır bilmem

Bugün gîsû бүker rûyunda ra 'nâ hande-rîz eyler
Seri sünbül müdür yâhud gül-i hamrâ mıdır bilmem

Dil-i zârım hayâl-i yâri âgûş etmeden bî-dâr
Bu dem rû'yâ mıdır âyâ hele hulyâ mıdır bilmem

Gülistân-ı cemâli va'de-i tasvîr eder her dem
Göñül derler sever dildârını şeydâ mıdır bilmem

Bakar mı meclis-i rindâna dil agyâra meyl etdi
Neden igmâz eder âyâ gözü şehlâ mıdır bilmem

Kitâb-ı hüsnünü ser-levhadan bir nebze seyr etdim
Bütün imlâ mıdır imzâ mıdır inşâ mıdır bilmem

Nihânî vuslat-ı dildâr ile bî-hûş olup geçdi
Henüz bâlâ mıdır ednâ mıdır a'lâ mıdır bilmem

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Şimdi efgendelere melce-i himmet göremem
Kapanıp bâb-ı kerem lutf u mürüvvet göremem

Ehl-i dil câh-ı mezelletde düşüp kalmışdır
'Aceb erbâb-ı suhan kadrine hürmet göremem

Suhan-ı gevheriñi verme münâdî eline
Bu pâzâr içre gönül gevhre kıymet göremem

Her hüner sâhibi ragbetlenip 'izzet bulamaz
Bu 'aşır bî-nesebiñ gayrıya ragbet göremem

Seng-i hârâ ile dür-dâne niçe fark olunur
Çeşm-i insâfla bakar ehl-i dikat göremem

Bu revîş bu yürüyüş nahs-ı felekden mi 'aceb
Yoksa sehv-i kalemi hâme-i kudret göremem

Sabr-ı kün keşf-i şühûd sırr-ı Nihân etmege hoş
Hikmete mâhir olup sıdkile hizmet göremem

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Elâ ey menba'-ı kân-ı şefâ'at bu zamân oldu
Civâr-ı perteviñe kılmadıñ da'vet ne ân oldu

Tutanlar dâmeniñ elbetde erdi rahmete ammâ
Katî bî-çâre düşdüm ermez el vakt-i hazân oldu

Karârım kalmadı bir dem ta'aşşuk eyledi gönlüm
Kül oldu bîm ü hasretle hemânâ bî-revân oldu

Şefâ 'at senden ey 'ayn-ı şefâ'at kıl şefâ'at kıl
Niyâzım mültezemde bu kelâmım pür-amân oldu

Ne mümkün 'arz-ı hâlim ravza-i pâke bu hâletle
Siyâh-rû kec-edâ kem-hadd işim hep bed-zebân oldu

Giriftâr-ı kemendem cürm-i isyân oldum âh-ı âh
Baña sen dest-gîr olmaz iseñ hâlim yaman oldu

Kesildi hâbdan bu çeşm-i giryânım visâliñ çün
Şeff' olmazsañ ey hayrû'l-beşer kârım figân oldu

Kulub-ı 'âşıkân u hâk-i pâyıñ hayme-i gamda
Tutuşdu nâr-ı 'aşkıñ ile gûyâ sürmedân oldu

Nihânî bî-'aded cürm ile istişfâ'a şerminde
Velî ümîdim ey kân-ı şefâ'at râygân oldu

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Diñle ey yâr-ı vefâdâr diyem 'aşkıñ demini
Mest ü medhûş oluban bilmeye yahşi kemini

Kurula bezm-i tarab sâkî-i gül-çehre suna
Devr ede sâgar-ı mey ayna-ı câm-ı Cemini

Şahn-ı gülşen gibi mir'ât-ı dile vere cilâ
Şöyle bî-'akl u şu'ûr sâkî açâ perçemini

Kimisi vecde gelip şevk-i semâ' eylemede
Kimisi kendüyü gâ'ib döke çeşmiñ nemini

Kimisi na're-i yâ-hû kimi haydar deyü âh
O zamân sahve gelip pûş edebilsem femini

Ne zamân âh sûrile cân böyle bir devr-i 'alâ
Vahdet-i sırfa erip mahv ede ferdâ gamını

Dalgamız cûşa gelir baħr-ı fenāya gideriz
'İlm-i gaybîye Nihânî deme zevkîñ yemîni

Tahmis

Mef'ûlü mefâ'ilün mef'ûlü mefâ'ilün

Derdiñle bu gamnâki sûzâneye dönderdiñ
Bu dîde-i nemnâki çeşmâneye dönderdiñ
Kurduñ bu dile tennûr aş-hâneye dönderdiñ
'Aşkîñla bu uşşâkı şâhâ neye dönderdiñ
Şem'-i ruhuña karşu pervâneye dönderdiñ

Zülfüñ agına göñlüm bend oldu bîmâr etmez
Müşküñ bûyundan aña bir hoşca tîmâr etmez
İçdim lebiñ suyundan ammâ ki humâr etmez
Bir lahza göñül sensiz ey Leylâ karâr etmez
Âhir beni Mecnûnveş dîvâneye dönderdiñ

Ne zühd ü sikâtım var ne remz ü nikâtım var
Ne şân u sıfâtım var ne fazl u na'atım var
Ne sabr u sebâtım var ne fevz ü necâtım var
Ne savm u salâtım var ne hacc u zekâtım var
Zâhidler arasında bîgâneye dönderdiñ

Gamzeñle sînem deldiñ tîgı başıma çaldıñ
Men vâh dedim güldüñ meh-tâb-ı safâ bulduñ
Bî-çâreligim bildiñ mahv etmek içün geldiñ
Gör baña neler kıldıñ gurbet iline saldıñ
Hep varlığımı aldıñ vîrâneye dönderdiñ

Rûy u ruḥuñuñ oldum ben derdile müştâkı
Ol hâl ü leb ü dendân mest eyledi ‘uşşâkı
Ebrû-yı zenehdânıñ bend eyledi âfâkı
La’l-i lebiñi bir kez suñduñ bize ey sâkı
Gûyâ ki ayılmaz bir mestâneye dönderdiñ

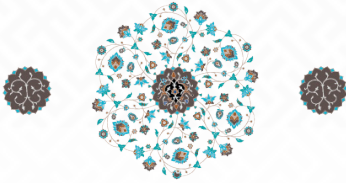
İlm-i ezelî zevkı bu milk-i dili toylar
Leyki anı münkirdir bu zagile dü-rûylar
Bî-akl u şu’ûr etdi Nihânîyi hûb-rûlar
Her kime haber sorsam sekrânsın deyü söyler
Bu Zâtî-i ednâyı mey-hâneye dönderdiñ

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmed, Sait Öztürk ve Yaşar Baş. *Darende Tarihi*. İstanbul: Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2002.
- Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi (Yüce Nesebi)*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009.
- Cengiz, M. Ali. *Tohma Havzası*. Malatya: Beydağı Matbaası, 1987.
- Ekici, Ayşegül ve Kadir Çakır. Yüz yüze görüşme. 25. 08. 2018.
- Ekici, Ayşegül. "Somuncu Babanın 9. Kuşaktan Torunu ve Dedesine Yazdığı Şiir" *VII. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (27-28 Ekim 2022) Tam Bildiri Kitabı* içinde, 25-38. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2022b).
- Ekici, Ayşegül. "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Dîvânî". *Turkish Studies Language* 18, sy. 1 (2023): 287- 314.
- Ekici, Ayşegül. "XIX. Yüzyıl Şairlerinden Nihânî ve Kerbela Mersiyeleri". *Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 18, sy. 12 (2022c): 29-61.
- Ekici, Ayşegül. "XIX. Yüzyıla Ait Kısmen Harekeli Bir Metnin İmla Hususiyetlerine Dair: Darendeli Nihânî Dîvânî". *İnternational Journal of Filologia (IJOF)* 5, sy. 8 (2022d): 41-52.
- Ekici, Ayşegül. "Nihânî Dîvânî (inceleme-metin)". Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2022a.
- Gülseren, Cemil. "Şeyh Sâlih Nihânî". *Somuncu Baba Dergisi* 14 (1996): 14-16.
- Hanifi Hoca. *Darende Tarihi*. Darende: Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Arşivi, 1922.
- Kesenceli, Resul, "Somuncu Baba Ahfadından Sâlih Nihânî Hazretlerinin İcazeti". *Somuncu Baba Dergisi* 42 (2003): 14-16.
- Mazıoğlu, Hasibe. "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 6, sy. 1 (1974): 31-62.
- Muhammed Sâlih Nihânî. *Mevlûdü'n-Nebî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308.
- Öztürk, İ. Fehmi. *Darende Tarihi*. Düzce: Baysal Matbaa, 1962.
- Ulu, Ş. Erdoğan. *Darendeli Şairler Antolojisi*. Ankara: Güney Matbaası, 1990.
- Yavuz, A. Fikri ve İsmail Özen haz. *Bursalı Mehmed Tahir Bey Osmanlı Müellifleri I-III*. İstanbul: Meral Yayınları, 1972.
- Yekbaş, Hakan. "Muhammed Sâlih Nihânî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 15.09.2019. [http:// teis. yesevi. edu. tr/madde-detay/nihani-muhammed-salih](http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihani-muhammed-salih).
- Yıldız, Alim. *Üç Bülbülden Güllerin Efendisine, Darende'de Okunan Üç Mevlid-i Şerif*. Malatya: Nasihat Yayınları, 2016.

YUSUF KÂMİL PAŞA (1223/1808- 1293/1876)

Prof. Dr. Hatem TÜRK

Giresun Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

hatem.turk@giresun.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6102-9865

Hayatı

Sadrazam, çevirmen, şair ve yazar Yusuf Kâmil Paşa, 1223/1808'de Malatya Arapkir'de doğdu. Babası Gökbeği hânedanından İsmâil Beyzâde Mehmed Bey'dir. Küçük yaşta babası ölünce amcası Gümrükçü Osman Paşa tarafından yetiştirildi. Amcası Kayseri ve Bozok sancakları mutasarrıfıyken Müderriszâde Mehmed Âlim Efendi'den özel dersler aldı. Amcasıyla İstanbul'a gittikten sonra onun mühürdarlığını yaptı. 1829'da Dîvân-ı Hümâyûn Kalemünde memuriyete başlayan Kâmil Bey gördüğü bir rüya üzerine 1833'te Mısır'a gitti. Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa kendisini Hazîne-i Mısır Kitâbetine tayin etti. Yedi sekiz ay sonra Dîvân-ı Vilâyet ikinci muavinliğine getirildi. Mehmed Ali Paşa onu çok sevdiğinden kızı Zeynep Hanım'la evlendirdi. II. Mahmûd'un kızı Âdile Sultan'ın evlenme töreni için Mısır valisini temsilen İstanbul'a geldi. Sultan Abdülmecîd tarafından kabul edilen Kâmil Bey 31 Temmuz 1845 tarihinde "mîr-i mîrânlık" ünvanı ile Paşa oldu. Mehmed Ali Paşa'nın vefatı üzerine (12 Ağustos 1849) yeni Mısır Valisi Abbâs Paşa zamanında Sudan'da bir göreve tayin edildi. Görevi kabul etmeyince Asvan'a sürgün edildi. Hapsedilerek Zeyneb Hanım'dan boşanmaya ve Mısır'daki mallarından vazgeçmeye zorlandı. Kâmil Paşa, eskiden tanıdığı Sadrazam Mustafa Reşîd Paşa'ya gizlice bir arıza göndererek kurtarılmasını istedi. Padişahın fermanıyla hapisten çıkarılıp 1849'da İstanbul'a getirildi. Ardından Zeyneb Hanım da İstanbul'a gitti. İki âşığın nikâhları burada yenilendi.

Yusuf Kâmil Paşa, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye üye tayin edildi ve daha sonra bu görevine ek olarak Meclis-i Maârif-i Umûmiye üyeliğine getirildi (14 Ocak 1851). Yeni oluşturulan Encümen-i Dâniş'e de üye yapıldı. Vezâret rütbesiyle Ticaret Nâzırlığına getirildiyse de kısa bir süre sonra yeniden Meclis-i

Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye Üyeliğine atandı (26 Şubat 1853). İkinci kez Ticaret Nazırlığına ve 26 Eylül 1854'te kurulan Meclis-i Âlî-i Tanzimat Başkanlığına getirildi (23 Kasım 1854). Bir ay sonra da Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye başkanlığına tayin edildi.

Mısır Valisi Saîd Paşa'nın Süveyş Kanalı imtiyazını Fransa'ya vermesini Mısır'a yabancı müdahalesini arttıracakı gerekçesiyle karşı çıkan Kâmil Paşa'nın konağında yapılan Meclis-i Vükelâ toplantısında bu imtiyazın iptali için Paşa'nın kayınbiraderi Saîd Paşa'ya mektup yazması kararlaştırıldı. Kâmil Paşa'nın yazdığı mektubu ele geçiren Fransız Elçisi Benedetti, Bâbîâlî'yi protesto edince durum hükümet krizine neden oldu ve Reşîd Paşa sadareten, Kâmil Paşa ise Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye başkanlığından istifa etmek zorunda kaldı (5 Mayıs 1855).

Bir müddet açıkta kalan Kâmil Paşa, bilgi ve tecrübesinden yararlanılmak için Mecâlis-i Aliye'ye (Meclis-i Vâlâ ile Meclis-i Umûmî) memur edildi (22 Ekim 1855). Padişah ona imtiyaz nişanı verdi. Saîd Paşa'nın oğlunun sünnet düğünü için Reşîd Paşa'yla Mısır'a seyahat etti. Dönünce Mustafa Reşîd Paşa beşinci kez sadarete; Kâmil Paşa'ysa ikinci kez Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye başkanlığına getirildi (13 Haziran 1857). Bu görevden ayrılınca (14 Kasım 1859) yine kısa bir süreliğine açıkta kaldı. İkinci kez Mecâlis-i Aliye'ye memur edilen Yusuf Kâmil Paşa 1861'de Mısır'a gitti. Vali Saîd Paşa'yla Medîne'yi ziyaret etti. Tahta çıkan Sultan Abdülazîz'i kutlamak üzere İstanbul'a geldi ve yeniden Mısır'a döndü. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye ile Meclis-i Âlî-i Tanzîmât, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye adıyla birleştirilince Kâmil Paşa başkan yardımcılığına getirildi. Üçüncü kez Meclis-i Ahkâm-ı Adliye başkanlığına getirilmiş oldu (5 Ağustos 1861). Ona birinci rütbeden Osmanî Nişanı verildi. Cebel-i Lübnan meselesi yüzünden Suriye'de bulunan Keçecizâde Mehmet Fuad Paşa sadrazam olunca sadaret kaymakamlığına Yusuf Kâmil Paşa tayin edildi. Bu sırada altın para piyasadan çekildiği; kâğıt paranın değeri düştüğünden ticaret geriledi. Yusuf Kâmil Paşa, Borsa Hanı'nı kapatarak şahsi hazinesinden piyasaya altın sürdü. Öte yandan kâğıt paranın değiştirilmesi politikasına da başlandı. Ticareti canlandırarak Borsa Hanı'nı yeniden hizmete açtı. Böylece mali krizin büyümesini önledi. Fuad Paşa, padişahın hükümet işlerine müdahalesini gerekçe göstererek sadâretten istifa edince diğer nâzırlarla birlikte Kâmil Paşa da Meclis-i Ahkâm-ı Adliye başkanlığından istifa etti (2 Ocak 1863). Aralarındaki anlaşma gereğince sadâret teklifini hiç biri kabul etmediği için makam üç gün boş kaldı. Padişah, sadâreti Yusuf Kâmil Paşa'ya teklif etti. Kâmil Paşa, "Hal vahim vazife mühim"¹ diyerek bu görevi yapacak güçte olmadığını söyleyip padişahın teklifini kabul etmedi. Sinirlenen Padişah, "Sadâreti siz kabul etmediğiniz takdirde Ahmet Vefik'i sadrazam yaparım, cümlemenizi İstanbul'dan def ettiririm"² yollu onları

1 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Osmanlı Sadrazamları 1* (İstanbul: Dergâh Yay., 1982), 216

2 İnal, *Son Osmanlı Sadrazamları*, 216.

tehdit etti. Bunun üzerine Kâmil Paşa, Fuad Paşa'nın istifasına neden olan olayları padişaha bir bir anlatarak önce bunların halledilmesini öne sürdü. Padişahın hükümet işlerine daha fazla müdahale etmeme konusunda güvence vermesiyle görevi kabul etti (5 Ocak 1863)³.

Yusuf Kâmil Paşa devlet ve millet işlerinde açık sözlü, şeffaf ve yapıcı olmaktan çekinmezdi. Nitekim padişahın Ali ve Fuad Paşalardan şikâyetle İstanbul'dan uzaklaştırılmalarını istemesine şiddetle karşı çıkıp Ali Paşa'nın Hâriciye Nazırlığında kalmasını sağladığı gibi Fuad Paşa'yı da kendisinden boşalan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye başkanlığına tayin ettirdi. Paşa, 2500 lira olan sadrazamlık maaşını almak istemese de padişahın ısrarıyla yalnız 500 lirasını kabul etti. Yusuf Kâmil Paşa'nın önemli politik başarılarından biri de padişahın Mısır seyahatine çıkmasını sağlamasıdır. Kâmil Paşa bu seyahatle kayınpederi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan beri adeta ayrı bir hükümet durumuna gelen ve Osmanlı'nın kontrolünden çıkan Mısır'ın, Osmanlı Devleti ile olan bağlılığını yeniden kuvvetlendirmeyi amaçlamaktaydı. Bu dönemde İngiltere ve Fransa'nın gözü de bu bölgedeydi. Teklifi uygun bulan Padişah Abdülazîz, yanına o sırada seraskerliğe getirilmiş olan Fuad Paşa'yı da alarak Mısır'a gitti (3 Nisan 1863). Bu gezi sırasında padişahın güvenini yeniden kazanan Fuad Paşa ikinci kez sadarete getirilince (1 Haziran 1863) Yusuf Kâmil Paşa'nın dört ay yirmi yedi gün süren sadrazamlığı da bitti. Hatt-ı Hümayûnda azlinden söz edilmemesi kendisine gösterilen saygıdan dolayıdır. Kâmil Paşa dördüncü kez Meclis-i Ahkâm-ı Adliye başkanlığına tayin edildi. Yaklaşık üç yıl bu görevde kaldıktan sonra üçüncü defa Mecâlis-i Aliye'ye memur edildi (30 Nisan 1866).

Sadrazam Ali Paşa Avrupa gezisinden dönen Abdülazîz'i karşılamak için Rusçuk'a gidince sadaret vekilliği görevini yaptı. Kâmil Paşa'ya yeni oluşturulan Şûrâ-yı Devlet başkanlığı teklifi yapıldı. Kabul etmediği için dördüncü defa Mecâlis-i Aliye'ye memur edildi (Şubat-Mart 1869). Sadrazam Mahmûd Nedîm Paşa'nın bazı kimseleri yargılamadan sürgüne göndermesini Tanzimat kanunlarına aykırı bulduğu için karşı çıktı. Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye Nazırı Mütercim Rüşdü Paşa da kendisini destekledi. Bu muhalefete sinirlenen sadrazamın padişaha şikâyetle bulunması üzerine Yusuf Kâmil Paşa ile Rüşdü Paşa görevlerinden istifa ettiler (21 Ekim 1871). Üç ay sonra Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye nazırlığına getirilen Yusuf Kâmil Paşa, Midhat Paşa sadarete geldikten sonra ikinci defa Şûrâ-yı Devlet başkanlığına tayin edildi (3 Ağustos 1872), fakat kalbinden rahatsız olduğu için görev yapamadı. Beş ay süreyle Mısır'da dinlendi ve tam iyileşmeden görevine döndü. Ancak rahatsızlığı sürdüğü ve kendisine saygıdan yerine birinin getirilmesine de padişah karşı çıktığından Maârif Nazırı Cevdet Paşa, Şûrâ-yı Devlet başkan vekilliğine tayin edildi. Yusuf Kâmil Paşa'nın hastalığı artınca görevinden affedildi (21 Ağustos 1875).

3 Ahmed Rif'at, *Verdü'l-Hadâ'ik*. (İstanbul: ts.); Ali Rıza ve Mehmed Gâlib, *Geçen Asırda Devlet Adamlarımız*, haz. Fahri Çetin Derin (İstanbul, 1977).

ve yedi ay sonra da beşinci defa Mecâlis-i Aliye'ye memur edildi (19 Mart 1876). Ardından üçüncü defa Şûrâ-yı Devlet başkanlığına getirildi. Hastalığı nüksedince azledilerek altıncı defa Mecâlis-i Aliye'ye memur edildi. Sultan Abdülazîz'in feci akıbeti yüzünden hastalığı daha da şiddetlenen Kâmil Paşa, 1293 (10 Ekim 1876) tarihinde Bebek'teki yalısında vefat etti ve Üsküdar'da yaptırdığı hastanenin bahçesindeki türbeye defnedildi. ⁴ Çok sevdiği eşi Zeynep Hanım da burada yatmaktadır.

Yusuf Kâmil Paşa ve eşi Zeynep Hanım birbirini rüyada görüp evlenmişlerdir. Zeynep Hanım'ın babası Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa da Yusuf Kâmil Paşa'yı çok sevmiş, her ikisini de bağrına basmış ancak onun ölümünden sonra âşıkların hayâtları zindana dönmüştür. Osmanlı padişahının delaletiyle yeniden İstanbul'da buluşan sevgililer kalan yaşamları boyunca hayır işlerinden geri durmamışlardır. Onların en bilinen hayırları Üsküdar'da Nuhkuyusu'ndaki bir bostan tarlasını alarak yaptırdıkları 100 yataklı bir kadın hastanesidir (1860-1862). Burası İstanbul'un ilk özel hayır kurumudur. Hastane bugün de Zeynep Kâmil Kadın ve Çocuk Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi adıyla hizmet vermektedir.

Ayrıca hasar gören Beşir Ağa Camii'ni tamir ettirmişler, Elazığ'da kütüphaneli bir medrese vakfetmişlerdir. Bebek - Zincirlikuyu arasına güzel bir yol yaptırmışlar, Yakacık'taki içme suyunu Kartal'a getirmişlerdir. Ayrıca birçok çeşme ve tarihi yapıyı da tamir ettirmişlerdir⁵.

Sanatı

Yusuf Kâmil Paşa, Osmanlı'da yeniliğin öncüsü kabul edilen Reşit Paşa öldükten sonra onun Avrupa'ya aydınlanma tahsili için gönderdiği Şinasi'nin koruyucusu olmuş, ülkenin en önemli şairlerinden olan Namık Kemal'e muhabbet beslemiş, Türk edebiyatındaki Avrupalılaşıma sürecine bu yönüyle de katkı sağlamıştır. Arapça, Farsça ve Fransızca bilmektedir. Batı'daki gelişmeleri iyi takip etmiştir. Siyasi duruşunu sanatına da yansıtmış, eserlerinde bunu göstermiştir. Elde olan iki eserinden söz edilebilir. *Tercüme-i Telemak*, zamanın dünyasını etkileyen Avrupalı değerleri yansıtan bir eserdir. Paşa'nın bu çeviriyi yapması onun sanat görüşünü de yansıtmaktadır. Çağın aydınlanmacı bakışını Türkçeye aktaran Paşa, böylece Batılı değerleri kendi memleketine sanat yoluyla getirecekti.

4 Süleyman Beyoğlu, "Yûsuf Kâmil Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, c. 24 (İstanbul: TDV Yay., 2001), 283-284; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. IV (İstanbul; 1311); Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c II. (İstanbul, 1333).

5 Sanatçının biyografisi önceden hazırladığımız maddeden hareketle oluşturulmuştur. Bk. Hatem Türk ve Mehmet Arslan, "Yusuf Kamil Paşa", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Erişim Tarihi: 18 Eylül 2024 <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-de-tay/yusuf-kamil-pasa>.

Elde kalan diğer eseri *Eser-i Kâmil Paşa* yahud *Eser-i Kâmil* de onun sanat anlayışını göstermektedir. Her şeyden önce Paşa'nın elde kalan bu eserleri onun güçlü bir edebi kişiliğinin olduğunu ispatlamaktadır. Az sayıdaki şiirlerinde görülen başarı da bunu göstermektedir.

Eserleri

Tercüme-i Telemak

Yusuf Kâmil Paşa, François de la Monthe Fenelon'un *Les Adventures de Telemaque* adlı eserini Türkçeye çevirerek 1862 yılında 186 sayfa hâlinde İstanbul'da yayımlamıştır.⁶ 1863, 1870, 1877 ve 1881 ve 1885'te tekrar basılmıştır. Eser Batı edebiyatından Türkçeye ilk roman çevirisidir⁷. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Yusuf Kâmil Paşa'nın *Telemak* tercümesini zamanın dil ve üslup özelliklerine göre çevirdiğini, bu çeviri ile ilgili pek çok kişinin yanlış beyanda bulunduğunu, doğrusunun bu eseri Paşa'nın bizzat kendisinin çevirdiğini belirtmektedir.⁸ Kitap, macera, arayış ve erdemli yaşantının sırlarını öğretmek yönleriyle roman türüne katkı sağladığı gibi aynı zamanda siyasetname olarak da önemli bir yere sahiptir. Yusuf Kâmil Paşa'nın *Telemak*'ı çevirmesinin en önemli nedeni, kendisinin de Batı yanlısı bir siyasetçi olmasıdır. Bu kitapta gelecekte kral olacak bir prensin başından geçen maceralar anlatılmaktadır. Pek çok ülkeye yolu düşen prens, buralarda hem zenginlikle hem fakirlikle, hem güçle hem zayıflıkla, hem varlıkla hem yoklukla denenmiş ama her seferinde erdemli olanı tercih etmiş, nefesine yenilmemiştir. Bilhassa Batı romanına da ilham olan arayış-macera ve erdemli kalma bilinci, Yusuf Kâmil Paşa gibi Avrupa zihniyetini temelden öğrenmiş bir aydın politikacının gözünden kaçmamıştır.

"Yusuf Kâmil Paşa, eserde Mentor'un aklı ve bilgiyi, *Telemak*'ınsa gençliği ve deneyimsizliği simgeleyen yanını özellikle ön plana çıkararak, devlet ideali çevresinde verilen öğütleri pekiştirmiştir. *Telemak*, yanlışlara düşerek, umutsuzluğa kapılarak, düşmanla ya da kendiyle mücadele ederek ama her zaman Mentor'un desteğiyle doğruyu bulur. Onun olgunlaşması sadece maceralarla değil, gezdiği coğrafyalarda tanıdığı olumlu ve olumsuz hükümdar örnekleriyle de sağlanır."⁹

6 Fenelon, *Telemak*, haz. Yusuf Kâmil Paşa (İstanbul: Tabhane-i Âmire, 1862).

7 Bk. Yusuf Kâmil Paşa, *Tercüme-i Telemak*, haz. Gonca Gökâl Alpaslan (Ankara: Öncü Yay., 2007). Sezai Balcı, Batı'dan yapılan ilk tercümelerde Babiâli Tercüme Odası'nın önemine işaret ettiği eserinde ikinci çeviri romanınsa Münif Efendinin 1862'de çevirdiği Victor Hugo'nun *Les Miserables*/Sefiller olduğunu söyler. Bu eserin yazıldığı tarihte Türk okuryolu da buluşmasını yine Tercüme Odası'na bağlar. Bk. Sezai Balcı, *Babiâli Tercüme Odası* (İstanbul: Libra Yay., 2013).

8 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî'ş Şuarâ)* II, haz. M. Kayahan Özgül (İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., 2000)

9 Gonca Gökâl Alpaslan, "Tercüme-i Telemak (Yusuf Kâmil Paşa)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, Erişim Tarihi: 18 Eylül 2024, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tercume-i-telemak-yusuf-kamil-pasa>.

Telemak'ta hükümdarların halka olan ilişkisine dair ifadeler de dikkat çeker. "Yönetici olan kişinin kendilerini halkına sevdirmesinin gerekliliğini, halkın rahatının onlar sayesinde olduğuna dair insanlarda bir bilinç oluşmasının lüzumunu ısrarla öğütlediği tespit edilir. Telemak'ın hocası öğrencisine halkla her ne durum olursa olsun onlarla her şeyi paylaşmasının gerektiğini, onlara karşı açık olmak gerektiğine dair öğütleri talebesine özellikle sıralar."¹⁰

Eser-i Kâmil Paşa yahud Eser-i Kâmil

Yusuf Kâmil Paşa'nın şiirleri de dikkate değerdir. Elde bulunan metinlere bakarak Paşa'nın zamanına göre önemli bir şair olduğu söylenebilir. Paşanın şiirlerinde devrin genel duyarlılıklarına ve dil-üslup özelliklerine uyduğu söylenebilir. Padişah Abdülaziz'e olan yakınlığı şiirlerinde kendini göstermektedir. Ömrünün büyük çoğunluğunu devlet yönetimi içinde geçirmesi şiirlerine yansımış, nüktedanlığı ile pek çok devlet sorununu çözerken de şiire müracaat etmiştir. Devlet işlerini bir yandan ciddiyetle yaparken diğer taraftan sorunları çözmede şiire müracaat etmiştir.

İbnülemin Mahmut Kemal, bir dönem elinde Yusuf Kâmil Paşa'ya ait büyük bir külliyat bulunduğunu, siyasi ve özel nesir ve şiirlerden oluşan bu metinlerin önemli bir kısmının 1281'deki (1864) bir yangında yok olduğunu belirtmiş; o tarihten sonra yazılan özel mektuplarla tarih ve kasideleri derleyerek 1308'de (1890-91) kitap hâlinde yayımladığını ifade etmiştir.¹¹ Kendisi bu çalışmayı "*Eser-i Kâmil*" olarak yayımlamayı arzu etmişse de yayınevi "*Eser-i Kâmil Paşa*" şeklinde adlandırmıştır. Kasbar Matbaası'nda basılan 320 sayfalık hacimli eserin büyük kısmı dönemin bazı önemli kişilerine ve arkadaşlarına yazılmış mektuplardan oluşmaktadır. Edebî değer arz ettiği ifade edilebilecek asıl bölüm ise eserin sonunda bulunan manzumelerdir¹².

Şairin hayâtına yer etmiş kişi ve olaylara dair yazılmış tarihlerin büyük bölümünü oluşturduğu ve ebced hesabına göre söylenen bu manzumeler, yine İbnülemin'in ifadesine göre tarih düşürmenin ustası olarak kabul edilen¹³ 18. yüzyıl şairi Sürûrî ile yarışabilecek derecededir. Kuyu ve çeşme inşası, Mısır ve İstanbul'da inşa edilmiş konaklar, ziyaretler, atamalar vb. hususlarda kaleme alınmış bu tarihlerin dışında biri nazire iki gazel ile hikemi tarzda söylenmiş kıt'a ve müfredler de bulunmaktadır.

Özellikle nesirlerde siyasi kişiliği nedeniyle ağır bir dil kullandığı ifade edilebilecek Yusuf Kâmil Paşa'nın bu gazel, müfred ve kıt'alarda daha sade bir

10 Nazire Erbay, "Hayriyye-i Nâbi, Lutfiyye ve Telemak Aynı Yüzyılların Farklı Kültürlerinden Çocuklara Ortak Nasihatler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, sy. 51 (2014): 176.

11 İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 176.

12 Bk. Yusuf Kâmil Paşa, *Eser-i Kâmil Paşa*, haz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal (İstanbul: Kasbar Matbaası, 1308).

13 Lokman Taşkesenlioğlu, *Klasik Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2024), 661.

tarz tercih ettiği görülmektedir. Bu da şairin eserin muhtevası ve muhatabına göre farklı üslup tercihleri olabildiğini göstermektedir. Ayrıca tespit edilmiş az sayıdaki bu manzumelere göre şairin arûzu da başarılı bir şekilde kullandığı söylenebilir.

Eserlerinden Örnekler

SENE 1275

Mahdûme Hanım'ın inşasına muvaffak olduğu çeşmeye söylenilen tarihtir:

Var idi Mahdûme dirler bir hanım
Semt-i hayrât ü müberrâta delîl
Kâbe-i maksûda erdi âkıbet
Hac yolunda oldu Firdevs'e rahîl
Bunda nâmın yâd iden yârânıdır
Rûhunu şâdân ide Rabb-ı Celîl
Bâğ-ı cennetde saâdetle içe
Dest-i hûrîden şarâb-ı zencebîl
Su gibi târîhdir (Kâmil) revân
Eyledi Mahdûme Hânım mâ sebîl

Sâmî Paşa merhûmun Mısır'da binâ ve inşâ eylemiş olduğu konak için yazılmış olan tarihtir.

Bendegânı dâver-i Mısır'ın olurlar kâm-bîn
Sadr-ı dîvânı cenâb-ı sâmi-i devlet-karîn
Sâyesinde eyledi inşâ bu bâğ-ı dilkeşi
Reşk ider eşcârına tûbâ-yı firdevs-i berîn
Dâhilinde tab-ı mimârîsi yaptı kasr-ı nev
Fikr-i ehl-i dânişâsâ çâr erkânı metîn
Resmini çizmekde âcizdir Sinimmâr
İtmesin pergâr-ı efkârı ile devr-i zemîn
Revzen-i pür-nûru açıldıkda hâverden gelüp
Yüz sürer dergâhına mâh-i sipihr-i çârümîn

Revnağ u nağşın havernakle kıyâs itmek hatâ
Bir tehî kâşâne yanında Nigâristan-ı Çîn
Kendi dursun mısraeyn bâbını tarif için
Tarh-ı beyte kâdir olmaz şâir-i sihr-âferîn
Âlem-i bâlâda durdukça şu eyvân-ı felek
Eyleye bânîsini mesrûr-ı Rabbülâlemîn
Zer kalemlle yazdı (Kâmil) cevherin târîhini
Beyt-i Sâmi'dir olur elbette tarz-ı dil-nişîn

Bazı tahkîkât zımnında Sa'îd içine gönderildikleri zaman kurbet-i gurbetden teşekkiyi şâmil oradan Mısır'da bir zâta gönderilen ebyâtır.

Dem-be-dem kubbe-i eflâke bakub âh iderim
Çadır altında geçen ömrüme eyvâh iderim
Olalı bâdiye-peymâ-yı heves âlemde
Girdbâd-ı emeli bedreka-i râh iderim.
Teşne-leb geşt-i feyâfî-i emel müşkildir
Âb ümîdi ile fikr-i ser-i çâh iderim
Emelin kalbi elem olduğunu bilmelidir
Bilmeyen merdek-i hâbîdeyi intibâh iderim
Div-bâd eylemesin hırmen-i ömrü berbâd
Virdini pîş-i pür âh sehergâh iderim
Hırs u vâzım ne kadar az ise anlatamam
Sîr iken ekl-i taâm itmegi ikrâh ederim
Ey (Hevâyî) bu gazel hikmete dâir görünür
Gönderüp hâlîme yârânımı âgâh iderim

Şuarâdan Kâşif Efendi'ye nazîre olarak tanzîm kılınan gazeldir:

Düşürme fikrini bî-câ hayâle inceden ince
Aman aldanma yâhû reng u âle inceden ince
Bir âkil bir deli beyninde hıfz rîşte mümkün müdür?¹⁴

14 Dize vezne uymamaktadır (AN).

Dü mecnûndan ider zencîr nâle inceden ince
 Bu şeb gördüm husûfa mâil olmuş peyker-i yâri
 Der-âguş eylemiş san mâhı hâle inceden ince
 Berîd-i hâtırım reh-bürde-i semt-i teemmüldür
 Sarılmaz dest-i fikrim ihtimâle inceden ince
 Kabul etmez irebgâhî-i merd-i küstâhı
 Nazar kıl hâl-i erbâb-ı kemâle inceden ince
 Cevâb-ı (Kâmil) ise maksadın bahs-i hakîkatde
 Verir Kâşif Efendi her suâle inceden ince

Kumrî-i tavk-ı bilâ keş-veş tutuldum dâmına
 Kâmetim kıldın dü tâ serv-i hırâmânım yeter
 Devr-ı cevrinde harâb oldu reâyâ-yı havâs
 Mülk-i dilde hükmün ey şâh-ı felek-şânım yeter
 Âşık-ı Kâmil-meniş kıymaz imiş mâşûkuna
 Yohsa ey meh-rû sana bir âh-ı sûzânım yeter

Levhası altından mamûl bir âyînenin dört tarafına yazılmışdır.

Âyîneye bakdıkça olur ol gül-i handân
 Âyîne gibi kendi dahî hüsnüne hayrân
 Âyîneyi vermem eline ben o perînin
 Âyînede tâ olmaya bir misl-i nümâyân

Ne kadar fikr-i dakîk itse âsiyâb-ı akl
 Hamîrkâr-ı cihânı kader yapar yoğurur

Sahib-i eser merhûmunun Ticaret Nezareti'nde bulundukları sırada Gelge-
 loğlu-nâm sarrâf-ı mesâlih-i mütârekemesinin sarraf mesalih mütarekemesinin
 rüyet ü tesviyesi zımnında bütün gün gelip gitmesi üzerine birçok komisyonlar
 teşkil olunduğu halde yine bir şey olamadığından merhum paşaya arz-ı şikâyet
 etmesi üzerine müşarûnileyhin bilbedahe irad buyurdıkları beyittir:

"Gelgeloğlu giderek müflis olur.
Çok komisyon dahi çok meclis olur. "

Mustafâ Fâzıl Paşa merhumun vefatına dair inşad buyurulan tarihtir:

Dâver-i iklîm-i Mısır'ın dâder-i Fâzıl-teri
Gençliğinde eyledi terk-i cihân-ı bî-sebât
Hânedân-ı sâhib-i âlîşân idi
Az gelür zâtı gibi bir zât-ı memdûhu's-simât
Nimet-i ikrâmını dünyâya çok gördü felek
Nimet-i gufrâna gark etsin Hudâ-yı kâinât
Dâr-ı ukbâda mükâfâtın verir Hayy u Kerîm
Âriyetdir herkesin döşünde haftan-ı hayât
Doğruca gitdi behište işte bu târihde
Kırk yedi yaşında kıldı Mustafâ Paşa vefat.
1291

Felekde mihr u mâhın olmasıyla devrini şâmil
Becâdır olsa târihi muvakkithâne-i kâmil

Hükûmet hikmet ile müsterekdir
Vezir olan hakîm olmak gerektir

Gazel

Şâh-ı hûbâna nâz ider gönlüm
Gâhi arz-ı niyâz ider gönlüm

Âteş-i firkatıyla yandıkça
Mevsim-i dîde yaz ider gönlüm

Dâmen âlûde-i menâhîdir
Tövbeden ihtirâz ider gönlüm

Kâbe-i matlabe erer bir gün
Ârzû-yı Hicâz ider gönlüm

Cüst u cûda hakîkat âlemini
Geşt-i deşt-i hicâz ider gönlüm

Semt-i yâri tasvîr itdikçe
Tayy-ı dûr-ı dırâz ider gönlüm

Sırrına Kâmil olmadın âgâh
Sanma kim keşf-i râz ider gönlüm

Yakacık karyesi ile Kartal arasında bulunan bir saatlik tariki yeniden küşad ve imar buyurduklarında (Hayrat Kuyusu) nâm mahalde inşa kılınan namazgâhın ortasına merkûz sütuna hakk edilen tarihtir.

"Hem yolu hem dahî târihini kıldı inşa
Şu yolu açtı güzel himmet-i Kâmil Paşa"
1282

Mekteb-i Sultanî'nin kapısı üzerine yazılan kıta:
"Açıldıkça bu bâlâ kışla-i adliyenin bâbı
İder alkış asâkir-i Hazret-i Abdülaziz Hân'a
Bu yolda nev-be-nev âsâr-ı (Kâmil) şâhid olmaz mı
Terakki-i şükûh u şevket-i Hazret-i Abdülaziz Han'a"

Kartal'da haremeleri Zeyneb Hanımefendi merhûmenin inşa buyurdıkları çeşmenin bâlâsına yazılmışdı:

"Oldu Kâmil bekâ-yı nâma sebep
Dâr-ı dünyâda hayra dâir şey
Bunda icrâ-yı âb-ı ayn-ı savâb
Ki minel mai kulle şey'in hayy"¹⁵

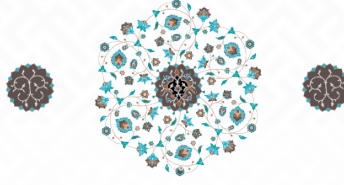
15 "Her canlı şeyi sudan yarattık." el-Enbiyâ 21/30.

KAYNAKÇA

- Balcı, Sezai. *Babîli Tercüme Odası*. İstanbul: Libra, 2013.
- Beyoğlu, Süleyman. "Yûsuf Kâmil Paşa", *İslam Ansiklopedisi*. c. 24. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. c. II. İstanbul, 1333.
- Erbay, Nazire. "Hayriyye-i Nâbi, Lutfiyye ve Telemak Aynı Yüzyılların Farklı Kültürlerinden Çocuklara Ortak Nasihatler". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 51 (2014): 176.
- Fenelon. *Telemak*. haz. Yusuf Kâmil Paşa. İstanbul: Tabhane-i Âmire, 1862.
- Gökalp Alpaslan, Gonca. "Tercüme-i Telemak (Yusuf Kâmil Paşa)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 18 Eylül 2024 <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tercume-i-telemak-yusuf-kamil-pasa>.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's Şuarâ)*. II. haz. M. Kayahan Özgül. İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Osmanlı Sadrazamları* 1. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî*, c. IV, İstanbul, 1311.
- Rıza, Ali ve Mehmed Gâlib. *Geçen Asırda Devlet Adamlarımız*. haz. Fahri Çetin Derin. İstanbul: 1977.
- Rif'at, Ahmed. *Verdü'l-Hadâ'ik*. İstanbul, (t.s).
- Taşkesenlioğlu, Lokman. *Klasik Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2024.
- Türk, Hatem ve Mehmet Arslan. "Yusuf Kamil Paşa", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 18 Eylül 2024 <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yusuf-kamil-pasa>.
- Yusuf Kâmil Paşa. *Eser-i Kâmil Paşa*. haz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal. İstanbul: Kasbar Matbaası, 1308.
- Yusuf Kâmil Paşa. *Tercüme-i Telemak*. haz. Gonca Gökalp Alpaslan. Ankara: Öncü Yayınları, 2007.

DARENDELİ MEHMED SAİB EFENDİ (1236/1820-1270/1852)¹

Doç. Dr. Filiz KALYON

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Polatlı Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
filiz.kalyon@hbv.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7523-4168

Hayatı

Darende’de (h. 1236, m. 1820) tarihinde dünyaya gelen Mehmed Saib Efendi, Klasik Türk edebiyatının XIX. yüzyıl şairlerindendir.

Ailesi ve yakınlarına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamayan şairin divanında yer alan ve kız kardeşinin ölümü üzerine yazdığı şiiri onun ailesine dair küçük bir bilgi niteliği taşımaktadır:

"Görmege toymaz idüm gül gibi hemşîrem âh

Ne belâ sabr ola bülbül gibi hemşîrem âh

Yine küstâh felek yârelerim açdın âh

Eşk-i çeşm-i hırmenim su yerine saçdın âh" (128b/1-2)

Kaynaklarda şaire ait şu kısa bilgi bulunmaktadır:

Mehmed Saib Efendi, Darendeli, mekteb-i Adliye hocası hicri 1236 miladi 1820 tarihinde Darende’de doğdu. Vefatı miladi 1852 hicri 1270.²

Eğitim hayatına memleketinde medrese tahsiliyle başlayan Saib, daha sonra İstanbul’a gelmiştir.

¹ Bu çalışmadaki bilgilerin ekseriyetle yer aldığı neşriyatımız için bkz. Filiz Kalyon, "Darendeli Mehmed Saib Efendi ve Divânı", *Turkish Studies* 15, sy. 2 (2020): 739-752; Filiz Kalyon, *Darendeli Mehmed Saib Efendi Divânı* (Ankara: Akçağ Yay., 2020); Filiz Kalyon, Darendeli Mehmed Saib Efendi’nin "Nabi’nin Bilür Bilmazlenür Redifli Gazeline Tahmisi", *Folklor Akademi Dergisi* 8, sy.2 (2025): 441-449. <https://doi.org/10.55666/folklor.1699306>

² (Kurnaz-Tatcı 2001: 526)

İstanbul'a geldikten sonra memleketi Darende'ye olan özlemini "vatan" redifli murabbasında şöyle dile getirmektedir:

"Gönlümün eğlencesidir cümle varıdır vatan
Görmeyelden gice gündüz âh u zârıdır vatan
‘Andelîb-i cânımın bir gül-‘izârıdır vatan
Çıkdı elden neyleyim sabr u karârıdır vatan" (134b/5)

Şair bir diğer şiirinde İstanbul'da yaşadığı gurbet hayâtını ve vatanına duyduğu özlemi dillendirmektedir:

"İztırâba düşürüp gönlüm perîşân eyledin
Sîne-i mecrûhum üzre lâle-veş kân eyledin
Son vatandan dûr idüp gurbetde iskân eyledin
Fâl-ı ferrûh gösterüp hüzn iştîmâl itdin bana" (136a/5)

İstanbul'da Arapça ve Farsça öğrenen şair bu iki dili divanında Farsça ve Arapça şiirlere yer verecek kadar ilerletmiş ve İstanbul'daki başarılı eğitiminin ardından devrin önemli eğitim kurumlarında dersler vermiştir.

İstanbul'da ilmî meşguliyetine müderrislik yaparak başlayan Sâib Efendi, 1847 yılında Mekteb-i Maarif-i Adliye'ye geçerek burada hocalığa devam etmiştir. Nazîf ismindeki öğrencisine âşık olur ve bu konudaki dedikodular üzerine 1850 senesinde bu görevinden kendisine el çektirilir. Bir süre işsiz kalır, hesap işlerinden anlaması sebebiyle Ordu muhasebeciliğine getirilir. Bir aralık Kur'a imtihanı mümeyyizliğiyle Rumeli taraflarına gönderilir. Bu görevden döndükten sonra başka görev almayıp meyhane köşelerinde vaktini geçirmeye başlar. Sokaklarda delicesine dolaşır ve Osmaniye Camii avlusunda dilenerek hayâtını devam ettirir. Aklını kaybetme derecesine gelince hastaneye kaldırılır. Mehmed Süreyyâ Bey ve Fatîn'e göre 1853 senesinde çıldırarak hastanede genç denecek bir yaşta vefat etmiştir.³

Hastaneye yatmadan birkaç gün önce şiir ve inşaya dair ayrıca diğer konulardaki birkaç torba dolusu evrakını ve müsveddelerini Mekatib-i Umumiyye Nazırı Kemal Efendi'ye teslim etmiştir.⁴

Yine şairin aklını yitirerek hastaneye yatırılışı ve orada vefat edişi divanda şu şekilde belirtilmektedir:

³ (Mehmed Süreyya 1311: 186; Fatîn 1271: 230).

⁴ (Fatîn 1271:230).

"İşbu divanın sahibi Darendeli merhum Mehmed Saib Efendi iktibâs-ı envâr-ı ma'arif için bin iki yüz elli tokuz senesi der-i ilmiyeye nazil ü Sultân Ahmed Medresesinde hücre-nişin-i tahsil olup altmış dört tarihinde mekteb-i ma'arif hâceleri 'idâdına sâlik ve akrânı arasında izz ü imtiyaza mâlik iken

"Çu hâhi ki kadret be-mâned bülend
Dil ey hâce ber sâde-rûyân me-bend"

nüktesine 'adem-i mübâlâtından ba'z-ı gül-ruhânla bûlbûlâsâ tarh-ı binâ-yı 'aşk-bâzi itmekle

"Düşelden ders-i 'aşka hâtırımdan nahv mahv oldu
Okuyup yazdığım hep şimdi eş'âr-ı muhabbetdir"

Mazmûniyla mekteb-i mahvde ârâm idemeyüp sevdâ-yı 'aşk ile cünûn, sâz u u söze mahcûr ü günden güne ahvâli dîger-gûn ü tavr-ı şu'ûrdan dîr u mehcûr olarak bin iki yüz yetmiş tarihinde rû-be râh-ı Dârü's-şifâda 'adem olmuştur.

Eskenehu Te'âlâ ferâişe'l-cinân (101b/1)

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Mehmed Sâib Efendi h. 1270/m. 1852 tarihinde İstanbul'da Darü's-şifa'da hayâta veda etmiştir.

Kabrinin İstanbul'da olduğu düşünülmektedir.

Sanatı

Darendeli Mehmed Saib Efendi, her ne kadar ismiyle ön plana çıkmamış olsa da, sanatıyla ve divan edebiyatı unsurlarını kullanmadaki yeteneğiyle farklılık arz etmektedir.

Mehmed Saib Efendi'nin şiirlerinde rastlanan sâki, cam, büt, kâfir gibi unsurlar, divan edebiyatı şiirinde çokça görülen mazmunların şair tarafından ne denli başarıyla kullanıldığını da göstermektedir. Şair mazmunları kullanmadaki başarısını edebi sanatları kullanmada da göstermiştir. Özellikle teşbih, telmih ve tenasüp gibi söz sanatları şairin en fazla ilgi gösterdiği sanatlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Darendeli Mehmed Saib Efendi, Osmanlı kültür camiasında elsine-i selase denilen üç dile, Türkçe, Farsça ve Arapçaya olan hâkimiyetiyle de fark edilmektedir. Şair bu özelliğini divanında rastlanan şiirlerle şu şekilde göstermiştir:

Farsça yazdığı şiirlere örnek:

"Ez der-i lutfeş be-tu meyli ne-kerden sâ'ilâ
Bâ-hacil mî-rând ân bût 'âşık-ı dîrîne-râ

Tâ rahn-ârâ-yı zülfeş şehri-i dil vîrâne kerd
Tılsımı bâyed çu mâri her ser-i gencîne râ" (85b/ 8-9)

Arapça mısralar kullandığı şiirlerine örnek:

"Bilmem ne sebebdır yine menfûr anamız
Lâ-yüs'elü 'ammâ fe'ala'llâhü 'aleynâ" (107b/ 4)

"İstanbul iken mevlûd-ı sânimiz efendim
El-cennetü hel teterk bi-ma'siyeti mâ" (107b/ 6)

Saib'in şiirlerinde dikkat çeken bir diğer unsur da Bâki ile başlayıp Nedim'le devam eden rindâne söyleyiş tarzını takip etmesidir. Nedim tarzının en önemli unsuru olan mahallileşme ve buna bağlı olarak halk dilini, deyim ve atasözlerini kullanma geleneği Saib'in şiirlerinde de görülmektedir.

Aşağıdaki beyitlerde de görüleceği üzere Sâib, "kahvehane, fıstık gibi, başına çorap örmek, düşmanların eline kına yakması" gibi halkın kullandığı günlük tabirleri şiirlerinde sıklıkla kullanmıştır:

"Geldi bir âfet hırâmân ile kahve-hâneye
Aldı 'aklım şem'-i ruhsârı dönüp pervâneye" (96/5)

"Bilmedim fıstık gibi endâm-ı sîmînin midir
Fıstıkî câme ki derd oldu dil-i vîrâneye" (96/8)

"Bir çorap ördi yine başıma çerh-i gerdûn
'Aklım aldı yeni bir tâze çorapçı perî" (97a/2)

Nedim tarzı şiirlerin yoğun olduğu divanında ilgi çeken bir diğer şiir de şairin XVI. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan ve hikemî tarzın temsilcisi olarak kabul edilen Nâbî'nin " bilür bilmezlenür" redifli gazeline yazdığı aşağıdaki tahmistir.⁵

Mevzubahis tahmisi olduğu gibi veriyoruz:

"Âşık-ı dîrinesin bütler bilür bilmezlenür
Şem'ler pervâneyi bihter bilür bilmezlenür
Çöpü mıknâtısı cezb eyler bilür bilmezlenür
Mübtelâsı olduğım dilber bilür bilmezlenür
Sergüzeşt-i mihrini ezber bilür bilmezlenür

Hem visâliyle ferâğ-yâb olduğımdan zevk ider
Hem tegâfüllerle bîtâb olduğımdan zevk ider
Ârif-i üslûb u âdâb olduğımdan zevk ider
Pây-bûsıyla şeref-yâb olduğımdan zevk ider
Nüktelerle şîveler eyler bilür bilmezlenür

Çekmedikçe 'aşk-ı rehzen sabr u sâ mânâ hüsâm
Kim virir elden görünür tevsen-i râza zamân
'Âşıkın bir ben miyim ey gözleri mest-i müdâm
Yalnız çeşmim değil sahbâ vü sâki la'l ü câm
Leblerün rengin mey-i ahmer bilür bilmezlenür

Zevk virmez tıfl-ı bî-hem-pâya bâzi vü dağâ
Taşlamak divâneyle etfâle birden pek safâ
Sevdiğim bilmez mi aya nidügin nâm-ı vefâ
Kendi çok cevri itdiginden gayrı ol nahl-i cefâ
Tıfl-ı ağyârı dahı ekser bilür bilmezlenür

5 Tarafımızdan neşredilen kitapta (Darendeli Mehmed Saib Efendi Dîvânı, Akçağ Yay., 2020.) yer alan tahmisle alakalı değerlendirmelerde bulunduğumuz diğer çalışma için bkz. Kalyon, "BİLÜR BİLMEZLENÜR" REDİFLİ GAZELİNE TAHMİSİ, 441 449.

Hoş buyurmuş Nâbî-i üstâd Sâ'ib dinle ha
Kabiliyyet lazım Âdemde ne hırka ne ridâ
Hüsn ü idrâkında noksân var kabul itmez devâ
Anlamazsın nefha-i ney zevk-ı mey sen zâhida
Mest iken Nâbî anı anlar bilür bilmezlenür

Bu bilüp bilmezlenire ma'lûmdur ehl-i kemâl
Her umûrî mihirden enver bilür bilmezlenür

Mîr 'Âli mezellet mahdûm-ı Muhammed beg ki her
Harf-ı lutf-âmîzi bir güher bilür bilmezlenür

Pür nüvîs-i şehri-yâr u necl-i pâk-ı Âsâfî
Dûdmân-ı çarhdan berter bilür bilmezlenür

İntisâbım var bi hamdillah der-i ihsânına
Bir nigâhı mûrî mîr eyler bilür bilmezlenür

Dûr bâdâ ez-vücûd-ı nâzenîneş gerd-i ğam
Tab' u kaddi nice fenler bilür bilmezlenür

Hanedâneş hem zi-her âfet nigeş dâred Hudâ
Neşr-i luţfı bir cihân besler bilür bilmezlenür

Der-heme kâreş koned yezdâne tevfiķeş refîk
Subh-ı devlet cebhesin o haşr bilür bilmezlenür

Şehr-i yâr dîde hem bâki şeved tâ rûz-ı haşr
Böyle durdukça durur gökler bilür bilmezlenür

Sîyyemâ in sâl-ı nev der hakkışân ferhûnde bâd
Bu sena şânında müstahkâr bilür bilmezlenür

Geldi bu mısra‘ dahı mazmûnı Nâbî'nin⁶
Bu du‘âya dir kabûl bir sır bilür bilmezlenür" (64-65)

Şair, tahminsin Nâbî'yi üstad olarak nitelendirdiği son bölümünde kişiye gerekli olan tek ve en önemli şeyin yetenek olduğunu, kıyafetin ya da görüntünün kişiliğe bir etkisinin olmayacağını belirtmektedir. Saib'in şiirlerinde rindane bir söyleyiş hâkim olsa da bazı beyitlerinde zaman zaman kendi döneminin karışıklığına işaret ettiği de gözden kaçmamaktadır.

Eserleri

Darendeli Mehmed Saib Efendi'nin bir divanı bulunmaktadır. Daha önce Türk Edebiyatı İsimler sözlüğünde Saib'e ait olduğu kayda geçen ve Mekatib-i Umumiyye Nazırı Kemal Efendi'ye teslim edildiği belirtilen Dîvân, tarafımızdan Mısır Milli Kütüphanesinde bulunarak kültür ve edebiyat dünyasına sunulmak üzere neşredilmiştir.⁷

Darendeli Mehmed Saib'in divan sahibi olduğu kaynaklarda geçmekle birlikte divanın bulunamaması sebebiyle söz konusu eser üzerinde bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılamamıştır. Mısır El-Ezher Üniversitesinde görev yaptığımız dönemde Mısır Milli Kütüphanesinde (Darü'l-Kütübü'l-Kavmiyye) yaptığımız araştırmalarda divana rastladık. Dîvân müstakil olarak değil de başka eserleri de ihtiva eden bir mecmua içinde bulunmaktaydı. Eserin mikrofilminden CD elde ederek yayına hazırladık.

Dîvân Mısır Milli Kütüphanesinde (Dârü'l-Kütübü'l-Kavmiyye) Mecami Türki Tal'at Koleksiyonu, 82 numarada kayıtlıdır. Katalog no: 1812 de bulunan eser, 15x22 ebadında olup müstakil bir divan biçiminde değil, başka eserlerin de olduğu bir mecmua içindedir. 84-136 varaklar arasında bulunan divanın dâhil olduğu mecmuanın 101 b varakında bahsi geçen divanın Saib Efendi'ye ait olduğu belirtilmektedir.

Dîvândaki başlıklar kırmızı mürekkeplidir. Eserde 62 tane gazel dışında kasideler, müfred ve mukattaat kısmı vardır.

Ayrıca divanda, şiirlerin şair tarafından vefat etmeden önce teslim edildiği Mekatib-i Umumiyye Nezareti Muavini Kemal Efendi, dönemin âlim ve siyasetçilerinden Ahmet Arif Hikmet Efendi, yine dönemin sadrazamları Fehim Reşid Paşa, Said Paşa gibi önemli siyasetçilere yazılmış methiyeler de bulunmaktadır.

⁶ Bu mısra da hece eksiktir.

⁷ Akçağ, 2020.

Tarafımızdan hazırlanan Darendeli Mehmed Saib Efendi Dîvânı adlı çalışma, giriş hariç iki bölümden müteşekkildir. Giriş bölümünde, Mehmed Saib Efendi'nin hayâtı ve Dîvânı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın I. bölümünde, transkripsiyonlu metin, II. bölümde el yazması metin bulunmaktadır.

Eserlerinden Örnekler

Girye ile bâri gâh eylerdi def '-i ıztırâb
Cezbe-i hüsnünle çekdin koymadın çeşmimde âb

Gülle vü seng ile sanma hısn-ı muhkem idi ber
Cevr ile yıkdın tagıtdın sînemi kıldın harâb

Hayli fenn ü metn ü hevâsın şerh ü îzâh eyledüm
Görmedüm hüsnün gibi hiç anlaşılmaz bir kitâb

Bakma hünkârım kusûr eylerse de benden-i 'aşk
Koymadı cânda vüs'at kalmadı cismimde tâb

Saklamak lâyık mı ey mâhım kulundan rûyını
Zerreden nûrın dirîğ eyler mi bak bir âftâb

Firkatin bir mûy-ı âteş-dîde eyler Sâ'ibin
Gönderür dârû's-şifâya korkarım bu pîç ü tâb 86-bs. 23

Firâkınla kebâb oldu gönül yâr
Gel i'mâr it harâb oldu gönül yâr

Derûnum bahr-ı hûn oldu gamınla
O bahr üzre habâb oldu gönül yâr

Leb-i la'linle sîrâb eyle lutf it
Kurudı çün serâb oldu gönül yâr

Ruh-ı kereminle hemreng olal'dan
Ne âteşdi türâb oldu gönül yâr

Dırâzi var ise dest ü dehende
Ne hikmetdir 'azâb oldu gönül yâr

Sana vuslatda Sâ'ib gam yemez lîk
Ara yerde hicâb oldu gönül yâr

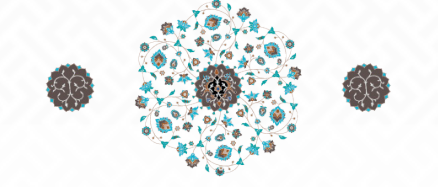
Revâ mı taht-gâhının harâbı
Harâb oldu yebâb oldu gönül yâr 87-b s. 26

KAYNAKÇA

- Arslan, Mehmet. "Darendeli Mehmed SÂİB". Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim Tarihi: 18 Mart 2016 <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/saib-mehmed-darendeli>.
- Eymen, Fuad Seyyid. *Dârü'l-Kütûbi'l-Mısriyye Tarihuha Tatavvuruha, Dâ rü'l-Arabiyye Li'l-Kitab*. (Kahire: Darü'l-Kütubi'l-Kawmiyye Yayınları, 1996).
- Fatîn Dâvud. *Hâtimetü'l-Eş'âr*. İstanbul, 1271.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Mısır'da Türkler ve Kültürel Mirasları*. İstanbul: IRCICA Yayınları, 2006.
- İsmail Paşa. *Keşfü'z-Zünûn Zeyli*. c. I. İstanbul, 1945.
- Kalyon Filiz. "Darendeli Mehmed Saib Efendi ve Dîvânı", *Turkish Studies* 15, sy. 2 (2020): 739-752.
- Kalyon, Filiz. "Darendeli Mehmed Saib Efendi'nin, Nâbî'nin, bilür bilmezlenür Redifli Gazeline Tahmisi". *Folklor Akademi Dergisi* 8, sy. 2 (2025): 441-449. <https://doi.org/10.55666/folklor.1699306>
- Kalyon, Filiz. *Darendeli Mehmed Saib Efendi Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2020.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî*. C. III (1311).
- Şemseddîn Sâmî. *Kâmûsü'l-A'lâm*. c. IV. (1311).
- Tırâzî, *Nasrullah Mübeşşir ve İhsan Efendi. Fihris el-Matbu'at el-Türkiyye el-Osmaniyye. El-Heyet el-Mısriyye el-Amma li'l-Kitab*. (Kahire: Darü'l-Kütup Yayınları), 1982-1983
- Tuman, Mehmet Naili. *Tuhfe-i Naili*. haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.

FETHÎ / TÂLİBÎ (1245/1829-1317/1899)

Öğr. Gör. Dr. Ömer UYAN

İnönü Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

omer.uyan@inonu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5922-6790

Hayatı¹

Kaynaklarda kendisinden âşıklık geleneğini sürdüren bir halk şairi olarak bahsedilen ve Fethî, İbrahim Fethî, İbrahim Fethî Tâlib, Fethî Baba olarak anılan şairin asıl adı İbrahim'dir. Şiirlerinde Fethî, Tâlibî ve Tâlib mahlaslarını kullanmıştır. Malatya'nın Darende ilçesinin Zaviye Mahallesi'nde Mahmud Said adlı bir zatın oğlu olarak 1829 yılında dünyaya gelmiştir. Zaviye, "köşe, tekke" anlamlarında olup burası aynı zamanda Somuncu Baba namıyla bilinen Şeyh Hamîd-i Velî'nin (öl. 1412), hayâtının son yıllarını geçirdiği ve defnedildiği yerdir. Başka birçok mutasavvıf ve şair burada yaşamış, yetişmiş veya hayâtının bir dönemini burada geçirmiştir.

Yaşayan yakınlarından edinilen bilgilere göre İbrahim Fethî Tâlib, Darende Medresesi'nde iyi bir eğitim almış, kendisini yetiştirmiş, farklı yerlerde hocalık yapmış, kendisini dinî hizmete adanmıştır. 1899 yılında vefat eden şair, Darende'nin Sofular köyünde defnedilmiştir.²

1 Hayatı için şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Şükrü Erdoğan Ulu, *Darende Şairleri Antolojisi* (Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, 1950), 89-91; Ahmet Şentürk ve Mehmet Gülseren, *Malatyalı Şairler Antolojisi 1* (Malatya: Yeni Malatya Gazetesi Ofset Tesisleri, 1990), 45; Ahmet Şentürk ve Mehmet Gülseren, *Malatyalı Şairler Antolojisi 2* (Malatya: Yeni Malatya Gazetesi Ofset Tesisleri, 1991), 107; Mehmet Yılmaz, "Darendeli Şairlerimizden İbrahim Fethî Talip", *Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi* 4, (1995): 31; Ahmet Akgündüz, Said Öztürk, Yaşar Baş, *Darende Tarihi* (İstanbul: Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2002), 865.

2 Sofular, bugün mahalledir ve Kuluncak ilçesine bağlıdır. 29 Ağustos 2024'te eserlerine ulaşabilmek ve mezarını tespit edebilmek amacıyla hem Darende'ye hem de Kuluncak-Sofular'a gittim. Mezarlık alanı bakimsiz ve otlarla kaplı idi. Evlerin arasında kalmış olan ve eski mezarlık olarak anılan bu alana uzun zamandan beri artık kimse defnedilmiyor. Kimi eski mezar taşları isimsizdi, Osmanlıca imlâlı bir mezar taşında ise Hasan Sıddık ismi yazılıydı. Maalesef şairin mezar taşını göremedim (o gün çektiğim fotoğraflar için bk. Ekler kısmı). Yardımları için Muhtar Ömer Kızılkaya'ya ve hassaten ilgilenen, mezarlığın yerini gösteren Bakkal Hüseyin Şahintürk'e müteşekkirim.

Sanatı

Şükrü Erdoğan Ulu, hazırladığı *Darende Şairleri Antolojisi*'nin şaire ayrılan sayfaları dışında eserin ön sözünde "Mecrûhî gibi, Fethî Tâlib gibi ve eserde isimleri geçen diğer kıymetli halk şairlerinin hâlen Türk edebiyatçıları tarafından tanınmamış olması beni cidden üzüyordu" diyerek şairin ismini bizzat zikreder ve kıymetine dikkat çeker.³

Şiirlerinde Fethî, Tâlibî ve Tâlib mahlaslarını kullanan şairin bazı şiirleri mahlas ortaklığı nedeniyle on sekizinci yüzyıl şairlerinden Zileli Tâlibî'nin şiirleriyle karıştırılmıştır.⁴ Şaire ait, çeşitli kaynaklardan ulaşabildiğimiz altı adet şiir mevcuttur. Bunlardan beş tanesi halk şiiri/âşık şiiri tarzında, koşma nazım şekliyle dörtlülükler hâlinde, on birli hece ölçüsü ile yazılmıştır. İkisinde "abab-cccb-dddb...", üçünde "abcb-dddb-eeeb..." uyak örgüsü (kafiye şeması) kullanılmıştır. Tema olarak hepsinde beşerî aşk duygusu ve lirik bir ton görülür. Kimi zaman buna sitem ve şikâyet eşlik eder. Aşağıda 1 nolu şiirdeki *'Aşkın dersin aldım pîrler merdinden* ve 2 nolu şiirdeki *Ağlatmak isterse Mevlâ bir kulu / Pîrler ona verir ma'nâda dolu / Kırklar meclisine uğrarsa yolu / "Ona verin içsin bir bâde" derler dizelerinde pîrler merdi, pîr dolusu, kırklar meclisi, bade içme motifi⁵ doğrudan halk/âşık şiiri ile ilgili ifade ve motiflerdir. Bunun dışında *saba, bad-ı saba, felek, devran, gül-bülbül, gülzar, âşık-maşuk-rakip/ağyar, fülk-i dil, hevâ/havâ, Mecnun, Hızır-İlyas, ah u zar, yüz (ün) bağı, cemel, gonca, kaşı keman, çeşm (im) yaşı, umman, semt-i canan* gibi kelime ve tamlamalar ise divan ve halk şiirinin müşterek noktaları ve özellikle on yedinci yüzyıldan itibaren iki şiir geleneğinin yakınlaşmasının bir örneği olarak okunabilir. Ancak bunların kullanım şeklinde genel olarak sade bir dil görülmekte ve halk şiiri edası (ton, üslup) öne çıkmaktadır.*

Aşağıda yer alan 6 numaralı gazel ise dört beyitten müteşekkil olup divan şiiri formatında, arûzun en çok kullanılan fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. On yedi (mısra sonu uzun okunması gereken altı kelime ile birlikte yirmi üç) yerde imale veya zihaf yapılmış, "aşk meyini" terkininde medli (bir buçuk) hece olması gereken "aşk" bir hece kabul edilmiştir. "olan anlar bizi" redifi ilk beytin ikinci mısrasına mahsus olmak üzere "kılan anlar bizi"ye dönüşmüştür. Âşıkane ve rindane bir edayla yazılan gazelde ilahi aşkın izleri görülür. Gerek redif gerekse konu, içerik ve ton açısından on yedinci yüzyıl şairi Malatyalı Niyâzî-i Mısırî'nin *Hamr-ı rûyî yâr ile sekrân olan anlar bizi / Katresin bahr eyleyip 'ummân olan anlar bizi ve Zât-ı Hak'da mahrem-i*

3 Ulu, *Darende Şairleri Antolojisi*, 11

4 Mehmet Yardımcı, "Darendeli Halk Şairleri", *Millî Folklor*, 26 (1995): 37.

5 Ayrıntı için bk. Mehmet Yardımcı, *Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri: Anonim Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri* (İzmir: Kanyılmaz Matbaacılık, 2013), 152-177; Mehmet Yılmaz, "Darendeli Şairlerimizden İbrahim Fethî Talip", *Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi* (1995), 32.

'irfân olan anlar bizi / 'İlm-i sırda bahr-ı bî-pâyân olan anlar bizi'⁶ mısralarıyla başlayan iki şiirinden esinlenerek yazıldığı söylenebilir.

İbrahim Fethî, şiirlerinde lirik duyguları büyük bir ustalıkla halk şiiri geleneğine uygun bir şekilde dile getirmiştir.⁷ Onu, eğitiminin ve yetiştği ortamın sonucu olarak bazı şiirlerinde tasavvufi tarafı ağır basan bir divan şairi olarak görürüz. Fakat koşma tarzında yazdığı şiirlerinde öne çıkan başarıyı ve güçlü lirizmi divan tarzı şiirlerinde bulamayız. Onun bu tarz şiirleri, 18-19. yüzyılda birçok halk şairimizde görülen divan şairi gibi söyleme geleneğinin bir sonucudur, diyebiliriz.⁸ Eserlerinin bulunması ve ayrıntılı incelenmesiyle, özellikle "Dîvân" isimli eseri görüldükten sonra divan şiiri alanındaki yetkinliği ve bir divan şairi olarak da anılıp anılamayacağı netlik kazanacaktır.

Eserleri

1. Dîvân: Yirmi dört santim boyunda ve on altı santim genişliğinde, 121 sayfalık el yazması hâlindeki divanı basılmamıştır. *Darende Şairleri Antolojisi'*nde bu divanın, şairin Darende'de ikamet eden yeğeni Mehmet Toprak'ta olduğu belirtilmiştir. Edindiğimiz bilgiye göre Mehmet Toprak vefat etmiştir, divan onun kardeşi Bahattin Toprak veya Tacettin Toprak'ta bulunmaktadır.⁹

2. Evrâk-ı Perîşân: On sekiz santim boyunda ve on bir santim genişliğinde, 150 sayfalık el yazması bu defterin üzerinde "Fethî Baba'nın evrâk-ı perîşânıdır" yazılıdır. Bu eser de henüz gün yüzüne çıkmamıştır. Dîvândan tamamen farklı şiirleri ihtiva edip etmediğine dair net bir bilgi yoktur.¹⁰

6 Kenan Erdoğan, "Niyazi-i Mısıri Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1993), 307-308.

7 Yardımcı, "Darendeli Halk Şairleri", 37; Mehmet Yardımcı, "17. Yüzyılda Günümüze Malatyalı Âşıklar", Erişim Tarihi: Erişim tarihi: 10 Eylül 2024. <http://turkoloji. cu.edu.tr>.

8 Yılmaz, "İbrahim Fethi Talip", 31.

9 Darende Zaviye Mahallesi muhtarı Burhanettin İsmail ATEŞ'ten Mehmet TOPRAK'ın oğlu Kadir TOPRAK'ın telefon numarasını alarak kendisiyle 04. 09. 2024 ve 09. 09. 2024 tarihlerinde telefonda görüştüm. Dîvânın 1969 yılından beri amcası Bahattin TOPRAK'ta bulunduğunu söyledi. 11. 09. 2024 tarihinde telefonda görüştüğüm Bahattin TOPRAK, divanın Hatay'da ikamet eden Tacettin TOPRAK'ta olduğunu ve kendisiyle görüşüp dönüş yapacağını söyledi. Birçok kez aramama ve yazmama rağmen kendisiyle tekrar iletişime geçemedim.

10 Kaynaklarda Darende'de Şeyh Hamid-i Veli Kütüphanesi'nde bulunduğu söylenen eseri görmek için 29. 08. 2024'te kütüphaneye gittim. Müze/kütüphane Müdürü Kemal GÜVEN ile hem eserler listesini hem de kütüphaneyi inceledik ama eseri göremedik. Osman Hulusi Efendi Vakfı Genel Müdürü Abdullah SÜREN eserin Osman Hulusi Ateş'in özel kütüphanesinde olabileceğini, ileriki bir zamanda bu hususi kütüphanenin açılacağını, şu an görülemeyeceğini söyledi.

Eserlerinden Örnekler¹¹

11'li Hece Ölçüsü

Dost eline gider isen ey sabâ
Bir 'arz-ı hâl yazdım götür yâre ver
Bizi felek ondan eyledi cüdâ
Amân bu peyâmım gül-i zâra ver

Dîdelerim giryân olsun ağlasın
İşi gücü efgân olsun ağlasın
Bülbül gibi nâlân olsun ağlasın
Al git dost iline bergüzâra ver

Bir âteşdir düşdü gönül şehrine
Gark olmuşum bu sevdânın bahrine
Yâr diyenin rakîblerin kahrına
Hak 'aşkına götür nigâra ver

Gezer fülk-i dilim bulmaz hevâyı
Çevirmedi devrân bâd-ı sabâyı
Cümle derdler ondan bulur devâyı
'Arz et 'arz-ı hâlîm o hünkâra ver

'Aşkın dersin aldım pîrlere merdinden
Cânımın cânânı göçmüş yurdundan
Kimse bilmez 'âşıkların derdinden
Fethî der: Her demden haberdâra ver

11 Örnekler şu üç çalışmadan alınmıştır: Ulu, *Darende Şairleri Antolojisi*, 89-91 ; Mehmet Yılmaz, "İbrahim Fethi Talip", 31-33; Hasan Kavruk, Metin Özer, *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*, (Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2006), 652-653. Ek ve kelime tercihi, kelimelerin sırası ve yazımı, uzatmalar gibi hususlarda eserleri karşılaştırarak, bazen de şahsi tasarruflarda bulunarak metinleri oluşturmaya çalıştık.

11'li Hece Ölçüsü

Bir bülbül ki cüdâ düşse gülünden
Ona gülmek olmaz dünyâda derler
Bir yiğit bir yârin Mecnûn'u olsa
Onun da ismine üftâde derler

Baykuştur vîrâne yerlerde yatan
Bülbüldür gülzâra 'abâsın atan
Hızır çaresizler destini tutan
İlyâs Peygamber'i deryâda derler

Ağlatmak isterse Mevlâ bir kulu
Pîrler ona verir ma'nâda dolu
Kırklar meclisine uğrarsa yolu
"Ona verin içsin bir bâde" derler

Bülbüller gûş etsin âh u zârımı
'Âşk artırır bu sînede nârımı
Fethî der: 'Âşıklar görse yârımı
Benim sevdiğime şehzâde derler

11'li Hece Ölçüsü

Hâk-i pâye yüzüm sürmeye geldim
Nedir bana cürmüm bildir efendim
Yetişir ağlattın bu derdimendi
Biraz da kulunu güldür efendim

Düştüm çıkabilmem derd tuzağından
Arzum alamadım göğsün ağından
Gönül vazgeçemez yüzün bâğından
Cemâlin bir gonca güldür efendim

Bu derdli *Tâlib*'i yakmak şânındır
Ben ednâ kulunum rahtın cânımdır
'Adâlet şâhısın'¹² fermân senindir
Kurtulayım bârî öldür efendim

11'li Hece Ölçüsü

Yürü ey vefâsız yüze gülücü
Bî-vefâ olduğun bilmedim mi ben
Rakîbin kahrından senin cevrenden
Usanıp ferâgat kılmadım mı ben

Ölünce¹³ vazgeçme yok idi senden
Geçmişdim uğruna cân ile tenden
A zâlim ne çabuk usandın benden
Sana cândan ikrâr vermedim mi ben

Bilmez miyim benden niçin usandın
Gördün rakîblerin sözüne kandın
Bî-çâre *Tâlibi*¹⁴ duymaz mı sandın
Gizli sırlarına ermedim mi ben

12 Yükselmek, dikilmek anlamındaki şuhûs masterından gelen bu kelime "Arazi ölçme işlerinde toprağa dikilip işaret alınan, adam boyundan biraz uzun, dereceli sırık" demektir (İlhan Ayverdi, *Misallı Büyük Türkçe Sözlük: Kubbealtı Lügati*, 3, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011).

13 "Ölünceye dek" anlamında. -Inca zarf eki kimi metinlerde bu göreviyle kullanılır.

14 *Tâlib*'i şeklinde de okunabilir.

11'li Hece Ölçüsü

Bir nâme göndersem kaşı kemâna
Varıp sevdiğimi bulur mu bilmem
Merhamet eyleyip garîb hâlîme
Terk edip ağyârı gelir mi bilmem

Yârimi bir kere tenhâda görsem
Ağlasam yüzümü yerlere sürsem
Kolayını bulsam cânımı versem
O zulmü çok zâlim alır mı bilmem

*Tâlibî'*ye felek gör neler etdi
Akdı çeşmim yaşı 'ummâna yetdi
Gönül vardı semt-i cânâna gitdi
Büsbütün orada kalır mı bilmem

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

'Âşk oduyla derd ü zâra düş olan¹⁵ anlar bizi
'Âşk meyini dost elinden nuş kılan anlar bizi

Biz firâk-ı yâri bulduk tâ ezelden cân verip
Meyhanede dem vurup sarhoş olan anlar bizi

Sûfiyâ olmaz haberdar neş'e-i dildâriden
Mest ile hayrân olup medhuş olan anlar bizi

Fethiyâ bilmez bu derdi dünyanın kallesleri
Her seher bülbül gibi hurûş olan anlar bizi¹⁶

¹⁵ Müptela olan, tutulan, giriftar olan anlamında (bk. Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük.*)

¹⁶ Vezne göre kısa okunması gereken hecelerde uzatma işareti gösterilmedi.

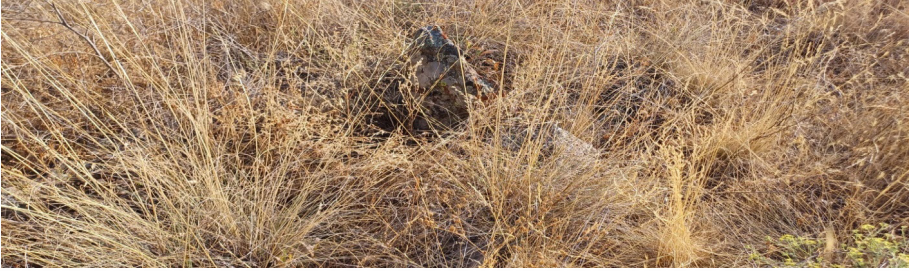
KAYNAKÇA

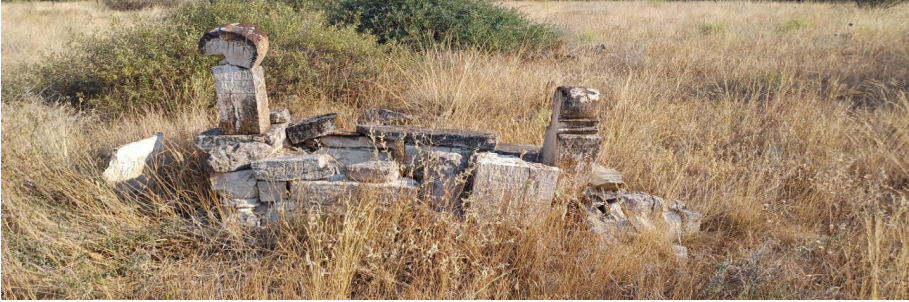
- Akgündüz, Ahmet ve Said Öztürk ve Yaşar Baş. *Darende Tarihi*. İstanbul: Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2002.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Kubbealtı Lügati*. 1. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Kubbealtı Lügati*.3. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011.
- Erdoğan. "Kenan. Niyazi-i Mısri Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni". (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1993.)
- Kavruk, Hasan ve Metin Özer. *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*. (Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2006)
- Şentürk, Ahmet ve Mehmet Gülseren. *Malatyalı Şairler Antolojisi 1*. (Malatya: Yeni Malatya Gazetesi Ofset Tesisleri, 1990).
- Şentürk, Ahmet ve Mehmet Gülseren. *Malatyalı Şairler Antolojisi 2*. (Malatya: Yeni Malatya Gazetesi Ofset Tesisleri, 1991).
- Ulu, Şükrü Erdoğan. *Darende Şairleri Antolojisi*. (Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, 1950).
- Yardımcı, Mehmet. "17. Yüzyıldan Günümüze Malatyalı Âşıklar". Erişim Tarihi: 10 Eylül 2024. <http://turkoloji.cu.edu.tr>.
- Yardımcı, Mehmet. "Darendeli Halk Şairleri". *Millî Folklor* 26 (1995): 37-40.
- Yardımcı, Mehmet. *Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri: Anonim Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri*. İzmir: Kanyılmaz Matbaacılık, 2013.
- Yılmaz, Mehmet. "Darendeli Şairlerimizden İbrahim Fethi Talip". *Somuncu Baba Kültür Edebiyat Araştırma Dergisi* 4 (1995): 31-33.

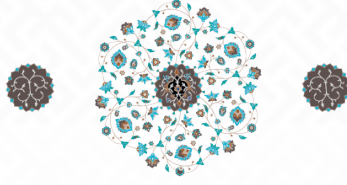

EKLER:

Şairin medfun olduğu söylenen Kuluncak ilçesi Sofular Mahallesi'ndeki eski mezarlık.

RÂZÎ (1249/1833-34-?/?)

Doç. Dr. Aysun ÇELİK

Hacettepe Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

aysuncelik@hacettepe.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4734-1676

Hayatı

Arapgirli Râzî Mehmed Efendi hakkında bilgi veren ilk biyografik kaynak, Fatîn Dâvud'un *Hâtîmetü'l-Eş'âr*'ıdır¹. Müteakiben Mehmed Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmânî*'sinde², Mehmed Nâil Tuman'ın *Tuhfe-i Nâilî*'sinde³, Râzî hakkında kaydedilen bilgiler ise muhtasar ve birbirini tekrar eder niteliktedir. Râzî'nin yalnızca *Hâtîmetü'l-Eş'âr*'da bir şiirine yer verilmiş, aynı şiirin ilk üç beyiti *Tuhfe-i Nâilî*'ye de Fatîn'den naklen kaydedilmiştir. Râzî'ye dair bu bilgilerin daha sonra *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*⁴, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*⁵ ve *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*⁶ adlı çalışmalarda da tekrar edildiği görülmektedir. Bu kaynaklardaki malumattan başka, Râzî'nin hayâtı, sanatı, eserleri ve vefatı hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamaktadır.

Fatîn'in verdiği bilgilere göre; Mehmed Râzî Efendi, o dönem Harput eyaletine bağlı olan Arapgir'de, H 1249/M 1833-34 senesinde doğmuştur. Gençliğinin başlarında Dersaadet'e yani İstanbul'a gelmiş, oradan Mekteb-i İdâdiye öğrencilerinin halkasına katılmış, beş sene müddetle burada irfan tahsiline gayret etmiştir. Daha sonra Arapça mektebine geçip kabiliyeti sayesinde birkaç sene zarfında, bu mektepte, üçüncü sınıf üstün yetenekliler

1 Fatîn Dâvud, *Hâtîmetü'l-Eş'âr* (İstanbul, 1271), 106.

2 Nuri Akbayer, *Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî* 4 (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1363.

3 Cemâl Kurnaz ve Mustafa Tatcı, *Mehmed Nâil Tuman Tuhfe-i Nâilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri* I (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 205.

4 Komisyon, "Râzî Mehmed Efendi", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.7 (İstanbul: Dergâh Yay., 1990), 291.

5 Müjgan Cunbur, Hüseyin Ağca, "Râzî", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, c.7 (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2007), 302.

6 Mehmet Arslan, "Râzî, Arapgirli", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Erişim Tarihi: 04 Mart 2025, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/razi-arapgirli>.

sınıfına dahil olmuştur⁷. *Sicill-i Osmânî*'de⁸ ve *Tuhfe-i Nâilî*'de⁹ ise Mehmed Râzî Efendi'nin Arapgirli olduğu, H 1249'da Arapgir'de doğduğu şeklindeki bilgiler tekrar edilmiş; bu bilgilerden farklı olarak *Sicill-i Osmânî*'de Râzî'nin Mekteb-i Harbiye'den zabıt çıktığı ve Sultân Abdülazîz devrinde (1861-1876) yetiştiği söylenmiş¹⁰; *Tuhfe-i Nâilî*'de ise Râzî'nin Sultan Abdülaziz devrinde (1861-1876) vefat ettiği belirtilmiştir¹¹.

Sanatı

Fatîn, Râzî'nin "Bir miktar şiiri vardır"¹² diyerek Râzî'nin bir gazeline tezkiresinde yer vermiştir. Bugün elimizde Râzî'ye ait yegâne şiir de Fatîn'in kaydettiği bu gazeldir. Gazelin ilk üç beyiti, *Tuhfe-i Nâilî*'de¹³ de zikredilmiştir. Mezkûr gazelin ise Keçecizâde İzzet'in bir gazeline nazire olarak yazıldığını tespit etmiş bulunmaktayız.

Râzî'nin 19. asrın önde gelen şairlerinden İzzet'in bir gazeline nazire yazmak istemesi, şairin divan şiiri sahasındaki malumatını ve bu mecraya meylini göstermesi bakımından önemlidir. Elimizdeki bu yegâne şiir, şairin sanatı ve hüneri konusunda kesin bir hüküm vermemiz açısından elbette yetersizdir. Ancak Fatîn'in, Râzî'nin şiirleri arasından bunu seçerek tezkiresine alması; Râzî'nin henüz yolun başında, şairliğe hevesli ve nazire yazmak suretiyle hünerini geliştirmeye gayretli birisi olduğunu düşündürmektedir.

Eseri

Fatîn, Râzî'nin "Bir miktar şiiri vardır" demesine rağmen, bugün elimizde Râzî'ye ait yegâne şiir, Keçecizâde İzzet Molla'nın bir gazeline yazdığı naziresidir.

İzzet'in divanında gazeller arasında bulunan ve "Harfû'l-Mim" bölümündeki yegâne gazel olan "gönlüm" redifli manzume¹⁴, bu yönüyle Râzî'nin de dikkatini çekmiş olacak ki şair tarafından tanzir edilmiştir.

İzzet'in arûzun Recez bahrinin "Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün" kalıbıyla söylediği manzume, sekiz beyitten oluşmaktadır. "Gönlüm" redifli bu gazelde şair; memdûhun saçıyla bîgâne olduğunu, virane olan gönlünün artık tamir

7 Dâvud, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 106.

8 Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, 1363.

9 Kurnaz ve Tatcı, *Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, 205.

10 Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, 1363.

11 Kurnaz ve Tatcı, *Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, 205.

12 Dâvud, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, 106.

13 Kurnaz ve Tatcı, *Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, 205.

14 Ebubekir Sıddık Şahin, "Keçeci-zade İzzet Molla'nın Divânları: Bahar-ı Efkar ve Hazan-ı Asar" (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004), 777.

edilemeyeceğini, memdûhun "zülfünün zünnârını" yani keşîşlerin bellerine bağladığı kuşağa benzeyen siyah saçlarını gördüğünde gönlünün imana geldiğini, gönlünün bir muma pervane olması hâlinde renkten renge giren ateşin canını yakmayacağını, akıl kadehinin baş ağrısı derdinden başının hür, gönlünün sarhoş olduğunu, gönlünün içinde hem Allah korkusunun hem put/put gibi güzel sevgilinin bulunduğunu, böylece gönlün hem Kabe hem de puthane olduğunu, gönlü meyhane olduğundan beri şarap kadehinin ciğer kanı olduğunu, hakikat şahının kulu olduğunu ve başka bir şaha gönlünü vermeyeceğini söylemektedir. İzzet'in gazeli şöyledir:

Müstef'ilâtün / Müstef'ilâtün

Zülfüñle oldı bîgâne göñlüm

Uslandı varsa dîvâne göñlüm

Artuk yapılmaz artık yapılmaz

Vîrâne göñlüm vîrâne göñlüm

Allâh n'olsun zünnâr-ı zülfüñ

Gördükde geldi îmâna göñlüm

Yakmazdı cânı nâr-ı televvün

Pür şem'e olsa pervâne göñlüm

Derd-i humâr-ı câm-ı hiredden

Âzâde serdür mestâne göñlüm

Hem havf-i Hak var hem ol sanem var

Hem Ka'bedür hem büt-hâne göñlüm

Hûn-ı cigerdür sahbâ-yı nâbı

Oldı olaldan mey-hâne göñlüm

Kul itdi 'İzzet şâh-ı hakîkat

Meyl eylemez bir hâkâna göñlüm'¹⁵

15 Şahin, 'Keçeci-zade İzzet Molla'nın Dîvânları', 777.

İzzet'in gazeli sekiz beyitken Râzî'nin bu gazele naziresi yedi beyitten müteşekkildir. Râzî ise; gönlünün yakıcı bir ateşe yandığını, baş ağrısı yapan kadehi yudumladığından beri sarhoş gönlünün ayılmaz olduğunu, aşk vadisine azmetmesine rağmen gönlünün cihanda bir efsane olduğunu, aşk gül bahçesine girdiğinde gönlünün bülbül gibi figanlar ettiğini, gözyaşlarının çokluğunun onu ummandan ummana attığını, bir saçı gece (renkli) ya da bir saçı Leyla'nın aşkıyla Mecnun'a arkadaş olduğunu, bu şiirin mazmununu İzzet'in şerefli tabiatından aldığını söylemektedir¹⁶. Râzî'nin İzzet'e nazire olan gazeli şöyledir:

Müstef'ilâtün / Müstef'ilâtün

Yanmakda nâr-ı sûzâna gönlüm
Bilmem ki nice bir yana gönlüm

Câm-ı humârı nûş eyleyelden
Ayılmaz oldu mestâne gönlüm

Vâdî-i 'aşka 'azm itdim ammâ
Oldı cihâna efsâne gönlüm

Gülzâr-ı 'aşka girdikde geldi
Bülbül gibice efgâna gönlüm

Bir rütbe akdî eşk-i terim kim
Ummândan atdı ummâna gönlüm

Bir zülfi leylî 'aşkıyla kıldı
Mecnûna hem-pâ dîvâne gönlüm

Tab'-ı şerîf-i 'İzzetden aldı
Mazmûnı Râzî irfâna gönlüm'¹⁷

Râzî'nin naziresinde, İzzet'ten farklı olarak; "gülzâr-ı aşk, vâdî-i aşk, gönlün bülbüle benzemesi" gibi teşbihler; şairin "gönlünün hiç ayılmaması, gözyaşının

¹⁶ Dâvud, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, 106.

¹⁷ Dâvud, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, 106.

onu ummandan ummana atması" gibi mübalağalar; "Leylî" kelimesindeki tevriye; "Leylâ ile Mecnûn" hikâyesine yapılan telmih ve diğer temsiller şairin, divan şiirinin dünyasını tanıdığını ve bu dünyaya artık adım attığını göstermektedir.

Eserlerinden Örnekler

Râzî'ye ait yegâne şiir, Keçecizâde İzzet Molla'nın bir gazeline nazire olarak yazdığı şu gazeldir:

Müstef'ilâtün / Müstef'ilâtün

Yanmakda nâr-ı sûzâna gönlüm
Bilmem ki nice bir yana gönlüm

Câm-ı humârı nûş eyleyelden
Ayılmaz oldu mestâne gönlüm

Vâdî-i 'aşka 'azm itdim ammâ
Oldı cihâna efsâne gönlüm

Gülzâr-ı 'aşka girdikde geldi
Bülbül gibice efgâna gönlüm

Bir rütbe akdî eşk-i terim kim
Ummândan atdı ummâna gönlüm

Bir zülfi leyli 'aşkıyla kıldı
Mecnûna hem-pâ dîvâne gönlüm

Tab'-ı şerîf-i 'İzzetden aldı
Mazmûnı Râzî irfâna gönlüm¹⁸

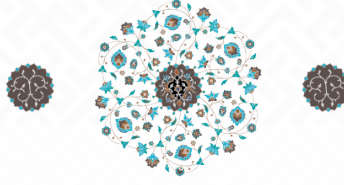
18 Dâvud, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, 106.

KAYNAKÇA

- Akbayar, Nuri. *Mehmed Süreyya Sicill-i Osmanî*. 4. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1363.
- Arslan, Mehmet. "Râzî, Arapkirli". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 04. Mart 2025. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/razi-arapkirli>.
- Cunbur, Müjgan ve Ağca, Hüseyin. "Râzî", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. c.7. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2007, 302.
- Fatîn Dâvud. *Hâtimetü'l-Eş'âr*. İstanbul, 1271.
- Komisyon. "Râzî Mehmed Efendi", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları. 7. 1990, 291.
- Kurnaz, Cemâl ve Mustafa Tatcı. *Mehmed Nâil Tuman Tuhfe-i Nâilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001, 205.
- Şahin, Ebubekir Siddık. "Keçeci-zade İzzet Molla'nın Divânları: Bahar-ı Efkar ve Hazan-ı Asar" Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2004.

DARENDELİ REMZÎ (1255/1840-1296/1879)

Dr. Öğr. Üyesi Derya KARACA

İğdır Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

drykaraca86@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3124-5978

Hayatı

Remzî, 1840 yılında Malatya'nın Darende ilçesinin İbrahim Paşa Mahallesi'nde doğmuştur. Şairin ailesi ve hayâtı hakkında kaynaklarda¹ benzer ve çok sınırlı bilgi bulunmaktadır. Remzî'nin babası, Mısır Hıdivi Mehmet Ali Paşa'nın hazinedarlığını yapmıştır. Daha sonra Darende'ye gelerek yerleşmiştir. Hazinedarzâde lakabıyla anılan aile, günümüzde "Tümer" soyadını kullanmaktadır.

Küçük yaşta Mısır'a gönderilen şair, burada iyi bir medrese eğitimi görmüştür. Mısır'da 16 yaşına kadar kalan Remzî, daha sonra Darende'ye dönmüştür. Darende'ye döndükten sonra da hem kendi çevresinden hem de o dönemde Darendeli Derviş adıyla bilinen bir dervişten bir yıl kadar dersler alarak öğrenimine devam etmiştir. Fakat bir süre sonra bu dersleri de bırakmış ve şiir yazmaya başlamıştır. Gençlik çağının sonlarına doğru Remzî, Tapu kalemine devam etmiştir. Bir süre sonra ise zekası ve yeteneği kaza kaymakamının dikkati çekmiş ve önce Darende Tapu katipliğine daha sonra da Tapu memurluğuna tayin edilmiştir.

Remzî'nin üç erkek çocuğu vardır. Bunlardan Ârif Hikmet, 93 harbinde şehit olmuş; ikinci oğlu Mehmet Ali, genç yaşta vefat etmiş ve en küçük oğlu Kâşif Efendi'dir.² Remzî'nin hayâtında etkili olan kadınlar hakkında Kadri Özyalçın şu bilgileri vermektedir:

1 Şairin hayâtı aşağıdaki kaynaklardan yararlanılarak yazılmıştır: Kadri Özyalçın, *Darendeli Remzi*, (Sivas: Kâmil Basımevi, 1940); Hasan Kavruk, Metin Özer, *Gemişten Günümüze Malatya Şairleri*, (Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yay., 2006); Mehmet Arslan, "Remzî, Darendeli", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Erişim tarihi 15 Ekim 2023. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-de tay/remzi-darendeli>; Beyhan Kesik, "Divânçe Remzî", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, Erişim tarihi: 15 Ekim 2023 yesevi.edu.tr/madde-de tay/divance-remzi.

2 Şair hakkında kendisinden bilgi alan Kadri Özyalçın, Remzî ve eseri üzerine çalıştığı sırada Kâşif Efendi'nin hayâtını kaybettiğini bilgisini vermiştir. Bk. Özyalçın, 1940, s. 3.

"İlk defa âilesinden başka Leyli isminde bir kıza âşık olmuştur. Bir müddet sonra bu kızdan gönlü geçmiştir. Aradan çok geçmeden Cemal isminde gayet güzel bir kıza tutulmuş, hakkında bir kaç gazel yazmıştır. Bunun vuslatına nail olamamıştır. Çünkü Cemal, Remzi'nin babası tarafından bir vesile ile Mısır'a gönderilmiştir. En son olarak Duduş isminde taze, genç bir yosmaya evvelkilerden daha fazla alevli bir sevda ile bağlanmıştır. Hatta babasının vefat etmiş bulunması hasebiyle mevcut arazisinden kıymetli bir kısmını üç yüz altın liraya satarak bu kızla evlenmiş, nâil-i vuslat olmuştur."³

Kısa bir ömür süren Remzî, 1879 yılında Darende'de vefat etmiştir.

Sanatı

XIX. yüzyıl şairlerinden biri olan Remzî, rind-meşrep bir üsluba sahiptir. Klasik Türk şiirinde XVI. yüzyılda Bâkî ile başlayan ve XVIII. yüzyılda Nedîm ile devam eden rindâne söyleyiş tarzı Remzî'nin şiirlerinde de görülmektedir. Bazı gazellerinin son beytinde şairliği, yeteneği ve şiirleri hakkında çeşitli ifadelerle yer veren Remzî, şiirlerinde hep mestane sözler söylediğini, o şuh sevgilinin dudağının zevkini ve dudak kadehinin/şarabının neşesini anlattığını ifade eder:

"Remzîyâ eş'ârda mestâne sözler söyledin

Hep o şûhun zevk-i la'li neş'e-i câm-ı lebi" (G- 22/5)⁴

Ayrıca Remzî'ye göre kendisi üslubu, şiir ve söz söyleyişi güzel olan, hoş yaradılışlı, yeni mazmunlar söyleyen bir şairdir:

"Hayâl-i kâmetinle bin gazel tarh eylemiş Remzî

Ne pâkîze-edâ hoş tab' nev-mazmûnunun bir bak" (G-29/5)

Remzî, şairlik yaradılışını efsanevî bir kuş olan hümaya benzetir ve ay yüzlü güzelliğin şöhretinin feleklere kadar çıkmasında şaşılacak bir şey olmadığını; yaradılışının hümasıyla sevgilinin vasfını uçurduğunu dile getirir:

³ Özyalçın, *Darendeli Remzî*, 22.

⁴ Kadri Özyalçın tarafından hazırlanan *Dîvânçe*'de şiirler; koşmalar, şarkılar, gazeller, müselles, muhammes ve müseddesler olmak üzere nazım şekillerine göre şiirler sıralanmış; nazım şekilleri ayrı ayrı numaralandırılmayıp ilk şiirden son şiire kadar birbirini takip eden bir numaralandırma yapılmıştır. Çalışmamızda da bu sıralamaya uyulmuş olup harf; nazım şeklini, sayılardan ilki; şiirin numarasını, ikincisi ise beyit sayısını belirtmektedir.

"Çün hümâ-yı tab'ile vasfın uçurdun Remzîyâ
Çok mu ol meh-pârenin eflâke çıksa şöhreti" (G-53/6)

Öyle ki süslü gazel yazmak Remzî'ye özgüdür; hiç kimse yeni bir icat olan bu tarzla şiirlerini süsleyemez:

"Sana mahsûs Remzîyâ süslü gazel nazm eylemek
Kim verir bu tarz-ı nev-îcâd ile eş'âre sūs" (G-47/7)

Bu denli eşsiz şiiler yazan Remzî, şiirinin kıymetini ehl olmayanların anlamayacağını; gönül ehli dostların anlayacağını söyler:

"Verme Remzî şi'rini nâ-ehle bilmez kadrini
Tab'-ı sencîde olan bir ehl-i dil yârâna ver" (G-33/6)

Remzî şiirlerinde sade, açık ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Remzî'nin şiir dilinde Türkçe kelimeler yer almakla birlikte, çoğunluğu Farsça kökenli birçok kelime ile Farsça kurallara göre yapılmış tamlamalar ve Arapça kökenli kelimeler bulunmaktadır:

"Ey güzel bu hüsnile mâh-ı cihân-ârâ mısın
Yoksa hûblukta müselleme şûh-ı müstesnâ mısın" (G-16/1)

"Dehânın şevkine mey-keşliğimden hayli bahs olmuş
Ne denli mübtelâ-yı bâde-i gül-gûnum bir bak" (G-29/4)

Şiirlerinde "bârekallâh, hamd lillâh, hamd ü senâ" gibi Arapça dua ifadeleri, "Allah için, hasbeten lillâh, vallahi, billahi, bi-hakkın" gibi kalıp ifadeler ve "Tevekkeltü 'ala'llâh (Hud suresi 11/56)"⁵, "Lâ havfun aleyhüm (Yunus suresi 10/62)"⁶ olmak üzere iki ayet yer almaktadır:

5 "Allah'a dayandım. " Allah'a dayanma ve güvenme ifade eden bu söz, Kur'an ve hadislerde çok geçmektedir. Bk. Mehmet Yılmaz. *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler* (İstanbul: Kesit Yay., 2013), 644.

6 "İnne evliyâa'l-lâhi lâ-havfun aleyhim ve lâ-hüm yahzenûne/Kuşkusuz, Allah'ın dostlarına korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. " Bk. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, 285.

"Hâfız-ı settâr-ı gayb yavuz nazardan saklasın
Bârekallâh doğrusu âla cemâl rânâ cemâl

Sad-hezâr hamd ü senâlar halk eden hallâka kim
Çeşm-i dünyâ görmemiştir böyle müstesnâ cemâl" (G-25/2, 3)

"Mevsim-i güldür bu gün biz bahr-ı 'aşkı boylarız
Na'ra-ı yâhû çekip mestâne eş'âr söyleriz
Çünkü "Lâ havfun aleyhim" potasında kaynarız" (Muhammes-68/3)

Şiirlerini anlaşılır bir dille kaleme alan Remzî, ağırlıklı olarak sevgili, sevgilinin güzellik unsurları, aşk, tabiat, sitem, tazarru, istiğfar gibi konuları ele almıştır. Sevgili ve sevgilinin güzellik unsurları Remzî'nin şiirlerinin ana temalarındandır. Sevgilinin güzelliği, klasik Türk şiiri geleneği etrafında oluşan benzetmelerle anlatılmıştır. Remzî'nin sevgili tasvirlerinde klasik Türk şiirinin alışlagelmiş benzetmeleri yer almaktadır. Periye, huriye, güle, seme benzeyen güzel; ay yüzlü, gül ya da lale yanaklı, gonca dudaklı, elma çeneli, beyaz tenli, servi boylu, kıl gibi ince belli, siyah saçlıdır. Nazenin güzelin kirpikleri ok, gamzesi ise hançerdir:

"Bende çekdi rişte-i zülfüyle gönlüm bir perî
Bir perî-zâde beşer şeklinde ammâ her yeri

Her yeri sâfi beyâz sâde yanaklar lâle-renk
Lâle-renk dâğ açdı bak sînemde gamzen hançeri

Hançer-i gamzenle müjgân oklarından el-emân
El-emân saf bağlamış her yüzde 'aşkın leşkeri" (G-10/1,2,3)

Remzî'nin şiirlerinde divane, çılgın, kara bahtlı, hasta gönüllü âşık ise bülbüle, pervaneye benzer.

"Fahr etse sezâ gülşen-i 'âlemde o gonca
Remzî gibi bir bülbül-i nâlendesi vardır" (G-15/5)

"Remzîyâ şem'-i cemâl-i yâr ile pervâne-veş
Cism-i zârum pûte-i 'aşk içre ben kal eyledüm" (G-34/5)

Remzî, her ne kadar klasik Türk şiiri geleneği dâhilinde sevgiliyi tasvir etmekle birlikte tıpkı Nedîm'in şiirlerinde olduğu Remzî'nin şiirlerinde de sevgili soyut değil gerçek sevgilidir. Şair, sevgiliyle bir arada bulunur, eğlenir, şarap içer. Sevgiliyle geçirdiği anları, arzularını, açık bir şekilde, çekinmeden, samimi bir şekilde ifade eder:

"Dün gece o şûhla kurduk hem otağ-ı işreti
Parlatup peymâneler attık hicâb-ı haşyeti

Bezm ise ağyârdan hâli hem müheyyâ mey dahi
Yâr ise ağûş-ı ikbâlimde etmiş rahâtı

Kâbe-i ruhsara yüz sürdüm niyâz-ı vasl edüp
Subha dek tâ kible-i ebrûya kıldım hâceti" (G-53/1,2,3)

Hatta bazı şiirlerinde sevgililerinin isimlerini (Leyli, Cemal, Duduş) de verir. Şair, bu gazellerini şûhâne, âşıkâne bir edayla yazmıştır. Duduş adlı güzel, şuh, nazlı, işveli, resim gibi güzel, gönül süsleyen bir afettir. Güzeller içerisinde de eşi benzeri yoktur:

"Vay ne nâzik nâzenîn yosma civânumdur bu kız
Hoş-reviş ismi Duduş tûtî-i zebânumdur bu kız

Burc-ı hüsnün ahteri duhterlerin nâzik-teri
Methe lâyık her yeri bir turfe hanımdur bu kız

Şîve-kârum mı nigârum mı dil-ârâm mı ya
Allâh Allâh bu nasıl âfet ne cânumdur bu kız

Remzîyâ 'âlemde çok meh-pâreler seyr eyledüm
Yok nazîri hûblar içre zer-efşânumdur bu kız" (G-56/1-3, 9)

Şairin sevgiliyle karşılıklı konuşması da "dedim-dedi" söyleyişli beytinde görülmektedir:

"Dedim ey gonca leb söyle senin de var mı üftâden
Dedi fâş etme Remzî nükte-i pinhânı sırdur bu" (G-31/5)

Remzî'nin aşk, şarap, kadın güzelliği, zevk, eğlence dışında şiirlerinde sevgiliden ayrı kaldığında çektiği acıyı dile getirdiği, isyan ettiği, sitem ettiği, az da olsa tasavvufî aşka da yer verdiği, zahide, sofuya çattığı, Allah'tan af dilediği şiirleri de bulunmaktadır:

"Ciger-pârem yazık üftâdene bir kerre insâf et
Ne rütbe bağıryanmış dîdesi pür-hûnunum bir bak" (G-29/2)

"Rahm edüp bakınca bana rânâ bilürken hâlümü
Öldürür encâmı Remzî bu tegâfüller seni" (G-27/5)

"Yazıkdur nâzenînsin kıymam özge inkisâr etmem
Belâ-yı 'aşk derler bir devâsız derde dûçar ol" (G-60/3)

"Görmeyelden rûyını ey gonca kârum âh u âh
Oldı bülbüller gibi leyl ü nehârum âh u âh" (G-59-1)

"Bu aksine-girdâr ile gerdûn yere geçsin
Tâk-ı kemeri kubbe-i eyvânı yıkılsın" (G-56/2)

"Zühd ü tâ'at mûcib-i cennet değilken zâhidâ
Halka takvâdan bahis bâtil hayâlündür senin" (G-42/6)

"Affeyle suçum gel kerem et âteşe yakma
Uçmakda bu dil mürği gel tut elimden

Çekdüm elümi gayrı cihân varı yoğundan
Ey 'âlemi var eyleyen Sübhân gel tut elimden" (G-74/3,4)

Türkçedeki en önemli dil malzemeleri arasında yer alan atasözü ve deyimler, az sözle çok şey anlatmayı, anlamı güçlendirmeyi sağlar. Remzî de eserinde deyimlere yer vermiştir. Şairin kullandığı başlıca deyimler şunlardır:

"ah etmek, ağzı sulanmak, ağzını aramak, akli dağılmak, ayak bastırmamak, bağıryanmak, başına kakmak, başına bela getirmek, baş eğmek, baş ağrıtmak, boy göstermek, can vermek, dillerde destan olmak, el çekmek, elden ele gezmek, gözünü açmak, göz açtırmamak, kan ağlamak, kurbanı olmak, şirazesini dağılmak, mest olmak, ocağı sönmek, yüz sürmek, zahmet çekmek" gibi.

"Gabgab-ı turuncile sîb-i zenahdân senin
'Âşık-ı dil-hastenin ağzın sulandırılmaz mı ya" (G-41/4)

"Ol şûh ile fırsat bulup öpdüm leb-i la'lün
Cânım diyerek bağrıma basdum anı tenhâ" (G-45/3)

"Leblerün öpdü kadeh mest-i cünûn-ı 'aşk olup
Gezmede elden ele dillerde destân oldu mey" (G-46/3)

Remzî'nin "süs" redifli şiirinde "*püsküllü şal, sırmalı miltan, şalvar, diba*" gibi dönemin giyim kuşamına dair unsurlar dikkat çekmektedir:

"Mû-miyân-ı nâzike püsküllü şalın bend edüp
Sırmalı miltan ile her dem verir şalvar süs

Süslü dîbâlarla çaldın gönlümü ey serv-i nâz
Süslenüp verdikçe şîve-i reftâre süs" (G-47/3,4)

Ayrıca Remzî'nin eski bir tedavi yöntemi olan yaraya kafur merhemi sürülmesine⁷ de beytinde yer verdiği görülmektedir:

"Bu Remzî-i dil-hastanın ey gerden-i sâfi
Zahm-ı diline merhem-i kâfur mısun sen" (G-37/5)

Eseri

Darendeli Remzî'nin Dîvânçe'si, çeşitli nazım şekillerinde hece ve arzu ölçüsüyle yazmış olduğu şiirlerinden oluşmaktadır. Şiirleri, Kadri Özyalçın tarafından derlenip 1940 yılında yayımlanmıştır. Bu çalışmaya göre Remzî'nin gazel, şarkı, müselles, muhammes, müseddes ve hece ölçüsüyle yazılmış 6 koşma olmak üzere 71 şiiri bulunmaktadır. Antakyalı Nazif, Darendeli Sabrî ve İmam Ârif Hikmet gibi o dönemin bazı şairleri, Remzî'nin birçok gazelini tahmis etmişlerdir. Şairin şiirlerinin tahmis edilmesi onun şiirlerinin beğenildiğinin ve örnek olarak alındığını da göstermektedir.⁸ Özyalçın, çalışmanın sonuna bu üç şairin tahmis ettiği birer gazel örneğini de eklemiştir.⁹

Remzî, şiirlerinin çoğunda redif kullanmıştır. Şair, bazı şiirlerinde tek kelimeden bazılarında ise birden fazla kelimeden oluşan redif tercih etmekle birlikte şiirlerin bir kısmında ise redif kullanmamıştır. Hem hece hem arûz vezni ile yazan şair, açık, anlaşılır, sade, samimi bir dille şiirlerini kaleme almıştır. Şiirleri farklı beyit sayılarından oluşmakla birlikte genellikle 5 beyitli gazeller yazmıştır.

7 Bayram Ali Kaya. "Klâsik Türk Şiirinde Şifâlı Bitkiler Üzerine Bir Deneme", Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 15, (2015): 267-269.

8 Özyalçın, *Darendeli Remzi*, 80.

9 Özyalçın, *Darendeli Remzi*, 80-87.

Eserlerinden Örnekler

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Ey güzel bu hüsnile mâh-ı cihân-ârâ mısun
Yoksa hûblukta müselleme şûh-ı müstesnâ mısun

Cilve-i cünbişlerin ammâ beğendüm doğrusu
Şîve-kârum ser-te-ser pür-nâz u istiğnâ mısun

Nâzeninlikde nâzir olmaz sana Allâh için
Meşreb-i hulkun pesendîde gönül-ârâ mısun

Serviler baş eğdi dün bağda hırâm-ı kaddine
Nev-nihâlüm bu revişle hem-ser-i tûbâ mısun

Hâsılı manendini görmüş değil çeşm-i beşer
Bilmem ey âfet aceb gılmân mı ya hûrî mısun

Nutk-ı cân-bahşinle bu şîrîn tekellümlerle sen
Bezm-i meyde sevdiğim 'uşşaka ruh-efzâ mısun

İşidüp ol gonca tahsin eylemiş eş'ârını
Remzîyâ sad âferîn bir bülbülü şeydâ mısun (Özyalçın, 1940, s. 38).

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Nev-bahâr açmış ruhunda âh-ı nâlânım senin
İşte gönlüm bülbülündür verd-i handânım senin

Sahn-ı gülşende nev çiçeklerle donandı câ-be-câ
Muntazır teşrîfine serv-i hıramânım senin

Sevdiğim cân gönül bahsinde teklif olmasın
Hak bilir gönlüm senin varım senin cânım senin

Mümkün olmaz dâmen-i vaslından el çekmek bana
Turra-i zülfünle berdâr olsa gerdânım senin

Senden özge gülşen-i ‘âlemde bir danem mi var
Sen benimsin hasılı Remzî de cânânım senin (Özyalçın, 1940, s. 47)

Mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün

Bir âfet-i şûha mecbûrum denilmez şânı sırdır bu
Gönül gencinde mahfûzum o gevher-i kânı sırdır bu

Kesilse uğruna başım yine ifşâ-yı râz etmem
Verir mi gayre ‘âşık verse de cânı sırdır bu

Nedir bilmezem bir âfetin oldum giriftârı
Ruhundan gösterir her lahza bir seyrânı sırdır bu

Bu hüsn-i hûy ile devrânda hem-tâsın gören var mı
Ne mümkün bak ara sor zümre-i hûbânı sırdır bu

Dedim ey gonca-leb söyle senin de var mı üftâden
Dedi fâş etme Remzî nükte-i pinhânı sırdır bu (Özyalçın, 1940, s. 49).

Mef’ûlû mefâ’îlû mefâ’îlû fe’ûlûn

Bir serv-i revân kamet-i şimşâd ile oynar
Bir başka edâ tarz-ı nev-‘icâd ile oynar

Îmâ ederek birbirine şîve-i nâzı
Mahmûr nigehi gamze-i cellâd ile oynar

Sermâye-i ‘aklı dili yağmaya verir hep
Destinde kadeh cümbüş-i pür-nâz ile oynar

‘Aklım dağılır değse sabâ zülf-i nigâre
Kakülleri rûyunda kaçır bad ile oynar

Yazsam dedim ol mû-meyânın vasfını Remzî
Destimde kalem şîvelenüp şâd ile oynar (Özyalçın, 1940, s. 63).

11'li hece ölçüsü

Güller nikâb açdı gülistânunda
Çıkdı temâşâ-yı bağa bülbüller
Seher seyr eyledüm gül dîvânunda
Saf bağlamış soldan sağa bülbüller

Hûn-âb-ı gam yutup zahm-ı ciğerden
Kan ağlar dem-be-dem dîde-i terden
Hûb nağme-i cân-sûz ile seherden
Verdi el kulağa yine bülbüller

Dün bir peyâm aldum bâd-i sabâdan
Dedi bülbül bağa indi yuvadan
Henüz kurtulmadım dâm-ı belâdan
Henüz bir durağa yine bülbüller

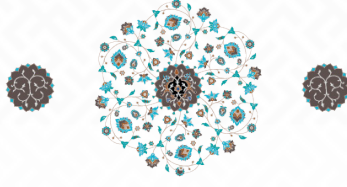
Derd-i gamle geçer rûz u leyâli
Yâd edüp âh eyler o verd-i âli
Gâliba Remzî-i şeydâ misâli
Âşıkdır bir gül-i câna bülbüller (Özyalçın, 1940, s. 26-27).

KAYNAKÇA

- Arslan, Mehmet. "Remzî, Dârendeli". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 15 Ekim 2023. [https:// teis. yesevi. edu. tr/madde-detay/remzi-darendeli](https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/remzi-darendeli).
- Hasan Kavruk, Metin Özer. *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2006.
- Kaya, Bayram Ali. "Klâsik Türk Şiirinde Şifâlı Bitkiler Üzerine Bir Deneme", *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 15. (2015): 263-314.
- Kesik, Beyhan. "Dîvânçe Remzî". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 15 Ekim 2023. [https://tees. yesevi. edu. tr/madde-detay/divance-remzi](https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divance-remzi).
- Özyalçın, Kadri. *Darendeli Remzi*, Sivas: Kâmil Basımevi, 1940.
- Yılmaz, Mehmet. *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.

İSMAİL HARÎM (1830?-1915)

Dr. Öğr. Üyesi Bilal ERKOÇ

Bitlis Eren Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

berkoc@beu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2406-9419

Hayatı

Şerbetçizâde ailesine mensup olan İsmail Harîm Malatyalıdır. Sözlüklerde kutsal yer ya da değer anlamına gelen harîm ifadesini mahlas olarak kullanan şairin hayâtı ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Dr. Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu'nun 1946 yılında Hacı Bekir Keşşafoglu'ndan edindiği bilgilere göre; sınıkcılığı Serçeşmenin Hacı Baba'dan öğrenen ve hattatlar kadar güzel yazı yazabilen Harîm, içkiye düşkündür.¹ Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda 18-86 numarasıyla kayıtlı 1266/1850 tarihli şukkaya göre; Kündik köyü sakinleri Şerbetçi oğlu İsmail'i, Sülük oğlu Mahmud'u ve Cafer Telli Molla'yı Harput valisine şikâyet etmişlerdir. Bu kayda göre; İsmail Harîm, bu tarihte mültezim (devlet gelirlerinden birinin toplanması işini götürü olarak üzerine alan kimse) olarak görev yapmaktadır. Bu kaydın tarihi (1850), şairin 1845'de doğduğu ve 1915'lerde yetmiş yaşlarında öldüğü düşüncesiyle çelişmektedir. İsmail Harîm'in yirmili yaşlarda bu mesleği icra ettiği varsayımından hareketle 1830'lu yıllarda doğduğu 1915'lerde seksen yaşlarında öldüğü söylenebilir.

Sanatı

Takrîzlerin devrin önemli ilim ve sanat adamlarına yazdırıldığı gerçeğinden hareketle İsmail Harîm'in devrinin usta sanatçılarından olduğu söylenebilir. Aruzu Türkçeye ustalıkla uygulayan ve sade bir dil kullanan şair; kafiye, redif ve söz sanatlarıyla söz ile anlam arasındaki ahengi sağlayarak klasik Türk şiiri geleneğini başarılı bir şekilde yansıtmıştır.

¹ Ahmet Şentürk ve Mehmet Gülseren, *Malatyalı Şairler Antolojisi* (Malatya: Yeni Malatya Gazetesi 1990), 65.

Eserleri

İsmail Harîm'in tespit edilen bir gazeli ve Malatyalı Necâtî Efendi'ye yazdığı manzum takrîzi vardır.

Eserlerinden Örnekler

Gazel

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün

Beni bir hâle getirmiş ki firâkın ele mi
Reng ü lezzetle müsâvî bulurum şehd ü semi

Bu kadar çevre nice tâb getirsin gül-i zâr
Çekemez Rüstem-i Zâl olsa bu kavs-i sitemi

O siyâh dîde ki ebrû-yi ham içre görünür
Sanki bir nokta komuş "nun"a meşîyyet kalemi

Seni cennette görüp hûra kıyas etti Harîm
Acaba ravza-i cennet mi visâlin haremi²

Berây-ı Dîvân-ı Necâtî Efendi

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün

Hayât-ı câvidânı bul tilâvet it şu dîvânı
Çıkar bir bir derûnuñdan bunuñla mekr-i dîvânı

Kılup tenvîr-i ebsâr-ı hakikat gûş-mâl eyle
Temîme eyle sadrıñda katı bil hırz-ı cân anı

Denâ' isden beri olmak dilerseñ hıfz-ı fehvâ kıl
Sakın ta' n itme ey sûfî temâmet eyle iz' ânı

2 Ahmet Şentürk ve Mehmet Gülseren, *Malatyalı Şairler Antolojisi* (Malatya: Yeni Malatya Gazetesi 1990), 65.

Ledünnî ‘ilmini bilmez mazâhirde olan ‘âlim
Bu özge zevk-i tenhâdır degildir herkesiñ nânı

Şarâb-ı nâb-ı fikrinden Necâtî dür nisâr itmiş
Olur mı her suhan şâhım suhanlar içre akrânı

Gelüp Mecnûn gelüp Ferhâd bu bâğı olmasun seyrân
Nice Şîrîn ile Leylâ bu bâğıñ oldı derbânı

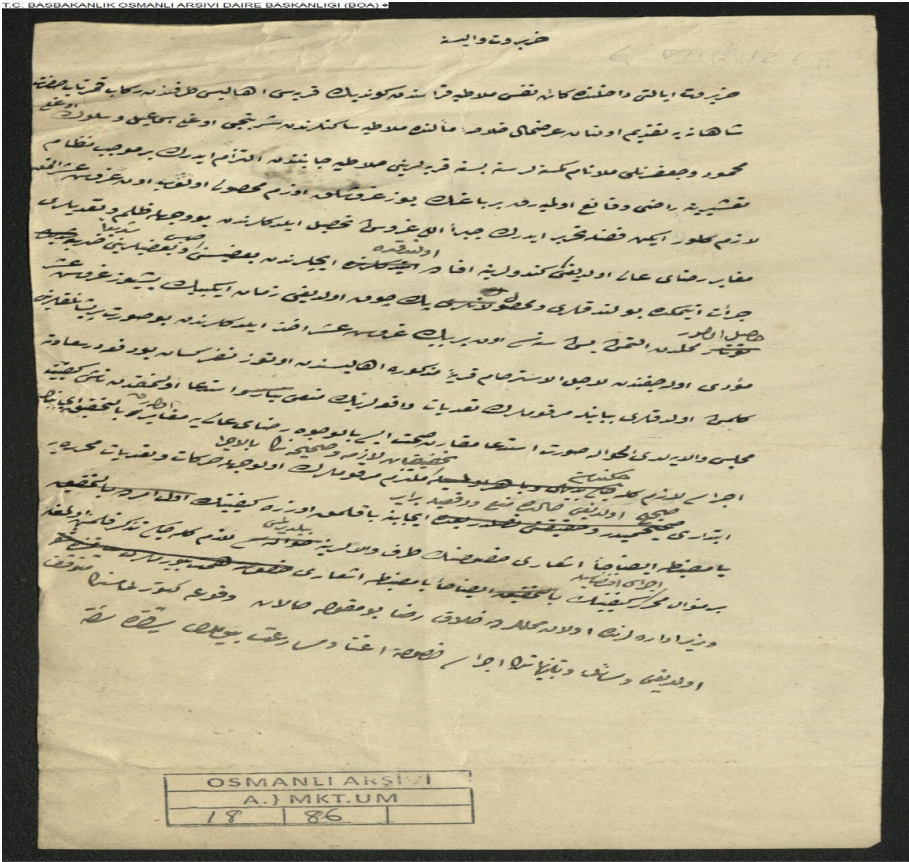
Harîmâ tayy-ı güftâr it dükenmez vasf-ı a‘ lâsı
Bütün dünyâyı seyr itseñ bulunmaz aña bir sâñî

Ketebehû İsmâ‘il Harîm Şerbetci-zâde³

3 Hakan Yekbaş, *Malatyalı Necâtî Dîvânı* (Malatya: Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yay., 2015), 199..

T.C. BAKKANLIK KÖRMANLI ARŞİVİ BAİRE BAKKANLIK (BOAL)

A.} MKT.UM.00018.00086.001

Devlet Arşivleri Başkanlığı 18-86 numarasıyla kayıtlı 1266/1850 tarihli şukka⁴

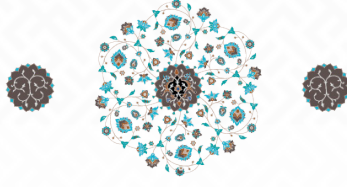
⁴ <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/SatinAlinanGoruntule.aspx?T=1614901&H=1601AE4F-8220C24E71DECA50EAB00AB5CF87E2DBBEF5877A085ACB28E4F2596> (E. T: 22. 09. 2025)

KAYNAKÇA

Şentürk, Ahmet ve Mehmet Gülseren. *Malatyalı Şairler Antolojisi*. Malatya: Yeni Malatya Gazetesi 1990, 65.

Yekbaş, Hakan. *Malatyalı Necâtî Dîvânı*. Malatya: Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları, 2015.

MALATYALI SABRÎ (19. YÜZYIL)

Doç. Dr. Ömer SAVRAN

Uşak Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

savranomer@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-7992-5628

Hayatı

Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmeyen Hüseyin Sabrî, Malatya'nın Yeşilyurt (eski adıyla Çırmık) ilçesinde doğmuştur. Babasının adı Osman'dır. Medrese tahsilini Yeşilyurt'ta tamamlamış, Kâdiriyye tarikatına girmiş ve tasavvufî şiirler yazmaya başlamıştır.¹

Sabrî, divanında yer alan pek çok şiirde Kâdiriyye tarikatının kurucusu olarak bilinen Abdülkâdir Geylanî'ye muhabbet ve bağlılığını dile getirmiştir.²

"Bende-i ednâsiyam Sabrî gibi mürşidümün
Pîrimüz sultân 'Abdulkâdir-i Geylânî şeyh" (51-5).³

"Gerçi pîrân-ı tarîkat Sabriyâ 'âlemde çok
Biz muhibb-i Şeyh 'Abdülkâdir-i Geylânî'yüz" (88-7).

"Çün 'Abdulkâdir-i Geylânî'den aldık inâbet hem
Dem-â-dem tekye-i 'aşk içre bir hizmetçi ferrâşuz" (90-3).

1 Hasan Kavruk ve Metin Özer, *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri* (Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yay., 2006).

2 Ömer Savran, "Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü", Erişim Tarihi: 27 Aralık 2023 <http://teis.yesevi.edu.tr/mad-de-detay/sabri-hu-seyin-sabri>.

3 Metnimizde atıf yapılan örnek şiirler ile ilgili numaralar, "Malatyalı Sabrî Divânı" adlı çalışmamıza (Ömer Savran, *Malatyalı Sabrî Divânı* (Malatya Valiliği Yay., Malatya 2014)) attır.

Sabrî ile ilgili bilgi veren kaynaklar onun yazma manzum bir eserinin bulunduğu, Yeşilyurt'un Tepecik Mahallesi'ndeki Kölükoğlu Ahmet Efendi'ye ait evin kapısı üstündeki şiiriyle dikkat topladığı ve derin bir Ehl-i Beyt sevdalısı olduğunu belirtmişlerdir.⁴

Doğum ve ölüm tarihini bilmediğimiz Sabrî'nin yaşadığı dönemle ilgili divanında değerlendirme yapabileceğimiz iki tarihe rastlamaktayız. Bunlardan birincisi şairin H. 1301 (M. 1885-1886) tarihinde sakal bırakmasına düştüğü tarihtir:

"Bin üç yüz birde lihyem itdüm âzâd
Şükür ehl-i kemâl oldum efendüm" (187-4).

Dîvânda yer alan ikinci tarih ise şairin Hz. Peygamber'i konu edinen,

"Ey gönlümün ârâmı bu dil-cû-yı Muhammed
Tîmâr idegör cism-i bu sayrûyı Muhammed" (60-1)

matlı beş beyitlik gazelinin yazılış tarihiyle ilgili verdiği bilgidir. Sabrî, şiirin kenarına düşürdüğü tarih mısraında bu gazelinin H. 1297 (M. 1879-1880) tarihinde yazdığını ifade etmiştir.⁵

Son dönem şairlerinden olduğu bilinen Hüseyin Sabrî'nin -yukarıda bahsi geçen bilgilerden hareketle- XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk çeyreği arasında yaşadığı söylenebilir. Kaynaklara göre bir ara imamlık vazifesinde de bulunan Hüseyin Sabrî, hayâtını maddi sıkıntılar içerisinde geçirmiştir.⁶

Sanatı

Dîvânında bulunan bazı bilgiler dolayısıyla XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk çeyreği arasında yaşadığını düşündüğümüz Sabrî'nin divanında en çok yer verdiği nazım biçimi gazeldir. Şair, gazelin yanında murabba, muhammes, müseddes, müfred ve matla' gibi nazım biçimleriyle de şiirler yazmıştır.

Sabrî Dîvânı'nda Arap alfabesinin bütün harfleriyle yazılmış manzumeler bulunmaktadır. Şairin divanında bulunan 264 şiirinden 237'si gazel nazım biçimiyle yazılmış ve umumiyetle 5 beyitten oluşmuştur.

4 Mehmet Gülseren ve Ahmet Şentürk, *Malatyalı Şairler Antolojisi* (Malatya: Dünya Matbaası, 1990), 104.

5 Vk. 45, (Hüsni gibidür lehçe-i hûb-hû-yı Muhammed. Sene 1297).

6 Kavruk ve Özer, *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*, 587.

Sabrî, şiirlerinde genellikle sade, duru ve akıcı bir dil kullanmıştır. Şairin özellikle hece vezniyle yazmış olduğu şiirlerinin dili oldukça sadedir:

Şükür çıkdık yine 'ıyd-ı sıyâma
Sevdiğüm bayramun mübârek olsun
Geçdiğün yerlerden turam selâma
Sevdiğüm bayramun mübârek olsun

Vuslat bayramında böyle göreyüm
Rakîblere nisbet bir dem süreyüm
Ayrılığün defterini düreyin
Sevdiğüm bayramun mübârek olsun

Küsli idi benüm ile barışmış
Muhabbet itmeğe ne hoş alışmış
Giydiğin urbalar ne hoş yakışmış
Sevdiğüm bayramun mübârek olsun (200)⁷

Sabrî Dîvânı'nda, beyitleri arasında anlamca münasebet bulunan yani yekâhenk gazel⁸ diyebileceğimiz örneklerle de rastlamak mümkündür. Dîvân-daki 6, 8, 41, 57, 75, 79, 85 ve 133. gazeller bu tarzda yazılmış şiirlere örnek olarak verilebilir.

Sabrî Dîvânı'nda, şekil ve muhteva yönüyle klasik divan şairlerine benzer pek çok örnek bulunmaktadır. Bunun yanında Sabrî'nin şiirlerinde öne çıkan unsurlar arasında Ehl-i Beyt sevgisi ile din ve tasavvuf özellikle belirtilmesi gereken hususlardandır. Şairin bu bakış açısının yansımalarını divandaki ilk gazellerden itibaren görmek mümkündür. Sabrî, ilk gazeline besmeleyle başlar ve Allah'a hamd ederek onun kudret ve azametini dile getirir. Yine aynı gazelde Hz. Peygamber'e, âline ve evladına salat ve selamını ifade eder.

Bir şiirinde "Hânedân-ı Mustafâ'nun gerçi ben meddâhıyam"⁹ diyerek Hz. Peygamber'in âl-i beytinin methediciisi olduğunu belirten şair, Peygamberimize olan muhabbet ve bağlılığını göstermek adına pek çok şiirin yanında manzumenin kafiye harfine uygun olacak şekilde "Ahmed, Muhammed, Mustafâ ve Rasulullah" redifli şiirler de yazmıştır:

⁷ 200 numaralı şiir.

⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, haz. Kemal Edib Kürkçüoğlu (İstanbul: Enderun Yay., 1994), 180; Haluk İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz*, (İstanbul: Dergâh Yay., 1994), 8.

⁹ G. 2/1

"Çi zihî şâh-ı risâletdür Muhammed Mustafâ
Menba'-ı cûd-ı sehâvetdür Muhammed Mustafâ (6-1).

Şânına levlâke levlâk okıdı Rabbü'l-mu'în
Vâsıl ol kurb-ı hazretde Muhammed Mustafâ" (6-2).

"Senün âşkun derûnumda nihândur yâ Resûlallâh
Sana hâlüm dahi günden 'yândur yâ Resûlallâh (212-1).

İslâm-Türk Edebiyatı'nda hayâtları ve sözleri etrafında edebî türler gelişen dört halife ve özellikle Hz. Ali de Sabrî Dîvânı'nda pek çok beyitte söz konusu edilmiştir. Şair, aşağıdaki örnek beyitlerde dört halifenin sırasına ve özelliklerine işaret etmiştir:

"Birinci yâr-i garun oldu Sıddîk
Sadâkatde 'ayândur yâ Muhammed (59-3).

'Ömer ikinci yârün merd-i vâlâ
'Adâlet kânı cândur yâ Muhammed (59-4).

Üçüncü yâr zi'n-nûreyn 'Osmân
Hayâ ehli cinândur yâ Muhammed (59-5).

Çehâr yâr içinde şâh-ı merdân
'Alî sâhib-kırândur yâ Muhammed" (59-6).

Dört halifeden özellikle Hz. Ali İslâm-Türk Edebiyatı'nda ayet ve hadislerle telmih edilerek yüceltilmiştir. ¹⁰ Sabrî de bu geleneğe uyarak Ali'dür redifli şiirinde ve diğer beyitlerde Hz. Ali'yi övmüştür. Dîvânda Hz. Ali, "Allah'ın aslanı, ilim şehrinin kapısı, Hayber fatihi" gibi nitelendirmelerin yanında Hz. Peygamber tarafından kendine verilen "Düldül" adındaki bineği ve "Zülfikar" ismindeki kılıcı ile de anılır:

10 Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*, (Ankara: Öncü Kitap, 2006), 23

"Âgâh degül kimseler esrâr-ı Nebî'den
Sırr-ı nebevîden yine âgâh 'Alî'dür (79-3).

Dâmâd-ı Resûlü's-Sakaleyn şâh-ı velâyet
Vallâh 'Alî sümme ve billâh 'Alî'dür (79-4).

Düldül ile çün seyf-i 'Ali n'oldı görünmez
Bu ikisinün 'azm-i râhı kanı nerde" (79-5).

Hiz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'ine karşı derin bir sevgisi bulunan Sabrî, divanındaki 20'ye yakın yerde Ehl-i Beyt'in özellikleri, faziletleri, menkıbeleri ve mâruz kaldıkları üzücü olayları konu edinen müstakil manzumelere yer vermiştir.¹¹ Bu çerçevede Peygamberimizin torunları Hz. Hasan ve Hüseyin, gerek Kerbelâ hadisesiyle ilgili gerekse de diğer üzücü hadiseler yönüyle çeşitli beyitlerde anılmıştır.¹² Aşağıda örnek olarak sunduğumuz beyitlerden ilk iki örnek, divandaki Hüseyin'dür redifli şiirden alınmıştır:

"Tutdı dünyâyı ser-â-pâ yine feryâd-ı Hüseyin
Yakdı bu sahn-ı dil âteşi bu dâd-ı Hüseyin" (197-1).

"Dü çeşmimizün meş'ali pür-nûrî Hüseyin'dür
Vîrâne dilün lutf ile ma'mûrî Hüseyin'dür" (85-1).

"İçmişüz şâhum Hasan 'aşkına zehri tâ ezel
Şâh Hüseyin-i Kerbelâ'nun teşnesi atşâniyuz" (88-5).

Hiz. Hüseyin ile Mehdî arasında yer alan -Zeynel Âbidin, Muhammed Bâkır, Câferü's-Sâdık, Mûsâ Kâzım, Aliyyü'r-Rızâ, Muhammed Takiyyüddin, Ali el-Nakî, Hasan'ül-Askerî, Muhammed Mehdî-¹³sekiz imama da Sabrî, muhabbet ve saygısını yukarıda değinilen özellikle Ehl-i Beyt sevgisini konu alan müstakil şiirlerinde dile getirmiştir.¹⁴

11 Savran, "Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü", 6.

12 Savran, *Malatyalı Sabrî Divânı*, 19.

13 İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, (Ankara: Akçağ Yay., 1995), 395.

14 Muharremdûr bu mâh ey dil niçün kan ağlamazsın hiç Şehîd oldı Hüseyin ibni 'Alî-şân ağlamazsın hiç (45-4).

Dîvânda, Ehl-i Beyt ile On İki İmam'a duyulan yakınlık ve muhabbet hece ile yazılmış şiirlerde de müstakil olarak ele alınmıştır:

"Hasan Hüseyin İmâm Zeynül-Âbidîn
Bâkır Ca'fer Kâzım oldu şem'-i dîn
Rızâ Takî Nakî 'Askerî hemîn
Mehdî'ye evliyâ diyenlerdenüz" (97-5).

Yukarıda da belirtildiği üzere şiirlerinde Ehl-i Beyt sevgisine sıkça yer veren şair, 148 numaralı şiirinde Hz. Peygamber'den sonra gelen halifelerin kronolojik sıralamasına dikkat çekerek Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a yönelik bakış açısının nasıl olması gerektiğini şöyle dile getirmiştir.¹⁵

Dîvân Edebiyatı'nın her döneminde olduğu gibi¹⁶ Sabrî'nin eser verdiği dönemde de dinî ve tasavvufî şiirlerin belli bir ağırlığı olmuştur. Bu son dönemin bir başka özelliği de hemen hemen her şairin bir tarikata mensup olmasıdır.¹⁷ Bu yönden bakıldığında bir tarikata mensup olduğunu bildiğimiz Sabrî de tasavvufun telmih ve mecazlarından bolca yararlanmıştır.

Sabrî, manzumelerinde dinî ve tasavvufî terimlerin yanında konuyla ilgili birçok ayet ve hadisten de iktibas yapmıştır. Dîvânda iktibas yoluyla geçen ifadeler örnek olarak "küntü kenz, mûtü en kable temûtü, kâlû-belâ, min-ledün, sekâhüm Rabbühüm, nahnü kasemnâ, lâ taknatu, men 'araf, lahmûke lahmî cismûke cismî..." örnek olarak verilebilir:

"Küntü kenz esrârına mahrem kılur sâlikleri
Keşf ider sırrı hakâyıktan hemân 'îrfân-ı şeyh" (51-3).

"Kelâm-ı mûtü kable en temûtü sırrını fehm it
Sana haşır neşirden vireler bir hüsn-i tebşîri" (260-5).

"Hakda her vechle ol kimselerün vardur eli
Kim ki didi ise ger kâlû hitâbında belî" (243-1).

¹⁵ Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 117.

¹⁶ İsmail Ünver, *Büyük Türk Klasikleri* 8, (İstanbul: Ötüken-Söğüt Yay., 1988), 100.

¹⁷ Ahmet Atilla Şentürk, ve Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Dergâh Yay., 2004), 467.

"Alaldan pîr-i 'ilm-i min ledünden men 'aref dersin
Cihânı Sabrivesğ geşt eylerüm tab-ı gedâ-meşreb" (23-1).

"Hadîs-i lahmûke lahmî denildi şânına şâhun
Didi cismûke cismî Ahmed-i Muhtâr gördün mü" (256-4).

Bunların yanında "irham lenâ, seffü'l-müznibîn, küllü men aleyhâ fân, sakâhüm, vemâ-fihâ, alleme'l-esmâ, mâ-zâğ, hâzihî cennetü Adnin, nasrun minallah, fethün garîb, fescüdû, fezkurullâhe, fezkurûnî ezkurküm..." gibi çeşitli ifadeler de iktibas edilmiştir.

Şiirlerinin genelinde sade bir Türkçe kullanımı göze çarpan Sabrî'nin dile getirilmesi gereken bir diğer özelliği ise divanında mahallî unsurlara ve dil özelliklerine¹⁸ yer vermesidir. Malatya Yeşilyurtlu olan şair, değişik şiirlerinde Malatya ve Yeşilyurt'u öven, tasvir eden şiirler yazmıştır.

Aşağıdaki örnekte şair, Çırmıkçı'yı (Yeşilyurt'u) bağ ve bahçeleri yönüyle İrem bağlarına, Malatya'yı cennete benzetir. Şehrin serin ve tatlı suları ise Hızır'ın (as) içtiği âb-ı hayâtı aratmayacak derecededir:

Sahn-ı Çırmıkçı asıl seyr (ü) sefâhât yeridür
"Gülşen-i bâğ-ı İrem misli letâfet yeridür (73-1).

Mevki'-i hâs Malâtiyye behişt-i sâni
Bülbül-i cân olana nağme işâret yeridür (73-2).

Hızır'a minnet mi kılur bir kadeh âbını içen
Her taraf âb-ı zülâl nâz nezâket yeridür" (73-4).

Aşağıdaki örnek beyitler ise eski ismi Çırmıkçı olan Yeşilyurt'u övmek için yazılmış şiirden alınmıştır:

"Âfitâb-ı tal'at-ı envâra var Çırmıkçı'da
Lâle-had şimşâd-kad dil-dâre var Çırmıkçı'da (234-1).

18 Ömer Savran, "Malatyalı Sabrî'nin Şiirlerinde Mahallî Unsurların Kullanımı" *Geçmişten Günümüze Malatya Uluslararası Sempozyumu 1/11* (Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., 2017), 647-677.

‘Ârızı tüffâh-ı cennet cebhesi hûrşîdveş
Çeşmi câdû gamzesi hûn-hâre var Çırmıkdı’da" (234-2).

Dîvânındaki 53 numaralı şiirde lââyih, meşâyih, sarıh, kayıh gibi ifadelerde de görüldüğü üzere şair, yer yer mahalli söyleyişlere de başvurmuştur:

"Aldar kamu halkı şu kıyâfâtı kemâlsüz
Zâhid yire girsün seni başunda(ki) sarıh

Ağyârı göreydüm gemi-i yâre girince
Kordum çıkıcak ayağına sabûn kayıh" (Savran, 2014: 64).

Şairin dil ve üslubunun tezahürü açısından divanda geçen bir atasözünü (Yorgun eşeğin çüş (ışlık) canına minnet) ve kullanım yönüyle bize ilginç gelen iki deymi de (kurda kuzu teslim et-, baltayı taş a vur-) aşağıda örnek olarak vermek istiyoruz:

"Vaslumı sarar mısın o meh dise rakîbe
Yorgûn eşegin rıfk ile çüş cânına minnet (32-4).

Kurda koyun ayâ güdebilür mi dimişler
Ağlayarak etmiş yine dendânına minnet" (32-5).

"Siz baltayı ayağünüze darb kılursız
Bil bil ki urılmaz dahı ol baltayı taş a" (15-3).

Dîvânda, söyün-, düriş-, alda-, sayru gibi arkaik olarak nitelendirilebilecek ya da ses değişimine uğramış bazı kelimelerin kullanımı da dikkat çekmektedir.

Sabrî, şiirlerinde edebî sanatlardan iktibas, telmih, tenasüp ve tezat gibi sanatlara daha çok yer vermiştir. Telmihe örnek olarak verdiğimiz aşağıdaki beyitte şair, muharrem ayında meydana gelen olaylara gönderme yapar:

"Geldün mi yine âfet-i devrânlı muharrem
Ey bâ'is-i derdümüz olan şanlı muharrem (170-1).

Sende yürüdi keşti-i ol Nûh hevâda
Âfât-ı semâ arz ile tûfânlı muharrem

Yûsuf da düşüp çâh ile zindâna çü sende
Mûsâ yürüdi bahride 'ummânlı muharrem

Îsâ dahı ref' oldı semâvâta bu günde
Yahyâ Zekerıyyâ'ya şehîdânlı muharrem" (170-4).

Sabrî; Fuzûlî, Niyâzî-i Mısırî, Enderunlu Vâsıf, Hayrî, Zihnî, Garîbî, Rif'at Hasan Mansûrî, Lûtfî ve Gedâyî gibi şairlerin şiirlerine nazireler yazmıştır. Bu nazirelerden biri de "Tanzîr-i Fuzûlî"¹⁹ başlığı ile Fuzûlî'nin aşağıda matla ve makta beyitlerini sunduğumuz altı beyitlik "oynar" redifli gazeline yazılmıştır:

"Sabâdan gül yüzünde sünbül-i pür-pîç ü tâb oynar
Sanasın per açup gülşende bir müşğîn gurâb oynar

....

Fuzûlî reşkden titrer dil-i pür-hûnu uşşâkun
Benâguşunda yârun her zaman kim la'l-i nâb oynar"²⁰

Sabrî, yukarıda da değinildiği üzere, XVII. yüzyıl Türk Edebiyatı'nın önde gelen mutasavvıf şairlerinden biri olan Malatya doğumlu Niyâzî-i Mısırî'nin (1618-1694) bazı şiirlerine de nazireler yazmıştır. Dîvânda "Güft-i Mecâzî"²¹ ve Tanzîr²² başlıkları ile yer alan nazire şiirlerin Mısırî Dîvânı'ndaki 99 ve 117 numaralı şiirlere²³ nazire yazıldığını söylemek mümkündür:

19 Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, G/69.

20 Kenan Akyüz v.dğr., *Fuzûlî Dîvânı* (Ankara: Akçağ Yay., 1997), 164.

21 Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 154.

22 Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 176.

23 Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî Dîvânı*, (Ankara: Akçağ Yay., 2008), 122, 145.

"Gözlerini n'oldı bî-dâr eyledün
Âh u efgânı sana yâr eyledün
Aşk odıyla içünü nâr eyledün
N'oldı bülbül işünü zâr eyledün
Ne sebepden azm-i gülzâr eyledün"²⁴

"Aşkun meyine ben kana geldüm
Şevkün nârına hoş yana geldüm"²⁵

Nazire yazdığı bu tür şiirlerin başında Tanzîr²⁶ başlığını kullanan şair, nazire yazma konusunda başarılı olduğu görüşündedir:

"Böyle şîr-i dil-pesendi hüsn-i tanzîr eyleyen
Sabri şâ'ırlukde bî-hemtâ degül de yâ nedür" (81-5).

"Yine cev lâna geldi hâmen ey Sabrî bu nazm içre
Gazel tanzîri kılmakda meşâhir şâ'irânumsın" (200-5).

Şiir yazmayı, mânâ ipliğine inci dizme olarak gören şair, söz ehli için şiirin bir fesahat meydanı olduğunu belirtir. Güzel şiir yazma hususunda adeta bir dalgıç gibi mânâ denizlerine daldığını ifade eden sanatçı, şairliği için fasih nitelendirmesinde bulunur:

"Silk-i ma'nâya düz inci gibi nazmuñ Sabrî
İstılâh ehli iseñ işte fesâhât yeridür" (73-5).

"Gavvâs olalı bahr-i me'ânîye dem-â-dem
Sabrî gibi bizler dahı nâtıkda fasîhüz" (92-5).

²⁴ Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî Dîvânı*, 22.

²⁵ Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî Dîvânı*, 145.

²⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, 145.

Eserleri

Sabrî Dîvânı'nın elimizde bulunan tek yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde olup Kemal Edip Kürkçüoğlu 48 numara ile kayıtlıdır. Tarafımızca 2014 yılında neşredilen Sabrî Dîvânı'nda toplamda toplam 264 manzume bulunmaktadır. Bunlardan 242'si gazel, 1'i murabba, 1'i muhammes, 3'ü müseddes ve 3'ü de müfred nazım şeklindedir. Dîvân'da 14 şiir ise hece vezniyle yazılmıştır.²⁷

Sabrî Dîvânı'nda arûz vezniyle kaleme alınan 247 manzumede toplam 7 arûz kalıbı kullanılmıştır. Dîvân'da hezec, remel ve recez olmak üzere üç bahir yer almaktadır. Kullanım sıklığına göre bu bahirler hezec (154), remel (191) ve recez (2) şeklinde sıralanmıştır. Dîvân'da yer alan gazelin dışındaki murabba, muhammes, müseddes ve müfred gibi nazım şekilleri herhangi bir tertibe bağlı olarak değil kafiyeyle bağlı olarak sıralanmıştır.

Sabrî Dîvânı'nda, kaside nazım şekli bulunmayıp eser bir gazel ile başlar. Şairin gazelleri umumiyetle 5 beyitten oluşmuştur. Dîvân'da bulunan 296 gazel 5, 5 gazel 6, 36 gazel 7, 2 gazel 9, 1 gazel 10 ve 1 gazel de 13 beyit olarak yazılmıştır. Dîvân'da elifbanın bütün harfleriyle manzume kaleme alınmıştır. Bunlardan elif, râ, kef, mim ve he en çok şiir yazılan harflerdir. Dîvân'da sadece 1'er örneği bulunan murabba nazım şekli 7 bentten, muhammes ise 3 bentten oluşmuştur. Müseddes başlığı ile yer alan nazım şeklinin ise 3 örneği olup 5'er bentten oluşmuştur. Sabrî, şiirlerinde genellikle redifi tercih etmiştir. Dîvân'da bulunan 264 manzumeden 237'sinde redif kullanmıştır.

Sabrî Dîvânı, Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e, âline ve evladına salât ile selamın dile getirildiği bir gazel ile başlar. Şair, şiirleri arasında geçen bir beytinde divan tertip ettiğini şöyle belirtir:

"Besmeleyle hamdeyleyle salveyleyle evvelâ
Çünkü yazdum bu dîvânı Hak ide hoş intihâ (2-1).

Başladum ism-i Hudâ birle kelâma 'aşk ile
Tab'umı Hak eyleye sırr-ı hurûfa âşinâ" (2-2).

Malatya; Battal Gazi, Hüseyin Gazi ve Niyâzî-i Mısırî gibi pek çok devlet adamı ve sanat erbabı yetiştiren önemli ilim ve kültür merkezlerinden biridir. Malatya'nın yetiştirmiş olduğu şairlerden biri de eserinden hareketle XIX. yüz-

²⁷ Ömer Savran, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, Erişim Tarihi: 27 Aralık 2023, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-sabri>.

yılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk çeyreği arasında yaşadığı tahmin edilen Hüseyin Sabrî'dir.

Malatya'nın son dönemde yetiştirmiş olduğu şairlerinden biri olan Sabrî, XIX. yüzyıl Dîvân şiirinin anlayış çizgisine paralel olarak hem eski üslup, dil ve nazım şekilleriyle hem de hece ile şiirler yazmıştır. Sabrî'nin yüzyılın bir özelliği olan Fuzûlî, Nef'î ve Nâbî gibi büyük sanatçıları örnek alarak şiir söylemenin yanında bu dönemde öne çıkan Encümen-i Şuarâ şairlerinin edebi anlayışına benzer şiirler de söylediği ifade edilebilir.

Şiirlerinden Kâdiriyye tarikatına mensup olduğu kanaatini edindiğimiz Sabrî, devrin özelliği gereği dinî ve tasavvufî muhtevalı şiirlere de yer vermiştir. Bu çerçevede onun gerek klasik tarzda gerekse hece vezniyle söylediği şiirlerinde Ehl-i Beyt sevgisi ön plana çıkmıştır.

Yine XIX. yüzyıl klasik edebiyatının bir özelliği olarak Sabrî de daha önceki asırda devam edegelen mahallîleşmeyi şiirlerinde devam ettirmeye çalışan şairlerden biridir. Bu çerçevede şair, manzumelerinde atasözleri, veciz ifadeler ve deyimler gibi söz yapılarının yanında yaşadığı şehir olan Malatya'nın ve bölgenin söyleyiş özelliklerini de yansıtan ifadelere yer vermiştir. Ayrıca şair, divanında müstakil olarak Malatya ve Çırmıktı'yı tasvir eden şiirler de söylemiştir.

Bu yönüyle şairin, kullandığı dil, üslup ve içeriğe ait unsurların yanında şiirlerinde, yaşadığı coğrafyanın fizikî ve kültürel özelliklerine de yer vermesi gerek XIX. yüzyıl Türk edebiyatı gerekse de Malatya şehir kültürü açısından kazanım kabul edilebilecek önemli bir dil malzemesinin oluşmasına katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Eserlerinden Örnekler

Gazel

Muharremdür bu mâh ey dil niçün kan ağlamazsın hîç
Şehîd oldu Hüseyin İbni Alî-şân ağlamazsın hîç

Resûlün âlinün dostluğunun da'vâsın eylersin
Muhibb-i hânedânum dersin ey cân ağlamazsın hîç

'Alî evlâdına meyl-i muhabbet eyleyen gülmez
Bugün 'âşûredür ey çeşm-i handân ağlamazsın hîç

'Alî hançerle zahm oldu Hasan nûş eyledi zehri
Açıldı gülşen-i gam 'andelibân ağlamazsın hîç

Hüseyn'i Kerbelâ içre Yezîdler çün şehîd itdi
Dem-i feryâd geldi ey muhibbân ağlamazsın hîç

İmâm Zeynü'l-'Abâ dâre çekildi Bâkır-ı Ca'fer
Ne kanlar içdüğün bilürken insân ağlamazsın hîç

Ne geldi başına Kâzım Rızâ'nun fikr kıl ey dil
Resûlün âlînün hâli perîşân ağlamazsın hîç

Takî ile Nakî'nün hâlini şerh idemez hâmem
Merâkından iki çatlar 'azîzân ağlamazsın hîç

Hasan 'Asker'le Mehdî bendesiyüm dirsın ey Sabrî
Kuru da'vâ mı eylersün niçün kan ağlamazsın hîç²⁸

Gazel

Şerî'at 'ilminüñ neşri Resûl-i Kibriyâ'dandur
Tarîkat sırrınıñ bahri 'Aliyyü'l-Murtazâ'dandur

Hasan hulk-ı Rızâ oldı imâmet mülkünüñ hânı
Şehâdet bahr-i 'ummânı Hüseyin-i Kerbelâ'dandur

İmâm Zeyne'l-'Abâ Bakr ile Ca'fer şâh-ı 'âlemdür
Cihânun kutb (ı) Şeh Kâzım ile Mûsâ Rızâ'dandur

28 Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 60.

Takî'nüñ yirine şâhum Nakî kâ'im-makâm oldu
Hasan 'Asker'le Mehdî ya'ni hatmü'l-evliyâdandur

Bu na't-ı hânedân-ı Mustafâ'yı eyleyen tertîb
Bu 'aşk deryâsına ğavvâs olan Sabrî gedâdandur²⁹

Gazel

Ka'be-i vasluñ görenler cümle kurbân oldılar
'İyd idüp cânâ senüñ yoluñda bî-cân oldılar

İftirâk-ı Yûsuf'a vasluñ olanlar sevdigüm
Sanasın beytü'l-hazende pîr-i Ken'ân oldılar

Bir cünûnluk 'ârız olmuş halka şimdi câ-be-câ
Leyle-i zülfüñ görenler hep perîşân oldılar

Cennet-i kûyuñda Âdem olmadı âsûde-hâl
Çün rakîb-i bed-likâ iğvâda şeytân oldılar

Küfr-i zülfüñden geçüp âyât-ı ruhsâruñ gören
Terk idüp bâtl dini cümle Müselmân oldılar

Şem'a-i hüsnüñde zan itme yanar pervâneler
Halk-ı 'âlem câ-be-câ 'aşkuñla sûzân oldılar

Gülşen-i na'tı nigâruñda nice üftâdeler
Bülbül-i tab'uñ gibi ey Sabri nâlân oldılar³⁰

²⁹ Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 70.

³⁰ Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 71.

Gazel

Mesrûr iken dîvâne-dil nâşâd olur hikmet nedür
Âbâd iken kasr-ı gönül ber-bâd olur hikmet nedür

Görmez iken ol Şîrin'i itmezken evvel seyrini
Kûh-ı belâ-yı 'aşka dil Ferhâd olur hikmet nedür

Ol mehveş-i vahşî nigâh derd-i dilim bilmez o mâh
Baktıkça ol çeşm-i siyâh cellâd olur hikmet nedür

Ol dil-ber-i nâzûk-beden rahm ehli iken sîm-ten
Gitdikçe ol hokka dehen bî-dâd olur hikmet nedür

Bilmez iken cevri ü cefâ itmez iken nâz ü edâ
Zulm içre o şûh-edâ şâd olur hikmet nedür

Leylâ beni kıldı cünûn yâr eyledi baña füsûn
Çün bir iken derd-i derûn müzdâd olur hikmet nedür

Mektebde ders okımadan mürşididen el tutmadan
Sabrî senûn 'aşkuñ ile irşâd olur hikmet nedür³¹

Gazel

Tolanup geldi yine mâh-ı muharrem günüdür
Kerbelâ vak'asınun yâd-ı mukaddem günüdür

Yine pirâhenün al kâne boyansun ey dil
Sanma kim vakt-i safâ 'ıyş ile hurrem günüdür

Hüseyin ibn-i 'Alî içdi bugün câm-ı memât
Ağla ey kanlı gözüm nâle-i pür-gam günüdür

31 Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 75.

Geldi mersiyye-i ibneyn-i Resûlü's-Sakaleyn
Eşk-i çeşmüñ akıt ey dîde-i pür-nem günüdür

Bu şuhûr içre ayâ Sabri şehîd oldu Hüseyin
Âh (u) vâveylâ-yı efgân ile mâtem günüdür³²

Gazel

Yâr seven 'âşîka herkes ola düşmân didiler
Düşkün üftâdelerüñ hâli perîşân didiler

Hasret-i vasl ile 'uşşâk-ı hazînüñ hâli
Giceler subha kadar nâle-i efgân didiler

Ağlamakdan degül a'mâlîğî Ya'kûb olanuñ
Eser-i firkat-i ol Yûsuf-ı Ken'ân didiler

Kul idüp evvel özîn sâtmalı mezât iderek
Kimse yekden olamaz 'âleme sultân didiler

Sabri kân ağlamalı cümle gürûh-ı Nâcî
Bu muharremde bize ağlama şâyân didiler³³

Gazel

Bir gün güler ey dil dil-i nâ-şâda da kalmaz
Gamla yapılan yıkılır âbâda da kalmaz

Ey tıfl-ı debistân-ı cefâdan okuyan ders
Cevri saña ta'lîm iden üstâda da kalmaz

Kan dökmegi mu'tâd idinür vahşî nigâhuñ
Zannum bu ki her dîde-i cellâda da kalmaz

³² Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 77.

³³ Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 82.

Meyl itdi ise Hüsrev-i devrâneye şîrîn
Encâm o ma'şûka-i Ferhâd'a da kalmaz

Bugün de geçer çekme gam ey Sabri-i zârı
Elbetde güler sîne-i berbâda da kalmaz³⁴

Gazel

Ârızunda zülf-i 'anbersâ imiş ben bilmedüm
Pâsbân-ı hüsnün ejderhâ imiş ben bilmedüm

Düşdi gönlüm sehv idüp câm-ı mey-i hamrâlara
Neş'e-i la'l-i lebün sahbâ imiş ben bilmedüm

Kâmet-i mümtâzene servi didüm kıldum hatâ
Tevbe yüz kez kâmetün tûbâ imiş ben bilmedüm

Dîde-i mestüne kara didüm ammâ ey perî
Reng-i çeşmün nergis-i şehîlâ imiş ben bilmedüm

Sabri çün hüsnün hayâliyle seni medh itmede
Mutlakâ bir tûti-i gûyâ imiş ben bilmedüm³⁵

Gazel

Mekteb-i 'irfâna gir de *men* 'aref dersin oku
Men' -i 'aşk eylerse hoca sen anun tersin oku

Nâ-mizâc-ı hâtır oldunsa bu 'âlemde eger
Dost yüzün eyle temâşâ sûre-i Yâsîn oku

Halk iderlerse Yezid'ün bahşını vird-i zebân
Sen Hüseyin'ün midhatinde mâtem-i Yâsîn oku

34 Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 90.

35 Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 138.

Meclisünde zâhid eylerse riyâ ef'âli ger
Sen muhabbetden dem ur ol sözlerün 'aksin oku

Kürside vâ'iz iderse ehl-i 'aşkı dahl ü zem
Sabriyâ sen anı medh it vâvı ba'de's-sîn oku³⁶

Gazel

Âfitâb-ı tal'at-ı envâra var Çırmıkdı'da
Lâle-had şimşâd-kad dil-dâre var Çırmıkdı'da

'Ârızı tüffâh-ı Cennet cebhesi hûrşîdveş
Çeşmi câdû gamzesi hûn-hâre var Çırmıkdı'da

Gerden-i mînâya dökmiş ham-be-ham gîsûların
'Âşıkın meftûn iden gaddâre var Çırmıkdı'da

Düşmesin mi Yûsuf-ı tab'um zenâhdân çâhına
Hüsn-i Zelhâveş meh-ruhsâra var Çırmıkdı'da

'Andelibâsâ terennüm itmesün mi 'âşıkı
Hîçbir dem solmaduk gülzâre var Çırmıkdı'da

Mest ü medhûş olmasun mı bu dil-i Ferhâd-ı men
Dil-ber-i nâz-ı şîrîn-güftâre var Çırmıkdı'da

Âsitân-ı dil-rübâyâ 'aşk ile rû-mâl olan
Sabrives üftâde-i bî-çâre var Çırmıkdı'da³⁷

36 ASavran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 152.

37 Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 167.

Hece Vezni

Ehl-i diller gezer ‘irfân içinde
 Ehline güftârdan gerüye kalmaz
 Meclis-i hassa-i yârân içinde
 Rü’yet-i didârdan gerüye kalmaz

Mecnûn olan elbet sahrâda gezer
 Mevlâ’sını bulan Leylâ’dan bezer
 Râh-ı ‘aşka giren sanma ki tezer
 Tarîk-i dil-dârdan gerüye kalmaz

‘Ârif olan tanur cümle sözünü
 Beyhûdeye salmaz kendi özünü
 Cânânından ayırmaz aslâ gözünü
 Endişe-i efkârdan gerüye kalmaz

‘Âşıklar elbetde arar yârını
 Bezl ider yolunda cümle vârını
 Münkirlik eylemez diñle kârını
 İmân ikrârdan gerüye kalmaz

Erbâb-ı ‘aşk olan dünyâyı neyler
 Cânânını diler ‘ukbâyı neyler
 Cem’-i mülk mâlî gavğayı neyler
 Sabrî gibi yârdan gerüye kalmaz³⁸

38 Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 91.

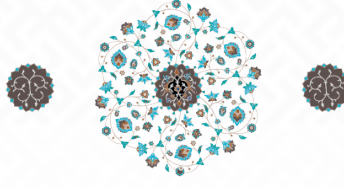
KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan. *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Engin Yayınları, 2006.
- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. c. 1-2. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 1988.
- Akyüz, Kenan, v.dğr. *Fuzûlî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- Ceyhan, Âdem. *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*. Ankara: Öncü Kitap, 2006.
- Çavuşoğlu, Mehmet. "Dîvân Şiiri." *Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı*, sy. 2 (Dîvân Şiiri). Ankara: TDK Yayınları, 1981.
- Dilçin, Cem. "Dîvân Şiirinde Gazel". *Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı 2*. Ankara: TDK Yayınları, 1980.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları, 1997.
- Erdoğan, Kenan. *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.
- Gögebakan, Gökür. "Malatya". *İslâm Ansiklopedisi*. 27/468-473. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2004.
- Gülseren, Mehmet ve Ahmet Şentürk. *Malatyalı Şairler Antolojisi*. Malatya: Dünya Matbaası, 1990.
- Gürel, Rahşan. *Enderunlu Vâsıf Dîvânı*. İstanbul: Kitabevi, 1999.
- Horata, Osman. "Son Klâsik Dönem (1700-1800)". *Türk Edebiyatı Tarihi* içinde, 2: 450. İstanbul: KTB Yayınları, 2006.
- Horata, Osman. "Tarihî Gelişim, XVIII. Yüzyıl, XIX. Yüzyıl". *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2002.
- Horata, Osman. "Zihniyet Çözülüşünden Edebî Çözülüşe: Lâle Devri'nden Tanzimat'a Türk Edebiyatı", *Türkler*. c. 11. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Horata, Osman. "Son Klâsik Dönem." *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi* içinde, 5: 443-551. Ankara: AKM Yayınları, 2004.
- İpekten, Haluk. *Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1994.
- İsen, Mustafa ve Cemal Kurnaz. "XIX. Yüzyıl Şiiri", *Türk Dünyası El Kitabı*. III: 208-223. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1992.
- Kavruk, Hasan ve Metin Özer. *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*. Malatya: Malatya Belediyesi Yayınları, 2006.
- Kavruk, Hasan. *Niyâzî-i Mısrî Hayatı-Sanatı-Eserleri ve Türkçe Şiirleri*. Malatya: Malatya Belediyesi Yayınları, 2004.
- Kavruk, Hasan. *Şeyhül-İslâm Yahya Dîvânı*. Ankara: MEB Yayınları, 2001.
- Macit, Muhsin. *Dîvân Şiirinde Âhenk Unsurları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1996.
- Mengi, Mine. *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1994.
- Onay, Ahmet Talât. *Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar*. haz. Cemal Kurnaz. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Öz, Mustafa. "Ehl-i Beyt", *İslâm Ansiklopedisi*. c. 10. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özel, Ahmet. "Âl", *İslâm Ansiklopedisi*. c. 2, İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

- Özgül, M. Kayahan. *Dîvân Yolu'ndan Pera'ya Selâmetle, Modern Türk Şiirine Doğru*. Ankara: Hece Yayınları, 2006.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- Savran, Ömer. "Necâtî Bey'in Şiirlerinde Sosyal Hayata İlişkin Unsurlar", *Ölümünün 500. Yılında Şair Necâtî Beğ Anısına I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu* (15-17 Nisan 2009) içinde 542-561. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, 2009.
- Savran, Ömer. "Neşâtî Dîvânı'nda Söz Kalıpları", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 2, sy. 4 (2007): 1329-1337.
- Savran, Ömer. "Malatyalı Sabrî'nin Şiirlerinde Mahallî Unsurların Kullanımı." *Geçmişten Günümüze Malatya Uluslararası Sempozyumu* içinde, 1: 647-677. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2017.
- Savran, Ömer. *Malatyalı Sabrî Dîvânı*. Malatya: Malatya Valiliği Yayınları, 2014.
- Savran, Ömer. Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü Erişim Tarihi: 27 Aralık 2023. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-sabri->
- Savran, Ömer. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Erişim Tarihi: 27 Aralık 2023. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sabri-huseyin-sabri->
- Şentürk, Ahmet Atilla ve Ahmet Kartal. *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Edebiyat Lügati*. haz. Kemal Edib Kürkçüoğlu. İstanbul: Enderun Yayınları, 1994.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1997.
- Tanyeri, M. Ali. *Örneklerle Dîvân Şiirinde Deyimler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Tarlan, Ali Nihad. *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996.
- Uzun, Mustafa. "Türk Edebiyatında Kerbelâ", *İslâm Ansiklopedisi*. c. 25. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Ünver, İsmail. *Büyük Türk Klasikleri*. c. 8. İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayınları, 1988.
- Yılmaz, Mehmed. *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler*. İstanbul: Enderun Yayınları, 1992.

MALATYALI NECÂTÎ (19. YÜZYIL)

Prof. Dr. Mehmet Korkut ÇEÇEN

İnönü Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı

korkut.cecen@inonu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8469-4614

Hayatı

19. yüzyıl şairlerinden Necâtî Malatyalıdır¹. Şairin adı Mehmed'dir². Eldeki belgelere göre 19. yüzyılın ilk yarısında doğduğu düşünülmektedir. Bir dilekçede kendisini "Malatya ahâlilerinden Şeyh Halîl Efendi'nin mahdumu Hâfız Mehmed" şeklinde tanıtır. Buradaki bilgiye göre hafızlık eğitimi aldığı anlaşılmaktadır. Bir manzumesinde de adının Mehmed olduğunu söyler:

"Pes derûnum levhine düşdü hidâyet noktası

Çok şükür ismim Mehmed ni'met-i 'uzmâsıyım" (5/8)³

Sicill-i Umûmî'de geçen bir kayda göre Vezir-zâde lakabıyla tanınan⁴ bir aileye mensup olan Mehmed Necâtî'nin Malatya ve İstanbul'da ikamet ettiği eldeki belgeler ve divandaki şiirlerden anlaşılmaktadır. Sultan Abdulmecid, Abdulaziz ve İkinci Abdulhamid saltanatlarını gören Necâtî, uzun süre İstanbul'da ikamet etmiş ve Kuleli Kışlası Hastanesi Camii'nde ikinci imam olarak çalışmıştır:

- 1 Bu çalışmada Necâtî'nin hayatı, sanatı, eseriyle ilgili bilgiler ve metin örnekleri için tarafımızdan hazırlanan şu yayın esas alınmıştır: Mehmet Korkut Çeçen, *Malatyalı Necâtî Dîvânı*, Ankara: Grafiker Yay. 2015.
- 2 Devlet Arşivleri Başkanlığı, Sadâret-Deâvî Evrakı, 120/72, 20 Rebîü'lâhîr 1274 / 8 Aralık 1857.
- 3 Malatyalı Necâtî Dîvânı mürettep bir divan olmadığından ve nazım şekilleri karışık durumda bulunduğundan çalışmadaki şiir alıntılarında divan neşrindeki şiir numaraları esas alınmıştır. Buna göre parantez içindeki ilk numara şiir numarasını sonraki numara/lar ise beyit veya bent numarasını göstermektedir. Çalışmada yukarıda künyesi verilen yayın kullanılmıştır: Çeçen, *Malatyalı Necâtî Dîvânı*.
- 4 Devlet Arşivleri Başkanlığı, Dâhiliye-Defterler 171/69, 28 Zilkade 1327/11 Aralık 1909. Malatyalı Şairler Antolojisi'nde Necâtî için "Aksoğanoglu ailesinden olduğu sanılan" ifadesi kullanılmıştır (Mehmet Gülseren ve Ahmet Şentürk, *Malatyalı Şairler Antolojisi I* (Malatya, 1990), 88. Aslında Necâtî'nin arkadaşı olan şair Necef, Aksoğanoglu ailesindendir.

"Kuleli zevk (u) safâsı bir yere olmaz kıyâs
Mu'tedil âb (u) hevâsı kışlası gâyet de hâs
Kendi meskeniñ Necâtî kıl ziyâde iltimâs
Görmedim göster baña emsâlini İstanbul' (76/11)

"İstemem redd etdim şöhet (ü) şânı
Hâssa 'askerinde imâm-ı sânî
Çok zamân İslâmbolda tutdum mekânı
Kuleli Kışlasından alın haberi" (83/4)

Necâtî emekli olduktan sonra uzun süre memleketi Malatya'da bulunmuştur. Necâtî Dîvânı'ndaki son şiir şairin hayâtını özetleyecek mahiyettedir. Şiirin yazıldığı dönemde yetmiş yaşında bir emeklidir ve kendisini çekemeyenler yüzünden emekli maaşı alamadığından yakınmaktadır:

"Ben bir tekâ'üdüm kendi başıma
Belki ermişimdir yetmiş yaşına
Söyleyem ahvâlîm dîn kardaşıma
Soruñ ihvânlardan alñ haberi" (83/1)

"Nasıl 'adûlarla kılâm savaşı
Baña çok gördüler cüz'î ma'âş
Necâtî bağırña bas türâbı taşı
Ehl-i Malatyadan alñ haberi" (83/7)

Şairin nerede ve ne zaman vefat ettiğine dair kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Necâtî'nin oğlu Ahmed Cemâl Efendi'yle ilgili 11 Aralık 1909 tarihli bir belgede Necâtî'nin Kuleli Kışlası'ndan emekli durumda iken vefat ettiği ifade ediliyor ve Ahmed Cemâl Efendi şu şekilde tanıtılıyor: "Dersaâdet'de Kuleli Kışlası imâm-ı sânilîğinden mütekâiden vefât eden Mehmed Necâtî Efendi'nin mahdumudur⁵. " Eldeki belgelere ve Dîvân'daki tarihlere göre Mehmed Necâtî, 1893-1902 yılları arasında vefat etmiş olmalıdır⁶. Şairin Ahmed Cemâl'den başka Ali Vâsîf adlı bir oğlu daha vardır.

5 Devlet Arşivleri Başkanlığı, Dâhiliye-Defterler 171/69, 28 Zilkade 1327/11 Aralık 1909.

6 Necâtî bazı şiirlerinde, yaşadığı dönemle ilgili çeşitli meselelere dair tarihler vermiştir. Şair, bu şiirlerin kronolojik olarak en sonuncusu olan Yeni Cami için yazdığı şiirinde camiye temel atma tarihini R. 1309 / M. 1893-1894 olarak vermiştir. Ali Vâsîf Efendi ile ilgili 28 Teşrîn-i evvel 1318/10 Kasım 1902 tarihli belgede ise Mehmed Necâtî'nin vefat ettiği belirtilmiştir. Buradan hareketle şairin 1893-1902 yılları arasındaki bir tarihte vefat ettiği söylenebilir.

Şairin Hacı Feyzullah Efendi adlı bir Nakşibendî şeyhine müntesip olduğu, önceleri şiirde Fehmî mahlasını kullanırken şeyhinin tavsiyesi üzerine Necâtî mahlasını kullanmaya başladığını bir şiirinde ifade etmektedir. Osmanlı arşivindeki 1857⁷ ve 1914⁸ tarihli iki belgede Necâtî'nin Nakşibendî şeyhlerinden biri olduğu belirtildiğinden onun tasavvuf yolunda ilerlediği anlaşılmaktadır.

Sanatı

Necâtî, divanının ilk manzumesinde şiir yazma nedenlerini açıklar: Şair, bir gece rüyasında Hazret-i Muhammed'i görür. Hz. Peygamber, Necâtî'ye şiir yazması için işaret eder. Böylece Necâtî, gönül erbabı için gazeller söylemeye başlar:

"Bir gece ma'nâda gördüm fahr-i 'âlem serveri
Rahm edip kıldı işaret ol Resûl-i kibriyâ

Söyledim birkaç gazel kılsın nazar erbâb-ı dil
Rahm edip ihvânımız bu bendeye kılsın du'â" (1/12-13)

Necâtî, insanların okuyup kendisini hatırlaması için şiirler yazdığını söyler; bu arada tarikat yolundaki ihvanlarına hatıra bırakmak niyetindedir:

"Yâdigâr olsun deyü ihvânıma kasr eyledim
Okuyup yâd eylesin bu bendeyi bâ y u gedâ" (1/6)

Şiirinin makbul görülmesini umar ve hatalarından dolayı Allah'tan af diler:

"Dilerim bir noktasın makbûl ede ol Zü'l-celâl
'Afv ede 'isyânımı sehv-i lisânımdan hatâ" (1/8)

Necâtî bazı şiirlerinde kendi sanatının niteliğini anlatır. Bir beytinde tasavvuf yolundaki manevî tecrübelerini şiirine yansıttığını; bu orijinal ve güzel şiirleri gönül ehline sunduğunu dile getirir:

7 Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Sadâret-Nezâret ve Devâir Evrakı* 240/47, 13 Rebiülevvel 1274/1 Kasım 1857.

8 Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Dâhiliye-Defterler* 188/216, 21 Kânûn-ı Sâni 1329/3 Şubat 1914.

"Okuyup 'ilm-i ahfâyı alıp dersi müsemâmâdan
Alan 'âşıklara tuhfe güzel eş'ârımız vardır" (31/7)

Necâtî, şiirlerinde dinî ve tasavvufî konuları işlerken zaman zaman şeyhi Hacı Feyzullah Efendi'nin adını zikreder. O, şiirlerini şeyhinin himmeti ile söylediğini ve bu yüzden kendisi için çok kıymetli olan bu şiirlerin bir noktasını bile Hz. Süleyman'ın binlerce mülküne değişmeyeceğini ifade eder:

"Benim nazm u kelâmıma ta'n eylese münkir
Değişmem noktasına ben hezâr mülk-i Süleymânı

Ne haddim var benim bunda ki dilden eylemem ihrâc
Ki zîrâ himmet-i mürşid nazar kıl işde dîvânı" (73/1-2)

Malatyalı Necâtî dinî, tasavvufî, hikemî ve sosyal konularda şiirler söylemiştir. Çeşitli mahallî unsurlar, kişiler ve mekânlar onun şiirlerinde yer bulmuştur. Necâtî'nin samimî bir eda ile nazmettiği dinî ve tasavvufî şiirleri çoğunlukla didaktik özelliktedir.

Necâtî, dinî şiirlerinde Allah, Hz. Muhammed, diğer peygamberler, dört halife; İslâm dininin mesajı ve güzellikleri; insanın dünyaya geliş gayesi, dünyanın geçiciliği, ebedî bir hayâtın varlığı ve vakti iyi değerlendirmek gerektiği gibi konuları samimî bir üslupla dile getirir. Bu konuları ele aldığı şiirlerinde kuru bir nasihat havası sezilmez; ifadeleri özlü ve hikemî tarza yakındır. Söz konusu şiirlerinde samimî duygularını okuyucuya hissettirir⁹.

Şair, şu beyitlerinde Allah'a münacatta bulunur:

"Rahmetiñ deryâsına yokdur nihâyet ey Hudâ
Kesmezem senden ümîdim eyle gufrânım meded

İstemem dünyâ vü 'ukbâ kıl rızâñı yâ Kerîm
Şerr-i şeytândan emîn et eyle Yezdânım meded" (43/2-3)

⁹ Necâtî'nin şiirlerinde dinî konuların incelenmesiyle ilgili bir çalışma yapılmıştır: Sümeyra Çoban, "Malatyalı Necâtî Divânı'nın Dinî Unsurlar Bakımından İncelenmesi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, İnönü Üniversitesi, 2021).

Aşağıdaki iki beyit ise Hz. Muhammed konulu bir manzumeden alınmıştır:

"Merhabâlar merhabâ yâ enbiyâlar serveri
Merhabâlar merhabâ yâ ins [ü] cin peygamberi

Pertev-i hüsnüñ görüp şems (ü) kamer mahzûn olur
Merhabâlar merhabâ yâ kâ'inâtın reh-beri" (29/1-2)

Şair, dünyanın geçiciliğini anlattığı bir şiirinin şu beytinde Hz. Muhammed ve dört halifenin bu dünyadan gelip geçtiklerini ifade ederken onların yaşamlarından ibret alınmasını tavsiye etmektedir:

"Tefekkür kıl eyâ cânım kanı ol Mefhar-i 'âlem
Ebû Bekr (ü) 'Ömer 'Osmân 'Aliyyü'l-murtazâdan al" (27/4)

Necâtî, tasavvufî şiirlerinde tasavvufun prensiplerini benimsetmeye çalışır. Nefis tezkiyesi ve olgun insan olma yolunda düşüncelerini şiirle anlatır. Bir şeyhe intisap etmenin öneminden bahseder. Nakşibendî tarikatının düsturlarını ve özelliklerini dile getirir. Kimi beyitlerinde tasavvuf yolunda idrak ettiği ruh hâllerini coşkulu bir şekilde şiire yansıtır.

Şair bir beytinde fetva verebilecek kadar İslam dininin kurallarını iyi bilen ve tasavvuf yolunda rehberlik edebilecek kâmil bir mürşide bağlanmayı tavsiye eder:

"Dâmenin bûs eyle gel bir mürşid-i merdâneniñ
Bâtinen 'ilm-i ledünnü zâhiren fetvâyı gör" (21/2)

Şair şu beytinde ise birçok tarikati gördüğünü ancak Nakşibendîlikte karar kıldığını ifade eder:

"Tolaşdım ehl-i itrâkı şü Nakşîde karâr etdim
Ki mürşid eyledi irşâd erişdim nûr-ı Yezdâna" (78/27)

Mehmed Necâtî, sosyal konulu şiirlerinde ise kendi etrafında cereyan eden olayları ve ikamet ettiği şehirlerin özelliklerini tasvirlerle ayrıntılı olarak anlatır. Malatya ve İstanbul konulu şiirlerinde gerçekçi bir üslubu vardır. Bu şehirlerin özellikleri, insanları ve tabii güzellikleri Necâtî'nin bakış açısıyla dikkatlere sunulur. Şairin bu tarz şiirleri şehrengiz türüne yaklaşmaktadır.

Necâtî, Asbuzu konulu murabbaında Malatya'nın doğal güzellikleri ve insanların tasvir eder. Manzumenin ilk dördtlüğünde Asbuzu'nun dünyada eşinin ve benzerinin bulunmadığını ifade eden şair, burayı cennete ve İrem bağına benzetir:

"Mihr (ü) dünyâyı tolaş bir misli yok Asbuzunuñ
Cennet-i a'lâ misâli misli yok Asbuzunuñ
Fânî dünyâ olmasaydı ben derim bâğ-ı İrem
Görmedim bir mislini emsâli yok Asbuzunuñ" (4/1)

Şair uzun yıllar görev yaptığı İstanbul için de bir şiir söylemiştir. Manzumenin şu dördtlüğüne göre suyu ve havası iyi olan Üsküdar çok ferahlatıcı bir yerdir; Çamlıca tercih edilmesi gereken bir semttir; böyle güzel yerde yaşayanlar hastalık görmeyeceği için doktora ihtiyaç duymazlar; İstanbul emsalsiz bir şehirdir:

"Mu'tedil âb (u) hevâsı pek müferrih Üsküdar
Tağı sahrâyı tolaş gel Çamlıcada kıl karâr
Hekîm-i hâzık gerekmez anda olmazlar bîmâr
Görmedim gördünse söyle mislini İstanbuluñ" (76/5)

Şairin hece vezni ile söylediği destanlar halk edebiyatına uygun örneklerdendir. Bunlar arasında Bahar Destanı, Ramazan konulu destan, Afyon Destanı, İkinci Yangın Destanı zengin içerikleriyle dikkati çekmektedir.

Ramazan konulu destan yemek, tatlı ve içecekleriyle 19. yüzyılın yemek kültürünü tanıtmaları bakımından orijinaldir:

"Al beri bir tabak hasi kebâbı
Anıñ üzerine fişne şarabı
Güllâc üzerine saçın güllâbı
Pes bunlar olmazsa iftâr olur mu

Şekkeriñ helvâsı ağzıñâ lâyık
 Nâzlı tolandırma aña mutâbık
 Gör ki tavuk gögsü cümleye fâ'ik
 Bunlar olmaz[ı]sa iftâr olur mu" (80/14-15)

Afyon ve İkinci Yangın Destanı, Malatya şehir tarihine ışık tutması bakımından birer belge hükmündedir. Necâtî, etrafında cereyan eden olaylar karşısında toplumun durumunu eleştirel bir gözle değerlendirir. Bu tarz destanlarda şairin halka ait meselelere duyarsız kalmadığı, bunlar hakkında düşüncelerini dile getirdiği görülmektedir.

Afyon Destanı'nda, afyon üretiminin toplumda meydana getirdiği olumsuzlukları dile getiren şair, ortaya koyduğu gerekçelerle afyon ekimini eleştirir:

"Kerem kıl efendim gel alıp satma
 Helâlca mâlıñı harâma katma
 Afyon bakçesi semtinde yatma
 Soñra gülünç olmayasın düşmâna

Hazret-i Âdemden berü kimse ekmemiş
 Habîsiñ tohumun kimse dikmemiş
 Şu kadar tarlaya gübre çekmemiş
 Anlarda yok mudu hîç 'akıl-dâna" (81/8-9)

Yangın destanında öz eleştiri yapan şair, dinden ve dürüstlükten uzaklaşıldığı için bu büyük felaketin başa geldiğini düşünür:

"Diñle kelâmımı ey ibni insân
 İhrâk-ı sâniyi edeyim beyân
 Ehl-i Malatıyye oldu perîşân
 Rûz [u] şeb ağlatdı pîr (û) cevânı

Neccâr oğlu dükkânından tutuşdu
 Yankın yanıp her tarafa yetişdi
 Zâlim hırsız ara yere girişdi
 Yağmalayıp mâlı tutdu pinhânî" (82/1-2)

Necâtî, sade ve akıcı bir dil kullandığı bu tür şiirlerinde samimiyetini okuyucuya hissettirir. Onun amacı, okuyucuya mesajın iletilmesidir. Bu konuda başarılı olan şair, aynı başarıyı sanat bakımından gösteremez.

Şiir geleneğini bilen, kimi beyitlerinde Yunûs Emre ve Fuzûlî'nin sözlerinden etkilendiği anlaşılan Necâtî'nin sanatı üzerinde etkili olan asıl şair hemşehrisi Niyâzî-i Mısırî'dir¹⁰. Bu tesir özellikle tasavvufî şiirlerde hissedilir. Necâtî, Niyâzî-i Mısırî'nin bazı şiirlerine nazireler söylemiştir:

"Zerre iken sen Niyâzî rûh-ı a'zam nûrına
Haddüñi bil kılma ol şems-i dırahşân ile bahs" (Niyâzî)¹¹

"Cîfe bir katre menîden hâk ile bir zerresin
Kim nasıl eylersiñ ey dil bahr-i 'ummân ile bahs" (Necâtî) (61/2)

"Zulmet-i hicrûñle bîdâr olmuşam yâ Rab meded
İntizâr-ı subh-ı dîdâr olmuşam yâ Rab meded" (Niyâzî)¹²

"Mücrimim geldim kapıña eyle Rahmânım meded
Dertliyim dermâna geldim eyle dermânım meded" (Necâtî) (43/1)

"Hazret-i 'Îsâ inüp gökden tamâm itdi zuhûr
Ger sen idrâk eylemezsen bil ki sendendür kusûr" (Niyâzî)¹³

"Âşikâr oldu 'alâmet pertevi etdi zuhûr
'Aklñ idrâk eylemezse çünkü sendendir kusûr" (Necâtî) (14/1)

"Rumûz-ı enbiyâyı vâkıf-ı esrâr olandan sor
Ene'l-Hak sırrını cândan geçüp ber-dâr olandan sor" (Niyâzî)¹⁴

"Sorarsa bizleri zâhid şebi hicrân olandan sor
Harâbât-ı hakîkatde zihî 'üryân olandan sor" (Necâtî) (65/1)

¹⁰ Çeçen, *Malatyalı Necâtî Dîvânı*, 22.

¹¹ Hasan Kavruk, *Niyâzî-i Mısırî, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Türkçe Şiirleri* (Malatya, 2004), 33.

¹² Kavruk, *Niyâzî-i Mısırî, Hayatı*, 44.

¹³ Kavruk, *Niyâzî-i Mısırî, Hayatı*, 48.

¹⁴ Kavruk, *Niyâzî-i Mısırî, Hayatı*, 84.

"Bu gün bir meclise vardum otırmış pend eder vâ'iz
Okur açmış kitâbını bu halkı ağladur vâ'iz" (Niyâzî)¹⁵

"Bugün bir kürsiye çıkmış cevâhirler saçar vâ'iz
Kimini cennete idhâl kimin nâra atar vâ'iz" (Necâtî) (74/1)

Niyâzî-i Mısrî'nin

"İster iseñ ma'rifetde olasın âlî-cenâb
Ehl-i 'irfân işiginde yüzüñi eyle türâb"¹⁶

matlalı şiiri ile Necâtî'nin

"Râh-ı 'aşkda ber-karârım añlasın şeyh ile şâb
Lutf edip 'âlî-cenâb ol söyleyem bir bir cevâb" (44/1)

matlalı şiiri arasında muhteva yönünden benzerlikler vardır. Niyâzî'nin şiirinde, beyit sonlarında yer alan "harâb, kebâb, kitâb, savâb, bâb" sözcüklerini Necâtî de aynı şekilde kullanmıştır.

Niyâzî Mısrî'nin "Aspozi" redifli şiiri¹⁷ gazel formundadır. Aynı konuda bir murabbai olan Necâtî'nin, nazım şekli farklı olsa da içerik bakımından Niyâzî'nin şiirini tanzir ettiği anlaşılmaktadır.

Mehmed Necâtî, şiirlerinde hem arûz hem de hece veznini kullanır. Dîvân'daki arûz vezniyle söylenmiş şiirlerinde genellikle "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" ve "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" vezinlerini tercih eder. Bunlara ilave olarak sadece iki şiirde "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" veznini kullanmıştır. Necâtî'nin sözü edilenlerden başka vezinlerde şiir söylememesi bir eksiklik olarak görülebilir. Şairin arûz vezniyle söylediği şiirlerinde imale ve zihafklar çoktur. Onun heceyle yazdığı destanlarında ise hece fazlalığı veya eksikliğinden kaynaklanan bazı kusurlar mevcuttur. Sonuç olarak şair, arûz ve heceyle söylediği şiirlerinde zaman zaman vezin kusurları yapar. Bu husus, şairin söz ve anlamı şekil ve söyleyiş güzelliğine tercih etmesinden kaynaklanır.

¹⁵ Kavruk, *Niyâzî-i Mısrî*, Hayatı, 116.

¹⁶ Kavruk, *Niyâzî-i Mısrî*, Hayatı, 17.

¹⁷ Kavruk, *Niyâzî-i Mısrî*, Hayatı, 283-284.

Eserleri

Necâtî'ni yegâne eseri divanıdır. Malatyalı Şairler Antolojisi'nde Necâtî Dîvânı'nın Malatyalı Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu'nda olduğu bildirilmektedir¹⁸. Eser daha sonra Millî Kütüphane yazma eserler bölümüne geçmiştir. Yazma eserin bir köşesine kurşun kalemle kaydedilen nota göre bu eser Abdullah Öztemiz'den alınmıştır. Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 8876 künyesiyle kayıtlı bulunan ünik eserin nüsha tavsifi şu şekildedir:

Boyut: 233x181 mm. ; yazı alanı değişik ölçüde

Sayfa sayısı: 120 (Eserin orijinalinde sayfalara numara verilmiştir.)

Satır sayısı: Başka başka

Yazı türü: Rika

Kağıt türü: Sarı renkli samanlı cedit kağıt

Cilt: Kahverengi karton kaplı

Yazım tarihi: R. 1308/M. 1892-1893

Dîvân'da 83 şiir yer almaktadır. Bunların 76'sı arûz, 7'si ise hece vezniyledir. Aruz ile yazılan şiirlerin 1'i kaside, 69'u gazel, 2'si kıta ve 4'ü musammatır. Aruzla yazılan 76 şiirden 42'si "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün", 32'si "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" ve 2'si "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün" vezinleriyle söylenilmiştir. Hece vezniyle yazılan 7 şiirin biri 8 (4+4) heceli, diğerleri ise 11 (6+5) hecelidir. Dîvânda arûzla vezniyle söylenen şiirlerden sonra hece vezniyle söylenen destanlar yer almaktadır.

Eserlerinden Örnekler

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün¹⁹

Mihr (ü) dünyâyı tolaş bir misli yok Asbuzunuñ

Cennet-i a'lâ misâli misli yok Asbuzunuñ

Fânî dünyâ olmasaydı ben derim bâğ-ı İrem

Görmedim bir mislini emsâli yok Asbuzunuñ

¹⁸ Gülseren ve Şentürk, *Malatyalı Şairler Antolojisi*, 88.

¹⁹ Çeçen, *Malatyalı Necâtî Dîvânı*, 48-49.

Gülşen-i bâğ-ı letâfet lâle sünbül erguvân
 Âlimi monlâ müderris ehl-i takvâ zâhidân
 Gam yemez gamlar tağıdır bî-hisâbdır h'âcegân
 Görmedim bir mislini emsâli yok Asbuzunuñ

Dil-beri hûrî misâli şöyle bir nâzik-edâ
 Rûz [u] şeb feryâd ederler bülbülân eyler nidâ
 Mûrg-ı ekberdir hevâsı tolanur bâd-ı sabâ
 Görmedim bir mislini emsâli yok Asbuzunuñ

Ni'meti Tûbâ misâli meyve-i hikmet kesîr
 Gündüzü bayram misâli gece leylâ-yı kadîr
 'Ayn-ı 'ibretle nazar kıl böyle sahrâ lâ-nazîr
 Görmedim bir mislini emsâli yok Asbuzunuñ

Bir taraftan devr eder Kevser gibi şol Deyr-Mesîh
 Zeyn olup mescid minâre olunur va'z [u] nasîh
 Ne 'Arabdır ne 'Acemdir dilleri gâyet fasîh
 Görmedim bir mislini emsâli yok Asbuzunuñ

Her taraf görmek dilerseñ al birâder bir delîl
 Çeşm-i 'ibretle nazar kıl aç gözün olma 'alîl
 Çağlayıp âb-ı revânı zann edersin Selsebîl
 Görmedim bir mislini emsâli yok Asbuzunuñ

Belde-i Battâl Gâzî mesken-i sâhib-kırân
 Ma'den-i şer' [ü] şerî'at her taraf emn (ü) emân
 Âh n'olaydı olmasın müşrik münâfık kâfirân
 Görmedim bir mislini emsâli yok Asbuzunuñ

Ey mürüvvet kânı şâhım kıl sözüme i'timâd
 Asbuzu mahlasda kâmil Malatıyye aña ad
 Nice şâhlar şâhı geldi bunda kıldılar cihâd
 Görmedim bir mislini emsâli yok Asbuzunuñ

Kudretiyle hûb yaratmış ol Kerîm-i Zü'l-celâl
Orduzu a'lâ mekândır belde-i kurb-ı şimâl
Çok safâsı Çarmuzunuñ misli yok olmak muhâl
Görmedim bir mislini emsâli yok Asbuzunuñ

'Atafı bahr-i safâdır hâs (u) 'âm olmuş emîn
Mu'tedil âb (u) hevâsı belde-i kurb-ı yemîn
Pek müferrihdir Banazı Hak aña olsun mu'în
Görmedim bir mislini emsâli yok Asbuzunuñ

Tecdeniñ zevk (u) safâsı bir yere olmaz kıyâs
Mu'tedil âb (u) hevâsı meyvesi gâyet de hâs
Kendi meskeniñ Necâtî kıl ziyâde iltimâs
Görmedim göster baña bir misli yok Asbuzunuñ

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün²⁰

Zînet-i dünyâyı terk et mescid (ü) mihrâba gel
Meclis-i ifnâ (y)ı terk et ekmel-i erbâba gel

Hızr-ı Mûsâya yetiş gel al ledünnîden haber
Râh-ı Hakda ber-karâr ol kutb ile aktâba gel

Hurd (u) hâş eyle vücûdun nefis ile emmâreniñ
Tut izin Hak erleriniñ yapışıp esbâba gel

Hasretâ âh vâh diyeler innâ ileyh râci'ün
Kıl salât ile sıyâmı hac ile nisâba gel

İster isen Hak rızâsın zâkir (ü) mezkûru ol
Sûre-i innâ fetehnâ okuyup i'râba gel

Mâ-hasal levn-i cehâletde kalıp 'âr eyleme
Kıl recâ 'afvın Hudânîñ 'an-karîb Tevvâba gel

20 Çeçen, *Malatyalı Necâtî Divânı*, 51-52.

'Ayn-ı 'ibretle nazar kıl aç gözün Sultâna bak
Ref' edip dilden nikâbı rûz [u] şeb hicâba gel

Bâğ-ı vahdet gülleridir Nakş-bendî sâlikân
Ma'rifet râhına 'azm et kim ulu'l-elbâba gel

Mürşid-i kâmil dilerseñ bâbı Feyzullâha tut
Gir erenler meclisine bend olup ahhâba gel

Var mıdır misli cihânda Hâcî Feyzullâh gibi
Terbiyet bâbında kâmil nitekim âdâba gel

Terk [ü] tecrîd ol Necâtî devlet-i dünyâyı ko
Sür çıkar Lâtı Menâtı 'azm edip hitâba gel

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün²¹

Yeter ey dil ferâgat gel zihî gaddâra aldandın
Ne sihr etdi saña bilmem katı sehhâra aldandın

Ne lâzım bî-vefâ mülkûn olam dersen Süleymânı
Nerîmân-ı cihân iken velî 'ayyâra aldandın

Şunuñ encâmını fikr et nedir tedbîriñ ey sûfî
Hevâ-yı nefis ile ülfet edip emmâra aldandın

Geyip gaflet libâsını unutduñ 'ahd (ü) peymânı
Geçirdiñ nâzenîn 'ömrüñ yazık bî-çâre aldandın

Verâ-yı gurbete düşdüñ çekersiñ mihnet-i kübrâ
Ararsıñ meyve-i hikmet kuru eşcâra aldandın

Hacerden katısın ey dil nasîhat tutmadıñ hâlâ
Serîr-i saltanat sandıñ dil-i ağıyâra aldandın

21 Çeçen, *Malatyalı Necâtî Divânı*, 55-56.

Necâtî dür döker dilden ki yağmâ ahz ederlerse
Tolaşduñ bağ (u) gülzârı ki zîrâ hâra aldandın

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün²²

Yâ İlâhî 'azm edip dîvâna geldim gitmezem
Sâ'ilim bâb-ı 'atâ ihsâna geldim gitmezem

Bir siyeh rû mücrimim ki 'âsiyim rûy-ı siyâh
Hazretiñe yalvaru gufrâna geldim gitmezem

Ben garîb-i bî-nevâ kim hasta-dil bîmâreyem
Derdime dermân için Lokmâna geldim gitmezem

Râhıñı terk eyledim ben sad hezâr cânım fedâ
Ser koyup meydânıñı kurbâna geldim gitmezem

Nice bir hâr ile ülfet edeyim ağyâr ile
Bâğ-ı vahdetde gül [ü] gülşene geldim gitmezem

Cümleden kesdim ümîdim kıl hidâyet yâ Kerîm
Ol Habîbîñ hürmeti rahmâna geldim gitmezem

Bu Necâtî 'abd-i 'âciz derdmendiñdir seniñ
Katre[y]i terk eyledim 'ummâna geldim gitmezem

Sekizli: 4+4²³

Bülbülüz cinân bağında
Gülşen-i bezm seyrânımız
Yaslandık yâr otağında
Rahm etmez mi cânânımız

²² Çeçen, *Malatyalı Necâtî Dîvânı*, 68-69.

²³ Çeçen, *Malatyalı Necâtî Dîvânı*, 80-81.

'Aşk ile olmuşuz naçâr
Dost elinden kılmam firâr
Cümle cânlar olsa gubâr
Ta'mîr olur vîrânımız

'Aşkıñ şarâbın içeriz
Ağı karadan seçeriz
'Aduvvü'llâhdan kaçarız
Şeytân gibi düşmânımız

Zâhid ta'n eyleme bizi
Añlamazsıñ sözü sâzı
Hakk ile nâzı niyâzı
Cân baş oynar meydânımız

Ne añlasın bizden nâdân
Geçmişiz derd-i gınâdan
Fenâ-ender bu fenâdan
Gözler görmez pinhânımız

Şem'ine sîne tağlarız
Yaş yerine kan ağlarız
Seyl gibi her dem çağlarız
Artmaktadır 'ummânımız

Olmuşuz bir zâta âşık
Şöyle cismimiz karışık
Bu gönüller pek barışık
Bâtındadır yârânımız

Cânân iledir elimiz
Mürşide bağı belimiz
Zencîre gelmez delimiz
Bend olmaz mı dîvânemiz

'Akılñı cem' eyle deli
Gel sapıtma tođru yolu
İçimizde vardır velî
Dermân eder Lokmânımız

Be hey sûfî gel timâra
Kesilsin nefis-i emmâre
Gel tarîka ey bî-çâre
İhsân eder sultânımız

Gel gör bâğ ile bostânı
Şaşıрма gel gülistânı
Necâtî verdi nişânı
Añlarsa 'irfânımız

Medh-i Câmi'-i Şerîf-i Malatıyye²⁴

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Derûnum kasrına düşdü nazar kıl feyz-i Rahmâna
Bi-izni'llâh edem takrîr ser-â-ser ehl-i 'irfâna

Benim nazm [u] kelâmımdan eger ahz eylese zâhid
Bu şem'iñ pertevin görse döner her lahza pervâne

Dirildi geldi 'âlimler olup bir meclis-i kübrâ
Binâsın eyleyip tertîb ki her biri 'akıl-dâna

Bi-hamdi'llâh yapılmakda mücerred mescid-i sâni
Alay alay yürüdüler ki gayret geldi insâna

Anıñ vakt-i zamânında zuhûra geldi bu mescid
Hezâr yâ Rab 'ömürler ver cihânda ol Hamîd Hâna

24 Çeçen, *Malatyalı Necâtî Divânı*, 96-99.

Ki şevketlü şehenşâhım kıla bu câmi'e ihsân
Yazıp i'lâm ediñ keşfin o sultân-ı kerem-kâna

Şu dünyâ çeşmile bir kez nazar kılsam o hünkâra
Hezâr cânım fedâ olsun ki sultân ibni sultâna

Benim derd-i derûnumu nasıl 'arz eyleyem ey şâh
Huzûr-ı hazrete ersem yetişsem bâb-ı Lokmâna

Kuluñdur mağfiret eyle ki h'âce ibni 'Abdullâh
Resûlu'llâh şefî' olsun hemîşe h'âce 'Osmâna

Sebebi halk etdi ol zâtı girişdi fî-sebîli'llâh
Anı gördü halâyıklar ki gayret düşdü ihvâna

Ki âmir ile me'mûrîn kamusu kıldılar ihsân
Hidâyet eyledi Allâh yetişdi 'izz ile şâna

Okundu tesbîh [ü] tehlîl olundu hatm-i Rabbânî
Du'âlar 'azm edip çıkdı tayandı 'arş-ı Rahmâna

Yürüdü fevc fevc insân çekildi sancağ-ı İslâm
Ki rûz [u] şeb çalışdılar ezâlar kıldılar câna

Nezâret eyledi müftî müderris zâhid ü takvâ
Kazandı Cennet-i 'adni yetişir hûr [u] gılmâna

Cebellerden çekip bir bir hacir tahtında kaldılar
Niceler oldular mecrûh bulaşdılar kızıl kana

Süleymân dîvleri gelse götürmez işbu ahcârı
Uyandı Seyyid-i Battâl velîler geldi meydâna

Gelip keşf eyledi keşşâf nazar kıldı 'ale't-tahmîn
Ki her bir taşı yüz kantâr inanmazsañ ko mîzâna

Bu sûretde kazandılar Malatıyye ahâlîsi
Ümîdim var Hudâdan kim ede 'afv ile gufrâna

Cihânda böyle bir hayrât Malatıyyeye az geldi
Dilerseñ mağfiret olmak getir taşları meydâna

Bu mescidiñ derûnuna güzelce bir sadâ ister
Seher vaktinde ey zâhid kona bülbül gülşene

Ricâm budur Hudâdan kim şu câmi' pes tamâm olsun
Eder münkirler istihzâ bizi zevk etme düşmâna

Şu câmi'iñ sevâbindan ki yâ Rab hissedâr eyle
Ki zîrâ biñde bir parça yetişir bize bir dâne

Hudâ-bende nazar kıldım Muhammed Mustafâyı ben
Huzûr-ı hazrete erdim yetişdim anda dîvâna

Mübârek leblerinden pes döker dürler Resûlu'llâh
Kelâm-ı gevherîn aldım karışdım gül (ü) gülşene

Sırât-ı müstakîm üzre yürüdüm ben bi-izni'llâh
Necâtî mahlasın verdi baña rahm etdi merdâne

Hakâyık hikmetin gördüm göründü enver-i esmâ
Değişmem katresin anıñ hezâr mülk-i Süleymâna

Tolaşdım ehl-i itrâkı şu Nakşîde karâr etdim
Ki mürşid eyledi irşâd erişdim nûr-ı Yezdâna

Giriftâr olalı gönlüm kemend-i zülf-i dildâra
Yanıp pervâneveş şem'a tutuşdum anda sûzâna

Bize ta'n etme ey sûfî ki 'aklıñ eylemez idrâk
Ne añlar câhil [ü] nâdân uyar her demde şeytâna

Ki görmez güneşi a'mâ nasıl tefrîk eder Hakkı
N'edüyinden haber bilmez tolanır cehl [ü] nâdâna

Ki terk et câm-ı engûru bırak elden gel ey sâkî
Şarâb-ı 'aşk nûş etdik gerekmez bize mey-hâne

Sene üç yüz tokuzunda temel bıraktılar cânım
Şu târîhi edem tibyân hakikat ins ile câna

Hesâb-ı ebcedi tutdum ki ihrâc eyledim bir bir
Nazar kıl 'ayn-ı 'ibretle ki dikkat eyle destâna

Benim bu çekdiğim cevr (ü) cefâlar hep mahabbetdir
Yeter zemm etme ey zâhid girişdi Fehmî 'ummâna

Beni 'afv eyle Sultânım Habîbiñ hürmeti yâ Rab
Necâtî sâ'iliñ her dem sığındı bâb-ı Sübhâna

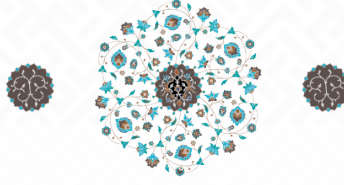
KAYNAKÇA

- Çeçen, Mehmet Korkut. *Malatyalı Necâtî Dîvânı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Çoban, Sümeyra. "Malatyalı Necâtî Dîvânı'nın Dinî Unsurlar Bakımından İncelemesi".
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi İnönü Üniversitesi, Malatya 2021.
- Gülseren, Mehmet ve Ahmet Şentürk. *Malatyalı Şairler Antolojisi*. c. I. Malatya 1990.
- Kavruk, Hasan. *Niyâzî-i Mısırî, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Türkçe Şiirleri*. Malatya, 2004.
- Necâtî, *Dîvân*, Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 8876.

DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI BELGELERİ

- Sadâret - Nezâret ve Devâir Evrakı 240/47, 13 Rebiülevvel 1274/1 Kasım 1857.
- Sadâret - Deâvî Evrakı 120/72, 20 Rebiülahir 1274 /8 Aralık 1857.
- Dâhiliye - Defterler 171/69, 28 Zilkade 1327/11 Aralık 1909.
- Dâhiliye - Defterler 188/216, 21 Kânûn-ı Sâni 1329/3 Şubat 1914.

MALATYALI BAKÎ (ABDÜLBAKÎ) (1270/1854-1346/1927)

Esmâ KARABEY

İnönü Üniversitesi

Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi

esmakarabey92@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6386-8809

Hayatı

Abdülhakî Efendi, 1854 yılında Malatya’da doğmuştur. Soyu, Vaizogulları’ndan gelmektedir. Babası, İbrahim Efendi’dir. Abdülhakî Efendi iyi bir eğitim görmüş, Arapça ve Farsça dersler almıştır. Bakî’nin Malatya tarihi ile ilgili çalışmalar yapan ilk kişi olduğu öne sürülmektedir.¹ Malatya tarihi üzerine geniş araştırmalar yapan Abdülhakî Efendi, mezkûr ilde memur olarak çalışmıştır. Abdülhakî’nin Malatya tarihi üzerine yaptığı araştırmaları yarım kalmıştır. Tamamlanamamış bu araştırmalardan oluşan eseri "Malatya Tarihi" adıyla Malatya İl Kitaplığında bulunmaktadır.² Malatya’da 1927 yılında vefat eden Bakî’nin kabri Sancaktar Mezarlığı’ndadır.³

19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başlarında yaşayan Bakî, çağının güçlü şairlerindendir. Dönemindeki şairlerle iletişime geçtiği bilinmemektedir. Adnan Işık, Bakî’nin "*Ey dil, bu gece bir iki çaksam mı ne dersin? / Peygûle-i meyhânede yatsam mı ne dersin?*" beytini Andelîb’e okumuş olabileceğini ifade etmektedir. Fakat şairin çağdaşı olan Andelîb⁴ ile tanışıp tanışmadığı kesin olarak bilinmemektedir.⁵

1 İnternet Kaynağı: <https://www.haberciden.com.tr/haber-detay.php?id=221>, (08. 12. 2023).

2 Hasan Kavruk ve Metin Özer, *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*, 1. Baskı (Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2006), 78; Adnan Işık, *Malatya 1830-1919*, 1. Baskı (İstanbul: Kurtiş Matbaacılık, 1998), 487; Mehmet Gülseren ve Ahmet Atilla Şentürk, *Malatyalı Şairler Antolojisi*, (Malatya: Yenimalatya Gazetesi Ofset Tesisleri Yayınları, 1990), 15.

3 Kavruk ve Özer, *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*, 78; Gülseren ve Şentürk, *Malatyalı Şairler Antolojisi*, 15; Işık, *Malatya 1830-1919*, 487.

4 Andelîb: Asıl adı Mehmet Esat’tır. 1873’te İstanbul’da doğan şair, Kadı Paşmakcızâde Zühtü Molla’nın oğludur. Siyasi düşünceleri nedeniyle tahrirat müdürü olarak Malatya’ya sürülmüş ve 1902’de Malatya’da ölmüştür. Andelîb, iyi bir öğrenim görmüş yazarlığı seçmiştir. Şair, Divân şiiri geleneğine bağlıdır. Onunla ilgili en geniş bilgiyi Ahmet Rasim vermiştir (Bk. : Işık, *Malatya 1830-1919*, 481).

5 Işık, *Malatya 1830-1919*, 487.

Sanatı

Bakî'nin güçlü şairler arasında yer aldığı ve ele geçen şiirlerinde de sanatının ileri bir seviyede olduğu söylenmektedir. Şairin, mürettep bir divanının varlığından söz edilmekte olup ancak eserin nerede ve kimde olduğu bilinmemektedir. Genç yaşta ölen oğlu Mücîriddîn'in mezar taşında bulunan şiirler de Bakî Efendi'ye aittir. ⁶ Şairin kendi mezar taşı için yazmış olduğu şiiri meşhurdur. Bu şiir ve şairle ilgili bilgilerin Abdülhakî Efendi'nin torunu Saim Tekgöl tarafından verildiği belirtilmektedir. ⁷

Abdülhakî Efendi mezar taşı için yazdığı şiirde; ölüm temasıyla beraber ölümün bir son, yok oluş olmadığını ifade etmiştir. Bakî Efendi; cansız bedeninin toprağın altına girmesiyle insanın yüzünde ne bir güzelliğin ne de bir gülüşün kalmayacağını, bu ölüm/defnedilme sahnesinin seyredenlere suskun bir ibret olduğunu, ölümün insanları önderliğiyle uyardığını ve nasihat verdiğini söyler:

"Girdi burda cism-i nigâr taht-ı turâba
Vechinde kalır mı ne melâhet ne de hande
Hâmûş-u ibret ki bu sahne seyredenlere
Îkâz eder insânları pîş-i kademinde"

Şair, son mısralarda da yaşayan insanlardan kendisine Fâtîha okumalarını isterken her ne kadar bu dünyadan gitmiş olsa da fânî olmadığını, her zaman ismi gibi bâki kalacağını söylemiştir:

"Bir Fâtîha bahşet ey zâhir-i zinde
Fânî değilim terk-i hayât etmiş isem de
İsmim gibi Bâkî mütecellî yine bende"⁸

Bakî'nin Malatya Gazetesi'nde 1340/1924 yılında bir şiiri eski Türkçe olarak yayımlanmıştır. Bu şiir, araştırmacı yazar Adnan Işık tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiştir. "Fahriye Böyle Olmalı" başlıklı şiirini Artin adlı birine ithaf eden Bakî'nin gazel nazım şekliyle yazdığı şiiri "Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Mefâ'ilün" vezniyledir. Şiirde aşk, sevgili, şarap, zamandan ve değerinin bilinmemesinden şikâyet gibi konular işlenmiştir. Şair, şiirde kendisini

⁶ Kavruk ve Özer, *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*, 78; Gülseren ve Şentürk, *Malatyalı Şairler Antolojisi*, 15.

⁷ A. g. e. , 1990, s. 15.

⁸ İnternet Kaynağı: <https://fenerciler.wordpress.com/2011/01/19/malatyalı-sair-abdülhakî-efendinin-mezar-tası-siiri/>, (08. 12. 2023).

övmüştür. Bakî, şiirde; ahabına seslenerek şarap ve kadına âşık, meyhâne sahibi olduğunu, kendi zamanının yıldızlarından ve gönül çelmekte önceden maharet sahibi olduğunu ve bunu herkese duyurma, ilan etme konusunda önde geldiğini söylemiştir:

"Mey ve mahbûbe âşık, sâhib-i meyhâneyim ahbar
Süreyyâ-yı zamânım, asra uygun nâneyim ahbar!
Gönül çalmakta gerçi var mahâret bende evvelen
Davul çalmakta ama doğrusu bir dâneyim ahbar!"

Bakî, sonraki mısralarda ceddinin yedi mezhepte liyâkatlerini ispat ettiklerini fakat kendisinin Yahûdî evlâdı bir çingene olduğunu; aklını ölçebilecek güçlü bir terâzînin bulunmadığını, fazilet sahibi olduğunu ve kıymetinin bilinmediğini deli/divâneliğinin de aşırı derecede zekâdan dolayı olduğunu belirtmiştir:

"Yedi mezhepte ispât-ı liyâkat eylemiş ceddim,
Fakat hâlis Yahûdîzâde çingeneyim, ahbar!
Bulunmaz aklımı mîzâne kudretkâr bir terâzî,
Velî fart-ı zekâdan belki divâneyim ahbar!"

Bakî, şiirinin son mısralarında ise yetmiş beş yaşında yeni bir geline tutulduğunu, onun ayrılığının derdiyle pervâne misâli aşk acısı çektiğini; şiir sanatında seçkin bir şair, ezelf ve ebedî olduğunu, bir efsâne olarak hikmet kitabına sığmadığını söyleyerek sanatını övmüştür:

"Tutuldum bende yetmiş beş yaşında nev-arûs yâre,
Anın derd-i firâkiyla dönen pervâneyim ahbar!
Mine'l-evvel ile'l-âhir şi'ir-hân şâirim elbet
Kitâb-ı hikmete sığmaz acâyip efsâneyim ahbar!"⁹

Şairin şiirlerinin yer aldığı Dîvân'ını inceleme şansımız olmamakla beraber sanatıyla ilgili bilgiler, çeşitli kaynaklarda bulunan şiirlerinden hareketle elde edilmiştir. Bu şiirlere göre Abdülbakî Efendi'nin üslup bakımından arûz veznini ve gazel nazım şeklini; Arapça, Farsça tamlamaları ve söz sanatlarını kullanması, şairin Dîvân şiiri geleneğine bağlı olarak şiirler yazdığını göstermektedir.

⁹ İnternet Kaynağı: <https://fenerciler.wordpress.com/2010/11/19/malatyali-sair-abdurbaki-efendi/>, (08. 12. 2023). Ahbar: "Erkek kardeş" anlamındaki kelime özellikle Ermeniler'e hitap edilirken kullanılır, ahbab anlamına da gelir.

Eserleri

Şairin Malatya tarihi üzerine yaptığı araştırmalarının yer aldığı Malatya Tarihi adlı eseri vardır. Bu eser Malatya İl Kitaplığında bulunmaktadır. Ayrıca ele geçemeyen el yazması bir Dîvân'ının olduğu ve bu Dîvân'ının nerede kimde olduğunun bilinmediği söylenmektedir. Oğlunun mezar taşındaki şiirler de Abdülhakî Efendi'ye aittir.¹⁰

Eserlerinden Örnekler

Girdi burda cism-i nigâr taht-ı turâba
Vechinde kalır mı ne melâhet ne de hande
Hâmûş-ı ibret ki bu sahne seyredenlere
Îkâz eder insânları pîş-i kademinde
Bir Fâtiha bahşet ey zâhir-i zinde
Fânî değilim terk-i hayât etmiş isem de
İsmim gibi bâkî mütecellî yine bende
(Abdülhakî Efendi'nin mezar taşındaki şiir)

Fahriyye Böyle Olmalı

Artin ahbara hitaben

Mey u mahbûbe âşık, sâhib-i meyhâneyim
Süreyyâ-yı zamânım, asra uygun nâneyim ahbar!
Gönül çalmakta gerçi var mahâret bende evvelen
Davul çalmakta ama doğrusu bir dâneyim ahbar!
Yedi mezhepte ispât-ı liyâkat eylemiş ceddin,
Fakat hâlis Yahûdîzâde çingeneyim, ahbar!
Bulunmaz aklımı mîzâne kudretkâr bir terâzî,
Velî fart-ı zekâdan belki divâneyim ahbar!
Fazîlet-perverim, misl-i fasulye kıymetim vardır,
Kabak tadı veren lezzetli bir kestaneyim ahbar!
Tutuldum bende yetmiş beş yaşında nev-arûs yâre,

10 Kavruk ve Özer, Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri, 78; Gülseren ve Şentürk, Malatyalı Şairler Antolojisi, 15.

Anın derd-i firâkıyla dönen pervâneyim ahbar!
Mine'l-evvel ile'l-âhir şi'ir-hân şâirim elbet
Kitâb-ı hikmete sığmaz acâyip efsâneyim ahbar! (1340/1924 tarihli
Malatya Gazetesi'ndeki şiir).

Ey dil, bu gece bir iki çaksam mı ne dersin?
Peygûle-i meyhânede yatsam mı ne dersin?
(Adnan Işık'ın "Malatya 1830-1919" adlı kitabında geçen Abdülbakî
Efendi'nin şair Andelîb'e söylemiş olduğu varsayılan beyit).

KAYNAKÇA

Gülseren, Mehmet ve Ahmet Şentürk. *Malatyalı Şairler Antolojisi*. Malatya: Yenimalatya Gazetesi Ofset Tesisleri Yayınları, 1990.

Işık, Adnan. *Malatya 1830-1919*. İstanbul: Kurtiş Matbaacılık, 1998.

Kavruk, Hasan ve Metin Özer. *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2006.

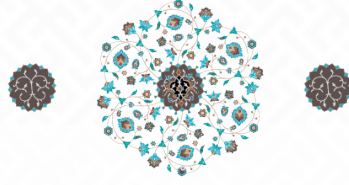
İNTERNET KAYNAKLARI

Fenerciler. "Malatyalı Şair Abdülhakî Efendi." Fenerciler, erişim 8 Aralık 2023. <https://fenerciler.wordpress.com/2010/11/19/malatyalı-sair-abdülhakî-efendi/>

Fenerciler. "Malatyalı Şair Abdülhakî Efendi'nin Mezar Taşı Şiiri." *Fenerciler*. Erişim 8 Aralık 2023. <https://fenerciler.wordpress.com/2011/01/19/malatyalı-sair-abdülhakî-efendinin-mezar-tası-siiri/>

Haberciden. Erişim 8 Aralık 2023. <https://www.haberciden.com.tr/haber-detay.php?id=221>

ABDURRAHİM FAHİMÎ (1276/1860-1351/1933)

Sare UZAN

İnönü Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi

sareuzan@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1847-643X

Hayatı

Abdurrahim Fahîmî (d. 01. 07. 1860-ö. 28. 03. 1933), Osmanlının son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşamış âlim, şair ve mütefekkir bir şahsiyettir. Soyunun Hz. Hüseyin'e dayandığı söylenen Fahîmî'nin, ehl-i beyt mensuplarından olduğu dile getirilmiştir. Aile menşei Horasan civarı olup m. 1512 yılından itibaren Malatya Kömürhan'da ikamet etmiş, dedeleri Hacı Hasan Efendi'nin sağlığında Kömürhan'dan ayrılarak Sivas'ın Kangal sancağına bağlı Alacahan nahiyesine yerleşmiştir. Anne tarafından Fahîmî ile akrabalığı bulunan H. Subhi Erdem'in aktardığı bilgilere göre şair, Ehl-i Beyt'te mensup olup nesebi İmam Rıza'ya kadar uzanmaktadır. Büyük dedeleri Kûfe'den Horasan'a doğru göç etmiş ve bir süre Daşoğuz bölgesinde yaşamıştır. Daha sonra aile eşrafı Halep'e gitmiş, bir müddet burada kaldıktan sonra Kömürhan'a yerleşmiştir. Kömürhan'da yolcu taşıma ve vergi toplama işleriyle uğraşmışlardır. 70'li yıllarda söz konusu bölgede bulunan külliye'nin sahipleri arasında yer aldıklarına dair malumatlar elde edilmiştir. ¹ İsmet Çetin'in belirttiği üzere "Hocalar" lakabıyla bilinen ailenin Kömürhan'dan ayrılmalarına dair yazılı kaynaklar bulunmamaktadır. Aktarılan bir rivayete göre Malatya ve Elazığ arasında bulunan Fırat nehrinde, kayıkla yolcu taşıma işiyle uğraşmışlardır. Akrabaları ile yaşadıkları anlaşmazlıktan ötürü Dedesi Hacı Hasan Efendi, bu işi onlara devredip burayı terk etmiş ve dinî hizmet vermek üzere Alacahan'a yerleşmiştir. Daha sonra Altınyayla ilçesi sınırlarında yer alan Tahyurt'a yerleşerek medresede talebeler yetiştirmeye başlamıştır. Bu yerleşkede de yaşadığı problemlerden ötürü hocasının icazetiyle İstanbul'a giden Hacı Hasan Dede,

1 Hüseyin Subhi Erdem, Yüz Yüze Görüşme, 19. 12. 2023.

burada yedi sene çeşitli dersler okutmuş ve eğitim aldıktan sonra tekrar hocasının isteği ve vasiyeti üzerine Alacahan'a dönmüştür.

Şairin torunu A. Fahimi Aydın, Abdurrahim Fahimi'nin ailesinin Sivas vilayeti Kangal sancağına bağlı Şarkışla ve Alacahan beldelerine yerleştiğini, bu muhitlerde eğitim ve öğretimle ilgilendiklerini söyler. Aydın, Hacı Hasan Efendi'nin 1867 yılında Şarkışla'da müderrislik yaptığını Arabistan başta olmak üzere İslam coğrafyasının köklü medreselerinde tahsil gördükten sonra hocasının icazetiyle Alacahan'a yerleşip din işlerini yürüttüğünü beyan eder.²

*Fahîmî'nin dedesi Hacı Hasan Efendi'nin mezâr-ı şerîfidir.
Vefat tarihi H. 1290-M. 1873*

Birden çok evlilik yapmış olan Hacı Hasan Efendi'nin evliliklerinin birinde Ömer Hulusî, bir başka evliliğinde ise Fahîmî'nin babası Hacı Osman doğmuştur. Hacı Osman Efendi'nin Fatıma Hanım ile evliliğinde ise Abdurrahim Efendi ve İbrâhim Efendi dünyaya gelmiştir. Soyadı Kanunu'ndan dolayı Alacahan'da bulunan sülale; Doğan, Bilgin ve Erdem soy isimlerini kullanırken Altınyayla'nın Tahyurt köyü ile Malatya'da ikâmet eden aile ise Alacahan, Aydın ve Kömürhan

2 Abdurrahim Aydın ve Hüseyin Subhi Erdem, "Efendizade Abdurrahim Fahimi Malatyavi'nin (1860–1933) Edebi ve İlmî Şahsiyeti," *Uluslararası Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu* (Ankara, TDV Yay., 2017), 146, Erişim tarihi: 13 Aralık 2023, <https://isamveri.org> ; Uğur Başaran, "FAHİMİ, Abdurrahim Doğan" *Türkiye Eserler Sözlüğü*, Erişim Tarihi: 13 Aralık 2023. <https://teis.yesevi.edu.tr> ; Hasan Kavruk ve Metin Özer, *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*, (Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2006), 255; İsmet Çetin, *Fahîmî-Hayatı Edebi Şahsiyeti ve Dîvânı*, (Sivas: Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2010), 3.

soy ismini kullanmışlardır. Abdurrahim Fahîmî'nin mensubu olduğu aile, Doğan, Aydın ve Erdem soy ismini kullanmıştır.³

Fahîmî'nin torunu Abdurrahim Fahîmî Aydın'dan elde edilen bilgilere göre, aslen seyit olan sülalenin Mekke, Medine ve Şam gibi yerlerde eğitim işleriyle uğraştıklarını, Yavuz Sultan Selim döneminde ise ulema sınıfının faaliyetlerinin arttırılması için Malatya'ya davet edildiklerini, 1513 yılında da dedelerinden Hasan Hüsnî Malatyavî'nin bu talep üzerine Malatya'ya geldiğine dair bilgi edinilmiştir. Torun Fahîmî, sülale eşrafının bir kısmının Şam'a, Kahire'ye ve İstanbul'a eğitim almak için gittiklerini söylemektedir. Yine aile büyüklerinden Osman dedesinin İstanbul'da padişahın yanında bulunduğu hatta eserlerinin varlığının bilindiği, fakat rağmen bu eserlerin şu an kaybolduğu belirtilmektedir. Aydın, dedesi Fahîmî başta olmak üzere mensubu bulunduğu sülalede bazı kimselerin özellikle Kurtuluş Savaşı sürecinde aktif bir şekilde devletin bekâsı için çabaladıklarını hatta medresede yetiştirdikleri öğrencilerinin ise devlete karşı yapılan isyanları bastırmada mücadele ettiklerini anlatmaktadır. Dedesi Fahîmî'nin özellikle Sivas Kongresi'nin olması, Milli Mücadele'nin devamlılığı ve halkın bilinçlenmesi için çaba sarf ettiğini söylemektedir. Aile efradının tüm bu çabalarının amacı, Anadolu'da, Türk ve İslam kimliğinin bir arada varlığının korunması gerektiğine dair düşüncelere sahip olmasıdır.⁴

I. Dünya Savaşından önce Sivas'ın Kangal ilçesinde muallimlik ve cami imamlığı yapan Fahîmî, sonrasında aynı vazifelere Alacahan kasabasında da devam etmiştir. Şairin hocası, H. Süleyman Efendi'dir ve seçkin din âlimi Keşşaf Hoca'nın da mektep arkadaşıdır. İyi bir eğitim aldığı bilinen şairin, Arapça ve Farsça dillerine hâkim olduğu söylenmiştir. Halk arasında "Kaynar Hoca" sanıyla anılan Fahîmî'nin mensubu olduğu ailenin Niyazi Mısırî ile de kan bağı bulunduğu ifade edilir. Ailenin önde gelen ilim-fikir erbabının isim ve mahlas bildiren ibarelerinde, Nakşibendi tarikinden üveysilik koluna mensub oldukları sezilmektedir. Fahîmî'nin ise Kadirilik yoluna intisap ettiği ve yolun ileri gelenleri arasında yer aldığı ifade edilmiştir.⁵ İsmet Çetin ise elinde bulunan bir şecerenâme ışığında Fahîmî ve ailesinin Nakşiyye geleneğiyle irtibatlı olduğu öne sürülmektedir.⁶ demektedir. Ayrıca şiirlerinde tek bir tarikat anlayışına bağlı kalmayan Fahîmî, dönemin önemli mutasavvıflarına ve toplumun önder şahsiyetlerine saygı duyduğu ve onları kendi manevi yolculuğunda manevi rehber olarak gördüğü anlaşılmaktadır.⁷

3 Aydın ve Erdem, *Fahimi Malatyavi*, 145; Çetin, *Fahîmî-Hayatı*, 3-6.

4 Abdurrahim Aydın, *Yüz yüze görüşme*, 18. 12. 2023; Hüseyin Subhi Erdem, *Yüz Yüze Görüşme*, 19. 12. 2023.

5 Aydın ve Erdem, *Fahimi Malatyavi*, 145; Kavruk ve Özer, *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*, 255; Doğan Kaya, *Sivas Halk Şairleri II* (Sivas: Önder Matbaacılık, 2009), 305; Ahmet Şentürk ve Mehmet Gülsere, *Malatyalı Şairler Antolojisi*, Yenimalatya Gazetesi Ofset Tesisleri (Malatya, 1990), 42.

6 Çetin, *Fahîmî-Hayatı*, 14.

7 Çetin, *Fahîmî-Hayatı*, 9-15.

"Mâsivâdan göz yumup gülşân gezer Bektâşiler
Vâsıl-ı dîdâr olup mestân gezer Bektâşiler

Mekteb-i aşktan okurlar men-aref esrârını
Sırr-ı mûtû remz'çün mihmân Bektâşiler"⁸ (G. 61/1-2)⁹

"Nakşî Üveysem mirim Abdulkâdir ol pîrim
Destûrum erenlerden ben halka nizâm oldum" (G. 131/6)

"Tarîkat rehberi evliyâ pîri
Dertliye hâlimden bil yâ Nakş-bend
Serdâr-ı evliyâ makbul-ı Hudâ
Bu 'âcizi irşâd kıl yâ Nakş-bend" (2/1)

Torunu Abdürrahim Fahîmî'den edinen bilgilere göre şair; Bektâşî, Nakşî-bendî ve Kadîrî tarikatlarından icazet almış ancak onun icazetnameleri maalesef kaybolmuştur. Beş çocuğu olan Fahîmî, Malatyalı Dr. Abdullah Hacitahiroğlu'nun dedesi, Abdullah Efendi'nin de dayısıdır.¹⁰

Fahîmî'nin; İsmet Çetin tarafından İçişleri Bakanlığı, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğünden aldığı bilgilere göre 1933 yılında vefat ettiği bilgisine sahip olunmuş ancak Çetin, 13 Ocak 1932 yılında vefat ettiğini söylemektedir. Çetin, aile efradından Hayati Bilgin Beyefendi'nin anlattığı rivayete dayanarak Fahîmî'nin cenaze namazını kıldırın ve mezar taşı kitabesini yazan amcazâdesi Hacı Said Efendi olduğunu belirtmektedir.¹¹

Sanatı

Fahîmî, halk şairleri arasında ele alınmış, özellikle Tekke ve Tasavvufî Türk edebiyatı diye adlandırılan dönem içerisinde zikredilmiştir. Dîvân, Âşık ve Sözlü Halk edebiyatlarından da etkilenecek şiirler yazan Fahîmî'nin Dîvân'ı incelendiğinde şiirlerinde didaktik bir anlatımın hâkim olduğu görülmektedir. Şairin mensup olduğu muhit ile aldığı eğitim dikkate alındığında, yazdıklarıyla topluma rehberlik etmeyi ve onu eğitmeyi ilke edindiği anlaşılmaktadır. Âlim

⁸ Bu mısra da vezin bozukluğu vardır.

⁹ Metinde kullanılan şiirler Prof. Dr. İsmet Çetin tarafından hazırlanan *Fahîmî-Hayatı Edebi Şahsiyeti ve Dîvânı* adlı eserden alınmıştır.

¹⁰ Şentürk ve Gülseren, *Malatya'lı Şairler Antolojisi*, 42.

¹¹ Çetin, *Fahîmî-Hayatı*, 19.

şahsiyetini yansıttığı şiirlerinde, meramını tasavvufî imgeler üzerinden anlatan şairin fikrî dünyasını oluşturan inanç sistemi, redifler üzerinden okunmaya ve yorumlanmaya müsaittir. Sözelimi şairin, şiirlerinde dinî şahsiyetlerin isimlerini redif ve kafiye olarak kullanması ve özellikle de Allah'ın Esmâü'l-Hüsnâ'sına yer vermesi dikkat çekicidir.

"Mâlik-i mülksin İlâhî hem kamu halka hakîm
Rahmetin müzdât kıl bu âcize sen yâ Rahîm

Bu gedâ bir derde düşdü mâsivâ kılmaz meded
Ver murâdım el-amân geldim kapuna yâ Kerîm

Düşdi bir sevdâ vücûdum yakdı hep nâr eyledi
Vâkıf-ı esrâr olan sensin Basîr hem Alîm

Enbiyâ vü evliyâlar hürmeti'çün kıl atâ
Ol dil-ârâdan cüdâ kıl beni sen yâ Azîm

Vâr-ı âlemde Fahîmî geçti bî-zâr eyledi
Vuslat-ı dildârı ihsân it meded kıl yâ Halîm" (G. 142)

Münâcaat başlıklı şiirin mısra sonlarında yer alan "yâ Rahîm", "yâ Kerîm", "yâ Azîm", "yâ Halîm" ibarelerinin manalarına bakıldığında Rahîm; merhamet edici, Kerîm; keremi bol cömert olan, Azîm; büyük/yüce, Halîm ise kullarının isyanını görüp bildiği halde cezalandırmayan, yumuşak davranan demektir. Allah'ın kudretini, yüceliğini ve merhametini ifade eden mezkûr isimlerin yanı sıra, bir başka gazelinde "Mecid", "Hamîd", "Mu'id" isimlerini zikrederek dua eder. "Yâ Samed" redifli başka bir gazelde (G. 33) ise af dilemektedir. Ayette "En güzel isimler Allah'ındır; siz O'na bu isimlerle dua edin"¹² denilmektedir. Şairin şiirlerinde de bu âyet-i kerimenin karşılığını görmektedir.

Dîvân'da redif olarak kullanılan din büyüklerinin isimleri şunlardır: "Ali" (G. 197), "Meded Hak yâ Muhammed Mustafa" (G. 194), "Sıddık-ı Ekber'dür" (G. 58), "İbn-i Hattab" (G. 62), "Ahmed" (G. 32), "Meded Hazret-i Şems" (G. 78) redifli birer gazel, "Yâ Hüseyin / Hüseyin" (G. 168, G. 170) redifli iki gazel, "Yâ Resûlullah" (G. 125, G. 185, G. 186) redifli üç gazel, "Abdülkadir'in", "Geylânî" ve "Pîr Geylânî" (G. 111, G. 203, G. 205) redifli gazeller.

12 A'raf 180; Ömer Çelik, *Hakk'ın Dâveti Kur'an-ı Kerîm Meâlî ve Tefsîri*, c.2 (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013), 274.

Fahîmî'nin gazellerinde nasihat içerikli sözlere sıklıkla rastlanmaktadır. Şair, özellikle dini vecizelerin yerine getirilmesine, Allah'a yönelmenin lüzumuna değinirken aynı zamanda mümin bir insanda olması gereken vasıflardan bahseder. Ona göre mümin bir kimse riyadan uzak durmalıdır. Gece ve gündüz Allah'ı zikretmelidir ki kalbi kötülüklerden arınsın. Şair, klasik şiirde sıkça işlenen bir tema olan ibadetlerin cennet beklentisi ve cehennem korkusu ile değil samimiyetle yapılması gerektiğini vurgulayarak zahidi eleştirir:

"Eylemez Hakk'a ibâdet cennet-i Rıdvân için
Hem cehennem havfı çekmez kalbine gelmez melâl

...

Bil ibâdet Hakk'a ârzû-yı rızâdır zâhid[â]
Âşıkâna hûr-ı cennet istemek olmaz helâl

Mest olan bilmez ebed dünyâ vemâ-fihâ nedir
Aşk meyin içmiş eylemez sekri dâ'im hisâl

Olamaz mü'min riyâ kılan aman kendin sakın
Bil riyâ şirk-i hafidir alma boynuna vebâl

Gece gündüz zikre meşgul ol ki kalbin ola pâk
İrişe feyz-i tecelli Hakk'dan ola keşf-i hâl" (Fahîmî, G. 117)

...

Şair, övgü, nasihat ve aşka dair söylemlerini, kelime olarak "kadınlarla âşıkane sohbet etmek" anlamına gelen gazel nazım şekliyle yazmıştır. Fahîmî, on üç Kербela ve Muharrem mersiyesini muhammes nazım şekliyle kaleme almıştır. Muhammeslerinden birinde (M. 10) Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü ve İsmet İnönü'yü övmüştür. Bu durum yaşadığı dönemin siyasi koşullarına kayıtsız kalmadığının da göstergesidir. Sultan Abdulhamid'den övgüler ile bahsettiği muhammeste ise Sivas'a memur/vali olarak atanan Abdurreşid'e tebrik mahiyetinde şiirini yazdığını dile getirir:

"Mesned-i pâk-i hilâfet hâdim-i beytü'l-harem
 Zât-ı ızıllu'llâhi fi'l-âlem dahi sâhib-kerem
 Oldurur şâh-ı cihân sultân-ı Hâmid muhteşem
 Gönderip Sîvâs'a me'mûr kıldı bir zâtü'l-himem
 Hazret-i Abdu'r-reşîd[dir] ol vezir-i hayr-hâh" (Fahîmî, M. 13/3)

"Muammâ-i men Esrârü'l-Hâkim" başlıklı gazelinde ise bir şehir bünyâd+eder. Şair, dört cevherden yapılan bu şehirde iki yüz sağlam sütunlu görkemli bir saray bulunduğunu söyler. Şehrin dört cevherli görüldüğünü ve iki yüz sağlam direği ile bir açık kasra sahip olduğunu söyleyen şair, şehirdeki pınarın üç yüz geniş ovaya su verdiğini ve bu şehrin o kapısının bulunduğunu ifade eder. Ayrıca bu şehrin etrafında üç grup mahlûkun durduğundan, bunu keşfedenin, idrak edenin aşkı bulacağına ve âlemde mutlu olacağını ifade eder. Dîvân şiirinde de karşılığını bulduğumuz şehir-beden, şehir-nefis tahayyülü nezdinde gerçek aşkın mertebelerinin izahı Fahîmî'de de görülür:

"Çâr cevherle muammel bir mücessem âşîyan
 Hem dokuz türlü cevâhirle virür halka nişân

İki yüz muhkem amûdla şöyle kim kasr-ı mubin
 Yedi yüz derbânile bekler nice pâs-bân

Bir ulu punar var üç yüz hâmunâ bahş olur¹³
 Kapısı isnâ 'aşerdür kal'ası burcı ayan

...

Vardurur iki vezir anlar dahi dört bahş olur
 Birisi dâhil biri hariçde eyler imtîhân

...

Ey Fahîmî eyle azîm kim şâhsın cüssesi
 Kasrına arş-ı semâvât bir gün olmuş nihân

13 Bu mısra da vezin problemi vardır.

Çifte ol şehrin cenâhı üç bölük mahlûk durur
Bunu keşf iden bilür aşkı bulur âlemde şan" (Fahîmî, G. 145)

Fahîmî Dîvânı'nda zikredilen tek şehir Bağdat'tır.. Şair, Medhiye-i Bağdâd başlıklı gazelinde; seçkin kimselerin Bağdat'ı övdüklerini, aşk ehlinin bu şehri hasretle andığını, buranın Allah'ın lütfunun/ihsanının yayıldığı bir yer olduğunu vurgular. Ayrıca şehri, Abdulkadir Geylânî'ye makam olduğu için de metheder. O, Bağdad'ın ilim ehlinin eğitim merkezi, ihsan sahiplerinin vatanı olduğu için methe layık olduğunu ifade eder: Ayrıca şehrin, Hallâc-ı Mansur'un darağacına çekildiği ve Cüneyd-i Bağdâdî'nin defnedildiği yer olması sebebiyle önem arz ettiğine dikkat çeker.

"Medh ider Bağdâd'ı Sâdât-ı halâyık hâs u âm
Hasret ile âh ider aşk ehli söyler subh u şâm

...

Bunda medfûndur Cüneydî hem âl-i abâ
Bunda ber-dâr oldı Mansûr buldı bu çayda merâr

Medhe lâyıkdır Fahîm ehl-i kerem evtânıdır
Zîra ol Pehlûl'e zincir bunda virmişdür nizâm" (Fahîmî, G. 129)

Fahîmî, Arapçada "bulmak" anlamına gelen ve salikin istemi dışında kalpte oluşan "vecd" hâlini tasvir ettiği bir şiirinde (G. 131), daimi bir aşk sarhoşu olduğundan dolayı sûfiden kendisini kınamamasını ister.. Şairin şiirlerin muhtevasının çıkış noktası her daim ilahi aşktır. O, bu aşkın vermiş olduğu cezbe ile nâr-ı aşka yanmaktadır:

"Yandı bugün ol nâr-ı aşk içinde büryan olalım
Açıldı hem gülzâr-ı aşk şeydâya akrân olalım" (Fahîmî, G. 136/1)

Fahîmî'nin torunu Abdurrahim Fahimi, şairin halk arasında "Kaynar Hoca" olarak anılmasını "Her ne zaman Kur'an-ı Kerim okusa kendinden geçer, hatta huşu ihtiva eden sesinden dolayı odadaki nesnelerin dahi titreştiği görülmüş-

tür"¹⁴ sözleriyle izah etmektedir. Onun şiirlerinde de telkin ettiği mevzu Allah sevgisidir. Ona göre bu sevgi, insanın geçici heveslerinin üstünde olmalı ki onu Allah'a yakınlaştırsın. Fahîmî'ye göre hakiki âşık mütemadiyen huşu hâlinde olan, hayâtın ve ölümün ne demek olduğunu bilmeyen kimse olmalıdır. Şair, gönle seslendiği bir gazelinde (G. 124); Allah'ı bilip, insanı Allah'tan uzak tutan her ne varsa terk etmesini, nefsin arzuladıklarını idrak edip tövbe etmesini önerir. Gazellerinde ilahi aşkı terennüm eden Fahîmî, divanında yer alan müseddeste ise gençlik döneminde bir kıza talip olduğunu ama babasının izin vermemesi üzerine bu şiiri yazdığını ifade eder:

"Ceddimiz basdı kadem eflâk iderler iftihâr
Sidreye irdik de arşın vechi oldı lâlezâr
Yâ Habîbim merhabâ hayrû'l-kademdür girdgâr
Virmemekde bilmez hikmet nedür bir duhteri¹⁵
Hamdülî'llâh fahr-i âlem Mustafâ'nın âliyüz" (Fahîmî, Müseddes 1/2)

Fahîmî, şiirlerinin çoğunda anlaşılır sade bir dil kullanmıştır. Onun Arapça ve Farsça kelime kadrosunun bulunduğu şiirlerinde dahi mana açıktır. Hem yaşadığı döneme hem de kendinden evvelki sürece kayıtsız kalmadığı için toplumu eğitmeyi ilke edinen bir şahsiyetin şiirlerinin de bu minvalde yazılması tabii bir durumdur. Şiirlerinde genelde İslam dünyasının önde gelenlerini ele alması yahut İslam dünyasında yaşanan olayların şiirlerinin muhtevasını oluşturması; hayâtı, dinî bir merkezden okuyup yorumladığını göstermektedir. Mersiyelerinde genellikle Kerbela olayına değinen şair, medhiyelerinde ise ya dini bir şahsiyet ya da dinî mefhumları (G. 89/Terâvih Medhiyesi) ele almaktadır.

Fahîmî üzerinde özellikle Klasik Türk şiirinin önemli temsilcilerinden Fuzûlî'nin tesirlerini görmek mümkündür. O, Fuzûlî ve Nâbî'ye nazireler yazmış ancak onun nazirelerinde, arûz kusurları görülmektedir. Bu arada Fuzûlî ve Nâbî'nin edebî kişiliğine ulaşabilmesi de mümkün olmamıştır:

¹⁴ Abdurrahim Aydın, Yüz yüze görüşme, 18. 12. 2023.

¹⁵ Bu mısra da vezin problemi var.

- Fuzûlî 'Reng-i rûyundan dem urmuş sâgar-ı sahbâya bah
Âfitâb ilen kılır da'vî dutulmuş aya bah (G. 61/1)
- Fahîmî Ehl-i aşk ol lücce-i aşk içre gir hûbâna bah
İç meyi sâkî elinden bâde-i peymâne bah (G. 28/1)
- Fuzûlî Kıl sabâ gönlüm perîşân olduğın cânâna arz
Sûret-i hâlin bu vîrân mülkûn et sultâna arz (G. 135/1)
- Fahîmî Sırr idüp ol râz-ı yâri eyleme ağyâra arz
Sâdık [u] kalbi selîm ol kıl bu hâlim yâre arz (G. 85/1)
- Fuzûlî Yâ Rab belâ-yı aşk ile kıl âşinâ meni
Bir dem belâ-yı aşkdan etme cüdâ meni (Leylâ ve Mecnûn/1123)
- Fahîmî Yâ Rab musahip eyle şeydâ-yı aşka beni
Dellâl idüp dolandır du'â-yı aşka beni (G. 201)
- Nâbî Sakın terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâ'dur bu
Nazargâh-ı îlâhîdür makâm-ı Mustafâ'dur bu (G. 655)
- Fahîmî Nazar kıl şâh-ı kevneyn halk-ı ekrem müctebâdır bu
Dahi mahbub-ı Rabbü'l-âlemin sahib-i levâdır bu (G. 171)

Yunûs Emre'nin İlahisi'ndeki "Gel gör beni 'ışk n'eyledi" sözüne cevap olduğu izlenimini oluşturan şiirinde aşkın kendisini inleyen ve ağlayan bir hale koyduğunu, yana yakıla kendinden geçtiğini, her geçen gün feryadının arttığını ancak bu durumun âşıklar için sefa olacağını ifade eder:

"Yâ Rab aşkına düştüm yanayım
İçtim meyi mestâneyim
Şem'e dönen pervâneyim
Aşk beni nâlân eyledi
Dertlere giryân eyledi" (Fahîmî, 8'li Hece 1/1)

Fahîmî, Şeyh Gâlib'in;
"Efendimsin cihânda i'tibârım varsa sendendir
Miyân-ı âşıkânda iştihârım varsa sendendir" (Şeyh Gâlib, G. 65/1)

beytiyle başlayan gazelinden etkilendiği anlaşılmaktadır. Nat-ı Resûl isimli gazelinde, Hz. Muhammed'in vasıflarını anlatır:

"Efendim sen kamu halk ekmeli ol hâtm-i murselsin
Çü mahbûb-ı Hudâsın nûr-ı âlem şân-ı efhâmsın" (Fahîmî, G. 158/1)

Vermek istediği mesajları nasihat-âmiz sözler ile dile getiren Fahîmî, okuyucuya kendi düşüncelerini izah etmek için anlatımda akıcılığı sağlayıp, okuyucunun idrak düzeyini de göz önünde bulundurarak şiirlerini hikâyeleştirmektedir. Hz. Muhammed'e yönelik yazdığı şiirlerin sayıca fazlalığı dikkate alındığında onun örnek şahsiyetini benimsediği ve özellikle İslami bakış açısıyla şiirler kaleme aldığı görülmektedir. Şiirlerinin bir başka mevzusu ise insanın manevi yolculuğunda âşık için bir merhale olan tarikatlardır ancak o, tarikatları ayırmacı değil bütüncül bir yaklaşımla ele alır. Şiirlerinin tamamında geçen şahıs kadrosu ve konular, Fahîmî'nin tek bir sınıfa nispet edilemeyeceğini göstermektedir. Çünkü şaire göre asıl gaye, Allah'a yönelmek olduğu için o, tarikat ve şahıslardan birini diğerine üstün tutmaz. Kur'an ve hadis ışığında bir hayât idrakine sahip olan şairin devlet hususunda da aynı yolu izlediği anlaşılmaktadır.

Fahîmî'nin şiirleri; dua, yalvarma, af dileme, hüzn ve aşkla hemhal olma ekseninde ilerlemiştir. İktibas, telmih, mecaz ve teşbih sanatları, Klasik şiir geleneğinde olduğu gibi ele alınmıştır. Mutasavvıf bir şahsiyet olan Fahîmî'nin Klasik şiir nazım şekilleri ile hem arûz hem de hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerinde, yoğun bir ehl-i beyt sevgisini görülmektedir.

Eserleri

Malatyalı Fahîmî'nin bir Türkçe Dîvânı, Mevlid-i Nebvî'si ve Yeni Hutbe adlı bir eseri bulunmaktadır.¹⁶ Dîvân'ı Prof. Dr. İsmet Çetin tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Mevlid-i Nebvî'si ve Yeni Hutbe eserlerine ise şimdilik ulaşılamamıştır.

Dîvânında 205 gazel, 1 müseddes, 18 muhammes, 5 murabba, 2 yedili, 5 sekizli, 16 onbirli ve 1 tane de ondörtlü hece ölçüsüyle yazılmış şiirler bulunmaktadır. Gazellerinin çoğunda başlık kullanan Fahîmî'nin ilk gazeli "Bismillahirrahmanirrahim" başlığı ile yazılmıştır. Şairin gazellerinin geneli yek-âhenk özelliği göstermektedir. Dîvânı ise mürettep olmayıp konu açısından "tevhid"i çağrıştıran ilk gazelin ardından Hz. Muhammed'e münâcât şeklinde devam etmektedir. Şairin gazellerinin geneli; methiye, mersiye, na't mevzulu

¹⁶ Şentürk ve Gülseren, *Malatya'lı Şairler Antolojisi*, 42..

olup Remel Bahri'yle yazılmıştır. Hece ölçüsüyle yazmış olduğu şiirlerinde Allah sevgisinden bahseden şair, arz-ı hâli andıran şiirlerini de yine hece ölçüsüyle kaleme almıştır. Bunlardan biri "Şâh-ı Nakş-Bend'e Recâ" adını, diğeri de "Arîza" adını taşımaktadır.

Eserlerinden Örnekler

Gazel

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün

Âteş-i aşka giren pervâneler cân istemez
Mâsivâdan el çeken dîvâneler şân istemez

Gice gündüz göz yaşın dost râhına kan eyleyen
Cânı varken râh-ı Hakk'a gayri kurbân istemez

Tîğ çeküp meydân-ı aşkda merd-i cevân eyleyen
Nefsin ilzâm itmeden bir gayri düşmân istemez

Âşinâ-yı Hak gülistân-ı hakâyık seyr ider
Câm-ı hûdan nûş iden mestâne gülşen istemez

Yok bilüp var-ı cihânı dost ile bir cân olan
Cümle matlûb-ı rızâdır hûri gılmân istemez

Varlığın yağma kılup nefsin kubûr ehli bilen
Göz açıp bakmaz cihâna gayri dermân istemez

Sînesin aşk nârına ihrâk idüp pür dert olan
Derd-i aşkdan özge derde gayri dermân istemez

Ey Fahîmî külli şeyden zât-ı Hak zâhir turur
Vahdet-i zâta delâ'il gayri bürhân istemez

Müseddes

Fahîmî Baba emr-i Hak'la vakt-ı sabâvetinde bir duhtere tâlip olup pederi rıza göstermedükde söylediği ebyât

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Bağçe-i bâğ-ı sa'âdet gülşeninin dalıyız
 Bil Aliyyü'l-Murtazâ'nın hem Hüseyin'in âliyüz
 Fâtımâ Hayru'n-nisâ'nın bülbül-i gülzâriyuz
 Taht-ı ismetde duran şâh bâbın perdedâriyuz
 Virmemekde bime[zü]z hikmet nedür bir duhteri
 Mahrem elîm cürmümüz çokdur velî sultân-ı âlem

Ceddimiz basdı kadem eflâk iderler iftihar
 Sidreye irdik de arşın vechi oldı lâlezâr
 Yâ Habîbim merhabâ hayrû'l-kademdür girdgâr
 Hayr-ı ensâb ile olmuş muntazır hûri-nigâr
 Virmemekde bilmez hikmet nedür bir duhteri
 Hamdüli'llâh fahr-i âlem Mustafâ'nın âliyüz

Muhammes

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hükm-i cumhûriyyeti kıldı ayân Gâzi Kemâl
 Satvet-i hükmden oldı eşkiyâlar kaddi dâl
 Zulm-i istibdâd ile irmişdi bu milke zevâl
 Hüsn-i tedbîrat ile ıslâh kıldı her yanı Kemâl
 Söylenür dillerde 'adl-i şânı Cumhûriyyet'in

Baş vekâletde oturmuş Pâşâ-yı 'İsmet-metîn
 Olmuş ol 'ilm-i fetânet gencine sâhib-emîn
 'Akl-ı tedbîrât ile olmuş Felâtun-ı zemîn
 Hüsn-i tedbîrât ile ıslâh kıldı her yanı Kemâl
 Söylenür dillerde 'adl-i şânı Cumhûriyyet'in

Yüridi a'dâ bu mülki in'idâma kasd idüp
Zulm-i ifsâd etdi Yûnâniler hem neşr idüp
Nâ-ümîd kalmışdı mahlûk mülk [ü] mâldan vaz gelüp
Kuvvet-i cünd ile matrûd kıldı 'adâ-yı Kemâl
Söylenir dillerde 'adl-i şânı Cumhûriyyet'in

Her tarafda baş çeküp gaddâr idi zâlimleri
Ârzulardı cümle mazlûm kabre girsün tenleri
'Adl-i cumhûriyyet uyardı bu iki ma'sûmları
Hüsn-i tedbîrât ile ıslâh itdi her yanı Kemâl
Söylenir dillerde 'adl-i şânı Cumhûriyyet'in

Bildirir ahvâl-i halkı re'se meb'ûsânımız
'Adl için kânûn yaparlar zâlim olmaz nâmımız
Gün-be gün ider terakkî mülk-i han-mânımız
Hüsn-i tedbîrât ile ıslâh itdi her yanı Kemâl
Söylenir dillerde 'adl-i şânı Cumhûriyyet'in

Hayr-hâhla olalar bu mülke din hâdimin
Nicesi satvetlerinde ola a'zâm-ı zâlimin
Hak vire cündine kuvvet ola mansûr Gâzi'nin
Hüsn-i tedbîrât ile ıslâh kıldı her yanı Kemâl
Söylenir dillerde 'adl-i şânı Cumhûriyyet'in

Ey Fahimî kıl du'âlar Hak Te'âlâ dergâhına
Gideler cümle vekâlet istikâmet râhına
Yaşayıp mülk ile millet ire hayr-ı hasına
Hüsn-i tedbîrât ile ıslâh kıldı her yanı Kemâl
Söylenir dillerde 'adl-i şânı Cumhûriyyet'in

Abdurrahim Fahîmî-1930

7'li Hece Ölçüsü

Geldim bâb-ı hünkâra
Araram derde çâre
Salma bâb-ı ağyâra
Hû meded Pîr Geylânî

Her demi bu dîlzârım
Söyler zıkrın hünkârım
Bir himmettir efkârım
Hû meded Pîr Geylânî

Dil derdine merhemim
Aşk yolunda rehberim
Abdulkâdir'dir pîrim
Hû meded Pîr Geylânî

Kılsa mürîdin nidâ
Yâ pîr kıl derde devâ
Bî-şek bulur ol şifâ
Hû meded Pîr Geylânî

Yâ pîr yetiş miskine
Fahîmî ecri düşküne
Hayrette kaldım yine
Hû meded Pîr Geylânî

11'li Hece Ölçüsü

Şâh-ı Nakş-Bend'e Recâ

Tarîkat rehberi evliyâ pîri
Dertliyem hâlimden bil yâ Nakş-ı Bend
Serdâr-ı evliyâ makbûl-ı Hudâ
Bu 'âcizi irşâd kıl yâ Nakş-ı Bend

Çü Mi'râc'a 'urûc itdi Mustafâ
Gezdi seb'-i semâ hem 'arş-ı alâ
Kıldılar vasfını sükkân-ı semâ
Bendene bir himmet kıl yâ Nakş-ı Bend

Kuvvet-i kudsiyye himmeti eyle
Ol fahr-i kâinât hürmeti eyle
Altında arslan at yılandır tura
Mücrimim hâlimi bil yâ Nakş-ı Bend

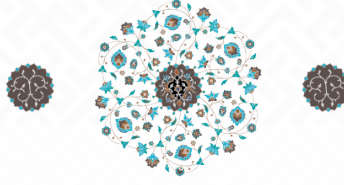
Bu Fahîmî çeker aşkın firkatin
İzzet-i dâreyn umar himmetin
Ser-çeşmi evliyâ bildi hazretin
Dü çeşmim yaşın sil yâ Nakş-ı Bend

KAYNAKÇA

- Aydın, Abdurrahim ve H. Subhi Erdem. "Efendizade Abdurrahim Fahimi Malatyavi'nin (1860–1933) Edebi ve İlmi Şahsiyeti." *Uluslararası Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu I* içinde, 145–155. Ankara: TDV Yayınları, 2017.
- Başaran, Uğur, "FAHİMÎ, Abdurrahim Doğan" *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Erişim Tarihi: 13 Aralık 2023 [https:// teis.yesevi.edu.tr](https://teis.yesevi.edu.tr) (Erişim Tarihi: 13. 12. 2023).
- Bilkan, Ali Fuat haz. *Nâbî Divânı*. 2. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997.
- Çelik, Ömer. *Hakk'ın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri*. 2. İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- Çetin, İsmet. Fahîmî-Hayatı Edebi Şahsiyeti ve Dîvânı. Sivas: Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Doğan, Muhammed Nur. haz. *Leylâ ve Mecnûn*. Erişim Tarihi: 08. Aralık 2023. [https:// ekitap.ktb.gov.tr](https://ekitap.ktb.gov.tr),
- Kalkışım, Muhsin haz. *Şeyh Gâlib Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1994.
- Kavruk, Hasan ve Metin Özer. *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*, Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2006.
- Kaya, Doğan. *Sivas Halk Şairleri II*. Sivas: Önder Matbaacılık, 2009.
- Şentürk, Ahmet ve Mehmet Gülseren. *Malatya'lı Şairler Antolojisi*. Malatya: Yenimalatya Gazetesi Ofset Tesisleri, 1990.
- Tarlan, Ali Nihad. *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Uzan, Sare ve Abdurrahim Aydın, Yüz Yüze Görüşme, (Tarih: 18. 12. 2023).
- Uzan, Sare ve Hüseyin Subhi Erdem, Yüz Yüze Görüşme, (Tarih: 19. 12. 2023).

MUHİTTİN MEKKİ ÇAĞPAR (1290/1874-1355/1936)

Prof. Dr. Yaşar ŞENLER

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ysenler@yku.edu.tr

Hayatı

Şair ve yazar olan Mehmet Muhittin Mekki, 1290/1874 tarihinde Mekke’de doğmuştur. Künyesi Arapkirlioglu, Soyadı Çağpar’dır. Hicaz Vilâyeti muhasebe mümeyyizlerinden Arapkirli Mehmet Efendi’nin oğludur. Sayın Argon Çağpar’dan alınan bilgi ışığında, Oğlu İzzettin Çağpar’ın¹ notlarına göre Muhittin Mekki’nin şeceresi şöyledir: Osmanefendizâde Abdi – Hacı Ali Ağa – Hacı Abdi Efendi – Mehmed Efendi – Muhittin Mekki Çağpar – İzzettin Çağpar. Eşinin adı Şadiye Çağpar’dır. Sara, Süha, Sâhire, Selma adlarında dört kızı ve İzzettin adında bir oğlu olmuştur (Hiçbiri bu gün hayâtta değildir). İlköğrenimini Mekke’de gördükten sonra İstanbul’a gitmiş, Harbiye’ye girmiştir. Buradan mezun olarak çeşitli askerî görevlerde bulunmuş, padişahın fahrî yâverleri arasına katılmış, daha sonra da Hicaz Fırka-i Askeriyesi Erkân-ı Harbiyesi’ne memur olmuştur. Daha sonra Müşir İbrâhim Paşa’nın maiyetinde Demirhisar, Nasliç, Kesriye tabur komutanlıklarında bulunmuştur. Manastır ve Üsküp’te, Malisör İsyanı’nda² Arnavutluk’ta ve Balkan Harbi’nde Garp Cephesi’nde bilfiil görev almış, Birinci Dünya Harbi’nde Elazığ’da, İstiklal Harbi’nde Erkân-ı Harbiye Târîh-i Harp Şûbesi’nde (Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi) çalış-

1 Ahmet İzzettin ÇAĞPAR 1893’de İstanbul’da doğdu. Babası Albaylıktan emekli Muhittin Bey’dir. Selanik Feyzi Âti Mektebi’nde ortaöğrenimini tamamladı. 20 Kasım 1915’de Mülkiye’yi bitirdi. Aralık 1915’de askere alındı. Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar yedek subay olarak görev yaptıktan sonra Aralık 1918’de terhis oldu. Ocak 1920’de Rüsumat (Gümrükler) Umum Müdürlüğü Muhafaza Memurluğuna tayin edilerek Devlet hizmetine girdi. Bu kuruluşun çeşitli kademelerinde Ekim 1925 tarihine kadar çalıştı. Bu tarihte görevinden ve memuriyetten istifa ederek Şubat 1928 tarihine kadar serbest çalıştı. 18. 2. 1928 tarihinde Konya Tahrirat Müdürlüğü ile kamu hizmetine döndü. Akşehir, Üsküdar ve Vize Kaymakamlıklarında bulundu. İçişleri Bakanlığı Mahallî İdareler Genel Müdürlüğü Yardımcılığı ve Emniyet Genel Müdür Yardımcılığı yaptı. 1939-1940 yılları arasında Siirt ve 1940-1945 yılları arasında Tokat, 1945-1946 yılları arasında Konya, 26. 11. 1946-9. 2. 1948 tarihleri arasında Ankara Valiliği ve Belediye Başkanlığı görevini yürüttü. Daha sonra 1948-1950 yılları arasında Samsun Valiliğinde bulundu ve bu görevde iken emekli oldu. Planlı çalışmayı esas alan İzzettin Çağpar, meslek saygınlığını özenle korumuş, otoriter idarecilerimizdendir. *Köyde Hakiki Reform ve İdeal Köycülük* isimli bir kitap yazmıştır. 10 Ekim 1954’de günü vefat etti. İki oğlu vardır. Sargon Çağpar (23. 03. 1935) ve Ömer Argon Çağpar (30. 11. 1941).

2 Malisör ayaklanması daha önceki Arnavut ayaklanmalarına kıyasla daha büyük çapta ve dış desteği olan bir ayaklanmadır. Başta İtalya olmak üzere diğer Avrupa devletleri isyanla yakından ilgilenmişlerdir. Mahmut Şevket Paşa, 82 piyade taburu gibi çok büyük bir kuvvetle isyanı bastırır.

mıştır. Miralay (Albay) olmuş, Miralay rütbesiyle emekliye ayrılmıştır. 1934 yılında Kuzguncuk Mektebi'nde Türkçe öğretmenliğine davet edilmiş, bir süre öğretmenlik yapmıştır. 17 Ramazan 1355/1 Aralık 1936 tarihinde İstanbul'un Şişli ilçesinde hayâta gözlerini yummuş, Feriköy Kabristanı'ndaki aile kabrine defnedilmiştir. Mîrâciye sahibi Erkân-ı Harbiye Miralayı Recep Vahyî Bey'in teşvikiyle şiir yazmağa başlamış, Abdülhak Hâmid, Cenab Şahâbettin, Ali Ekrem ve Süleymân Nazîf'le mektuplaşarak edebî dostluklar kurmuştur. Eserlerinde Arapkirlioglu Muhittin Mekki ismini kullanmış olan son dönem Osmanlı ve ilk dönem Cumhuriyet şair ve yazarlarındandır.

Sanatı

Muhittin Mekki'yi kitaplarında yer alan yazıları çerçevesinde ele aldığımız da onun sanat, edebiyat, kültür, vatan ve başta Gazi olmak üzere birçokşahıs hakkında sahip olduğu düşünceleri şöyle sıralayabiliriz:

Mekki, edebiyatın temelde duygu üzerine bina edildiği kanaatindedir. *YeşilYaprak*'taki "Pîr-i Fânî" isimli yazısında ağlamayı sevdiğini söyleyerek, hayâtın felaketlerini dile getiren eserlerin ancak gözyaşının eşliğinde okunup anlaşılabilecek, hissedilebilecek eserler olduğunu ifade eder. Hatta yine aynı eserdeki "Câvid'e" isimli yazıda bir eserin ağlatabildiği kadar değerli olduğunu ileri sürer. Mekki'nin bu genel edebiyat anlayışını sadece Recaizade'ye ve Servet-i Fünûn'a bağlayamayız. Onun bir asker olmasına rağmen duygulu ve hassas bir kalbi vardır. Başka bir deyişle, onun duygularını galeyana getiren bazı olaylar ve durumlar mevcuttur. Bunlar insanlığın da trajedisini oluşturan sefalet, savaşlar, ölüm gibi acı veren şeylerdir. Mekki'nin edebi hazırlığının temelinde gençliğinden başlayarak okuduğu, etkisi altında kaldığı ve kendine örnek aldığı eserler ve şahsiyetler vardır. Bunların başında Namık Kemal gelir. Daha küçükken onun *Evrâk-ı Perîşân*'ını ezberler. Sâmişazâde'nin *Sergüzeşt*'ini okur. *Yeşil Yaprak*'ta "Büyük Şâir" diye hitap ettiği Cenâb'ın "Yakazât-ı Leyliye"sini mütalaa eder. Hâmid, Ekrem, Kemal, Sezâî, Hâlid Ziyâ, Fikret onun muallimleri olur. Okuduğu eserlerden edebiyat zevkini ve kültürünü kazanır. Son üstadı Receb Vayhî, onun yetişmesini sağlayan ve teşvikleriyle şiir yazmaya yönlendiren şahıstır. Yazdığı şiirleri kitaplaştırmasını sağlayan da o olmuştur.

Mekki, dil konusunda duyarlıdır. Türkçeyi kullanmak ister. Başka edebiyatların mahsullerini Türkçe yazma denemeleri yapmıştır. Bunun en güzel örneğini meşhur Mu'allakatü's-seb'a şairlerinden İmrü'l-Kays'ın *Uneyze*'sini Türkçe yeniden yazarak vermiştir. Eserin ön sözü makamındaki "Kârîlerime" hitaplı yazısında "Uneyze-i târîhiyenin nazîrini ben bu hâlis Türk özümle, Türk lisânımla kendi hemşehrilerime tanıtmak şerefine mazhar olursam iyi bir şey yapmış olmaz mıyım?" derken bunu kastetmektedir. Bu dil şuurudur. Bu şuurun devamını *Yeni Mevlid-i Nebevî*'de görürüz. Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'ini herkesin tamamen

anlaması için zamanımızın şîvesi ile yeniden yazmış, hatta bununla da kalmayarak, gelecek nesillerin değişen dille yeniden yazmalarını ve sadeleştirmelerini tavsiye etmiştir. Fakat bu sadeleşmenin de bir sınırı ve ölçüsü vardır. *Yeşil Yaprak*'taki "Câvid'e" isimli yazısında bir millî edebiyatın doğmasını kendinin de istediğini, ancak Türkçenin henüz buna hazır olmadığını ve sırf Türkçe kelimelerden meydana gelen bir Osmanlı edebiyatının vücuda gelebileceğine ihtimal vermediğini söyler. Yine *Yeşil Yaprak*'taki "Cenab Şahabettin Bey'e" başlıklı yazısında, eserleri Türkçeleştirmek amacıyla "herkesin anlaması mümkün olmayan ruh ve kalbin müşâfehâtına has kelimât-ı necîbe ve belîğadan onu tecrîd ederek ebkem bir hâle" sokmamak, dili fakirleştirmekten kaçınmak gerektiğini belirtir. Çünkü ifade gücü, belâgat düşünce ile yazının uygunluğunu ister. *Filiz*'deki Son Irak Harbi Safhalarından başlıklı yazısında belâğatin "hakikatin saf ve samimi nağmelerinden" ibaret olduğunu belirtir. *Filiz*'deki "Balkan Harbinde Garb Ordusu" başlıklı yazısında Zeki Paşa'nın hâtırâtını buna örnek gösterir. Zeki Paşa eserini düşündüğü ve hissettirdiği gibi kaleme almıştır. Bu eserin ifade gücünü sağlayan bir başka özelliği ise, okuyucunun "satırları içinde fazla yazılmış tek bir kelimeye bile tesâdüf" edememesi ve kelimelerin manayı en kuvvetli bir biçimde verebilmesidir.

Filiz'deki "Bir Harput'lu Şâire" hitaplı yazısında belirttiği şekliyle Mekki'ye göre şiir, "ruhta bedîî bir heyecan vücuda getiren bir güzelliğin, bir duygunun bedîî cismaniyet alan şekil ve ifadesidir. " Şâir ise, "o güzelliği, o duyguyu teccsîme muvaffak olabilen san'atkârdır. "

Yani şiir, sahip olduğu güzellikle insan ruhunda estetik bir zevk ve heyecan uyandırmalıdır. Şâir de bu duyguyu uyandırabilen sanatkârdır. Şiir çok sıkı kullara sığmaz, biraz başına buyruk ve âsidir. Yine *Filiz*'deki "Cenab Şahabettin Bey'e" başlıklı yazısında manzum *Nâhid* piyesinin esas etkili yönünün bu estetik heyecanı uyandıracak şi'riyet olduğunu ifade eder. *Yeşil Yaprak*'taki "Bahar-Şebâb" isimli yazısında bu şi'riyetin doğal olması, tabiiliği yakalaması gereğini belirtir. Belki de bu doğallığın bir sonucu olarak Mekki şiirlerinde tabiat rengi olarak güneşin doğuşunda ve batışında hâkim renk olan "pembe"yi seçmiştir. Bunu *Filiz*'deki "Şi'rim" adlı şiirinde açıklar. Pembe, tabiatın ve aşkın rengidir. Bu renk şairin ilham perisini davet eder ve şiirin mısraları dökülür. Bu yazma şeklinin Fikret'i hatırlattığını belirtelim. Mekki'ye tesir eden şairlerden biri olan Fikret, şiir işçiliğini edebiyatımıza getirenlerdendir. Mekki, *Filiz*'deki "Tevfik Fikret'in Sanatı" başlıklı yazısında Fikret'in "yazıyı pürüzsüz hale getirinceye kadar yontmak ve işlemek ince san'atını" kurduğunu söyler. Fakat bu konuda ileri gitmek onun şiirlerinin bazılarını muğlak hale getirmiştir. Mekki, saflaştırmanın ve yoğunlaştırmanın aşırıya varan kullanımını şiir için zararlı görür. Aynı eserindeki "C. Ş. Bey'e" (Cenab Şahabettin) hitaben yazdığı yazısında şiiri dışarıdan gelen ve öldüren bir başka etkiden bahseder ki bu savaştır. Çünkü şiir perisi top ve tüfek seslerinden korkar ve kendini saklar.

Mekki, şiirin kaynaklarından birinin tabiat güzellikleri olduğunu söyler. Hatta tabiatın kendisi bir şiiirdir. *Filiz*'deki "Bahar ve İstanbul" isimli yazısında, Boğaz'ın kendisinin, gök ve ufuklarının birer şair olduğunu, "renk ve nûr, tulû ve gurûb, seher ve şafak şeklinde Boğaz'ın dalgalarının üstüne" şiirlerini yazdıklarını söyler. Yine "Bir Harputlu Şâire" isimli yazısında Harput'un ve zümrüt bir tabloya benzeyen "Mezra'a"nın birer tabiî şiir olduğunu vurgular.

Mekki, şiirde güzelliği oluşturan bir diğer unsurun ahenk olduğunu dile getirir. *Filiz*'deki "Cenab'a" başlıklı yazısında bunu "Ben âhengin aşırı derecede meftûnuyum; bir su gibi akıp giden bir nazmı tam kafiye yapmak için âhenginden mahrûm etmek günah değil midir?" diyerek ortaya koyar. *Yeşil Yaprak*'taki "Receb Vahyî'ye" başlıklı yazısında da ahenkli ve kalbin nağmelerini dile getiren yazıları sevdiğini belirtir. Aynı eserdeki "Paris Hayatı" isimli yazısında tabiat güzelliği, musiki ve estetik zevk arasındaki bağdan bahseder. Mekki, Büyükada'nın sakin ve huzurlu çamları altında, Marmara Denizi'nin mavi ve yıldızlı semasına yükselen bir ud sesi dinlemek ister. Bu şairane hayal, bizzat bir şiir olan tabiat ile musiki ve güzelliğin ve onun uyandırdığı estetik zevkin sarmal bir tarzda ifadesidir. *Filiz*'deki "Ahmed İhsan Bey'e" adlı yazısında Mekki, Ahmed İhsan'ın yaptırdığı ve Servet-i Fünun'un ruhunu veren, şiir, musiki ve güzellik perilerini üç çıplak kız hâlinde göstermiş olan bir tabloda bahseder. Bu tablo o neslin ve Mekki'nin şiir anlayışının somut ifadesidir.

Eski ve yeni edebiyatın şiirini mukayese eden Mekki, *Yeşil Yaprak*'taki "Câvid'e" adlı yazısında eski edebiyat için "şemâtet-i elfâzî arasında manasını kaybeden, rûhu sıkıp bunaltan mâhûd edebiyat-ı atîka" tabirini kullanır. Onu, manasız ve ruhsuz bir kelime yığını olarak görür. Bu ifadelerde Servet-i Fünun'un eskiye hiçbir şey borçlu olmadığını beyan eden iddiasına yakınlık görülür. Mekki eski edebiyatı beğenmemekte ve Batı'nın yeni düşünce, duygu ve hayallerinin eski edebiyat ve dil içinde asla verilemeyeceğine inanmaktadır. *Filiz*'deki "Süleyman Nazif Bey'e" isimli yazısında ifade ettiğine göre, yakın bir gelecekte, kaynaklarını ve gücünü "milliyetin tükenmez hazinesinden alan zengin, vatan sevgisinin en nezih ve sâf duygularıyla dolu; çok sade ve tabiî bir şiirimiz ve asrın bütün tekemmül ve teceddüdünü hâiz şuurî bir edebiyatımız" olacaktır ve olmalıdır. Bu edebiyatın bir kısmını oluşturacak nesir de elbette bu gidişe uymuştur. Halit Ziya'dan başlayarak nesrimizde büyük bir inkılap yaşanmıştır. *Filiz*'deki "Halit Ziya" başlıklı yazısında "bu geniş hayallî şair" in (....) "Türk'ün asrî lisanını da bize hediye etmiş" olduğunu ifade eder. Daha önce Şinasi ve Namık Kemal bu yolda gayret göstermişlerdir. Fakat duyguları en iyi anlatabilecek ve tabiatı en güzel tasvir edebilecek bir nesri, Mekki'nin ifadesiyle, "bu günkü serbest, ince ve şûh nesir lisânımızı", batılı düşünme ve yazma yolunu, edebiyatımıza Halit Ziya kazandırmıştır. Gerçekte onun istediği, "Cenâb'a" yazısında da belirttiği gibi edebiyatımızın "Şark ve Garb'ın bedi'iyâtını cem'

et"mesidir. Mekki, aynı eserdeki "Bir Harput'lu Şaire" başlıklı yazısında genç şaire yeni edebi neslin de eskiler gibi tabîî güzellikleri ve bu güzelliklerden aldıkları "ilhamları aslı gibi resmetmeye muvaffak olsunlar ve yazılarını gelecek asırlara devrettirebilsinler" derken, edebiyatın tesir ve hayât çizgisinde tasvirin rolüne ve gücüne de işarette bulunmaktadır. İlhamların aslı gibi resmedilmesi, görüntülerin bir fotoğraf karesi hâlinde verilmesi değil, alınan tesirlerin ve bu tesirlerin doğurduğu duyguların çağrıştırdığı imajların en güçlü, etkili ve güzel bir biçimde verilmesi anlamına gelmektedir. Yine aynı eserdeki "Hakikat ve Hayal" başlıklı yazısında şair gerçeği değil, gerçeğin insan duygularıyla sarmalanarak aldığı şekli, yani hayali hakikatten ziyade sevdiğini söyler.

Mekki'nin kendini içinde idrak ettiği toplum, bu toplumun cevelan ettiği saha ve milletçe bu sahada yaşananlar elbette onun duygu ve düşünce dünyasına tesir etmiş, eserlerinde kendini göstermiştir. Osmanlının savaşlarla -zaman zaman zaferleri konuk etse de daha çok yenilgi ve toprak kayıplarıyla- geçen zor yüzyılı, o devir insanlarına belirli bir bakış açısıyla vermiştir. Bu bakış açısı millî ve dinî değerlere bağlı, vatani, sancağı ve hürriyeti her şeyden üstün gören bir özelliktedir. Avrupa'da doğarak gelişen ve Balkanlar'ı Osmanlı için bir arenaya çeviren milliyetçilik hareketleri birçok ilde isyanların patlak vermesine sebep olmuştur. Bunlara bir tepki olarak doğan Türk Milliyetçiliği düşüncesi, Türk milleti için varlığını ve hayâtını kaybetmekten kurtuluşun bir yolu olmuştur. Bir asker olan Mekki'nin, dönemin hemen bütün Türk subaylarında görüldüğü gibi millî duygudan ve düşünceden mahrum kalması elbette düşünülemezdi. Ele aldığı konulara ve onları işleyiş tarzına baktığımızda, Mekki'nin milliyet ve Türklük konusundaki hassasiyetini görürüz. Türk milletin kutsallarından olan ve kendinin de mensubu bulunduğu Türk ordusuna sevgisi yüksektir. *Filiz'*deki "Ebedî Bir Hâtıra" isimli yazısında, başka bir yere tayininin çıkması üzerine ayrılacağı askerlerine yaptığı veda konuşmasında Mekki, asker ve zabıtlarıyla Türk ordusunun, kumandanına şeref kazandıran bir ordu olduğunu dile getirir. Birliğiyle helalleşir ve "Asker arkadaşlarımdan şimdi burada bulunmayanlar da haklarını helâl etsinler! Onların da gözlerinden öptüğümü söyleyiniz ve o arslanları da ebediyen unutmayacağımı ilâve ediniz. " diyerek ayrılır. Aynı eserdeki "İstiklal Harbi Huzurunda Duygularım" adlı yazısında Şark'ın her yanında akan Türk kanının öldü zannedilen Türk rûhunu dirilttiğini söyler. Orduya, subaylarına ve Türk milletin insanüstü kahramanlarına "bundan sonra medeniyet ve irfan sahasında önüne geçen milletlere koşar adımla yetiş ve cihanda mukarrer mevki'ini bul!" nasihatini verir. Çünkü düşman uyumamış, durmamış -aynı eserdeki Süleyman Nazif Bey'e" yazısında söylediği gibi- "Türklere asırların vak'alarını gösteren son birkaç sene içinde vatanın mübârek serhaddi üstünde ne kadar aziz kanı" akıtmıştır. Bu felaket karşısında vatan için fedakârlığı ve ölümü göze alan "bir kaç celâdetkâr, münevver Türk yavrusu orduların tanıyamadığı bir hiss-i besâletle mücehhez olduğu halde

meydân-ı fedâkârîye" atılmıştır. *Yeşil Yaprak*'taki "Arş İleri" yazısı, adeta bu atılışın direktifidir. Aynı eserdeki "İstibdâda Vedâ" yazısında bu emre uyan ve "bu vatan-ı mübâreki tahlîs için îcâb ederse kanlarıyla boyamağı ahdeden", hürriyet ve vatan uğrunda canlarını fedaya hazır olan ve kendinin de içinde bulunduğu gençlerden bahseder. Bu gençler memleketi içine düştüğü durumdan kurtarmağa yemin etmiş fedailerdir. Yine aynı eserdeki "Abdurrahman Mekki'ye" başlıklı yazısında vatan uğrunda menfaatini, malını ve hatta canını feda eden bir kahramandan söz açar. Bu, "mukadderât-ı millete hâkim büyük bir fedâî, vatan-ı mu'azzezinin selâmeti için refâh-ı hayâtının idbâra tahvîlinden çekinmeyen ulü- l'azm bir dâhî" olan ve Tâ'if zindanlarında boğdurulan Midhat Paşa'dır.

Mekki'nin eserlerinde ona örnek ve önder olmuş, fikirlerinden veya edebi özelliklerinden istifade ettiği, kendisine yol göstermiş olan birçok şahısla karşılaşırız. Bunların başında Gazi Mustafa Kemal Paşa gelir. Mekki, Mustafa Kemal'in hayranıdır. Dünyaya baş eğdiren azim ve cür'et sahibi bu dahi kumandan aynı zamanda mütefekkir ve müstesna bir devlet adamıdır.

Namık Kemal'in bir güneş gibi âlemleri sarmalayan sonsuz dehası ve kendine has üslubunun büyüklüğü karşısında titremiştir. Üstat Ekrem'in ağlayan kalbi önünde diz çökerek ağlamıştır. Sezâi'nin insanı uzun uzun düşündüren derin hislerinin etkisinde kalmıştır. Bütün Türk şairlerinin ulusu olarak kabul ettiği Hamid'in insanı uzun müddet coşku içinde bırakan, neşelendiren ve ulviyetiyle göklere yükselten o dahi sanatı içinde çalkanmıştır. Hamid, yıldızların ulaşamadığı, ilham zirvelerinin bile eteğinde kaldığı bir semadır ve dünya edebiyat âlemi ona şükran borçludur. Sonra Fikret'in sakin üslubuyla bir nehir gibi edebiyat sahifelerine döktüğü eserlerinden etkilenmiştir. Fikret, beyit hâkimiyetini ortadan kaldırmış, cümlelerin aşağı mısralara uzaması demek olan anjanbumanı edebiyatımıza kazandırmıştır. Ayrıca mısra işçiliği yoluyla işlenmiş ve kristalize hâle gelmiş mısra söyleme yolunu o açmıştır.

Mekki, Cenab'ı kendine üstat ve örnek bir öğretmen kabul etmiştir. Pürüzsüz bir mücevher gibi olan şiirleri, her ruhu etkileyecek güzelliكتedir. Türklerin en yüksek ve derin şairi olan bu ulu şair, aynı zamanda batıdaki emsallerinden bile yüksek bir münekkittir. Mekki'nin *Filiz*'deki Cenâb'a" makalesinde onun için söylediği en güzel tavsif sözü ise, "Siz, en hassas bir kalp gibi rakîk, bir ilham kadar asîl ve bir güneş gibi nihayetsiz bir nursunuz" olmuştur. Mekki, Halit Ziya'nın insana uyanık iken tatlı rüyalar gösteren hayal genişliğinin etkisinde kalmıştır. Halit Ziya, nesrimizde gerçekleştirdiği büyük inkılapla Türk'ün çağdaş edebiyat dilini kurmuştur. Mekki'nin *Filiz*'deki "Halit Ziya" makalesinde belirttiği gibi, nesrimizi "rûhun bütün duygularını söyleyecek, tabîatin her güzelliğini resm edecek bir yazı usûlü"ne kavuşturmuştur. Bu günkü serbest, ince ve şuh nesir dilimiz onun eseridir. Mekki *Filiz*'de Ahmed İhsan için yazdığı

"Ahmed İhsan Bey'e" başlıklı kısa yazısında, onun "Mavi Gölgede Mûsikî" adlı şiir için yaptırmış olduğu tablo hakkındaki takdir, beğeni ve övgülerini dile getirir. Ressam, şiirin ruhunu oluşturan şiir, musiki ve güzellik perilerini birbiriyle kucaklaşmış üç çıplak kız hâlinde resmetmiştir. Mekki bu ressama teşekkürlerini takdim eder. *Filiz*'de kaleme aldığı "H. C. Bey'e" adlı yazısında Hüseyin Cahid'i, Muallim Nâci ile giriştikleri kalem düellosunda gösterdiği dirayet ve azimden dolayı kutlayan Mekki, onun, kalemin kılıca üstünlüğünü ispatlamış olduğunu söyler. Elindeki ince kalem ve dimağındaki şeffaf zekâ ile Nâci'ye fikrini kabul ettirmiştir. Yine *Filiz*'de "Süleyman Nazif Bey'e" başlığı altındaki yazısında belirttiği şekilde Mekki, "dâimî mahviyetli ve iltifatkâr" Süleyman Nazif'in yüksek ruhunun Türk milletinin çektiği bütün acılar karşısında gözyaşı dökmüş ve bu acıları edebiyat vasıtasıyla tarihe naksetmiş olduğunu ifade eder. Kendi sözleriyle, "O, ulvî ölümlerin halecanlı bir müverrihi, yere düşen yükseklerin ebedî bir matemlisidir. " Nazif'in yazılarında, kendini tekrar okutturmak gibi bir meziyetin mevcut olduğu fikrinde olan Mekki, bu başarının sırrının samimiyet olduğunu ileri sürer.

Yeşil Yaprak'ta yazdığı "Câvid'e" adlı makalede Mekki, Mehmed Emin'in *Türkçe Şiirler* kitabıyla dilde sadeleşme cereyanının şiirdeki öncüsü olduğunu ifade eder. Ancak bu edebiyatın, sırf Türkçe kelimeler ile yapılamayacağını düşünür. Millî edebiyatın dildeki sadeleşmeden çok konuların millî hayâta yönelmesiyle kurulabileceği kanaatindedir. Bunu yaparken batı edebiyatıyla yakın bir temasta olmayı da ihmal etmemek gerekir.

Mekki'nin hakkında en fazla yazı yazdığı şahıs Receb Vahyî'dir. Onun için bir şiir ve iki makale kaleme almıştır. *Yeşil Yaprak*'ta yazdığı "Cenab Şahabettin Bey'e" isimli yazısında belirttiğine göre, Serez civarına gittiği sırada tanıştığı Receb Vahyî, birçok tasavvufî eser kaleme almış bir zattır. Nazım kurallarını öğretmek Mekki'yi şiire teşvik etmiştir. *Filiz*'de bulunan ve üstadının vefatı üzerine kaleme aldığı "Receb Vahyî" makalesinde anlattığına göre Vahyî, "ufacık ve nârin vücûdu ve derin ilmiyle fazîlet hülâsasına benzeyen" bir yapıdadır. "Recep Vahyî asırların nâdir yetiştirdiği büyük bir şâir, büyük bir âlim, pek büyük bir insandır. " Ahlâken de yüksek bir insan olan Vahyî, bütün askerî şair ve yazarların üstadı olmuştur. Kaleme aldığı binlerce beyit ne yazık ki kaybolmuştur. Yine ne yazık ki Mekki'nin bu âlim ve arif üstadının ölümü çok geç duyulmuş, talebesi bile bu sebeple cenazesine gidememiştir. Bunun sebebi ise hiçbir gazetenin bu büyük şairin ölümünü haber vermemesi olmuştur. Mekki'nin bunu telâfi etmek isteyen bir tavırla kaleme aldığı ve *Yeşil Yaprak*'ta "Receb Vahyî" başlığı altında yayınladığı şiiri, bize Vahyî'yi öğrencisinin sevgi halesi içindeki hatıralarının ve duygularının adesesinden bile olsa, en güzel ve ayrıntılı anlatan metindir. Üstadına minnetini ifade eden Hazret-i Ali'nin

güzel sözüyle³ şiirine bir anlam kazandıran Mekki, Vahyî'yi sihirbaz bir şair olarak tanıtır. Çünkü kalemi bir anda çiçekleri ve bülbül sesleriyle bir bahar atmosferi kuruverecek kadar kudretlidir. Mekki, onunla bir bahar zamanı tanışmış ve ders almıştır. Ona bütün ruhuyla yönelmiş, örnek almıştır. Üstadını asla unutmayacak, yâd edecektir. Kalemini irfan ve zekâ kaynağı Vahyî'ye yönelterek takdirini, sevgisini ve bağlılık sözünü tekrarlar.

Mekki, *Yeşil Yaprak*'taki "Cenab Şahâbettin Bey'e" isimli yazısında Receb Vahyî'nin yönlendirmesiyle Batı edebiyatını okumaya başladığını, Jül Klareti'yi ve birer bedî'a-i rûhiye olan eserlerini tanıdığını söyler. Milletinin sevgisini kazanmış olan Klareti, "Straus'un her valsinde bir kadın ruhu vardır" der. Mekki, *Yeşil Yaprak*'taki "Jül Klareti: Paris Hayatı" isimli yazısında Klareti'nin bu hayaline karşılık verircesine bir başka hayal kurar. Mekki de, Büyükada'nın ulu, sakin ve huzur veren çamları altında, Marmara'nın mavi semasına yükselen bir ut sesi dinlemek ister.

Uneyze'nin başına yazdığı "Kârîlerime" hitaplı mukaddimesinde Mekki, bize bir tarihî şahsiyet olan gerçek Uneyze'yi tanıtır. Kays'ın Amcasının kızıdır. Ancak bu piyesin, birkaç sene evvel bir Arap şairi tarafından Fransızca yazılan *Uneyze* ile karıştırılmamasını ister. Kaynakları aynıdır. Fakat Mekki konuyu oradan almış olsa bile ruhunun istediğini yazarak farklı bir eser ortaya koymuştur. Eserin sonuna da Kays'ın muallakasının nazmen tercümesini eklemiştir. Kays'ın eserinin Türkçede söylenişini başarmak istemiştir.

Mekki'nin bahsettiği ve üzerinde durduğu şahıslardan biri de Midhat Paşa olmuştur. *Yeşil Yaprak*'ta "Abdurrahman Mekki'ye" başlığı altında yazmış olduğu şiirle ve anlattığı acı hatırasıyla hayatında Paşa'nın nasıl bir yere sahip olduğunu bize hissettirir. Şiirde, meşhur dâhî Midhat Paşa için parlak ve güzel bir şeyler yazmak istediğini söyler. Ancak buna kudreti yetmez. Ayrıca Paşa'nın bu övgü sözlerine ihtiyacı yoktur. Kaleme aldığı ve Padişah'a kabul ettirdiği "Kânûn-ı Esâsî" onun adını ebedî kılmıştır. Bu nedenle onu cennette pek şanlı bir taç beklemektedir. ⁴ Mekki çocukluk hatırasında, babasının görevi münasebetiyle bulundukları Tâ'if'de, Abdülhamid'in istibdadına karşı çıkarak direnen birçok şahsın nasıl sürgüne geldiklerini, nasıl orada boğularak öldürüldüklerini anlatır. Midhat Paşa, milletin selameti ve hürriyeti için kendini feda etmiş bir büyük hürriyet şehididir. Vatanseverler, Paşa'nın çöpler arasında kalmış kabrini temizleyerek ortaya çıkartmışlar ve bir abideye dönüştürmek istemişlerdir. Mekki halktan bu projeye katkıda bulunmalarını rica eder. ⁵

3 Men allemenî harfen fe-kad seyyarenî abden: Bana harf öğretenin kölesi olurum (Hz. Ali).

4 Mekki'nin burada kullandığı "iklîl:taç" kelimesiyle dönemin tartışılan olaylarından "âl-i Midhat" meselesine bir îmâda bulunmadığı kanaatinde olduğumuzu belirtelim.

5 Bu mezar daha sonra İstanbul'a taşınmış, Hürriyet Tepesi'ndeki şehitlikteki istirahatgâhına nakledilmiştir.

Muhittin Mekkî, tümüyle bir divan şairi değildir. Bununla birlikte gele- neğe tamamen arkasını dönmemiş, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ine bir nazire yazarak çok kısıtlı da olsa Dîvân'a kısa bir temasta bulunmuştur. Muhittin Mekki'nin eski harflerle 1335/1919'da yayınladığı bu eser, yazarın kitabın ilk sahifesine koyduğu nota göre Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i esas alınarak yazılmış, Dersaadet'te (İstanbul) Orhaniye Matbaası'nda basılmıştır. Okuyucularına hitaben yazdığı ön sözde Mekki, Süleyman Çelebi'nin Mevlid-i Şerîf'ini zamanının şivesiyle yazdığını söyler. Konu ve mana aynı kalmış, anlatım ve bazı kelimeler değişmiştir. Mevlid'i yeniden yazmasının sebebi daha iyi anlaşılmasını sağlamak düşüncesidir. Dinî bakımdan önemli bir yere sahip olan bu gibi eserlerin, zaman içinde değişen dile göre yeniden gününe hitap edecek şekilde tekrar tekrar yazılması gerektiği kanaatindeydir. Böylece mana, olaylar, fikirler ve inanç mayası nesilden nesile aktarılabilir. Bu düşüncesinin ve tecrübesinin hoş görüleceği inancını dile getirerek sözünü bitiren Mekki, eserde çizdiği bu çerçeveye sadık kalmıştır. İki Mevlid'in ayrıntılı mukayyesine girmeyi Dîvân edebiyatı uzmanlarına bırakarak daha genel ve kısa bir değerlendirmeye yapmanın daha doğru olduğu kanaatindeyim. Eski Mevlid: 1. Münâcât, 2. Vilâdet, 3. Risâlet, 4. Mîrâc, 5. Rihlet, 6. Duâ bölümlerinden meydana gelir. Yeni Mevlid'de ise besmeleden sonra 18 beyitlik bir bölümden sonra "Hazret-i Peygamber'in Nûru" isimli on beş beyitlik bir bölüm başlar. İkinci bölüm "Bu Nûrun Nasıl İntikâl Ettiği" adını taşır ve beş beyittir. Üçüncü bölüm, "Hazret-i Peygamber'in Doğuşu" adındadır. Bu bölüm, içindeki "Merhaba Bahri" ile birlikte 48 beyitten meydana gelir. Dördüncü bölüm "Hazret-i Peygamber'in Bazı Mûcizeleri" adındadır ve yedi beyittir. Beşinci bölüm olan "Peygamberlik Tevcihi" 15 beyittir. Altıncı bölüm, en uzun bölüm olup "Peygamber'in Mîrâc" bölümüdür ve 55 beyittir. Yedinci bölüm, 35 beyitten oluşan "Refref'in Gelmesi" bölümüdür. Sekizinci bölüm 16 beyitlik "Münâcât" ve dokuzuncu bölüm 14 beyti manzum, 89 kelimelik kısmı mensur olan "Duâ" bölümleridir. Görüldüğü gibi Mekki klasik forma tamamen bağlı kalmamış, gerek bölüm sayısını, gerekse bölüm adlarını değiştirmiştir. Onun bu değişiklikten maksadı okuyucunun kolay anlamasını sağlamaktır.

Yeni Mevlid ile eski Mevlid anlam bakımından hemen hemen aynı söz ve ifade çizgisine sahiptir. Arada kullandığı anjanbuman, esere akıcılık ve anlam katmıştır. Anlamı veren, taşıyan sözler değişmiştir. Şair, aynı düşünce ve hükme varan anlamları kendi vokabüleri, kendi dil ve üslup özellikleri ile anlatmak istemiştir. Yani eski Mevlid'i kendi ifadeleriyle yeniden söylemiştir. Ancak bu bütün eser boyunca uygulanmamıştır. Mekki, zaman zaman eski Mevlid'den aldığı ibare, cümle ve mısraları olduğu gibi kendi mısraları arasına katarak kullanmış, bunu da sahifenin altına ilave ettiği notla açıklamıştır. Tırnak içine alarak kullandığı bu mısraların yerine başka mısralar koymamasının nedeni, onların ifade ettikleri mananın en mükemmel bir şekilde olmasıdır. Yani,

Süleyman Çelebi o manaları söylenebilecek en güzel ve mükemmel şekliyle söylemiştir. Mekki, bunun üstüne çıkamayacağını itiraf etmiş, böyle mısraları aynen alarak kendi metni içinde kullanmış, kolaj yönteminin bir örneğini o günden vermiştir. *Yeni Mevlid-i Nebevî*, yer yer eskisine benzer biçimde ağırlaşan anlatımına ve vokabülerine rağmen eskisinden daha rahat anlaşılır ve açıktır.

Eserleri

Muhittin Mekki'nin eserlerini yayınlanış tarihine göre şöyle sıralayabiliriz:

1. *Vatan Daha Güzel*, Mâmuretü'l-Azîz Vilâyet Matba'ası, Elazığ 18 Kânûn-ı sâni 1330/18 Ocak 1914.
2. *Tuhfe-i Mekkî*, Mâmuretü'l-Azîz Vilâyet Matba'ası, Elazığ 1330/1914.
3. *Güzel Rumeli*, Mâmuretü'l-Azîz Vilâyet Matba'ası, Elazığ Mart 1331/1915.
4. *Yeşil Yaprak*, Matba'a-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, Matba'a-i Halk-ı Osmânî Şirketi, İstanbul 1331/1915.
5. *Türk Hayat Dalgaları*, Yeni Mecmû'a Çanakkale Nüsha-i Fevkalâdesi, Hilâl Matba'ası, İstanbul 18 Mart 1334/18 Mart 1918.
6. *Yeni Mevlid-i Nebevî*, Matba'a-i Orhâniye, İstanbul 1335/1919.
7. *Uneyze*, Evkaf-ı İslâmiye Matba'ası, İstanbul 1335/1919.
8. *Filiz*, Babalık Matba'ası, Konya 1345/1929.
9. *Nâhid*, İstanbul (Basım yeri belli değil) 1346/1930.
10. *Yeni Filiz* (*Filiz*'in ikinci baskısı), Babalık Matba'ası, Konya 1346/1930.

**Bu eserler türlerine göre iki gruba ayrılır:
Şiir- Nesir çeşitli yazıların bulunduğu kitaplar:**

- a. *Tuhfe-i Mekkî*
- b. *Yeşil Yaprak*
- c. *Yeni Mevlid-i Nebevî*
- d. *Filiz* (ve *Yeni Filiz*)

Manzum-Mensur karışık tiyatrolar:

- a. *Vatan Daha Güzel*
- b. *Güzel Rumeli*
- c. *Türk Hayat Dalgaları*
- d. *Uneyze*
- e. *Nâhid*

Eserlerinden Örnekler

Yeni *Mevlid-i Nebevî*'nin ilk bölümünü burada vermek, eseri tanımak bakımından faydalı olacaktır.

Yeni Mevlid-i Nebevî
Bismillâhirrahmânirrahîm
Başlarınız ism-i Celâli yâd ile,
Vasfını peygamberin tâdâd ile.
İstiyorsan maksadın bulsun husûl
Zikrin olsun her zaman Hakk u Resûl
İsmi ni tekrâra Allâh'ın devâm.
Eyle! Bulsun her işin hüsn-i hitâm.
Pâk olur Allâh ile meşgûl olan.
Pâk olur elbette her ân u zamân.
İsmi Hakk'ı söyle! Lâkin aşk ile,
Dilde yokken başka şeyler şevk ile.
Mutlak eyler afvına mazhar, Kerîm,
Cennetiyle, vuslatıyla pür na'îm...

Tanrı birdir, hiç edilmez bunda şekk
En büyük şâhid nihâyetsiz felek.
Kendisi varken henüz yoktu cihân,
Yoktu yer, yıldız, güneş, ay, âsumân.
İsteyince nûrunu etmek ıyân
"Ol!" dedi; oldu mükemmel bir cihân.
Derse "Yok ol!" Hey'etiyle yer, semâ
Mahv olur, ancak kalır boş bir fezâ.
Kalbe doldurmak dilersen neş'e, nûr
İsm-i pâki söyle her an pür-huzûr.
İsm-i Hak'dan sonra ism-i Mustafâ,
Bahş eder kalbe ilâhî bir safâ.
Sen sarıl kalbinle feyz-i Ahmed'e,
Şüphesiz nâ'il olursun maksada.
Bulmak istersen Cehennem'den necât;
Parlasın kalbinde nûr-ı essalât!

KAYNAKÇA

- Çağpar, Muhittin Mekki. *Filiz*. Konya: Babalık Matba'ası, 1929.
- Çağpar, Muhittin Mekki. *Güzel Rumeli*. Elazığ: Mâmuretü'l-Azîz Vilâyet Matbaası, 1915.
- Çağpar, Muhittin Mekki. Mekki. İstanbul: Evkaf-ı İslâmiye Matba'ası, 1919.
- Çağpar, Muhittin Mekki. Nâhid. İstanbul, 1930.
- Çağpar, Muhittin Mekki. Tuhfe-i Mekki. Elazığ: Mâmuretü'l-Azîz Vilâyet Matbaası, 1914.
- Çağpar, Muhittin Mekki. *Türk Hayat Dalgaları*. İstanbul: Yeni Mecmû'a Çanakkale Nüsha-i Fevkalâdesi, Hilâl Matba'ası, 1918.
- Çağpar, Muhittin Mekki. *Vatan Daha Güzel*. Elazığ: Mâmuretü'l-Azîz Vilâyet Matbaası, 1914.
- Çağpar, Muhittin Mekki. Yeni Filiz. 2. Baskı. Konya: Babalık Matba'ası, 1930.
- Çağpar, Muhittin Mekki. *Yeni Mevlid-i Nebevî*. İstanbul: Matba'a-i Orhâniye, 1919.
- Çağpar, Muhittin Mekki. *Yeşil Yaprak*. İstanbul: Matba'a-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, Matba'a-i Halk-ı Osmânî Şirketi, 1915.

Muhittin Mekki'nin İncelenen Eserleri

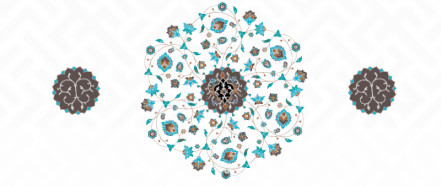
FAYDALANILAN DİĞER KAYNAKÇA

- Akı, Niyazi. *Çağdaş Türk Tiyatrosuna Toplu Bakış 1923-1967*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1968, 53.
- Akı, Niyazi. *Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi I-Başlangıçtan Cumhuriyet Devrine Kadar*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1989.
- Akı, Niyazi. XIX. *Yüzyıl Türk Tiyatrosunda Devrin Hayat ve İnsanı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.
- Albayrak, Muzaffer ve Ayhan Özyurt. haz. *Yeni Mecmu'a 18 Mart 1918 Çanakkale Nüsha-i Fevkalâdesi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2006.
- And, Metin. *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, 1994.
- Doygun, Duygu ve İlker Sütken. "Yeşil Yaprak (Çeviri)". *Yayınlanmamış Lisans Mezuniyet tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi*, 1996.
- Erdal, Derviş. "Hazine-i Fünûn Dergisi (3. Yıl, 27. -52. Sayılar) (İnceleme ve Seçilmiş Metinler)", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi*, 2008.
- Huart, Clement (1988). "İmruülkays" *İslam Ansiklopedisi*. 5/2: 987-989. İstanbul: MEB, 1854-1926/1988.
- Kaplan, Mehmet. *Şiir Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1975.
- Kaplan, Mehmet. v.dğr., *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul, 1988.
- Özcan, Hidayet. haz. *Son Asır Türk Şairleri İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal*. III, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Özcan, Mustafa. *Muhiddin Mekki'nin İki Oyunu*. 5/19-30. Selçuk Üniversitesi, 1990.
- Savran, Ahmet. "İmruülkays b. Hucr" *İslam Ansiklopedisi*. 22/. 237-238. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Sevengil, R. Ahmet. *Meşrutiyet Tiyatrosu*, İstanbul: Devlet Konservatuarı Yayınları, 1968.

- Sevinç, Canan. "Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk Romanında Millî Mücadele". *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish Or Turkic* 4. sy. 1 (2009), 2011-2040.
- Şener, Sevda. "Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi." *Aristoteles – Poetika*. Erişim 20 Eylül 2011. <http://www.toplumdusmani.net>.
- Şengül, Abdullah. "Türk Tiyatrosunda Tarih", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* 4. sy. 1 (2009), 1931-1987.
- Töre, Enver. "Türk Tiyatrosunun Kaynakları". *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* 4. sy.1 (2009), 2181-2348.
- Töre, Enver. II. Meşrutiyet Tiyatrosu. İstanbul: Duyap Yayıncılık, 2006.
- Yavuz, Kemal. haz. *Reşat Nuri Güntekin'in Tiyatro İle İlgili Makaleleri*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.
- Yıldırım, Berrin. "Malumat Mecmuası (51-75. Sayılar) İnceleme ve Seçilmiş Metinler". Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2008.

HAZMÎ TURA (1298/1881-1379/1960)

Dr. Metin AYDIN

Milli Eğitim Bakanlığı, Malatya

aydin_metn@msn.com

ORCID: 0000-0002-2446-397X

Hayatı

Bir Mesnevîhân ve Şeyhü'l-Kurrâ, Uşşâkî Muhammed Hazmi Efendi¹, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde her iki dönemi de bütün vecdeleriyle yaşamış bir kimsedir; soyadı kanunu ile de Tura soyadını almıştır².

Malatya vilâyetine tâbi Arapgir kazasının Yukarı Şeyhler mahallesinde Hicrî 1298 tarihinde dünyaya gelmiştir. Babası Abdullah Hamdi Efendi'dir. Babası mezkûr mahallede Beşlîzâde camii şerifinin imam ve hatibi idi³.

İptidâî ve dört senelik rüşdî tahsilini tamamladıktan sonra Arapgirde İspanakcızâde medresesi müderrislerinden Hocaâzâde Ahmed Hilmî Efendi'nin derslerine devam eder ve 1318 senesinde Erzuruma giderek bir sene kadar Narmanlızâde Hüseyin Hâkî Efendi'den ders görür⁴.

Hazmi Efendi Erzurum'daki şeyhi vefat edince İstanbul'daki Uşşaki Dergâhına gidip, Mustafa Safî Babaya derviş olur ve orada Hakkın sevgisine erer⁵. Şeyhinin kızı Mürşide Hanım'la evlenerek damadı oldu. Kısa sürede mânevî seyrini tamamladı. Fatih Keçeciler'deki Uşşâkiyye'den Bedreddîn Dergâhı boş kalınca Meclis-i Meşayih komisyonu tarafından yapılan imtihanda ehliyetini ispat ederek Mustafa Sâfî Efendi'nin de izniyle burada postnişin oldu⁶.

1 Necatî İşler, "Uşşâkîler" (Doktora Semineri, Ankara Üniversitesi, 2016), 5.

2 Mehmet Kalaycı, "Süleymaniye'de Bir Hâfız-ı Kütüb: Mehmet Hazmi Tura (öl. 1960) ve Yazma Eserlere Düşüğü Tetkik Notları", *İslam Tetkikleri Dergisi* 10, sy.2 (2020), 506.

3 Ebu'l-Ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* II-III (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951), 215.

4 Ebu'l-Ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, 215

5 Necdet Ardiç, *Gönülden Esintiler*, Necdet Ardiç Serisi I, 14.

6 Serkan Denki, "Uşşâkî Kültürünün Günümüze Yansıması 'Necdet Ardiç' Örneği", (Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2018), 25.

Kasımpaşa Uşşâkî Âsitânesi şeyhlerinden Mustafa Sâfî Efendi'den hali-felik alan Hazmî Efendi'nin buradaki yaşamı incelendiğinde, aynı şeyhe bağlı olan böylelikle pîrdâşî dediğimiz Hüseyin Vassâf Efendi ile yakın ilişki içinde oldukları anlaşılmaktadır. Hazmî Efendi, Sefîne-i Evliyâ'nın yazılması sırasında Vassâf'a katkılar yapmış, esere bir takrîz yazmış, iki dost birbirleri için şiirler yazmışlardır. Vassâf, Hazmî Efendi için "nazm u nesrde behre-ver, âşık, fâzıl bir zâttır. Hakâyık-ı tevhid[d]e sâhib-i irfândır" demekte ve kendisinden daima sitâyîşle bahsetmektedir⁷. Hüseyin Vassâf, yazdığı bir gazelinde Hazmî Efendi'nin vasıflarını övmekte ve onu yüce bir konumda gördüğünü dile getirmektedir

Bir zamanlar kûşe-nişîn-i uzlet iken bu hâlîme razı olmayarak mekâtib-i müteaddideyle bezm-i sohbetde söyletmek isteyen fuzalâdan Hazmî Efendi'ye yazılmışdı⁸

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Failâtün Fâ'ilün

"A güzel Hazmî-i hoş-dem ne ararsın benden
Söyledirsin beni bilmem ne ararsın benden

Bize her ne var ise fazlasına mâliksin
Dil-i atşânîma zezem ne ararsın benden

Ben ki mahrûm-ı kemâl serserî-i uşşâkım
Kalb-i hasret-zede de pür-gam ne ararsın benden

Beni söyletme Hudâ aşkına derdim çokdur
Çeşm-i firkat-zede pür-nem ne ararsın benden

Dâhil-i kûşe-i uzlet oluversem ne olur
Hazret-i Hazmî-i gülfem ne ararsın benden"

Necdet Ardiç *Gönülden Esintiler* isimli eserinde "Hazmî Efendi'ye son zamanlarında yetiştim ve az da olsa sohbetlerinde bulundum, kendisi Fatih Dersîâmlarından âlim, fâzıl bir zat idi, ayrıca Süleymaniye Kütüphanesinin müdürlüğünü yapmıştı, aynı zamanda Fatih Camiinde cumartesi günleri ikinci namazından sonra Mesnevî-i Şerif okuturdu" ifadelerini kullanmıştır⁹.

⁷ Fatma Sena Yönlüer, "Mehmet Hazmî Tura", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), 148.

⁸ Hüseyin Vassâf, *Dîvân*, haz. Mustafa Tatçı, Mehmet Akkuş ve İsmail Kasap (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 2012), 30.

⁹ Necdet Ardiç, *Gönülden Esintiler*, 12.

Tekke ve zâviyelerin kapatıldığı bu dönemde, İstanbul'da bir Halvetî Uşşâkî tekkesi olan Mahmud Bedreddin Dergâhı'nda şeyhlik makamında bulunmaktadır¹⁰

Hazmi Tura Efendi tekkelerin seddolanması sonrası Heybeliada Deniz Harp Okulunda 8 yıl din dersi hocası yapmış, bu dersler müfredattan çıkarılınca bir yıl felsefe ve içtimaiyat derslerine girmiştir¹¹ 20 yıl boyunca Murat Molla Kütüphanesinde bulundu, 1937'de Süleymaniye Kütüphanesi müdürlüğüne tayin edildi ve 1947'de emekli olana kadar burada görevine devam etti. 1881-1960 yılları arasında yaşayan ve 79 yaşında Hac ibâdetini yerine getirdikten sonra dünyasını değiştiren Mehmet Hazmi Tura, 29 Haziran 1960' da vefat etti. Kabri, Kasımpaşa Feriköy Helvacı Bacı kabristanındadır¹²

Hazmi Tura'nın halifelerinden olan Nusret Tura, Terzi Baba olarak tanınan Necdet Ardic'a hilafet vererek bu yolun devamını sağlamıştır¹³

Sanatı

Uşşâkıyyenin son dönem meşâyihinden ve ulemâdan olan Fatih Keçeciler Şeyh Mahmud Bedrettin Dergâhı son postnişi Hazmi Efendi çok yönlü bir şeyh efendi idi. Dersiâm, mesnevîhan, fusûshan, Huzûr Dersleri muhatabı, kütüphaneci, şâir ve mütercim kimlikleriyle zengin bir kişiliğe sahipti¹⁴ Hazmî Efendi'nin Türkçe, Arapça ve Farsça'ya vâkıf olduğu, bu dilleri konuşma ve yazmada başarılı ve zâhîrî ilimler alanında oldukça iyi bir alt yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır¹⁵.

Ebü'l-ulâ Mardin de *Huzur Dersleri* isimli eserinde Hazmi Efendi'nin değerli bir şâir olduğunu dile getirmektedir. Pek çok şiiri olan Hazmî Efendi şiirlerini kalın bir defterde toplamış fakat bastıramamıştır. Bu defterin vefâtı sırasında zâyî olduğunu muhterem refikası Mürşide Tura söylemiştir¹⁶

10 Yönlüer, "Mehmet Hazmi Tura", 3.

11 İnternet Kaynağı: <https://www.zdergisi.istanbul/makale/mutasavvif-kutuphaneciler-627> (Erişim tarihi: 08 Kasım 2024).

12 Tarık Velioglu (2009), *Osmanlı'nın Manevî Sultanları*, Hayy Kitap, s. 421

13 Ebru Erte (2013), *İstanbul'un 100 Sufisi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, s. 132.

14 Serkan Denkçi, a.g.e., s. 27.

15 Fatma Sena Yönlüer, a.g.e., s. 7.

16 Ebu'l-Ulâ Mardin, a.g.e., II-III, s. 768.

Eserleri¹⁷

Kitapları

Hüsâmeddîn-i Uşşâkî ve Tarîkat-ı Aliyye-i Uşşâkiyye

Makaleleri

Hüsâmeddîn el-Uşşâkî

Cemâleddîn el-Uşşâkî

Salâhaddîn el-Uşşâkî

Cihâd Ve Fezâil-i Cihâd

Hüseyin Vassâf'a Mektubu

Sefîne-i Evliyâ'ya Takrîzi

İttihad Ve İttifâkın Fevâidi, Tefrika Ve Nifâkın Mazarratı

Arapgir'in Tarihimize Verdiği Büyüklerden: İstanbul Dersiâm Müderris-
lerinden Merhûm Hüseyin Avni Karamehmetoğlu

Arapgir'in Tarihimize Verdiği Büyüklerden: Karabaş-ı Velî Hazretleri

Mevlânâ

Tercümeleri

Salâhaddin-i Uşşâkî'nin Miftâhü'l-Vücûd fî Tevcîhi Kelâmî's-Şeyhi'l-Ekber
ve Zeylû'l-Kitâb bi Ahzeni'l-Hitâb Tercümesi

İbn Sînâ'nın *Ölüm Korkusundan Kurtuluş* Risalesi Tercümesi

İbn Sînâ'nın Namaz Risalesi Tercümesi

İbn Sînâ'nın Hüzün Risâlesi Tercümesi

İbn Sînâ'nın Kan Alınacak Damarlar Risalesi Tercümesi

İbn Sînâ'nın Tedbîrû'l-Müsâfirîn Risâlesi Tercümesi

Süheyl Ünver'in makaleleri veya kitapları içerisinde yer alıp yayımlanmış olan çeşitli tercümeleri ise şöyledir: (Ebu Nasır Farabî'nin Tıbbî Bir Makalesi, Sipahizâde'ye Göre İstanbul Hakkında Bazı Eskimiş Bilgiler, İkinci Murad'ın Varna'da Macarla Muharebesinde Şehit Olanlarımız Hakkında, Hâd Zâviyenin Kâime Olmadan Münferice Olması Meselesi, Kadıköyüne Ünvanı Verilen Hızır

17 Fatma Sena Yönlüer, a.g.e., s. 52-147.

Bey Çelebi Hayatı ve Eserleri, İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları, İstanbul Fethiyle Kalelerin Manzum ve Mensur Tarih İbareleri, Kitap Karıştırılmalı mı Okunmalı mı?).

Salahaddin Uşşâkî'nin İbn Arabî'nin *Mevâkiu'n- Nücûm* eserine yaptığı şerh olan *Matâli* isimli eserin mukaddimesini tercüme etmiştir.

Mehmet Hazmi Tura'nın, İstanbul Kütüphanelerinde bulunan Farabi'ye ait eserlerin bir bibliyografyasını hazırlamış olduğunu da çeşitli kaynaklardan öğrenmekteyiz.

Şiirleri

Bugün elimizde Hazmî Efendi'nin şiirlerinin toplu halde yer aldığı bir dîvânı bulunmamaktadır. Şiirlerinin derlendiği yazılı-basılı kaynaklar; Sefîne-i Evliyâ, Huzur Dersleri, Arapgir Postası Gazetesi, Arapgir'in Sesi Dergisi Özel Sayı: Arapgirli Şairler Antolojisi, Göladağı Dergisi ve Hüseyin Vassâf'ın Dîvân'ıdır. Kişiler vasıtasıyla ulaşılanlar ise; Zeki Konbul, Ahmet Kadri Yetiş, Mustafa Tolunay Beyefendilerin kendi arşivlerinden alınan ve Hazmî Efendi'nin Erzurum'daki Kadirî Şeyhi Ali Rıza Efendi'ye ait bir cönkten Bekir Çöl tarafından ulaştırılan şiirleridir.

Eserlerinden Örnekler

Urefâ-yı Uşşâkiyye'den ve müderrisîn-i fazıladan Şeyh Muhammed Hazmî Efendi biraderimizin tahmisi:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Misli yok bir mehlikâ cânânı gözler gözlerim
Nûr-ı mahz-ı kibriyâ cânânı gözler gözlerim
Rûhuma zevk u safâ cânânı gözler gözlerim
Sırrıma cılve-nümâ cânânı gözler gözlerim
Kendüye nûr-ı Hudâ cânânı gözler gözlerim

Sûreti elden bıraktım sîreti tahsil için
Kesreti sildim gözümde vahdeti tahsil için
Kûşe-gîr-i uzlet oldum kurbeti tahsil için
Hânkâh-ı aşka girdim vuslatı tahsil için
Derdime olur devâ cânânı gözler gözlerim

Mün'akisdır hüsn ü aşkın cilvesi dilden dile
Düşmüş istiğnânla feryâd u nâle bülbüle
Vâsıl-ı vuslat-sarây-ı yâr olunca şevk ile
Bâğ-ı aşkın bülbülü oldum nihâyet şevk ile
Goncadır ol cân fedâ cânânı gözler gözlerim

Olmadım hem-bezm-i vuslat ol gül-i handân ile
Girye-bâr-ı hasretim bu âteş-i sûzân ile
Ağladım yandım tutuşdum fırkat-i cânân ile
Bâb-ı ihsânında бүkdüm boynumu hicrân ile
Âşıka eyler atâ cânânı gözler gözlerim

Lâ-mekân-ı vahdetim Sîmurg-ı Ankâ Kâf'ıyım
Haste-gân-ı aşka neşemle devâ-yı şâfiyim
Hazret-i Vassâf'a Hazmî yâdigâr-ı Sâfi'yim
Bâde-i bezm elestin mestiyim Vassâf'ıyım
*Âh kim ol hoş rübâ cânânı gözler gözlerim*¹⁸

Nabî'nin bir gazelini tahmisi

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
Fuâdî kâinâtın belde-i mu'ciz-nüvâdır bu
Semâ-paye harem-gâh-ı Resûl-i Müctebâ'dır bu
Harîm-i 'arz-ı cennet ravza-i Hayrû'l-verâ'dır bu
Sakın terk-i edebden kûy-i Mahbûb-i Hudâ'dır bu
Nazargâh-ı ilâhîdir Makâm-ı Mustafâ'dır bu

Bu dergâh-ı muallâya tevessül eyleyen sâil
Bulur her derdine dermân olur maksûduna nâil
Esâtin-i hikem cümle bu hükme oldular kâil
Bu hâkin pertevinden oldu deycûr-i 'adem zâil
'Amâdan açdı mevcûdât dü çesmin tûtîyâdır bu

18 Hüseyin Vassâf, a.g.e., s. 540.

Uyûn-ârâ-yı 'âlem tûtiyâ na'leyni hâkidir
 Bu hadrâ kubbede mahfûz o nûrun cism-i pâkidir
 Bütün envâr-ı 'âlem 'aks-ı nûr-ı tâb-nâkidir
Felekde mâh-ı nev Bâbu's-Selâm'ın sîne-çâkidir
Onun kandîlidir hûr matla'-i nûr u ziyâdır bu

Müraccahdır bu hâkin her gubârı kadr u kıymetde
 Cilâ-bahş-ı 'uyûn olmakda iksîre meziyyetde
 Bu cây-ı dil-küşânın bir nazîri yok fazîletde
Habîb-i Kibriyâ'nın hâb-gâhıdır hakîkatde
Tefevvuk-gerde-i 'arş-ı Cenâb-ı Kibriyâ'dır bu

Ziyâsı pertev-efşândır bu hâkin mihr ile mâhe
 Eder 'âşıkların da'vet serây-i "lî me'allah"
 Yüzün sür sen de ey Hazmî bu dergâh-ı felek-câhe
Mürâât-ı edeb şartıyla gir Nâbî bu dergâhe
Metâf-ı kudsiyândır bûse-gâh-ı enbiyâdır bu¹⁹

Dede Ömer Rûşenî'nin bir gazelini tahmîsi

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Bir fakra yetiştım ki gınâ yâdıma gelmez
 Bir dosta kavuştım ki sivâ yâdıma gelmez
 Bir hasta-i aşkım ki rehâ yâdıma gelmez
Bir derde sataştımki devâ yâdıma gelmez
Bir rence ulaştım ki şifâ yâdıma gelmez

Yanmakta gönül âteş-i hicrân ile her dem
 Muzlim görünür çeşmime ser-tâ-ser âlem
 Zahm-ı dil-i mecrûhuma bulmadı merhem
Bir vechileyim cevır ü cefâ vü gama hem-dem
Şâdî vü ferâh mihr ü vefâ yâdıma gelmez

19 Ebu'l-Ulâ Mardin, a.g.e., II-III, s. 217.

Bir Leylî'ye Mecnûn olalı deşt-neverdim
Bassın kademin diye yüzüm yerlere serdim
Âşıklığıma işte nişân çehre-i zerdim
Yüz türlü suhân düzedirim demeye geldim
Nidem ki haşâsında sana yâdıma gelmez

Günden güne bilmem ki neden mihnetim artar
Vuslat sözünü söyleyemem firkatim artar
Ol şûhdan ayrı düşeli hasretim artar
Ağyârla yâri görücek hayretim artar
Düşnâ[m] ü vü hecâ medh ü senâ yâdıma gelmez

Ol gonca-femin bülbülüym gülşeniyim kim
Ol bâğ-ı safânın gülüyüm sûseniyim kim
Ol mısır-ı melâhat şehinin bendesiyim
Men ol perinin işvesine göyeneyim kim
Aşkında onun ata onun yâdıma gelmez

Bir pîr-i mugân pendini ettim yine der-gûş
Çâh-ı zekan-ı yârdan oldum mey-nûş
Düştüm der-i meyhânede oldum bî-hûş
Görsen meni sen serhoş u âşüfte vü medhûş
Sen sorma sakın Rûşenâ yâdıma gelmez

Yâ Râb ne büyük derd ü belâ tîregî-i hicr
İtti beni pâ-mâl-i fenâ tîregî-i hicr
Hazmî'ye yeter cevır ü cefâ tîregî-i hicr
Men Rûşenî'yim gerçi bana tîregî-i hicr
Öyle eser etti safâ yâdıma gelmez²⁰

20 Fatma Sena Yönlüer, a.g.e., s. 109-110.

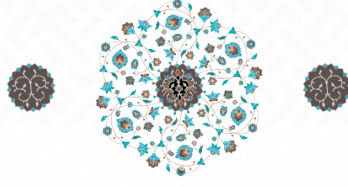
KAYNAKÇA

- Ardıç, Necdet (1988). *Gönülden Esintiler*, Necdet Ardiş Serisi.
- Denkçi, Serkan (2018). *Uşşâkî Kültürünün Günümüze Yansıması "Necdet Ardiç" Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, Bursa.
- Ebu'l-Ulâ Mardin (1951). *Huzur Dersleri*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Erte, Ebru (2013). İstanbul'un 100 Sufisi. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Hüseyin Vassâf (2012). *Divân*. (Hazırlayan: Mustafa Tatçı, Mehmet Akkuş, İsmail Kasap), İstanbul: Kirkambar Yayınları.
- İşler, Necati (2016), *Uşşâkîler* (Doktora Semineri), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 5.
- Kalaycı, Mehmet (2020). "Süleymaniye'de Bir Hâfız-ı Kütüb: Mehmet Hazmi Tura (öl. 1960) ve Yazma Eserlere Düştüğü Tetkik Notları", İslam Tetkikleri Dergisi, 10,2 s. 506.
- Velioğlu, Tarık (2009). *Osmanlı'nın Manevi Sultanları*. İstanbul: Hayy Kitap
- Yönlüer, Fatma Sena (2010). Mehmet Hazmi Tura, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, İstanbul.

İTERNET KAYNAKLARI

- <https://www.zdergisi.istanbul/makale/mutasavvif-kutuphaneciler-627> erişim, (08 Kasım 2024)

HACI HANNÂN-ZÂDE HÂFİZ MERDÎ (18 YY ?-19. YY.)

Prof. Dr. Ramazan SARIÇİÇEK

Dicle Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ramazansaricicek@gmail. com

ORCID: 0000-0002-0480-5397

Hayatı

Şimdiye kadar adına hiç bir kaynakta rastlamadığımız, hayâtı ve hangi dönemde yaşadığı hakkında kesin bir bilgiye sahip olmadığımız Hacı Hannân-zâde Hâfız Merdî Malatyalıdır. Zira Hamzanâme'de şair her hikâyesinin sonunda Malatya ve Malatyalılara dua etmekle memleketini de ifşa etmiş olmaktadır. Bu hikâyelerden birinin sonundaki beyitlerde de şairin (391-399. beyitler arasında) Malatya ve Malatyalıların medhi yanında anne ve babasına da dua etmekte olduğunu görüyoruz:¹

"Malâtıyye ehlini yâ Rabbenâ
Tâmu odın kıl harâm önden sona (391)

...

Bile vâlideynim ile cennete
Dâhil eyle hem Na'îm ü na'mete" (398)

Merdî'nin doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Ancak eldeki eserinden 18 veya 19. yüzyılda yaşadığını tahmin etmekteyiz. Eserinden anlaşıldığı kadarıyla eğitim almış ya da kendini yetiştirmiş biri olduğu söylenebilir. Biz ondan, içinde Malatya ve Malatyalılarla ilgili duygusal ve son derece içten şiirlerinin bulunduğu bir mesnevisiyle haberdar olduk.

1 Şairin söz konusu Hamzanâme'de geçen ilgili bölümleri Ramazan Sarıçiçek ve Prof. Dr. Hasan Kavruk tarafından bir sempozyumda sunulmuştur. (Hasan Kavruk - Ramazan Sarıçiçek, "Bilinmeyen Bir Malatya Şairi Hacı Hannan-zâde Hâfız Merdî ve Şiirleri", *Uluslararası Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu 17-19 Kasım 2017 Malatya, Bildiriler 1. C*, ss. 95-114.

Sanatı

Şair, yazdığı elimizdeki yegâne eseri olan manzum Hamzanâme ile edebiyat tarihimize adını yazdırmıştır. Bu eser şimdiye kadar ele geçenler arasında baştan sona manzum olan tek Hamzanâme örneğidir.

Bu mesnevide başı, sonu ve ortası eksik olarak toplam 9 hikâye bulunmaktadır. Her hikâyede Hazret-i Hamza veya onun çocukları ve arkadaşlarının maceraları anlatılır. Aslında kitapta daha fazla hikâye bulunmalıdır. Zira sayfa kenarlarındaki numaralardan kitabın 418 sayfadan ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Müellif burada anlattığı hikâyelerden yüzlercesinin daha olduğunu söyler. Anlaşıldığı kadarıyla müellifin kuvvetli bir hafızası da vardır.

Hamzanâme manzum olmakla beraber sanki düz bir nesir gibi akıcı ve sade bir üsluba sahiptir. Bunun sonucu olarak eserde bol bol *merhun* beyit örnekleri bulunmaktadır. Sanki mensur bir hikâye nazma çekilmiş de sadece kafiye yapmak için kelimelerin yerlerinde tasarruf yapılmış izlenimi vermektedir.

"Türk Tosun Hamzaya didi ey şehâ
Hamza sen misin ki böyle ejdehâ
Gibi cengde bu kadar sen âdemi
Öldürüp yog eylemişsin o demi
Didi Emîr-i 'Arab işde benem
Yidi iklîm çâr kûşeye sultânam" (57-59; s. 3-4)

(Türk Tosun Hamzaya: Ey şehâ! Hamza sen misin? Ki, böyle ejdehâ gibi, cengde bu kadar âdemi yog eylemişsin? O dem; Emîr-i Arab işde benem; yidi iklîm çâr kûşeye sultânam, didi.)

"Türk Tosuna yine bir atı anlar
Câ-be-ceng getirüp bî-îmânlar
Bindi yine cenge başladı o kelb
İki leşker birbirine anda hep
Karışup bir ceng-i 'uzmâ oldu ol
Hürmüzüñ leşkerini hep sag u sol
Üzerine dökdiler İslâm hemân
Âteş-i sûzân gibi çün ol zamân
Nâ-gehân bir toz o dem oldu peydâh
Tündübâd esegelürler hep sipâh" (80-84; s. 5)

(Bî-îmânlar câ-be-ceng yine Türk Tosuna bir atı getürüp, o kelb bindi yine cenge başladı. Anda iki leşker hep birbirine karışup bir ceng-i ʿuzmâ oldu. Çün ol Hürmüzüñ leşkerini ol zamân hemân hep sag u sol âteş-i sûzân gibi İslâm üzerine döktiler.)

"Gördiler ki Bahtegân kalʿasınıñ
Var önünde ceng-i ʿuzmâ ki anuñ
Vasfı mümkün olmaz o cengiñ hele
Söylene anuñ hemân bir vech ile" (96-97; s. 6)

(Gördiler ki Bahtegân kalʿasınıñ önünde ceng-i ʿuzmâ var ki; anuñ hele o cengiñ hemân bir vech ile vasfı söylen[s]e mümkün olmaz.)

Şair, anlattığı her hikâyenin sonunda anne babasının yanı sıra hemşhri-leri olan Malatyalılara yürekten dualar etmekte Malatya insanı ve Malatya'nın özellikleriyle ilgili tespitlerde bulunmaktadır. Her hikâyenin sonunda böyle 25 beyit kadar, memleketinden ve insanların bahsetmesi bu bölümlere bir şehir güzellemesi niteliği de katmaktadır.²

Eserdeki şiirlerin vezni *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*'dür. Şair vezin kullanımında başarılı sayılabilir. Bununla beraber yer yer imale, zihaf gibi vezin kusurlarına da rastlanmaktadır. Ayrıca aralarda farklı vezinli beyit ve mısralar da bulunmaktadır:

"Sâyir pehlivânları dahi anuñ
Gelmemişdi cenge Hamza Sultânıñ" (10; s. 1)

"Bu kez Tulûʿ üç darbı vardık aña
Türk Tosun savdı anı da bir yaña" (40; s. 3)

"Kıldı zahımdâr bir on biş pehlüvân
Kendüne magrûr oldu kaltabân" (48; s. 3)

"Uyan gafletden ey dil ol sehergâh
Diyeler saña dahi mâ-şâ'a'llâh" (400; s. 22)

"Haqîkat bâgına bülbul olagör
Çalış ol gonca zîbâyı bulagör" (401; s. 22)

2 Kavruk ve Sarıççek, "Hâfız Merdî ve Şiirleri", 95-114.

"Bilirsün kim vefâsuzdur bu dünyâ
Düşüp ardına sakın olma şeydâ" (313; s. 177)

Şair, eserinde sıkça Arapça Farsça kelimeleri de kullanır. Bununla beraber dili halkın rahatlıkla anlayabileceği sadeliktir. Müellif çoğu zaman, bu tür kelimelerin mahallî telaffuzlarını da imlaya yansıtmıştır. Bu durum *‘Amr-‘Amır; bârgâh-bârigâh; hıfz-hıfız; hîç-hiçi; nâmdâr-nâ mudâr; rüzgâr-rûzigâr tünd-bâd-tündübâd; zahmdâr-zahımdâr;* gibi kelimelerde ünlü türemeleri şeklinde sıkça görülür. Bazen kelimeleri halkın söyleyişlerine göre de yazabilmektedir: *cân-ı men-cânumen; dil-i men-dilümen; eğri-eyri; gışgırdup; ni‘mete-na‘mete; vaz geç-vazı geç; Zehrâ-Zühre; vb.*

Bunun yanında eserde *ahşam; arhadaşına; benem; bile; biş; böylecene; bular; eletürler; fırafir (fir fir) çevürmek; ılgamak; irte; işidicek; ivmek; kalduruban;oralık; salık; sançmak; taña kalmak; urmak; üç kezin; tartagan (darmadağın),tokusan; tokuz toy;* gibi arkaik sayılabilecek Türkçe kelimelere de rastlanır.

Eseri

Hacı Hannânzâde Hâfız Merdî’nin bilinen tek eseri *cengnâme* türünün eşsiz örneklerinden olan bir Hamzanâme’dir. Manzum yapısıyla türünün bilinen tek örneğidir. 1990’lı yıllarda Malatya’da bir sahaftan satın alınan başı, ortası sonu eksik eser mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Mevcut varakları da karışık bir şekilde ciltlenmiş, kenarlarından tıraş edilince var olan sayfa numaraları da kesilmiştir. Mevcut sayfa numaralarından hareketle eserin eldekinden çok daha hacimli olduğu, birçok varağın ise kaybolduğu anlaşılmaktadır.

Mevcut yazma 19,5x26,5 (25x14) ebadında filigranlı kaba Avrupai bir kâğıt üzerine harekeli güzel bir nesih hatla yazılmış, etrafı kırmızı ince bir cedvelle çevrilmiş, her sayfası 19 satır, çift sütundan oluşmuştur. Eserin adı ve telif tarihi ise tespit edilememiştir. Varakların bir tarafında askeri arma benzeri bir şeklin ortasında hilal içine gülün bir insan yüzü yerleştirilmiş, karşı tarafta ise Castellar yazı tipine benzer içi boş bir A harfi ile yine aynı şekilde C veya G harfi filigran olarak yer almaktadır.

Eserin eldeki varakları üzerindeki ilk sayfa 76 ve son sayfa numarası 417’yi göstermesine rağmen eldeki toplam sayfa sayısı 178’dir. Mesnevi eldeki haliyle en az dokuz hikâyeden ibarettir. Ancak bunların içerisinde varakların eksikliğinden dolayı toplam hikâye sayısı belli olmayıp sadece bir hikâyeye tamdır.

Şair, hikâyelerin sonunda kendi adını/mahlasını anarken Malatya ve Malatyalılar için de dua etmektedir. Bu bölümlerde, şairin hem kendisine hem annesine ve özellikle de Malatyalılara yaptığı içten dualarına tanık olmaktayız. Şair, Allah’tan Malatyalılara cehennem ateşini haram kılmasını, onların suçlarını bağışlayıp azap etmemesini, büyük küçük demeden hepsini cennetine almasını,

tüm suçlarını affetmesini, onları dünyada da ahirette de üzmemesini, kazalar-dan belalardan korumasını; dünyada da ahrette de mutlu bir hayât sürmelerini dilemektedir. Ayrıca hepsinin mekânlarının Dârüsselâm olmasını, kendisiyle birlikte anne ve babasının da günahlarını bağışlayıp onlara merhamet etmesini ve onları Na'im cennetlerine almasını istemektedir.

Eserin müellifi hikâye sonlarında Malatya ve Malatyalılara dua ederken adını ve mahlasını da Hacı Hannânzâde Hâfız Merdî, Hacı Hannânzâde Hâfız Merdî, Merdî Baba, Baba Merdî ya da sadece Merdî olarak zikreder:

"Hâcî Hannânzâde Hâfız Merdî ol
°Afv idüp °isyânını ey lutfı bol" (396; s. 21)

"Hâcî Hannânzâde bu Merdî gedâ
Rûz u şeb işi güci sehv ü hatâ" (847; s. 45)

"Hâcî Hannânzâde Merdî bî-çâre
Günâhkârdur kerem kıl yakma nâra" (1334; s. 71)

"Hâcî Hannânzâde Hâfız Merdî bu
°Âciz ü mücrim günâhkâr sû-be-sû" (1723; s. 91)

"Hâcî Hannânzâde Merdî günâhkâr
°Afv kıl °isyânını Perverdigâr" (2031; s. 108)

"Hâcî Hannânzâde Merdî rû-siyâh
°Afv idüp °isyânını ey Pâdişâh" (3141; s. 177)

Eserini, kendinden sonra bir hatıra bırakmak ve rahmetle anılmak amacıyla kaleme alan yazar, bazı hikâyelerde de kendi adını "Baba Merdî" veya sadece "Merdî" olarak da zikreder:

"Saña mühlet virmiş iken rûzigâr
Söyle bir söz Merdî Baba âşikâr" (428; s. 23)

"Seni dahi almadın bu rûzigâr
Söyle bir söz Baba Merdî yâdigâr" (876; s. 47)

"Sen dahi gitmezden evvel yâdigâr
Söyle bir söz Baba Merdî âşikâr" (2594; s. 148)

"Merdî mühlet virmiş iken çarh saña
Söyle bir söz yâdigâr önden soña" (1361; s. 72)

"Virmiş iken saña mühlet rûzigâr
Söyle bir söz bâri Merdî yâdigâr (3167; s. 178)

Müellif, "Râviyân şöyle hikâyet eyledi", "Diñle râvînüñ rivâyetini" diyerek hikâyelerin kaynağının başkası olduğunu belirtmektedir:

"Râviyân şöyle hikâyet eyledi
Bir ʿaceb dürlü hikâyet söyledi
Diñle râvînüñ rivâyetini saña
Vireyim haber anı önden sona" (2599-2600; s. 148)

Şair eserini bir başkasından aldığını söylerken "râvî"nin adını da zikreder. Bu kişi, hakkında hiçbir bilğimiz olmayan, "Küçük Mü'min Halîfe"dir:

"Küçük Mü'min Halîfe aslından ol
Hikâyet idüp didi kim lutfı bol" (2602; s. 148)

Ayrıca bu tür "**hikâye**"lerden kendisinde daha yüzlercesinin olduğunu belirtir. Eğer telif edildiyse, bu kitabın başka ciltleri de olmalıdır. Bu yazmadaki hikâyeler ise onlardan sadece bir kısmıdır:

"Biñ hikâye âmadedür dilümen
Güftemi ger gûşi kün ey cânümen" (2547; s. 148)

Şair ve eseri olan Hamzanâme Ramazan Sarıççek tarafından bulunup bilim âlemine tanıtılmıştır. Ramazan Sarıççek ve Hasan Kavruk, eseri inceleyerek bir bildiri sunmuşlardır.³ Ayrıca Ramazan Sarıççek, eserin tam bir destanını ele aldığı bir makale kaleme almıştır.⁴

Eserinden Örnekler:⁵

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

Birbiri ardınca o kâfir la'în

Birer ok ile hemân mel'ûn bî-dîn

3 Kavruk ve Sarıççek, "Hâfız Merdî ve Şiirleri", 95-114.

4 Ramazan Sarıççek, "Malatyalı Merdî ve Manzum Hamza-nâmesi'nden Bir Hikâye İnceleme-Metin" *Külliyat* 22 (Mart 2024): 335-386.

5 Hacı Hannânzâde Hâfız Merdî'nin şiir örnekleri şahsi kütüphanemizdeki yazmadan alınmıştır.

Kıldı zahımdâr bir on biş pehlûvân
 Kendüne magrûr oldu kaltabân
 Kimse artuk girmedî meydânına
 Kıydı İslâmlaruñ o kelb cânına
 Bu kez Emîr-i ʿArab meydâna ol
 Girdi cevân eyledi hem sag u sol
 Vurdı bir naʿra-i cân-sitân o dem
 Ol erenler şâhı Hamza ey dedem
 Âsumân ile zemîn lerzeye hep
 Geldi o dem öyle bir itdi gazab
 Türke mukâbil olur Şîr-i Hudâ
 Hamza ʿammî-yi Resûl-i bâ-safâ
 Türk didi ne bagurursın gel berü
 Vardı biraz Hamza anda ilerü
 Hamzaya bir sünü havâle ider
 Niçe menʿ eyledi Hamza gör n'ider
 Sünüsini Hamza elinden anuñ
 Aldı yire koydı şöyle o cânuñ
 Türk Tosun Hamzaya didi ey şehâ
 Hamza sen misin ki böyle ejdehâ (47-57; s. 3)

Bu hikâye burada oldu tamâm
 Okuyanlar magfûr ola hâs u ʿâm
 Yazanı yazduranı Yâ Müsteʿân
 Diñleyenlerüñ kamu pîr ü civân
 ʿAfv idüp ʿisyânlarını cennete
 Dâhil eyle cümlesini rahmete
 Cümlemüz ʿâciz ü mücrim bî-nevâ
 Sen bilürsin hâlimüzi yâ Hudâ
 İşimüz sehv ü hatâ leyl ü nehâr
 Yakma nâra bizleri Perverdigâr
 Lâ-hisâbu lâ-ʿazâbu Yâ Kerîm
 Dâhil eyle cennete fazlîñ ʿazîm
 Ol Muhammed hürmeti'cün Yâ Gafûr

Bakma ʿisyânımuza eyle magfûr
N'ola yakasın oda bu kulları
Bi-nevâ bu ʿacizî yohsulları
Kıl müyesser Havz-ı Kevserden şarâb
Nûş idelüm cümle birden şeyh u şâb
Hadden efzûndur günâhımız hele
Rahmetiñ bahrine nisbet ne ola
Dünyâ vü uhrâ hacâletden berî
Eyle yâ Rab hem şeffîc Peygamberi
Sâyesinde bulalum zevkü safâ
Yevm-i tublâ günlerinde yâ Hudâ
Kâmil-i îmân ile kıl ihtitâm
Soñ nefesde cümlemüz pîr ü gulâm
Cümle îmân ehline virme melâl
Rûz-i mahşer günleri yâ Ze'l-celâl
Malâtıyye ehlini yâ Rabbenâ
Tâmu odın kıl harâm öñden soña
ʿAfv idüp ʿisyânlarını cennete
Dâhil eyle cümlesini rahmete
Ol Muhammed Mustafânun hürmeti
Dünyâ vü ʿukbâda virme zahmeti
Cümlesi ʿaciz-i mücrim rû-siyâh
ʿAfv kıl ʿisyânların ey pâdişâh
Cennet-i aʿlâya dâhil it kamu
İri ufak cümlesin ya Hayy u Hû
Hâcî Hannânzâde Hafız Merdî ol
ʿAfv idüp ʿisyânını ey lutfi bol
Biñbir ismüñ hürmeti'çün sen anı
Fazl-ı rahmetden ganî it yâ Ganî
Bile vâlideynim ile cennete
Dâhil eyle hem Naʿîm ü naʿmete
Dünyâ vü ʿukbâda isterseñ necât
Oku durma cân u dilden es-salât (377-399; s. 20-21)

KAYNAKÇA

- Albayrak, Nurettin. "Hamzanâme". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 15: 516-517. İstanbul, TDV Yayınları, 1997.
- Atalan, Mehmet. "Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri." *E-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 1. sy. 2 (Güz 2008): 7-27.
- Balaban, Adem. "Hamza-nâme'de geçen Zarf-Fiil Cümleler (1-88 Varak)". Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2003.
- Bozkaplan, Şerif Ali. "Abdî ve Câmasb-nâmesi". *Osman Nedim Tuna Armağanı* içinde. haz. Gürer Gülsevin, Mehmet Yardımcı, Zeki Kaymaz ve Şerif Ali Bozkaplan. 11-20.
- Çetin, İsmet. *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Debbağoglu, Ahmet. "Battal Gazi". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. c. 1. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1977.
- Demir, Necati ve Mehmet Dursun Erdem. *Hazret-i Ali Cenklere* I, Destan Yayınları, 2007-I.
- Demir, Necati ve Mehmet Dursun Erdem. *Hazret-i Ali Destanı* I, Destan Yayınlar, 2007-II.
- Erkan, Mustafa, "Câmasbnâme". *TDV İslâm Ansiklopedisi* 2: 44. İstanbul, 1993.
- Ertem, Rekin. "Dânişmendnâme", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* 2. İstanbul, Dergâh Yayınları, 1977.
- "Gazavatnâme". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* 3. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979.
- "Hamzanâme". *Türk Ansiklopedisi* 18. Ankara: MEB Yayınları, 1970.
- https://webdosya.diyadinet.gov.tr/kuran/kuranikerim/dosyalar/document/kuran_meal.Pdf
- Kavruk, Hasan ve Ramazan Sarıçipek. "Bilinmeyen Bir Malatya Şairi Hacı Hannan-zâde Hâfız Merdî ve Şiirleri". İçinde *Uluslararası Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu*. 17-19 Kasım 2017. *Malatya: Bildiriler*, 1. cilt, 95-114. Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Kozan, Ali ve Rumeysa Bilgili. "Hz. Ali'nin Menkıbevi Hayatına Dair Bir Destan: Dâstân-ı Ejderhâ ve İslâmî Dönem Anadolu Türk Kültürüne Yansımaları". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/5 (2013 Bahar): 65-490.
- Köprülü, Fuad. *Edebiyat Araştırmaları*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1989.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980, 212-214, 254-260.
- Öcak, Ahmet Yaşar. *Menâkıbnâmeler*. Ankara, TTK Yayınları, 1992.
- Öztürk, Ali. *Türk Anonim Edebiyatı*. İstanbul, 1985.
- Sarıçipek, Ramazan. "Malatyalı Merdî ve Manzum Hamza-nâmesi'nden Bir Hikâye İnceleme-Metin," *Külliyat*. 22/335-386 (Mart 2024).
- Sezen, Lütfi. *Halk Edebiyatında Hamzanâmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Uçman, Abdullah. "Hamzanâme". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* 4. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1981.
- Yelten, Muhammet. "Hamza-nâme'nin Yeni Ciltleri ve Okunma Mekânları". *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/9 (2013 Bahar): 179-247.
- Yelten, Muhammet. "Türk Edebiyatında 15. Yüzyıldan Bir Nesir Kesiti Olarak Hamza-nâ-

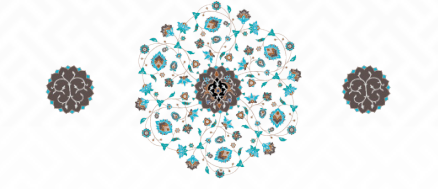

me'nin Hitap Ettiği Zümreler". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/9 (2013a Yaz):1 51-165.

Yoldaş, Kazım ve Hasan Kavruk. *Manzum Hazret-i Ali Cenklere*, Ankara: Sonçağ Yayınları, 2013.

20. yüzyıl

OSMAN HULÛSÎ ATEŞ (1331/1914-1410/1990)

Dr Öğr. Üyesi Cemil GÜLSEREN

İstanbul Kültür Üniveristesi

gulserencemil@gmail.com

Hayatı

Osman Hulûsî Efendi'nin soyu, babası Hatip Hasan Feyzi Efendi (d. 1290/1872-ö. 4 Şubat 1945) vasıtasıyla Hz. Hüseyin'e ve Hz. Peygamber'e ulaşır. Annesi Fatıma Hanım (d. 1295/1878-ö. 3 Şubat 1945) vasıtasıyla da meşayih-tan Tâceddîn-i Velî'ye, oradan da Hz. Hüseyin vasıtasıyla yine Hz. Peygamber'e ulaşır. Hulûsî Efendi, Hz. Peygamber'in 36. kuşaktan Şeyh Hâmidüddin-i Velî'nin (Somuncu Baba) ise 12. kuşaktan torunudur. Osman Hulûsî Efendi hem anne hem baba tarafından Hz. Hüseyin kanalıyla Hz. Peygamber'in torunu olması sebebiyle 'seyyid' lâkabıyla anılırdı. Mektûbât'ının 13. mektubunda, asker arkadaşına yazdığı manzum mektubun sonunda kendisini Darende'de medfun Hz. Peygamber'in sulbünden, Hz. Ali'nin soyundan olan Şeyh Hâmid-i Velî'nin ahfadından olduğunu yazmıştır:

"Darende'de medfûn Şeyh Hâmid-i Velî / Aslâb-ı Resûldür evlâd-ı Ali
Anın ahfadından âciz Hulûsî / Şeyh Hâmid-i Velî Camii Hatîbi"¹

Beyitlerinde Hz. Peygamber'den 'ceddim' diye söz etmiştir:

"Muhammed Mustafa'dır cedd-i pâki/ Hulûsî bunların hep pâyi-hâkî"²

"Ahmed'im dûnum velî her ma'denin men kâniyam
Çünkü sulbüm bilmiş ol kim Ahmed-i Muhtâr'a bend" (G. 43/6).

1 Es-Seyyid Osman Hulûsî-i Dârendevî, *Mektûbât-ı Hulûsî-i Dârendevî*, haz. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz, İstanbul: Nasihat Yayınları, 2006. Bu eserden yapılan alıntılar için DHD kısaltması kullanılmıştır. Dipnot fazlalığından kaçınmak için yapılan alıntılar tekrar dipnot ile gösterilmemiştir.

2 ""Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi'nin Silsile-i Nesebiyyeleridir"" başlıklı şiir: Es-Seyyid Osman Hulûsî-i Dârendevî, *Divân-ı Hulûsî Dârendevî*, haz. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz, 6. Baskı (İstanbul: 2006), 449.

"Hulûsî sulbümüz el-hak / Rasûl'ün âline mülhak
Altun silsilenin mutlak / Hep kavmi kardaşı güldür" (G. 130/3).

"Ceddim Rasûl-i Kibriyâ sizden eger sorarsa yâ" (G. 406/4).

"Buluşduk hamdüli'llâh sevgili ceddim Hüseyin'immiş
Yüz urduk âsitan-ı hâkine hem nûr-ı aynımış
Hudâ'ya sad-hezârân hamd ü şükr olsun ki lutf etdin
Hulûsî nûr-ı aynım sevgili ceddim Hüseyin'immiş" (G. 178/5).

Osman Hulûsî Ateş, 12 Ağustos 1914 (22 Ramazan 1331) Pazartesi günü saat sekizde Malatya'nın Darende ilçesi Hacılar-Şeyhli Mahallesi'ndeki evlerinde dünyaya geldi. Babası Somuncu Baba ahfadından Hatip Hasan Feyzi Efendi, annesi Fatıma Hanımdır. Osman Hulûsî Efendi üç erkek bir kız olmak üzere dört kardeşidir. Ağabeyleri Ahmed Nuri Efendi (1900-1945) ve Bedreddin (1902-1906), kız kardeşi Sekine Hanım (1918-2008)'dir.

1934 yılında soyadı kanunundan sonra 'Gerçek/Gerçekateş' soyadlarını kullandıysa da sonunda 'Ateş' soyadını aldı. Soyadını almadan önce ailesi 'Şeyhzadeoğlu' lâkabıyla anılıyordu. Babasına nispeten 'Hatipzade, Hatipoğlu' lâkapları da kullanılmaktaydı. Darende'de doğup büyüdüğü için nisbesi 'Dârendevî'dir. Ulema, şura ve ihvan arasındaki tam künyesi 'es-Seyyid Osman Hulûsî-i Dârendevî'dir.

Kur'an'ı babasından öğrenen Hulusi Efendi, Hacılar Şeyhli Mahallesi Camii Medresesi'nde ve Darende Dutluk Sıbyan Mektebi'nde ilk eğitimine devam etti. 1928-29 eğitim-öğretim yılında Darende Cumhuriyet İlkokulundan mezun oldu. Mezuniyetinden sonra bir marangozun yanında çalıştı ve bu sanatını ilerletti. Bu arada özel olarak Arapça, Farsça öğrendi. Atalarından kalan yazma eserleri okuyarak kendini geliştirmiş edebiyat bilgisini artırmıştır. Aldığı eğitim Tarikat-ı Nakşibendiyye'nin tarikat dersleri, sohbetleri ve kitaplar olmak üzere üç temel esasa dayanmaktadır. Sohbetlerinden istifade ettiği Sivaslı İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi aynı zamanda Hulûsî Efendi'nin şeyhidir. Yazdığı şiirleri şeyhinin isteği ile sohbetlerde ilahi formatında okunurdu. Şeyhi onu şiir yazmaya teşvik etmiş onların 'dîvan' hâlinde muhafazasını bizzat tavsiye etmiştir. Hulûsî Efendi Dîvân'ında'sohbet' redifli bir gazelinde sohbeti, her bir edebî öğrenildiği, insanı insan yapan kâmil sıfatların kazanıldığı mektep olarak tarif eder: "*Her bir edebî mektebidir gir talep eyle/Ger âkıl isen âdem eder âdemi sohbet*" (G. 30/3).

Aynı gazelin dördüncü beytinde ise sohbetin kaynağını anlatır. Sohbeti Hz. Peygamber'in ashabının başlattığını bildirir:

"Ashâb-ı Nebî işlediler bu işi akdem / Bilsen ne şereftir şeref-i akdem-i sohbet" (G. 30/4).

Hulûsî Efendi'nin aldığı eğitimin üçüncü kaynağı ise kitaplardır. Kurduğu zengin kütüphane onun kitap aşkının bir tezahürüdür. Ansiklopediler, lügatler, atlaslar, tefsirler, hadis ve fıkıh kitapları, divanlar, antolojiler, deneme, fikir kitapları ve fen bilimleri gibi 10. 000 cildi aşkın kitap bulunmaktadır. Vaktinde birçok ilim adamı, akademisyenler gelerek bu kitaplardan yararlanmışlardır. Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan Hoca da bunlardan birisidir. Osman Hulûsî Efendi, kitaba olan sevgisinin ölçüsünü şu sözleriyle dile getirmiştir: " *...Hacca gitmeden önce dünya sevgisi olarak sadece kitapları seviyordum, şimdi onlar da ikinci sırada kaldılar.* " İçinde nadir yazma eserlerin de bulunduğu kitapları ve bu kitaplara olan düşkünlüğü, zamanında ulusal basında haber bile olmuştur: 3 Kasım 1972 tarihli Hürriyet gazetesinde çıkan haberde "20. Asrın Filozofu" olarak takdim edilirken "İMAMIN 6048 KİTABI VAR" manşeti atılmıştır. Haberinde de evini kütüphane haline getirmiş olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Osman Hulûsî Efendiye atfen, onun düşüncelerini okuyucularına şu satırlarla duyurmuştur: " *Okumanın hududu yoktur. İnsan okudukça öğreniyor, öğrendikçe de cemiyete faydalı oluyor. Çok sevdiğim okuma yüzünden, kazandığım bütün parayı kitaba yatırdım. Bütün günümü bunları okumakla geçiriyorum.* " diye nakledilmiştir.

Mevlana, Yunûs Emre, Fuzûlî, Nâbi, Niyâzî-i Mısırî, Erzurumlu İsmail Hakkı gibi şairlerin şiirlerini okumuş olduğunu eserlerinde hissettirmektedir. İbnü'l-Arabî, İsmail Hakkı Bursevî gibi âlimlerin eserlerini okuyarak kendini geliştirmiştir.

1940'ta Diyarbakır'da başlayan acemi birliği eğitiminden sonra Maraş'a sevk edildi ve askerliğini orada tamamladı. Toplamda üç yıl askerlik yaptı.

Babasının yönlendirmesiyle küçük yaşta marangozluk mesleğinin sırlarını öğrenerek bir süre bu sanatını sürdürmüştür. Babası Hatip Hasan Feyzi Efendi'nin tifo salgını yüzünden 4 Şubat 1945 tarihinde vefatından sonra ağabeyi Ahmet Nuri Efendi de bir hafta sonra aynı salgın sebebiyle vefat edince Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camisi imam-hatiplik görevi 1945'te Hulûsî Efendi'ye verildi. Somuncu Baba Camisi'nin imamlık görevini, Somuncu Baba'nın ahfadından olanların yürütmesi bir gelenektir. Bu geleneğe uygun olarak fahri olarak yürüttüğü görev, 8 Mayıs 1953'te resmiyet kazanmış olup kadrolu imam-hatiplik, 1 Temmuz 1987'de emekli oluncaya kadar sürmüştür. On bir kez Hacca, iki kez de umreye gitmiştir.

Osman Hulûsî Efendi 1938 yılında 19 yaşındayken Naciye Hanımla evlendi. 52 yıllık evlilik süresinde beş erkek, beş kız on çocukları oldu. İlk çocukları olan Muhammed Masum 1939 yılında doğdu ve aynı yıl vefat etmiştir. İkinci oğulları Mahmut Kemal 1944'te doğmuş 1986'da trafik kazasında vefat etmiştir. Üçüncü oğulları Hasan Feyzi 1947'de doğmuş, aynı yıl vefat etmiştir. Dördüncü oğulları Ahmet Şemsettin 1958'de doğmuştur. Ahmet Şemsettin, Ankara Üniversitesi Eğitim Enstitüsü Sınıf Öğretmenliği Bölümünden mezun olarak babasının yanında eğitim ve yayın işlerine yardımcı oldu. Somuncu Baba Dergisinin kurucusu ve imtiyaz sahibidir. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesini de okuyan Ahmet Şemsettin, 1987 yılında evlenmiş olup bu evlilikten üç çocuğu olmuştur. Yakalandığı hastalık sonucu 2006 yılında vefat etmiştir. Vefatından sonra Musa Tektaş tarafından yayınlanan yazıları ve şiirlerini de içeren hatıralarını anlatan "Şemsnâme" adlı bir kitap yayınlanmıştır.³

Beşinci oğulları Hamid Hamideddin ise 18. 08. 1960'da doğmuştur. Osman Hulûsî Efendi onu özel derslerle özenle yetiştirdi. İlk Kur'an derslerini bizzat kendi verdi. İlk, orta, lise öğrenimini Darende'de tamamladı. Dini bilimler üzerine medrese ulemalarından Elbistan Müftüsü Ahmet Bilici hocadan dersler aldı. İstanbul'da ilmini ve Arapçasını ilerletmek amacıyla özel dersler aldı. Dışarıdan Malatya İmam Hatip Lisesi'ni bitirdi. 1986 yılında Ayşe Hanımla evlenen Hamideddin Efendi, Osman Hulûsî Efendi'nin 14 Haziran 1990'da vefatını müteakip Şeyh Hamid-i Veli Camisi'nin imam hatiplik görevine getirilmiştir. Aynı zamanda Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfının başına geçerek faaliyetlerini arttırdı ve kurumsal bir yapıya kavuşturdu. Vakfın teşkilatlanmasını sağladı. Zamanın şartlarına göre konferans, panel ve sempozyumlar düzenledi. Başta babasına ait Hulûsî Efendi Dîvânı olmak üzere mektuplarını, hutbelerini yayınlattı. Hulusi Efendi'yi tanıtan geniş araştırma kitaplarının yazılmasına ön ayak olup yayınlanmasına vesile oldu.

Gençliğinden itibaren başlayan ve ömürlerinin sonuna kadar devam eden insanlığa hizmet anlayışı, vefatından sonra da evlatları ve gönül dostları tarafından sürdürülmektedir. Daha gençlik yıllarında beldesinin her türlü problemi ile ilgilenmiş, kendi gayretleriyle elektrik, su, köprü ve yol gibi hizmetlerin yapılmasında öncü olmuş ve gayret göstermiştir.

Çok iyi bir güreşçi ve yüzücü olduğu söylenmektedir. Marangozluk mesleğinin yanında ağaç işçiliği hünelerini geliştirmiş; yazma ve basma kitapları ciltleyecek kadar mahir bir ciltçi ve iyi bir şiraze örücüsü idi. Mühür kazımak ve oymacılıkta da uzman olduğu bilinmektedir.

Daha çocuk denilecek yaşta iken, Tarikat-ı Nakşibendiyye meşâyihlerinden İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi'ye (k. s) intisap etmiş ve hizmetinde bulunmuştur.

3 Şeyhzâdeoğlu Ahmet Şemsettin Ateş, *Şemsnâme*, yay. Musa Tektaş, (Ankara: Nasihat Yayınları), 2007.

Gençliğinin bir kısmını da gurbette ticaret yaparak geçirmiştir. Ancak ömründe ilk defa Cuma namazını ticaret meşguliyeti sebebi ile geçirdiğini fark edince ticareti bıraktığı ve duasında "*Beni, sana ibadetime mani olan kazanca muhtaç etme Ya Rabbi.*" diyerek memleketine döndüğü nakledilir. Bir sohbetlerinde: "Şu anda en helal kazanç, çiftçinin kazancı ile sanatkârın kazancıdır. Eskiden birinci derecede, ticari kazanç gelirdi. Şimdi ise ticari kazanç ikinci derecede gelir. Çünkü ticari ahlâk kalmadı. Oğul önce iman, sonra da muamele gelir." diye buyurmuşlardır.

Onun, kan davası gibi büyük kavgalardan, aile münakaşalarına veya komşu anlaşmazlıklarına kadar bıkıp usanmadan küsleri başarıyla barıştırdığı bilinmektedir. Ömrünü İslâm üzere ve barışa yönelik işler yaparak geçirmiştir. Hayatının tamamını insanlığa hizmete adanmış Osman Hulûsî Efendi, bu yolda birçok çalışmalarda bulunmuş, derneklerin kuruluşuna ön ayak olmuştur. Yönetimlerinde bizzat yer aldığı yirmiye yakın derneğin başkanlığını yapmıştır. Örnek olması bakımından onun bizzat yaptırdığı, yapımına vesile olduğu eserleri ve başkanlığını yaptığı derneklerden bazıları şunlardır:

1. Şeyh Hamid-i Veli İhya ve Onarım Derneği-Caminin ihya ve onarımı.
2. Balaban Şeyh Abdurrahman Erzincani İhya ve Onarım Derneği-Cami ve külliyesinin yapımı.
3. Darende İmam-Hatip Lisesi Yaptırma ve Yaşatma Derneği-Binanın yapımı.
4. Darende İlahiyat Fakültesi Binası.
5. Kudret (Gevr) Hamamı'na giden yolun açılması ve köprü inşası.
6. Tacettin-i Veli Külliyesi.
7. Muhtelif çeşmeler.
8. Darende İplik Fabrikası'nın kurulup, hizmete açılması.
9. Aşağı Ulupınar Camii İhya ve Onarım Derneği. Hacı Hakkı Tunç Camii'nin İnşası.
10. Endüstri Meslek Lisesi Yaptırma Derneği. Binasının yapımı.
11. Din Görevlileri Derneği.
12. Çarşı Camii Yaptırma İhya ve Onarım Derneği. Zaimoğlu Çarşı Caminin yapımı.
13. Sadrazam Mehmet Paşa Kütüphanesi'nin yeni binaya kavuşması.
14. Zaviye Mahallesi su yolunun tesisi.

15. Kur'an Kursu Yaptırma Derneği.

16. Darende Lisesi Yaptırma Derneği.

Birçok vakıf etkinliklerine iştirak etmiştir. Öyle bir hayât yaşamış ki gerek insanî ilişkilerde, gerekse imar çalışmalarında ve hayır kurumları yapımında en önde olmuştur. "Dağ başında değil, halk içinde evliya olma" yolunu benimseyen Osman Hulûsî Efendi, hayâtını halka hizmetle geçirmiş; toplumla iç içe fakat Hakk'la beraber olmayı hedefleyen bir 'yol gösterici' olmayı benimsemiştir. Osman Hulûsî Efendi, yapmış olduğu bu hizmetleri daha kurumsal ve kapsamlı yapabilmek için 1986 yılında kendi adıyla bir vakıf kurmuştur. Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı, her türlü yasal tüzel kişiliğe sahip ve mütevellî maharetiyle yürütülen bir kuruluştur. Genel merkezi Malatya'nın Darende ilçesindedir. Osman Hulûsî Efendi'nin arzu ettiği ve planladığı hizmetleri -başta 200 yataklı Darende Hulûsî Efendi İhtisas Hastanesi, Yusuf Paşa Bedesteni Restorasyonu, Somuncu Baba Meydanı, Kütüphane ve Kültür Merkezi gibi onlarca hizmet projesi- gerçekleştirmek ve ebedileştirmek için kurduğu vakfın dört yıl başkanlığını yapmış ve birçok hizmete imzasını atmıştır. 1990 yılında vefatından sonra Vakfın Genel Başkanlığına Osman Hulûsî Efendi'nin mahdumu ve manevi varisi gönlü en az babası kadar hizmet aşkıyla dolu olan Hamid Hamideddin Ateş geçip yurdun birçok yerinde temsilcilikler açarak bu hizmetlerin devamlılığını sağlamıştır.

Ömrü, Allah yolunda samimiyet, ihlas ve hizmetle geçen Seyyid Osman Hulûsî Efendi, İstanbul'da yirmi beş güne yakın bir süre hastanede yattıktan sonra 14 Haziran 1990 Perşembe günü, sabaha karşı seher vakti 04. 40'ta Hakk'a yürüdü.

"Bir gün gelir bu âlem-i hayât âlem-i hayâl olur / Dehrin nesi
varsa cümle pâymâl olur Her demi zevk ile geçen eyyâmın /
Âhir encâmı firkat ü melâl olur" (s. 355).

Cenazesi uçakla İstanbul'dan Kayseri'ye oradan da Darende'ye getirildi. 15 Haziran günü, Cuma namazını müteakiben Türkiye'nin birçok yerinden ve toplumun her kesiminden gelen kalabalık bir cemaatin katılımı ile cenaze namazı kılındı. Cenaze namazını kendisinden sonra hizmetlerini devam ettiren oğlu, Hâmid Hamideddin Ateş Efendi kıldırılmıştır. Sağlığında iken vefatından on yıl önce Şeyh Hamid-i Veli-Somuncu Baba Külliyesi haziresinde işaret ettiği yere defnedilmiştir.

Sanatı

Osman Hulûsî Efendi genel olarak, dîvân şairlerinin müşterek bir şekilde kullandığı dili, bazı tabirleri ve edebi mazmunları da şiirlerinde kullanmıştır. Mesela, Dîvân'da geçen 'şarap, mey, meyhane, saki, kadeh, aşk, ma'suk, kâkül, dudak vb. gibi kelimelerle ilahi aşk, mürşit, cami, tekke gibi tasavvufi kavramlar-kalıplar kastedilmektedir.

Hulûsî Efendi, İslâm edebiyatında dinî ve efsanevî değeri olan önemli şahısların birçoğunu ünlü oldukları yönüyle Dîvân'ında zikretmiştir. Peygamberler; Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed, Hz. Eyyüb'ün sabrı, Hızır'ın âb-ı hayâtı, Lokman (a. s.), Sahabeler; Hz. Ali (r. a.), Hz. Hüseyin (r. a), İbrahim Edhem (k. s.), Bahâeddin Şah-ı Nakşibend (k. s.), Behlül-i Dâna (k. s.); Cem, İskender, Rüstem-i Zal, Ferhad'ın aşkı, Mansur'un darağacı, Leyla ve Mecnun ve menfi tiplerden Firavun, Karun, Nemrut.

İşte bu şiirlerden örnek beyitler:

Hz. Muhammed (s. a. v.)'e olan sevgi ve bağlılığını ifade eden şiirinden:

"Göz görmedi ey sevdiğim âlemde sen meh-rû gibi
Aklımı aldın gönlümü saldın ayağa su gibi. " (s. 294).
"Ayırma bizi yârın sohbet-i vasl-ı likâsından
Ensimiz ola ta kim Muhammed Mustafa ya Rab. " (s. 21).

Diğer Peygamberler:

"Cennet'in kasrında bin yıl beklesen İblîs gibi
Secde etmezsen Âdem'e merdud olursun akıbet. " (s. 377).
"Necata erdi tufan-ı belâdan / Sığınan fülk-i Nûh'a hâl ü kâlin" (s. 234).
"Bir yerde kararın yok iken nice durursun
Ferzend-i Halîl-veş sana kurban mı erişdi. " (s. 305).
"Öz kardeşi olsa erbâb-ı garaz eylemez insaf
İnsan ise hayretde kalır Yûsuf-ı Ken'an'a bakınca. " (s. 112).
"Eyyub misali sabrı kâmil / Eyledi bu visâle seni nâil. " (s. 323).
"Koyup gayr-ı kuyûdun dilde Mevlâ'yı şuhûd etmez
Tecelli Tûr'una her kim ki çıkmaz sanma Mûsâ'dır. " (s. 58).
"Lutf edip ey canım etsen tenezzül

Bin cân-ı cihânı değerdi mutlak
Bir gönül yapmayı kılsan teemmül
Mülk-i Süleymân'ı değerdi mutlak. " (s. 349).
"Leb-i la'linden içip âb-ı hayât-ı ebedi
Ebedi ölmemeğe Hızır ile İsmâ olagör. " (s. 80).
"Sen müptelâ-yı aşkın dermana ihtiyacın
Yok yok mu dersin ey dil Lokman'a ihtiyacın. " (s. 143).
"Mene درمان edecek یار Karîbu'llah'dır

Yoksa Lokman Hekim'e dahi muhtaç değiliz. " (s. 96). (Bana درمان olacak sevgili Karîbullah'tır. Yoksa biz hiç kimseye, Lokman Hekim'e dahi muhtaç değiliz. Karîbullah'ın kelime anlamı Allah'a yakınlıktır. Ayrıca Hulûsî Efendi (k. s.)'nin müşdidinin lakabı da Karîbullah'tır. Hulûsî Efendi bu kelimeyi her iki anlamı da kastederek tevriyeli kullanmıştır).

Dîvân'da Adı Geçen Ünlü Âşıklar:

"Âşkdır Vâmık'ı gark-ı eşk-i hûn eden
Âşkdır Azra'nın râzını halka âşikâr eder. " (s. 70).

"Deldirir dağları Şîrîn leb ile Ferhad'a
Akli Mecnûn olanın kâkül-i Leylâ'da kalır. " (s. 80).

"Men cemâl-i Leylî'nin müstakıyım Mecnûn'uyum
Pes bana Leylî meğer gayrıları yâr eylemem. " (s. 190).

"Dedim gönül sen kangı Leylâ zülfünün Mecnûn'usun
Dedi aceb Mecnûn da ben gibi âvâre mi âvâre mi" (s. 297).

Hemen her mutasavvıf şairde olduğu gibi Hulûsî Efendi'de şiir amaç değil araçtır. Dîvân'ı gazel ağırlıklı olduğu için çoğunluğu arûzla yazılmış, 23 arûz kalıbı kullanmıştır. Daha çok remel ve hezec bahirlerini tercih ettiği görülür. Gazellerden ibaret şiirlerin meydana getirdiği bu eserinde hece ile yazılmış 60 kadar manzume ile on kadar müstezadın da yer aldığı görülmektedir. Her iki ölçüye de uyan şiirleri vardır. Aruzla yazılmış ve aşktan bahseden gazellerde Fuzûlî ve Niyazi Mısırf ifade ve edası, hece ile yazılmış olanlarda ise Yunûs Emre

tesiri açıklıkla görülmektedir. Günümüzde bir 'Yunûs Emre' takipçisi saymak mümkündür. Bunu sadece şiirlerindeki şekil özelliğinden değil özellikle de içerik ve tema bakımından rahatlıkla söyleyebiliriz. Hulûsî-i Daredevî Dîvanı'nda Yunus'u hatırlatan mısralar:

"Sakin nefesine uyup bir can incitmeyesin / Hüsn ü edebi koyup, bir can incitmeyesin

El ile döğselerde, dil ile söğseler de / Bin kez incitseler de, bir can incitmeyesin.

Hepsi kardeşlerindir, yolda yoldaşlarındır / Halde haldeşlerindir, bir can incitmeyesin.

Beyhude canın sıkıp, insanlığından çıkıp / Dil Ka'besini yıkıp, bir can incitmeyesin. "⁴

"Kimi cennât ile hûri, kimi gilmân isteği

Kimisi ancak rızâ-yı Hakh ile rü'yetdedir. " (s. 58) ⁵

Hulûsî-i Daredevî Dîvanı'nda Fuzûlî'yi hatırlatan mısralar:

"Sen ben deyu gezerdim ilm-i rûsûm içinde / Bu benliğim bıraktım, geçtim o nâzlı tenden

Bildim ki benliğimmiş aradaki o perde / Benliğimi yok ettim, çıktım libâs-ı benden

Bir mürde idi ki canım işbu libâs içinde / Hayyım, hayâtı buldum çıkınca ol kefenden

Gördüm ki benliğimdir boynumda bir selâsil / Tahrîk edince anı kurtuldum her resenden

Geldim ki cihâna lâkin bildim ki bir garibem / Benlik beni ayırmış efsûs ki ol vatandan

Bir ses işitti gûşum ko benliğini yâr ol / Çâk eyleyüp garîbân çıktım o pirehenden

Bu sözleri Hulûsi yazmak muhâl olurdu / Dâd olmasaydı tâ ki ol serv- kad semenden. "

Darende'nin bağrında yetişmiş, dertlerine derman olmuş, sosyal ve ilmi yönden olduğu kadar iktisadi yönden de gelişmesini sağlamış olan Osman

4 Es-Seyyid Osman Hulûsî-i Daredevî, *Dîvân-ı Hulûsî-i Daredevî*, haz. Mehmet Akkuş ve Ahmet Yılmaz, 6. Baskı (İstanbul, 2022), 167 (235/1-4).

5 Dârendevî, *Mektûbât-ı Hulûsî*, 58 (76/6).

Hulûsî Efendi; eserleri ile çağına tesirlerini yansıtan bir aynadır. Hiçbir insanın hatta canlı varlığın incitilmesine gönlü razı olmamıştır. 'Nasihat Gazeli' onun fikriyatını, gönüllere hizmet ve tasavvuf anlayışını, insan sevgisini en güzel bir şekilde anlatmaktadır. İnsanlığa şöyle buyuruyor hazret:

"Âlemi sen kendinin kölesi, kulu sanma
Sen Hakk için âlemin kölesi ol, kulu ol.

Nefsin hevâsı ile mağrur olup aldanma
Yüzüne bassın kadem; her ayağın yolu ol.

Garazsız hem ivazsız hizmet et her canlıya
Kimsesizin, düşkünün ayağı ol, eli ol.

Allah için herkese hürmet et de sev sevil
Her göze diken olma; sünbülü ol, gülü ol.

İncitme sen kimseyi, kimseye incinme hem
Güler yüzlü tatlı dil her ağzın balı ol.

Nefsine yan çıkıp da Ka'be'yi yıksan dahi
İncitme gönül yıkma; ger uslu ger deli ol.

Güneş gibi şefkâtli, yer gibi tevâzulu
Su gibi sehâvetli, merhametle dolu ol.

Gökçek gerek dervişin sanı yoksula baya
Suçluların suçundan geçip hoşgörülü ol.

Varlığından boşal kim yokluğa erişesin
Sözünü söyle gerçek Hulûsî'nin dili ol. " (s. 183).

Eserleri

Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî

Osman Hulûsî Efendi (1914-1990), Cumhuriyet sonrasında dîvân tertip eden mutasavvıf şairlerdendir. Tasavvufî Türk edebiyatı çerçevesinde yazdığı şiirlerini ‘Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî’ adıyla bir araya getiren Osman Hulûsî Efendi, bizzat kendi gözetiminde sır kâtibi, komşusu, ihvanı ‘Yâ Şeyh’ lakabıyla bilinen Hattat Muhyiddin Tütüncü tarafından Osmanlı Türkçesi alfabesiyle temize çekilen nüshası H. Hulûsî Ateş Şeyhzâdeoğlu Özel Kütüphanesindedir. Dîvân’da toplam 414 gazel, 37 ilâhî, 17 musammat, 18 mesnevi, 40 kıt’a, 95 rubaî, 471 müfred, 90 mısra vardır.

Dîvân Nüshaları ve Baskıları

Eserin ilk baskısı sağlığında 1986 yılında, İstanbul’da Anadolu Matbaasında, Ayhan Yalçın tarafından bugünkü alfabeyle gerçekleştirilmiş (XIII+351). İkinci Baskı: Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî, 1997’de Ankara’da 2 cilt hâlinde Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları tarafından gerçekleştirilmiştir. ⁶ Birinci bölüm: Birinci cilt, XIV+448 sayfadan teşekkül edip, Hulûsî Efendi’nin şiirlerine yer verilmiştir. İkinci cilt ise; 174 sayfalık şiir, mısra, sözlük, silsile-i şerif ve fihristten oluşmuştur. İkinci bölüm ise 249 sayfalık Arap harfleriyle yazılı Osmanlıca orijinal metninin yer aldığı toplam 423 sayfadan oluşmaktadır.

Üçüncü Baskı: Nasihat Yayınları, İstanbul 2006. 1276 şiirden meydana geldiği görülmektedir. Bunlardan 462’si gazel, 18’i mesnevi, 40’ı kıta, 470’i müfred, 91’i mısra ve 195’i rubaî’dir. Prof. Dr. Mehmet Akkuş ve Prof. Dr. Ali Yılmaz tarafından hazırlanan bu çalışmanın gözden geçirilmiş hâli 2013 yılında 4. Baskı olarak yayınlanmıştır.

Dördüncü Baskı: 2013’te İstanbul’da Nasihat Yayınları tarafından gerçekleştirilmiştir. 2006’da Prof. Dr. Mehmet Akkuş ve Prof. Dr. Ali Yılmaz’ın hazırladığı metin, Prof. Dr. Nihat Öztoprak başkanlığında Prof. Dr. Sebahat Deniz, Prof. Dr. Üzeyir Aslan, Prof. Dr. Ömer Zülfe ve Doç. Dr. Ozan Yılmaz’dan oluşan bir komisyon tarafından gözden geçirilerek yayımlanmıştır (XXXIII. 530s.).

Beşinci Baskı: Prof. Dr. Nihat Öztoprak’ın hazırladığı 4 ciltlik çalışma 2020 yılında İstanbul’da Nasihat Yayınları tarafından yayınlanmıştır: 20. Yüzyıl Mutasavvıf Dîvân Şairi-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Dîvânı (İnceleme-Metin-Nesre Çeviri).

Bu baskıların dışında Dîvân’dan seçmeler yapılarak ‘Seçme İlahiler-Cep Dîvânı’ tarzında birçok defa farklı yıllarda yayın yapılmıştır.

⁶ *Divân-ı Hulûsî-i Dârendevî*, haz. Muhsin Kalkışım, Lütfi Alıcı ve Ahmet Yenikale. 2. baskı (Ankara: Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, 1997). (İki cilt hâlinde, XIV+448, 174+249s. eski harfli orijinal metin).

Mektûbât-ı Hulûsî-i Dârendevî

Türk Edebiyatının ‘mektûbât’ türünün son örneklerindendir. Muhyiddin Tütüncü tarafından derlenip Osmanlı Türkçesi alfabesiyle istinsah edilen nüsha Hulûsî Efendi’nin sağlığında hazırlanan orijinal nüshadır. Bu nüsha Mehmet Akkuş tarafından Latin harfleriyle 1996’da Ankara’da orijinal nüshanın tıpkıbasımıyla birlikte yayımlanmıştır. (Es-Seyyid Osman Hulûsî-i Dârendevî, Mektûbât-ı Hulûsî-i Dârendevî, Yayına Haz. Mehmet Akkuş, Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, Ankara, 1996).

Eserin ikinci baskısına göre (Es-Seyyid Osman Hulûsî-i Dârendevî, Mektûbât-ı Hulûsî-i Dârendevî, Yayına Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Nasihat Yayınları, İstanbul 2006). Mektûbât’ta 66 mektup vardır. Bunlara ek olarak mektuplardan sonra rubaî, müfret, kabir ve değişik kitabelerden oluşan tarih düşmeleri/manzumeleri bulunmaktadır.

Hulûsî Efendi’nin şair olmasının doğal bir sonucu olarak mektuplarının bir kısmı tamamen manzumdur. Manzumelerin dili mensura göre daha sade ve samimi bir üslup göze çarpmaktadır. Çoğu ise manzum mensur karışıktır. Manzumelerin de çoğunluğu mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Nesir kısmının da edebi yönü çok güçlüdür. Nesrin kafiyesi dediğimiz seciler ile bir ahenk oluşmaktadır. Nesrin dili günümüz insanı için sade değildir. (Mektûbât’taki mensur olan mektupların tamamı Cemil Gülseren tarafından Günümüz Türkçesiyle sadeleşmiş haliyle Somuncu Baba Dergisinde üç aylık periyodlarla yayınlanmıştır). Nesri itibarıyla Osman Hulûsî Efendi, adeta Osmanlı nesir üstatlarının bir devamı, temsilcisi intibai uyandırmaktadır:

"Gözümün Nûrî!

*Kadîmî dostlarından yüz çevirenden yüz çevirmek lazım. Ve cümle hak dostları bu tarika azim bulunduklarından, kadîmî dostlardan uzak olma. Tâ ki Hak dostlarının âşinâlarından olup, kendi dostluğunu bilesin. Ve hakîki âşinalıkla, hakikat dostluğuna galesin. Sâkînin elinden mest olmadıkça meyhâne sâliklerinden sayılmadığı gibi; gafillerin sohbetinden ayrılmadıkça gafletten kurtulmuş olamazsın."*⁷

7 Dârendevî, Mektûbât-ı Hulûsî, 151.

*"Sizinle hem-dem olduğumuz dakikalar, hatıralar canlanır, aynen sizinle vuslat etmiş ve orada hicranı atmış bir halde bulunurum. Kim bilir vefasız âlemde bir daha surî bir münasebetle böyle mülakat nasip olmayacaktır. Lakin manevî bir mecburiyetle yekdiğerine bağlanan gönüller için ebedi bir ayrılık yoktur."*⁸

*"Her nefes gözde ve gönülde cevelân uran muhabbet ve hayâlinizi ferâmuş etmek mümkün olmadığı gibi sahrâ-yı Âdemde nâ-bedîd olması muhakkak olan fanî tenlerimizin fenâ bulmasıyla bile kâbil-i infisâl olmayan gönül ve cân ittisâli karşılıklı bir habl-i metn ile merbût bulunduğu sizce de iştiâba yer bırakmaz zannındayım."*⁹

Mektuplarının bir kısmını babası, annesi, ağabeyi, çocukları ve dostlarına yazmış bir kısmının da kime yazıldığı anlaşılamamıştır. Amacı öğüt vermek, gönül almak, gönle girmektir. Sıkıntılı, çaresiz kimselerin ruh hallerine göre derman olacak telkinlerle nasihatler etmiştir:

6. Mektup'ta eşinden ayrılmak isteyen birine tavsiyesini içeren dördlüğü:

"Yazıktır öyle bir ma'sum nigarı eylemek ıtlak
Vukûundan bu hâlin arş-ı Rahmân ihtizâz eyler
Talâk îkâna bir emr-i ruhsat olsa da gerçi
Buna meşru sebep yok çünkü insan ihtirâz eyler"¹⁰

Babası Hasan Feyzi Efendi'ye yazdığı manzum mektuptan iki dördlük:

"Saygıyla eylerem hitâb / Arzum bu ey âlî cenab
Yakdı canı kıldı kebâb / Başdan ayağa derd ü gam
Yetmiş yaşında bir peder / Başında on bir baş bir nefer
Kim olsa olmaz derbeder / Baştan ayağa derd ü gam"¹¹

8 Dârendevî, *Mektûbât-ı Hulûsî*, 51.

9 Dârendevî, *Mektûbât-ı Hulûsî*, 159.

10 Dârendevî, *Mektûbât-ı Hulûsî*, 12.

11 Dârendevî, *Mektûbât-ı Hulûsî*, 104-105.

Kötü insanlara tenkitini yöneltir ve şöyle seslenir:

"Yakın bildim ki dert ehline senden merhamet gelmez
Hamıyyetsiz olandan gam gelir de menfaat gelmez
Muhakkaktır ki zakkum ağacından meymenet gelmez
Harap olsun ol dil ki halka andan mekremet gelmez
Sakın sen bir sürü bî-kes yetimin bed-duasından"¹²

Mektubât'ta Osman Hulûsî Efendi'nin yazdığı çok sayıda cami-çeşme ve kabir kitabesi örnekleri de yer almıştır. Bunlardan en anlamlısı olanı; tasavvufî terbiyesi altında yetiştiği İhramcızâde İsmail Hakkı Efendi'nin (k. s) ihyasına vesile olduğu Sivas Ulu Camii haziresinde bulunan kabrinin mermer şahidesine celi sülûs hattıyla yazılmıştır:

"Tarık-i Nakşibendi pîri ebcel mürşid-i kâmil / Garîbullahî Hakkı
gavs-i âzam Şeyh İsmail / Engin gönlünde yüce muradı hâsıl
oldu / Toprak toprağa verildi Hakk'a vasil oldu."¹³

Şeyh Hamid-i Veli Camii Minberinden Hutbeler

8 yılı fahri olmak üzere toplamda 42 yıl Şeyh Hâmid-i Velî Camii İmam-Hatiplik görevini yürüten Hulûsî Efendi hayâtlayken kendini daima Şeyh Hamid-i Veli Camii ya da Somuncu Baba Camii İmam-Hatibi olarak tanıtmıştır. 'Şeyh Hâmid-i Velî Minberinden Hutbeler' kitabında Hulûsî Efendi'nin 1945 yılından 1987 yılında emekli oluncaya kadar okuduğu hutbelerinden seçilmiş 150'si yer almaktadır. Bizzat hazırladığı hutbelerin kendi el yazısıyla rık'a hattıyla Osmanlı Türkçesi alfabesi ile kaleme alınmış orijinaleri H. Hulûsî Ateş Kütüphanesinde. Resul Kesenceli, günümüz alfabesine çevirerek ilk baskısı 2000 yılında yapılmıştır. ¹⁴ 2006 yılında Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz, ilk baskıyı yeniden gözden geçirip ikinci baskıyı hazırlamışlar. Hutbeler; sosyal hayât, ilim, mübarek geceler, ibadet, insan, dünya gündemi, vatan ve millet sevgisi, birlik ve beraberlik, çevre gibi konulardan oluşmaktadır. Birinci Hutbe:

¹² Dârendevî, *Mektûbât-ı Hulûsî*, 116.

¹³ *Mektûbât-ı Hulûsî-i Dârendevî*, haz. Mehmet Akkuş (Ankara: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, 1996), 251.

¹⁴ *Şeyh Hâmid-i Velî Camii Minberinden Hutbeler* (Ankara: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları, Ajans Türk Matbaası, 2000).

Bismi'llâhir-rahmâni'r-rahîm

"Bu hutbemiz güzel huylar hakkındadır. Ey Cemaatı Müslimin!

Bizim dinimiz ahlâk dini, fazilet dinidir. Müslümanlıkta ahlâk, en mühim bir esastır. Ahlâki emirlere riayet etmeyen bir Müslüman ne kadar âbid, ne kadar zâhid olursa olsun tam Müslüman değildir. Tam mü'min, tam Müslüman; elinden, dilinden başkaları zarar görmeyen, ahlâkı ve huyu güzel olan insandır. Müslümanlık bizi dâima ahlâkın, faziletlerin en yükseğine, insanî meziyetlerin en büyüklerine çikarmaktadır.

Müslümanlar! Bir insan yalnız namaz kılmakla, oruç tutmakla dinî vazifesini tam tamına yapmış; Müslümanlığın gösterdiği yoldan gitmiş sayılmaz. Müslümanlık itibarıyla en yüksek, en mükemmel olan mü'minler; dili ile eli ile hiçbir kimseye zarar yapmayan, kendisinden hiçbir ferd incinmeyen kimselerdir... İmânın kemâli, hüsn ü ahlâk kemâl-i imâna, sû-i ahlâk ise insanın noksanına delâlet eder. Eliyle, diliyle hiçbir ferdi incitmeyecek kadar yüksek terbiye-i içtimâiyeye, bir ahlâk-ı fazîleye malik olanlar elbette imân-ı kâmil ashâbındandır. İmanca olgunluk mertebesini bula-bilmek için ahlâken en yüksek derecede olmak lâzımdır.

H. Muhammed (s. a. s.) Efendimiz buyurmuşlar ki: "İmanca en iyi, en kâmil, en olgun mü'minler ahlâkı iyi olanlardır. Bunlar kendileriyle hoş geçinilir, nas ile ülfet eder ve kendileriyle ülfet olunan kimselerdir. Ülfet etmeyen ve kendisiyle ülfet mümkün olmayan kimsede hayır yoktur.

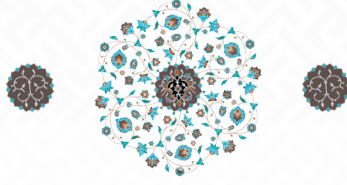
Bir gün Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s. a. s.)'in huzur-ı saâdetlerinde Sahabe-i Kirâm bir kadından bahsetmişler. Kadının çok dindar olduğu söylenmiş; "Her gün oruç tutar, bütün gece sabahlara kadar namaz kılar, şu kadar var ki ahlâkı fenadır. Diliyle komşularını incitir. " Demişler. Bunun üzerine Peygamberimiz (s. a. s.) buyurmuşlar ki: "Öyle ise o kadında hayır yoktur. Ehl-i cehennemdir. "...

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet, Sait Öztürk ve Yaşar Baş. *Darende Tarihi*. İstanbul: Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Yayınları, 2002.
- Ateş, Osman Hulûsi. *Şeyh Hamid-i Veli Camii Minberin den Hutbeler*. Resul Kesenceli. (Ankara, 2000).
- Ateş, Şeyhzâdeoğlu Ahmet Şemsettin. *Şemsnâme*. yay. Musa Tektaş. Ankara: Nasihat Yayınları, 2007.
- Es-Seyyid Osman Hulûsi-i Darendevî. *Dîvân-ı Hulûsî-i Darendevî*. haz. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz. İstanbul: Nasihat Yayınları, 2022.
- Es-Seyyid Osman Hulûsi-i Darendevî. *Mektûbâtı Hulûsî-i Darendevî*. haz. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz. İstanbul: Nasihat Yayınları, 2006.
- Gülseren, Cemil. "Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi'nin Hayatı ve Eserleri", *Somuncu Baba ve Hulûsi Efendi Kültür Etkinlikleri (14-24 Haziran 2000)*. Ankara: Darende Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları.
- Kesenceli, Resul. *Şeyh Hâmid-i Velî Camii Minberinden Hutbeler*. Ankara: Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Yayınları, Ajans Türk Matbaası, 2000.
- Öztoprak, Nihat. *20. Yüzyıl Mutasavvıf Dîvân Şâiri Seyyid Osman Hulûsi Efendi Dîvânı (İnceleme-Metin-Nesre Çeviri)* I-IV. İstanbul, 2020.
- Palakoğlu, İsmail. *Gönüller Sultanı Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi*. Ankara: Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2004.
- Somuncu Baba ve Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Sempozyumu Tebliğleri*. Ankara: Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Yayınları, 1997.
- Şimşirgil, Ahmet. "Asırlara Hitabeden Âlim" *es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*. İstanbul: Nasihat Yayınları, 2015. (Tektaş, Musa (Yayınlayan) (2007). *Şeyhzâdeoğlu Ahmet Şemsettin Ateş, Şemsnâme*. Ankara: Nasihat Yayınları

ABDULLAH ÖZTEMİZ HACİTAHİROĞLU (1929-2015)

Doç. Dr. Handan BELLİ

İnönü Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

handan.belli@inonu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7732-7912

Hayatı

1929 yılında doğan şairin asıl adı Abdullah'tır. Malatya'da Niyazi Mahallesi'nde doğan şair Malatya'da esnafılık yapan Mehmet Ali Öztemiz'in oğludur. Annesi Zahide Hanımdır. Abdullah Öztemiz, Battalgazi ilçesinde 1070 yılında vefat eden Şeyh Külekçi Baba Hacı Halil Efendi'nin yedinci göbekten torunudur. Şair, Hacitahiroğlu adını ise bir tür mahlas gibi kullanır. Abdullah Öztemiz, ilköğrenimini Malatya'da bitirir daha sonra İstanbul Üniversitesi'nde Tıp Fakültesini kazanarak İstanbul'a gider. Yükseköğrenimini 1949'da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde tamamlayan şair, tabip olarak görevine başlar. 1964 yılında da uzmanlık eğitimini alarak iç hastalıkları uzmanı olur. Gemlik Sosyal Sigortalar Kurumu ve Gemlik Azot Sanayi müessesesinde doktorluk görevini yerine getirir. ¹ Bir hekim olması yanında bulunduğu çevrede onu tanınır kılan en önemli unsur şair kimliği olmuştur. Bursa'nın Gemlik ilçesinde uzun yıllar yaşayan şair, yakalanmış olduğu hastalık dolayısıyla tedavi gördüğü Gemlik hastanesinde 16 Aralık 2015'te vefat etmiştir. ²

Sanatı

Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu'nun küçük yaşta başlamış olduğu yazın hayatı, 1946 yılında *Yedigün* dergisinde yayımlanan ilk şiiri ile ivme kazanır. Sonraki yıllarda yine aynı derginin başka sayılarında şiirleri yayınlanır. Bunun yanında Hacitahiroğlu'nun *Salon, Güney, Hisar, Büyük Doğu, Kaynak, Çınaral-*

¹ Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu, *Kendimle Göz Göze Şiirler*, haz. Hasan Kavruk (Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2013); Mehmet Gülseren ve Ahmet Şentürk, *Malatyalı Şairler Antolojisi II* (Malatya: Yenimalatya Gazetesi Ofset, 1991).

² Dr. Abdullah Öztemiz vefat etti (*Gemlik Gündem Gazetesi*, 16 Aralık 2015, gemlikgundemgazetesi.com) , Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu vefat etti (*Bizim Semaver*, 18 Aralık 2015, bizimsemaver.com.).

tı, Yelken, İstanbul, Türk Dili, Türk Yurdu, Milli Kültür, Türk Edebiyatı, Diriliş, Düşünen Adam gibi dergilerde yazıları ve şiirleri yayınlanır. Ayrıca çeşitli gazetelerde yazıları yayınlanmıştır. *Aydede, Hürriyet, Cumhuriyet, Yeni İstanbul, Hürsöz, Fırat, Yeni İstiklal, Halkın Sesi (Kıbrıs)* gazeteleri bu gazetelerdendir. Şiirleri antolojilere de geçmiştir. Bu antolojiler ise Sevgi Şiiri, Aşk Şiiri, Biz Bize, Ajans Türk'tür.³

Klasik Türk şiiri geleneğinin biçim ve özelliklerine uygun şekilde şiirler yazan Hacıtahiroğlu arûz ölçüsünü kullanması bakımından döneminde yaşayan Malatyalı şairlerden bu noktada ayrılır. Aruz ölçüsünü başarıyla kullanmasına rağmen Türkçeye de önem vermesi ve deyimlere, Türkçe kelimelere günlük konuşma diline yer vererek arûzu uygulaması şairin arûz veznini ve dili kullanma konusunda göstermiş olduğu bir başarıdır.

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

"Gebze'den kalkan tren yaklaştı Pendik üstüne
Kırpik inmez uykusuz gözlerde kırpik üstüne

El açar açmaz dönerler günde beş kez kibleye
Mollalar abdest alırlar ibrik ibrik üstüne

Durmadan öz şi'ri Nef'î'den Nedim'den dinledim
Nâ'ilî'den bilgi süzdüm ince teknik üstüne

Dün yazarken düşledim ayrıksı özgün bir yapıt
Ben de bağdaş kurdum artık özge kimlik üstüne"⁴ (s. 14-16)

3 Hasan Kavruk ve Metin Özer, Geçmişten
Günümüze Malatya Şairleri, (Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yay., 2006).

4 Bu bölümde şairin alıntılanan tüm şiirleri "Kavruk, Kendimle Göz Göze Şiirler." adlı eserden alınmıştır.

Gazel

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

"Anneden şâir doğar şâir kişi,
Şâir olmaz sonradan hiçbir kişi"

"Ermış artık bildiğin ermiş değil
Derviş artık bildiğin derviş değil" (s. 17)

Kıvrak gazel

Mefûlü/ Fâ'ilâtü/ Mefâ'ilü/ Fâ'ilün

"Gül buldu soylu rengini can yüklü kan ile
Sünbül geçindi yıl boyu her gün soğan ile

Döndürdü her yeri bir yolgeçen hana
Yollar tükendi Kars ile Niğde'yle Van ile." (s. 20)

Güncel konuları şiirine alırken klasik şairin ruh dünyasını da göz önünde bulundurmuş aynı estetik zevki şiirlerine yansıtmaya çalışmıştır. Özellikle hiciv türünde yazmış olduğu eleştirilerde duygularını okuyucuya aktarırken oldukça başarılıdır. Bu şiirlerinde "Zümrüdü Anka" takma adını kullanarak bir nevi mahlas kullanmıştır.

"Hırsızlığı bunların ün aldı
Yetmiş iki milletin dilinde

Kuzgun dala kondu, tilki indi
Kurdun eli milletin cebinde." Zümrüdüanka 1967. (s. 90)

Hece ölçüsünü de kullanan şair bu anlamda Yunûs Emre'nin şiir dilini örnek aldığı ve Türkçe'yi kullanma hassasiyetinin olduğu ve dile ayrı bir önem verdiği görülür. Bu bağlamda şair, şiirin büyük bir disiplin gerektirdiğini söyler

ve şairliğin doğuştan gelen bir yetenek olduğunu ifade eder. Şiir ile düzyazı arasında önemli bir fark olduğunu belirten şair şiir yazabilmenin en zor uğraşlardan biri olduğunu şiirin içerisinde hem bir buluşun hem bir ahengin hem de bir sezginin olması gerektiğinin altını çizer.

"Şâirim ben doğduğum günden beri
Şâir olmak hiç kolay bir iş değil" (s. 18)

Klasik şiirini değerli kılan, ahenk, buluş, sezinin bir arada olmasıdır. Bu yüzden de Hacıtahiroğlu klasik Türk şairlerini Türk şiirinin ustaları olarak adlandırır. Şiirini anlayamayanların saf şiiri, berceste mısraları yakalayamadıklarını söyler.⁵

Şair beğendiği şairleri öncelikle klasik Türk şiirinden daha sonra Cumhuriyet Dönemi şairlerinden ve Edebiyat-ı Cedide örneklerinden seçerek bu beğenisini de belirtir. Şair şiirlerine ad koymuştur. Bu şiirlerden bazıları şöyledir: Yanılığlar Gazeli, Özlem Gazeli, İstanbul Baladı, Eskişehir Ballade'ı, İkiz Yalnızlık, Çığır Açmak Gazeli, Yaz Sonu, Gerekli Gazel, Güz Kesidi, Murassa Gazel vb.

Hacıtahiroğlu, klasik Türk şiirinin en başarılı şairlerinin Necâtî Bey, Hayâlî Bey, Fuzûlî, Bâkî, Nev'î, Nâ'ilî, Şeyhülislâm Yahyâ, Neşatî, Nef'î, Vecdî, Nâbî, Nedim gibi divan sahibi şairler olduğunu şiirlerinde belirtir.

"Altın iplikler eğirmiştir iki
Var mı Nef'î'den, Nedim'den eksiği?

Nâ'ilî, Bâkî, Fuzûlî, benzeri
Kimseden kalmaz Necip Fâzıl geri" (s. 29)

Şairin günümüz şairlerinden de Sezai Karakoç, Sedat Ümran, Mazlum Kenan Köstekçi, Şinasi Gündoğdu gibi sanatçıları takip edip önem verdiği görülür. Yalnızca Türk şairleri takip etmeyen şair yabancı yazarların eserlerini de okur.

Şair, Mesnevî-i Manevî üzerine de bir manzum çeviri çalışması yapmıştır ve ilk otuz beş beytinin çevirisine *Kendimle Göz Göze* şiir kitabının içerisinde yer vermiş, daha sonra da Mesnevî'nin manzum bir tercümesini de hazırlamıştır.

5 Bk. Kavruk, *Kendimle Göz Göze Şiirler*.

"Dinle neyden duy neler söyler sana
Sızlanır hep ayrılıklardan yana

" 'Kestiler sazlık içinden' der beni
Dinler, ağlar hem kadın hem er beni" (s. 117)

Hacitahiroğlu klasik şiirinden ve yenileşme dönemi şairlerinden yararlanarak kendine has bir üslup oluşturmayı başarmıştır. Duygu ve düşüncelerini bu üslupla ifade eder. "Karanlık Dünya" ve "Sağlık" adlı şiirlerini bestekâr Hasan Soysal bestelemiştir.⁶

Eserleri

Yayınlanan Eserleri

1. Sessiz Gürültü⁷
2. Türk Edebiyatında Dinî ve Ahlakî Şiirler⁸
3. Hazreti Peygamber'e Şiirler Antolojisi⁹
4. Mesnevi¹⁰
5. Mesnevi'den Seçmeler¹¹

Yayınlanmayan Eserleri:

1. Isırgan Çiçekleri (Hicivler, taşlamalar)
2. Bilinmeyen Şaheserler Güldestesi
3. İntihaller, Çalıntılar, Tevarüdler

⁶ Kavruk, *Kendimle Göz Göze Şiirler*.

⁷ Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu, *Sessiz Gürültü* (İstanbul: Yağmur Yay., 1962).

⁸ Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu, *Türk Edebiyatında Dinî ve Ahlakî Şiirler* (İstanbul: Bedir Yay., 1963).

⁹ Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu, *Hazreti Peygambere Şiirler Antolojisi* (İstanbul: Yağmur Yay., 1966).

¹⁰ Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu, *Mesnevi, Kendi Vezniyle Manzum Tercüme* (İstanbul: Ötüken Yay., 1972).

¹¹ Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu, *Mesnevi'den Seçmeler* (Zigana Yay., 2007).

Eserlerinden Örnekler:

Sungu (Gazeller Gazeli)

Fâ' ilâtün/ Fâ 'ilâtün/ Fâ 'ilâtün/ Fâ 'ilün

Laleler bahçende yakuttan kadehler sundular;
Bir gün altın sundular, bir gün mücevher sundular.

Bugün çoğaltırken yüzün, nergiz çoğaltır gözlerin;
Sözlerinden şiir akar hep; nesri, ender sundular.

Bilmiyordum pek güç öğrendim de sundum sevgiyi;
Hey ne Bilgin gözlerim var, aşkı ezber sundular!

Bir savaş vermektedir gönlüm durup dinlenmeden;
Kirpiğin ok, kaşlarını -çattıkça- hançer sundular.

Gözlerinden yansıyan benzersiz aydınlıkları
Aynı hazar hâlinde, yıldızlar seferber sundular.

Düşler işkenceyse, kirpikler dikenlik uykuma;
Kaygu, özlem derleyip bunlar, beraber sundular.

Söz götürmez sevgiler yurdunda ilk Önderliğim;
Gerçi yanlışlıkla hep Mecnûn'u Önder sundular.

Sevginin yok misli, görsün, bilsin insanlar diye
Kente sancaklar dikip, bayrak ve gönder sundular.

Her seven ister ki sürsün durmadan söylencesi;
Bir anıt yapsın deyip: taş, alçı, mermer sundular.

Bildiğim sözler henüz bitmiş değil; yazmaktayım;
"Aşka dair yaz" deyip bir hayli defter sundular. 1987 (s. 104-105)

"Bu nazm-ı dil-âvîze dahl eylemez hâsid
Eş'âr değil zîrâ ilhâm-ı Hudâdır bu" **Nef'î**

Mühürlerin de Süleyman yazan karıncalarının
Dilersek en kaba çaldığına ince saz çalarız

Duyulmamış masalız yeryüzünde şimdiye dek
Çınar Dalı'nda biten gül, Söğüt dalında narız

Dal uçlarında kızarmış yemişlerin tadıyız
Dağın esintili yalçın doruklarında karız

Bilinmezin dili olmak en içten özlemimiz
Yeter değil bilinen, perde ardı kurcalarız

Susuz yanan Çöle sağanak olur, yağarız yağız
Duyunca gökleri özlem, bulut bulut ağlarız

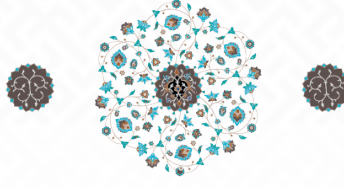
Bilinmedik nice gizli saklı gönlümüzden bizim
Derin deniz gibiyiz, sanma gördüğün kadarız. 1988 (s. 76)

KAYNAKÇA

- Dr. Abdullah Öztemiz Vefat Etti (gemlikgundemgazetesi. com, 16 Aralık 2015), Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu vefat etti (bizimsemaver. com, 18 Aralık 2015).
- Gülseren, Mehmet ve Ahmet Şentürk. *Malatyalı Şairler Antolojisi II*, Malatya: Yenimalatya Gazetesi Ofset, 1991.
- Hacıtahiroğlu, Abdullah Öztemiz. *Mesnevi Kendi Vezni ile Manzum Tercüme*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1972.
- Hacıtahiroğlu, Abdullah Öztemiz. *Hazreti Peygambere Şiirler Antolojisi*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 1966.
- Hacıtahiroğlu, Abdullah Öztemiz. *Mesnevi'den Seçmeler*, Zigana Yayınları, 2007.
- Hacıtahiroğlu, Abdullah Öztemiz. *Sessiz Gürültü*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 1962.
- Hacıtahiroğlu, Abdullah Öztemiz. *Türk Edebiyatında Dini ve Ahlaki Şiirler*. İstanbul: Bedir Yayınları, 1963.
- Kavruk, Hasan ve Metin Özer. *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2006.
- Kavruk, Hasan. *Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu Kendimle Göz Göze Şiirler*. Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1981.

BAHRÎ (MUSTAFA DÜZLEME) (1951-2016)

Prof. Dr. Bahir SELÇUK

Fırat Üniversitesi

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

bahirselcuk@firat.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9915-3100

Hayatı

1951 yılında Malatya'nın Orduzu beldesinde, bölgenin köklü ailelerinden Düzleme-zâdelere mensup Mehmet ve Şefika Düzleme çiftinin beşinci çocuğu olarak dünyaya geldi. İlk ve ortaöğrenimini Orduzu İlkokulu ve Atatürk Ortaokulu'nda, lise eğitimini ise Turan Emeksiz Lisesi'nde tamamladı. Ortaokul yıllarından itibaren Abdülkadir Geylani, Ahmed er-Rıfâî ve İmam-ı Rabbani gibi mutasavvıfların eserlerini okuyarak tasavvuf düşüncesiyle tanıştı ve bu alandaki sohbet meclislerine iştirak etti. Lise döneminde ise Kadirî şeyhi olan dedesi Boranlı Mustafa Baba'nın sohbet halkasına dâhil olarak onun manevi eğitiminden geçti.¹

Yükseköğrenimine İstanbul Üniversitesi Arap-Fars Filolojisi Bölümü'nde başlasa da iki yılın ardından, Fethi Gemuhluoğlu gibi dönemin milliyetçi-muhafazakâr aydın çevresinin teşvikiyle İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne geçiş yaptı ve 1979 yılında bu kurumdan mezun oldu. Akademik eğitimiyle eş zamanlı olarak Çağaloğlu merkezli basın hayatına atılarak sanatını geniş kitlelere ulaştırma imkânı buldu. *Millet*, *Yeni Asya* ve *Orta Doğu* gibi dönemin sağ çizgideki yayın organlarında çalışması, ideolojik duruşu ile sanatsal üretimi arasındaki paralelliği göstermektedir. Bu süreçte bir süre "Mustafa Geylani" müstear adını kullanması, mensubu olduğu entelektüel çevrenin sembolik referanslarını yansıtır. Necip Fazıl Kısakürek ile tanışması ve Mehmet Şevket Eygi'nin talebi üzerine "Malazgirt Savaşı"nı resimlemesi, bu çevredeki konumunu pekiştirdi. Sanat kariyerinin bu dönemindeki zirvesini, kendi imzasıyla *Orta Doğu Gazetesi*'nde tefrika edilen "Adsız Bozkurtlar" adlı eseri oluşturdu.

1 Hasan Kavruk ve Metin Özer, *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri* (Malatya: Uğurel Matbaası, 2006), 204 Erişim Tarihi: 16 Ekim 2025 [https:// mustafaduzleme.com/biyografi.php](https://mustafaduzleme.com/biyografi.php) .

Bu çalışma, Düzleme'nin çizgi dilindeki ustalığını ve tarihsel anlatı kurmadaki yetkinliğini kanıtladı.²

Yoğun çalışma temposunun yol açtığı psikolojik problemleri sebebiyle ilerleyen yıllarda memleketi Malatya'ya döndü ve sanat çalışmalarına burada devam etti. Kültür Bakanlığı'ndaki görevinden emekli olduktan sonra da sanatını icra etmeyi sürdüren Düzleme, 25 Mart 2016'da Malatya'da vefat etti.³

Sanatı

Mustafa Düzleme'nin sanatçı kişiliği, ressamlık/grafikerlik ve şairlik olmak üzere iki temel sacayağı üzerine kuruludur. Sanatçı kişiliğinin temelleri, çocukluk ve ilk gençlik yıllarını geçirdiği Malatya'da atılmıştır. Henüz ilkökul sıralarındayken resme olan doğal yeteneğiyle öne çıkmış, erken yaşlardan itibaren özellikle Osmanlı padişahları gibi tarihî figürlere yönelik bir ilgi sergilemiştir.⁴ Bu ilgi, ilerleyen yıllarda "Çizgilerin Efendisi" olarak anılmasını sağlayan titiz işçiliğinin, derinlikli anlatımının ve tarihe olan bağlılığının habercisi olmuştur. Sanat anlayışının temelinde, millî ve manevi değerlere olan bağlılığı yatar. Eserlerinde Türk tarihinin kahramanlarını, önemli dönüm noktalarını ve kültürel zenginliklerini çizgileriyle yeniden canlandırmıştır.⁵

Sanatının diğer kanadını ise gençlik yıllarında Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin eserlerinden etkilenererek "Bahri" mahlasıyla kaleme aldığı şiirler oluşturur. 1969 yılında yoğun bir ilhamla yazdığı bu şiirler, onun tasavvufi kimliğinin edebi bir yansımasıdır.⁶

Bahrî'nin şiirlerindeki üslup, Yunus Emre geleneğini takip eden halk ve tekke şiirinin özelliklerini taşır. Dili, samimi, akıcı ve yalın bir Türkçedir. Şiirlerinde hece ölçüsünü ve dördlük nazım birimini esas alan Bahrî, koşma nazım biçimi ve ilahi türünün özelliklerini yansıtır. Bu durum, onun halk şiiri geleneğinin formlarına hâkimiyetini göstermektedir. Tematik olarak dinî-tasavvufi aşkın merkezde olduğu şiirlerinde lirizm ve coşku hâkimdir.

Eserleri

Mustafa Düzleme, sanat hayatı boyunca hem görsel hem de edebî sahada dikkate değer eserler ortaya koymuş bir sanatçıdır. "Çizgilerin Efendisi" unvanıyla anılmasını sağlayan başlıca çalışmaları, tarihî ve millî temaları işlediği çizgi romanları ve illüstrasyonlarıdır.

2 "Biyografi", Erişim Tarihi: 16 Ekim 2025, <https://mustafaduzleme.com/biyografi.php> .

3 Atilla Kantarcı, *Malatyalı Mustafa Düzleme*, Erişim Tarihi: 16 Ekim 2025, <https://www.hikmetakademisi.com/Article/439-atilla-kantarci/malatyalı-mustafa-duzleme> .

4 Kantarcı, Atilla, *Malatyalı Mustafa Düzleme*.

5 "Biyografi", <https://mustafaduzleme.com/biyografi.php> .

6 Kavruk ve Özer, *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*, 204.

Bahrî mahlasıyla kaleme aldığı şiirleri Ateş-i Aşk adıyla Malatya’da neşre-dilmiştir.⁷ Toplam 68 sayfadan oluşan kitabın başında, eğitimci-yazar Hüseyin Çolak tarafından hazırlanan bir biyografi yer almaktadır. Şiirlerin ardından “Eserin Bitiş Tarihi: Temmuz 1969” kaydına yer verilmiş; devamında ise yaklaşık on sayfalık bir sözlük bölümü eklenmiştir.

Kitapta bulunan 46 şiirden yalnızca biri başlıklıdır. Diğerlerine göre daha hacimli olan “Silsile-i Şerife-i Kadiriye” başlıklı bu şiir, 34 dörtlükten meydana gelmektedir.

Şiirlerinden Örnekler

8’li hece ölçüsü

Tâc ü abâyı bırakıp
Üryân olayım gideyim
Dünyâ vü ukbâyı atıp
Vîrân olayım gideyim

Sâkî aşk şarâbın suna
Nûş edeyim kana kana
Te’sîri ola bu câna
Mestân olayım gideyim

Dîdelerim yaş döküben
Sular gibi hoş akuben
Hak dîdârına bakuben
Hayrân olayım gideyim

Firkat için gönül yasta
Aşk gamıyla oldu hasta
Bir gün kavuşayım dostu
Sultân olayım gideyim

⁷ Mustafa Düzleme, Ateş-i Aşk, İlikhan Ofset Matb., t.y., s. 1.

*BAHRÎ geldi geçti zamân
Mevlâ sana vere amân
Ereyim murâda hemân
Ummân olayım gideyim⁸*

8'li hece ölçüsü

Devâm et zikr-i Yezdân'a
Çalış nûr-i dîdem çalış
Özün ver râh-ı Sübhân'a
Çalış nûr-ı dîdem çalış

Geceler uyan uykudan
Ayrılmagil ism-i Hû'dan
Üryân ol sen mâsivâdan
Çalış nûr-i dîdem çalış

Bilmek'çün Rabb-i Sultânı
Önce sen kendini tanı
Fikret fi'il-i Yezdân'ı
Çalış nûr-i dîdem çalış

Bu fırsat bir daha gelmez
Sa'y etmeyen menzil almaz
Çalışanlar mahrûm kalmaz
Çalış nûr-i dîdem çalış

*İbretle bak bu hayâta
Eresin sırr-ı sıfata
BAHRÎ kalk münâcâta
Çalış nûr-i dîdem çalış⁹*

⁸ Düzleme, Mustafa, age., s. 5.

⁹ Düzleme, Mustafa, age., s. 16.

KAYNAKÇA

Kantarıcı, Atilla. "Malatya'lı Mustafa DÜZLEME". Hikmet Akademisi, 2023. Erişim Tarihi: 16 Ekim 2025. <https://www.hikmetakademisi.com/Article/439-malatyalı-mustafa-duzleme>.

Kavruk, Hasan ve Metin Özer. Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri. Malatya: Uğurel Matbaası, 2006.

Düzleme, Mustafa. *Çizgilerin Efendisi*. (t.y.). "Biyografi." Erişim Tarihi: 16 Ekim 2025. <https://www.mustafaduzleme.com/biyografi.php>

Düzleme, Mustafa. Ateş-i Aşk. Malatya: İlikhan Ofset Matb., t.y.

